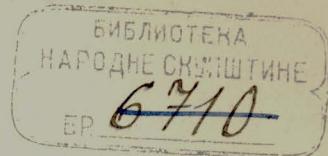

Сент 1949. 1 93

ПЕШАД. БРИГАД. БИГЕРАЛ ЗА Ђ-ШТАБНЕ ПОСЛОВЕ
ЧЕДОМИР М. ШКЕКИЋ

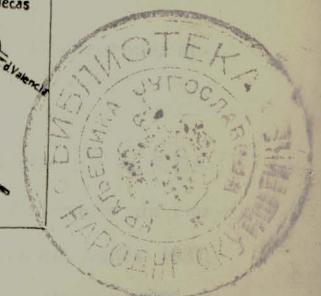
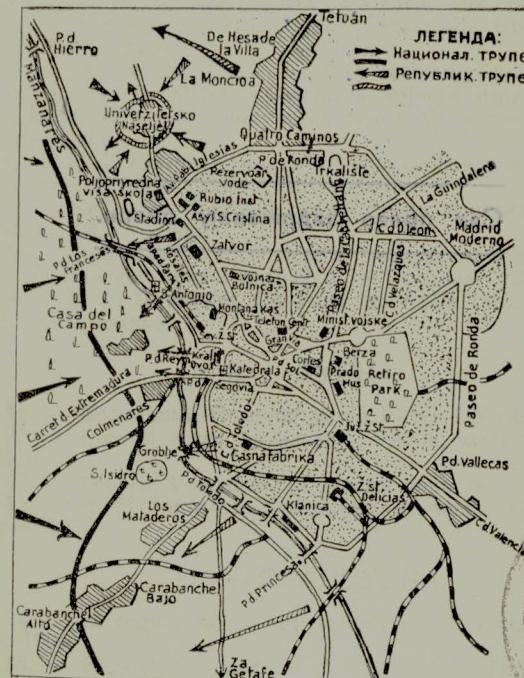
И
АРТИЛЕРИСКИ ПУКОВНИК ЗА Ђ-ШТАБНЕ ПОСЛОВЕ
ЖАРКО Р. ПОПОВИЋ

ИМВ-БР.
361

БОРБА ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА

СА 46 СНИЦА И 8 ФОТОГРАФИЈА У ТЕНКСТУ

БЕОГРАД
ГРАФИЧНО ПРЕДУЗЕЋЕ "ПРОСВЕТА" А. д. — ТЕЛЕФОН 25-963
1939

ЦЕНА 60 ДИН.

Инв. № 361

АТСЕМ ЖИНЕЗАН ОНО АТРД

УЧЕБНИК У АЛФАБЕТИЧКОМ Реду

Сва права задржавају писци.

185 13

КЊИЖЕВНОСТ, УПОТРЕБЉЕНА ПРИ ИЗРАДИ ОВОГА ДЕЛА

I. – ЈУГОСЛОВЕНСКА

1. — Ратна служба ФЂБр. 2742 од 26 марта 1911 године;
2. — Привремена Ратна служба ФЂБр. 39091 од 21 августа 1922 год.;
3. — Привремена пешадиска Егзерицна Правила Књига II Начела за вођење борбе ЂБр. 32.642 од 12 јула 1925 године;
4. — Привремена Ратна Служба артиљерије ЂБр. 32.553 од 20 новембра 1928 године;
5. — „Радецкога Ратни Упут за пешадију, коњицу и артиљерију“. По налогу Господина Министра војнога израдио на србски Младен Јанковић штабни поручик у Београду, у државној штампарији 1869 године;
6. — Д. Т. Симовић, ђ-штабни бригад. ќенерал: Тактика Ваздухопловства четврто издање 1931 године;
7. — Милан Ј. Поповић, инж. бригад. ќенерал: Пољска фортификација, 1938 године;
8. — Добросав Ј. Миленковић, дивизиски ќенерал: Улога и рад 19. пешадиског пукова I позива у 1914 години, 1926 године;
9. — В. С. Петковић. Од Рама до Крфа 1915. До последњег човека... 1931 године.

II. – РУСНА

10. — Временный Полевой устав РККА-ПУ 36;
11. — Боевой устав Артиллерии РККА, часть II, 1937 год. — БУА-II-37;
12. — Георгий Гоштовть: Каушенъ повѣсть;
13. — И. М. Кириллов-Губецкий, полковник: Современная артиллерия, 1937.

III. – ФРАНЦУСКА

14. — Le règlement sur les manœuvres de l'infanterie du 3. Décembre 1904;
15. — Règlement provisoire de Manoeuvre d'infanterie du 1-er Février 1920. Deuxième partie.
16. — Instruction sur l'emploi tactique des grandes unités, 1937, (Bois et localités);
17. — Règlement de l'infanterie — 2e partie — Combat, 1938 — (Combat dans les localités);

18. — Lieutt — colonel Touchon: Conférences d'infanterie — Annexes, Ecole Supérieure de Guerre années 1925-1926 (L'infanterie dans les localités);

19. — Commandant Guiselin: Attaque d'une localité. Centre d'études de l'infanterie 1927;

20. — Général Pierron: La stratégie et la tactique allemande au début du XXe siècle, 1902.

IV. — НЕМАЧКА

21. — D. V. Pl. № 487 Führung und Gefecht der verbundenen Waffen (F. u. G.) Vom 1. September 1921;

22. — H. Dv. 300/1: Truppenführung, I Teil 1933;

23. — Von Cochenhausen: Die Truppenführung, 1935;

24. — Egon von Loebell, Oberstleutnant: Gefechte unter besonderen Verhältnissen. Beispiele und Lehren auf Grund der Kriegserfahrungen, 1931;

25. — Kühlwein: Gefechtstaktik des verstärkten Bataillons, 1936;

26. — Alexander Hübner, Major zugewiesen dem Generalstabe: Die zwölften Schlacht am Isonzo und die Isonzokriege, 1918;

27. — Greiner und Uebe, Majoren: Gefechte besonderer Art, 1937;

28. — Dr. Heinrich Hunke: Luftgefahr und Luftschatz, 1935;

29. — Ludendorff Erich, General: Meine Kriegserinnerungen 1914-18, 1919.

V. — ИТАЛИЈАНСКА

30. — Addestramento della Fanteria — Volume II — Norme per il combattimento della Fanteria, parte prima; 1937.

31. — Istruzione sull'impiego della nebbia artificiale, 1932;

32. — Enrico Caviglia, Maresciallo d'Italia: La dodicesima battaglia (Caporetto), 1933.

VI. — ШВАЈЦАРСКА

33. — Armée suisse: Le service en campagne, 1927;

34. — Jaggi, Oblt: Der Kampf um Ortschaften, Allgemeine Schweizerische Militärzeitung, № 9. September 1938 и № 1. Januar 1939;

35. — Dr. Hans Heusser in Basel: Einige Lehren aus dem belagerten Madrid. Allgemeine Schweizerische Militärzeitung, № 9. September 1938.

VII. — РУМУНСКА

36. — Lt. Colonel Dumitrescu Polihron: Tactică în Imagini, volumul II. primul tiraj: Noembrie 1934.

VIII. — ОПШТА

37. Разни чланци из дневних листова и часописа: југословенских, француских, италијанских, немачких, руских и енглеских.

Прво, износи анализом савремену тактичку вредност насељених места, саобразјену данашњем многоструком новом наоружању (авијацији, борним колима, бојним отровима, тешкој, противавионској и противколоској артилерији).

Друго, показује нам савремено утврђивање насељених места;

Треће, учи нас о најцелисходнијој одбрани насељених места и нападу на њих; и

Четврто, чини један користан предлог ради вежбе у одбрани и нападу на насељена места.

Кад се узме, да наша правила само површно дотичу овај крупан и важан тактички проблем одбране и напада на насељена места, онда видиће се, по прочитању овог дела, колика је велика вредност његова.

Ратна историја учи нас, да су насељена места од увек имала особитог тактичког, па и стратегиског утицаја на ток одбране једног положаја. Али има тренутака у ратоводству, кад су та насељена места од прво-разредног утицаја и важности на ток операција, па од њихове умешне организације и одбране искључиво зависио успех у борби и битци.

Ова нам књига и у историским примерима, и иначе, износи подробно коришћење насељених места за упорну одбрану. Ово је врло важно нарочито за наше потребе и прилике. Узимамо на пример наше највеће житнице Банат, Бачку, Барању, Срем, Мачву итд. Њихова привредна моћ и насушна потреба за целу државу позната је добро нама свима. Међутим, њихова успешна одбрана једино и искључиво почива на залачкој организацији насељених места, јер су ове наше области искључива равница.

Отуда морамо поздравити појаву ове књиге. Она долази у добри час, кад је најпотребнија. Она на један методички начин, али прост и лак, уводи нас у тајне

једног великог, тактичког проблема, савремене одбране и напада насељених места.

Још нешто. У овом делу морамо поздравити једну корисну новину код нас: да се посвећује само једном тактичком проблему — одбрани и нападу на насељена места — читава једна студија, читаво једно дело. Отуда је његова корист још већа.

Ова студија подељена је на два дела:

I. део је историски

Износи важност тактичку и стратегиску насељених места у прошлости из ратова 1870-71., 1904-5 и 1914-18 као и примере из ратова абисинског, шпанског и кинеско-јапанског.

Ово је излагање лако и спретно. Ово је читава прегледна студија развоја овог питања, који показује његову еволуцију у одбрани и нападу на насељена места.

II. део савремени и примењени

Излаже нам врло прегледно и јасно, како данас и сутра треба да водимо борбу око насељених места.

Ово излаже исцрпно у три одељка:

Први нам говори о значају и одликама насељених места и њиховом савременом фортификациском ureђењу;

Други нам излаже начела тактичка и оперативна за напад на насељена места; и

Трећи одељак нас упућује у тајне одбране насељених места и износи њен ток.

Све ово је изнешено систематски, добро и корисно и тачно, употребљено разним фотографијама и скичама.

Овако опремљено дело ретка је појава у нашој војној литератури, па га искрено препоручујемо.

Ми га препоручујемо у толико више, што је оно и збирка најсавременијих гледишта по овоме питању, што данас има француска, немачка, руска и италијанска војна литература.

МИЛАН Ђ. НЕДИЋ

армиски генерал

На 17-иурјев-дан
6 маја 1939. год

У Београду

БОРБЕ ОКО НАСЕЛЬНИХ МЕСТА

„Напади на села скопчани су са толичким губицима, да сам поставио себи као закон, да их избегавам где год не бих био неминовно принуђен да их нападам; ово стога што се при тим нападима може изгубити цвет сопствене пешадије“.

Фридрих Велики

УВОД

У борбама око насељених места, због прилика у којима се воде, често пута ће се појавити знатнија отступања од начела која важе за редовне облике борбе. Стога је скоро у свим војскама, у правилима и упутима за вођење борбе посвећено мање или више пажње и овом питању у посебном одељку „Борбе у нарочитим приликама“. При овоме су, скоро као по општем правилу, расматрања о борби око насељених места код свих изложена у сасвим скученом обиму. Кад се имају у виду тешкоће скопчане са вођењем означене борбе, као и чињеница да није довољно желети избегти извесне незгоде па да самим тиме оне буду и отклоњене, поставља се питање: откуд ово без мало опште запостављање значаја борбе око насељених места. Као једини

логичан одговор намеће се, да разлог овој појави треба тражити вероватно у првом реду у недостатку сређених поука истукством стечених у борбама око насељених места и у још слабијем искоришћавању стеченог искуства сопственог и туђег.

Борби око насељених места у нашим ранијим правилима, и ако не довољна, ипак је поклањана извесна пажња коју овај нарочити облик борбе заслужује. Тако на пример:

У правилу „Пољска Служба“ од 3 фебруара 1867 године предвиђане су извесне одредбе за борбу у насељеним местима у § 31 „Предострожност код војске“;

У „Радецкога ратном Упуту“*) од 1869 године у делу другом, читава три параграфа расматрала су ово питање и то:

- § 1: напад и одбрана поједињих кућа, авлија, замака са баштама, цркава, црквених кула, салаша, и т. п.;
- § 2: одбрана и напад на села и вароши, и
- § 6: одбрана и напад на опшанчен или селима заштићен положај.

Овај Упут Радецког у целости смо проучили и нашли, да су извесна тадања начела и гледишта у погледу напада и одбране насељених места задржала и данас пуну вредност с изменом тактичког и техничког извођења саме борбе обзиром на данашње наоружање и нова борбена средства. Готово у свима доцнијим нашим правилима до Светског рата није се даље коракнуло у студији питања борбе око насељених места; а у уџбеницима приватног издања Тактике и Примењене фортификације расправљено је ово питање исто тако само у главним цртама без дубљег улажења у његову важност.

После Светског рата у Привременој ратној служби од 1922 године, првим правилима и уџбеницима Тактике и фортификације, борба око насељених места такође је расматрана само у општим цртама и ако су се по овом питању имала богата искуства из Светског рата.

У Привременим пешадиским правилима од 1925 године и Привременој ратној служби артилерије од 1928 године нешто је више посвећено пажње овом питању; међутим Општа ратна служба од 27 октобра 1936 године у опште га и не расматра.

Стога смо као наставници Опште Тактике на Вишој школи војне академије, ставили себи у задатак да овај део — борба око насељених места — обрадимо с циљем, да не само употребимо спрему својих слушалаца, већ да ово питање изнесемо и пред све наше читаоце. Зато нам и корист од предузетог труда изгледа несумњива, ма колико он могао бити непотпун.

Познато је, да има крајева веома густо насељених; у њима насељена места, вароши, села, салаши и групе кућа ређају се у више узастопних низова, а у пределима као што су простране индустриске области она чине главне и нераздвојне одлике земљишта. Постоје и такве просторије (велике равнице) на којима насељена места претстављају скоро једине земљишне предмете погодне за образовање ослоних тачака на положају. Очигледно је, да на оваквом земљишту борба око насељених места не само да ће бити веома честа појава, већ може, у извесној операцији, на целом бојишту да наметне своје нарочите одлике — поступке.

Сем тога, бројно и по наоружању слабија страна биће често принуђена да своје недостатке надокнађује, поред осталог, и тражењем ослонаца на јаким земљиш-

*) Министарство војно Радецкога Ратни Упут за пешадију, коњицу и артилерију. По налогу господина Министра војнога израдио на србски Младен Јанковић, штабни поручик у Београду, у државној штампарији 1869.

ним предметима: планинским ланцима, водама, шумама и насељеним местима.

Ови земљишни предмети могу имати, међутим, тек онда пуну вредност као ослонци, ако трупа уме на њима да се бори и да што потпуније користи све њихове особине. Овако постављени ратни захтеви заповеднички на међу, да се у њиховом духу изводи и мирнодопска настава и обука. Пошто се у целој средњој и западној Европи не може замислiti бојиште без насељених места, то се и борба око ових места, у овим пределима, не може сматрати изузетном. А чим је то тако, јасно је, да борбу око насељених места треба проучавати и у њеном извођењу вежбати се исто толико колико и у свим другим облицима борбе. Дужност је, нарочито старешина, чија је улога у борбама око насељених места често пресудна, да се још у времену мира темељно и свестрано припреме за савлађивање тешкоћа скопчаних са овим обликом борбе.

Циљ даљих расматрања био би увељико постигнут ако би, макар и у најскромнијој мери, успели да потпомнемо у томе нашим друговима.

Ради бољег упознавања важности питања борбе око насељених места и систематског улажења у суштину овог облика борбе, наш рад износимо у два дела.

У првом делу изложићемо гледишта и начела, са примерима за вођење борбе око насељених места, пре и за време Светског рата, као и примере, поуке и искуства из шпанског грађанског и јапанско-кineskog рата. У другом делу, на основу расматрања из првог дела, као и обзиром на развој наоружања, специјалних борбених средстава и улогу ваздухопловства, изнећемо савремена начела и наше гледиште за будуће вођење борбе око насељених места.

У целом раду велики значај дат је примерима из историје ратова у пуном убеђењу да је то, према много-брожним изрекама највећих војсковођа (Фридрих Велики,

Наполеон и Молтке), најпоузданiji начин да се „тражећи поуке у живим примерима из прошлости научимо да их правилно користимо у будућности“, јер по афоризму маршала Фоша „Les événements dominant les raisonnements“ (догађаји су јачи од мудровања).

За овакво гледиште налазимо ослонца и у нашим „Начелима за вођење борбе“ у којима се истиче:

„Јасна начела треба да га (трупног команданта) стави руководе, а до њих ће доћи истрајном спремом, уживљавајући се у суштину рата и проучавајући ратну историју. На тај начин добиће јасноћу у расуђивању и чврстину у одлучивању, и успособиће се за правилан и целисходан рад и у најтежим приликама.“ (Привремена пешадиска Егзерцирна правила, књига II начела за вођење борбе, тач 40).

Сваки значајнији пример посебно, а мањи ускупно, пропраћени су најизразитијим поукама. Први део књиге претставља стога једну врсту примењене тактике борбе око насељених места — њен развој и садашње стање. Овакав начин излагања омогућио нам је, да читав низ начела прикажемо у стварнијем оквиру те тиме да скратимо други — теориски део, по сили ствари увек суво-паран.

У сређивању одабране литературе, као и при техничкој обради овог дела знатно нам је помогао пешадиски мајор за ќенералштабне послове г. Виктор Баћ, на чему смо му особито захвални.

Не претендујемо, да смо ово важно питање обрадили беспрекорно и бићемо захвални, ако чујемо и друга гледишта, која ћемо користити да употпунимо како своју спрему, тако и спрему својих слушалаца.

ДЕО ПРВИ БОРБА ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА У ПРИМЕРИМА ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТОВА

Л. ОДЕЉАК

ИСКУСТВА ИЗ РАТОВА ОД 1870—1914 И НАЧЕЛА ЗА БОРБУ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА ПРЕД РАТ

ЗА БОРЬБУ ОКОНЧАНИЯ
1914—1918

Значај насељених места

Насељена места (села и вароши) па и групе зграда као засеоци, мајури, замкови, индустриска предузећа и т. сл. претстављала су од вајкада препреку за нападача и упориште за браниоца. Она су у свим минулим ратовима играла значајну улогу коју ће свакако и у будућем задржати.

У најстарија времена ратоводства, насељена места била су једина ратна попришта, око којих су се бориле зараћене стране. Једни су их били, док су други тежили, да та насељена места заузму и опљачкају. То су била већа места, престонице или седишта појединих поглавица, као и богатији трговински центри, у којима је за победиоца било доста пљачке. Мања насељена места, села, па и поједини мајури, који данас имају значај у организацији одбранбених положаја — у то време нису

претстављала никакву вредност, нити су око њих вођене борбе.

Веће, важније насељено место било је опасано високим зидом, или палисадама — бедемима са јаким вратима (капијама), која су се пред нападачем затварала. Пошто у то време снабдевање војске није било по данашњем систему дотура из позадине, већ се војска нападача хранила оним што је собом понела (без организованих комора) и што је могла да нађе на лицу места (а ово је бранилац увлачио у град или спаљивао), то је бранилац чекао, да се нападач повуче сам, или да суседна племена дођу у помоћ и протерају нападача.

Нападач, наоружан праћком, копљем и стрелом, био је немоћан да заузме опсадну насељено место, па је или напуштао опсаду или се служио лукавством да прдре у град, као што су се на пр. при заузетој Троји, Грци послужили познатим лукавством са Тројанским коњем. У доцнија времена, нападач је при нападу на насељено место убаџивао запаљене факље, тежећи да произведе пожар и натера град на предају. Ово је навело браниоца да појас заштитног зида измакне што даље од самог града, а доцнија појава ватреног наоружања стварала је око насељених места систем сталних утврђења, измакнутих што даље од насељеног места, које је нападач могао да заузме само планским вођењем опсадне војне.

Далеко би нас одвело подробније расматрање оваког начина вођења борбе око насељених места и примера из ратне историје давних времена, а то није ни намена ове студије. Предње смо изнели само зато, да укажемо на чињеницу, да су насељена места од увек имала своју привлачну снагу за нападача: било као циљ, у доба до Фридриха Великог, било као срество (географско-стратегиске тачке, стратегиски објекти) за слабљење непријатељског отпора или за изазивање судара са његовом живом силом — од Наполеоновог до нашег

добра. Овај значај задржала су насељена места и доцније, поред напретка оствареног у наоружању и у ратној вештини у опште.

Примери и поуке из француско-пруског рата

1870—1871

У Француско-Пруском рату 1870—1871 године, борбе око насељених места биле су доста честе и веома крваве. Већ тада се у пуној мери испољио значај насељених места у организацији одбранбеног положаја.

Искуства из тога рата служила су у главном све до новијих, стечених у руско-јапанском, и у балканским ратовима. Она су свестрано и темељно претресана у војној књижевности и велике војске са њима су у главном ступиле у рат 1914—1918 године, пошто су поуке из доцнијих ратова од 1870 до 1914 године биле доста оскудне.

О борби око насељених места нарочито је много било расправљано у Немачкој. Начела и гледишта засновани на поукама из рата 1870—1871 године јасно се виде из ниже изложених примера и извода из дела појединих војних писаца.

Напад.

1. Немачки ќенерал фон Хоффбајер (von Hoffbauer) о борби око насељених места вели: „При нападу на насељена места треба се служити моћном артилеријом.

У боју код Wissembourg-a (Weissenburg) 4. августа 1870 године пруски пук краљевих grenadiра узлуд је покушао, по цену највећих губитака, да овлада на јуриш замком Geissberg. Посада се предала тек пошто су је обасуле концентричном ватром три немачке батерије са даљине између 400 и 600 метара“.

2. Ќенерал Крафт, кнез Хoenlohe-Ingelfingen (Kraft, Fürst von Hohenlohe-Ingelfingen) износи следе-

ћа начела за напад на насељена места: „Покушаћу да изложим како, по моме мишљењу, пешадија и артилерија треба да комбинују своје дејство за напад на село на створеном земљишту; ма да је увек тешко прописати општа правила, која су подложна променама или у опште могу да не важе у појединим случајевима.

Треба претпоставити, да ће и бранилац бити потпомгнут од своје артилерије.

Напад ће дакле да отпочне двобојем између нападачеве и браниочеве артилерије. Када нападачева артилерија постигне надмоћност над браниочевом, што је могуће у борби на доста великој даљини, она ће се оборити против ивице села на које се врши напад. У том циљу артилерија ће се приближити селу до границе успешне непријатељске пешадиске ватре.

Може се узети да сада даљина на коју успешно може да дејствује пушка не прелази 1600 метара. Нападачева артилерија поставиће се дакле на положај између 1600 и 2000 метара од ивице села у циљу њеног тучења.

У међувремену наша пешадија приближиће се до на 500 метара од села, брижљиво избегавајући и заклањање артилерије, да би ова могла да штити њено напредовање. Са 500 метара наш стрељачки строј створиће ватру тако, да ће на овој даљини пешадиска ватра појачати својим дејством артилериску. Затим, наша артилерија, под заштитом пешадиске ватре, пребациће се на 1000 до 1100 метара од објекта; са ове даљине њена ватра биће тако ефикасна да може потпуно да уништи непријатеља. Ако се артилерија састоји из више батерија ова ће моћи да се пребацује узастопно, по степенима, на ову последњу даљину; на овај начин половина артилерије настављаће да гађа, док друга половина врши скок унапред; гађање ивице неће дакле трпети никаквог прекида.

Може изазвати чуђење да ја, као артилерац, тражим да артилерија заузима положај на 1000 до 1100 метара од села, које држи непријатељска пешадија и поред тога што шрапнел бије на преко 3000 метара, а да је на 2000 метара већ његово дејство веома јако.

Али ја тражим да артилерија приђе ближе не само као артилерац већ исто тако и то нарочито као пешак. Пре свега, увек је тешко са 2000 метара добро осматрати поготке и вршити коректуру услед чега успех ватреног дејства остаје непоуздан. Боље је дакле приближити се, да би боље видели и да би постигли одлучујући успех. Толико за артилерца. Пешак са своје стране има право да захтева, да га артилерија потпомаже у нападу до последњег скока који претходи јуришу. Артилерија не може ово да јемчи ако остане на 2000 метара од циља; јер на тој даљини тешко је разликовати своје делове од непријатељских када се борци приближе. Шта више рђаво нанишањена зрна, ранија распрскавања могу да погоде нашу пешадију.

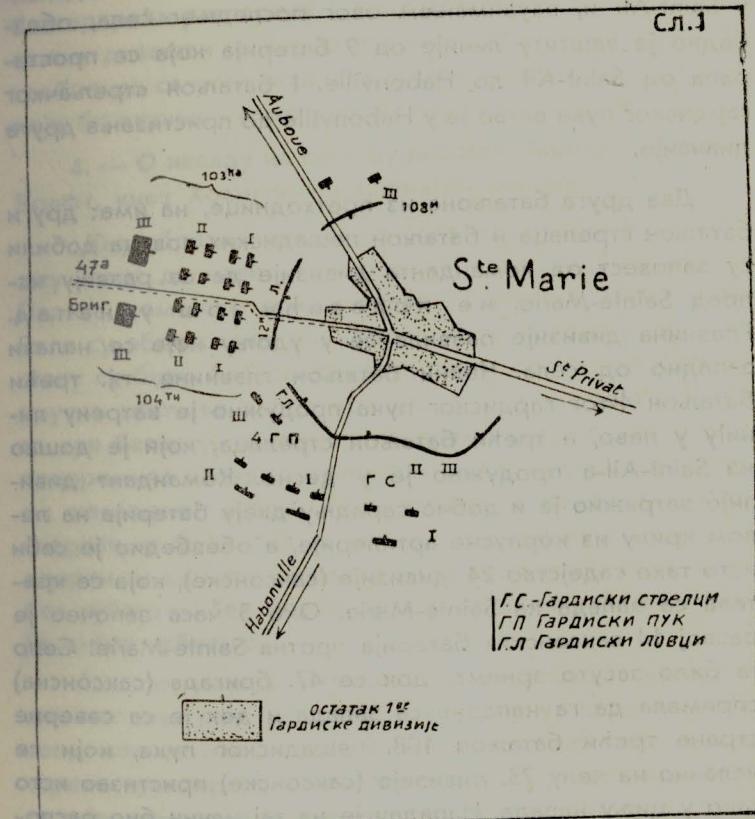
Као последица тога дошло би дакле да би наша артилерија требала да прекине гађање када пешадија дође на 500 метара од циља. Јасно је да је корисније прићи ближе. Са 1000 или 1100 метара батерије могу без бриге да гађају све, док пешадија не дође до на последњих 100 метара пред јуриш. Са 1000 до 1100 метара артилерија ће као руком да убацује своја зрна у циљ и неће се излагати опасности да туче сопствену пешадију. У осталом, пешадија ће бити мало охрабрена када види да јој је артилерија остала на 2 км. од непријатеља, кога она гледа непосредно пред собом очи у очи. На против, ништа не учвршћује морал пешака као кад види своје попове да му подупиру крста [дувају за врат] у тренутку ове опасне кризе. Свако ко је чуо у рату усклике одушевљења пешадије кад види своју артилерију да хита да је потпомогне (подржи), разумеће сву моћ овога моралнога чиниоца.

Рекли смо да је од највећег значаја да артилерија не прекида своје гађање до тренутка јуриша; у противном излаже се могућности да одједном буде сведена на ништа сва ефикасност тог гађања. Био сам сведок једног напада који је пропао, на једно село чија је ивица била тучена артилериском ватром са таквом жестином, да је бранилац морао да се укопа и да се сакрије. Али артилерија је прекинула ватру из страха, да не рани наше људе гађајући им преко глава. Наша пешадија кренула је затим на јуриш. Тада одједном нашла је све бранице понова на својим местима. Три пута је чињен покушај да се овлада селом и сва три пута се није успело из истог разлога."

3. Немачки потпуковник фон Малаховски (von Malachowski) износи: „могу се навести као образац мере предузете од стране ќенерала von Pape-a, команданта прве пешадиске дивизије пруске краљеве гарде у нападу на село Sainte-Marie-aux-Chênes (сл. 1). 18. августа 1870. године у битци код Saint-Privat.

Око једног сата по подне чело прве гардиске дивизије беше стигло јужно од Habonville и са њиме командант дивизије. Што се тиче друге дивизије, она се још налазила позади, десно, и кретала се исто тако ка Habonville. Пошто је испитао ситуацију ќенерал von Pape донео је одмах одлуку, да настави кретање ка Sainte-Marie-aux-Chênes под заштитом своје артилерије. Командант гарде издао је заповест другој дивизији да остави једну бригаду у Habonville на расположењу IX корпусу, па да се затим упути ка Saint-Ail. Тада је започео бочни марш дужине око 4 км. пред фронтом десног француског крила и на 3000 метара даљине од тога фронта. Овај марш био је извршен без опасности, јер је био заклоњен земљиштем, а и стога што је противник остао пасиван. Марш је у осталом био потпомогнут дивизиском артилеријом која се била поставила на положај северно од Habonville-a, а која је ускоро била

појачана на свом левом крилу од корпусне артилерије. Ове две линије артилерије имале су муку да се потпомажу против непријатељских батерија и против француске пешадије, која се налазила на положају око 1000

— 13 —

ГС-Гардиски стрелци
ГІ Гардиски пук
ГЛ Гардиски ловци
остатак 1te Гардиске дивизије

да образују одбрану заламањем крила — поседајући у том циљу село Saint-Marie-aux-Chênes. Изгледа ипак да нису имали времена да заврше предузете мере. Успели су међутим да јако поседну село Sainte-Marie, али челни батаљон пруске претходнице стигао је пре њих у Saint-Ail и, заузимањем овог последњег села, обезбедио је заштиту линије од 9 батерија која се простицала од Saint-Ail до Habonville, I батаљон стрељачког гардиског пука остао је у Habonville до пристизања друге дивизије.

Два друга батаљона из претходнице, на име: други батаљон стрелца и батаљон пешадиских ловаца добили су заповест од команданта дивизије да се развију испред Sainte-Marie, не полазећи још у напад. Главнина дивизије развила се у удољу које се налази западно од села. Челни батаљон главнице, т.ј. трећи батаљон 4-тог гардиског пука продужио је ватрену линију у лево, а трећи батаљон стрелца, који је дошао из Saint-Ail-а продужио је у десно. Командант дивизије затражио је и добио сарадњу двеју батерија на левом крилу из корпусне артилерије, а обезбедио је себи исто тако садејство 24. дивизије (саксонске), која се кретала са запада ка Sainte-Marie. Око 3 часа започео је развој 14 саксонских батерија против Sainte-Marie. Село је било засуто зрнима, док се 47. бригада (саксонска) спремала да га нападне са запада и док је са северне стране трећи батаљон 108. пешадиског пука, који се налазио на челу 23. дивизије (саксонске) пристизао исто тако у циљу напада. Нападач је на тај начин био распоређен у виду потковице око целог села. Када је овај распоред био завршен, немачке трупе и не одговарајући на слабо ефикасну пешадиску ватру Француза, јурнуле су једновремено са севера, са запада и са југа на село и овладали су истим у једном налету пола часа после развијања првих саксонских батерија.

Губитци гардиског стрелца настали су особито од ватре коју су Французи развили са свога главног положаја у десни бок гарде.

Овај напад може се оправдано сматрати нормалним нападом. Све је било сјајно припремљено и уређено. Благодарећи распореду у виду потковице за овлађивање селом довољан је био стрељачки строј и није било потребно да се исти појачава густим масама из позадине, које би служиле само као топовско месо."

4. — О нападу на село Бурже код Париза — ќенерал Крафт, кнез Хoenлое-Ингелфинген наводи:

"Као образац напада на село на створеном земљишту могу да наведем напад на село Le Bourget, код Париза, коме сам присуствовао 30 октобра 1870 године. Биле су образоване три колоне. Лева колона у чијем сastavu су били Александровски пук и стрељачки батаљон пруске краљеве гарде кренула је од Le Blanc-Mesnil, са две батерије и упутила се према селу. Артилерија је припремила напад, поставивши се на крају, доста близу од насељеног места. Артилериска и пешадиска ватра отерали су браниоца са ивице, а ројеви наших стрелца допрли су до исте нарочито на јужном крају села, скоро без губитака. Тек борба прса у прса по кућама стајала је много губитака.

Још поучнији у тактичком погледу био је напад десне колоне, која је кренула од Dugny; нарочито због тога, што је ова колона била лишена потпомагања од стране артилерије. Бочна ватра којом је коњичка артилерија, постављена северно од Pont-Blon требала да потпомаже ову колону, тукући западну ивицу села, није могла бити ефикасна због сувише велике удаљености батерија. Два батаљона из пука „Франц“ требали су дакле да пређу преко отвореног земљишта дубине од 2000 корака. Командант овога пука припремио је своју трупу за овај напад вежбајући је у следећем распореду:

Цео први борбени ред, јачине од 2 чете, развио се у густ стрељачки ланац. Овај строј поделио се на две половине или на два крила, од којих је једно стајало на месту док је друго вршило скок од 300 корака; и тако наизменично. После свакога скока, сво људство дотичнога крила бацало се на земљу и користило заклон који им је пружало поље засађено кромпиром; док су ови повраћали дах, друго крило је трчало. Чим је дomet пушке допустио, крило, које се налазило у лежећем ставу на земљи, отворило је ватру на ивицу села. Сећам се још данас, пишући ове редове, радости коју смо осетили посматрајући овако методичан и овако добро вођен напад. Као што ме је уверавао командант пука, ова јединица није претрпела скоро никакве губитке до тренутка када је продрла на ивицу села. Губитци су настали тек у борби стопу по стопу у унутрашњости села.

Додају у погледу тактичког распореда да су два реда који су ишли за стрелцима кретала се кораком позади центра. Сваки од тих редова био је развијен у две врсте и у сваком реду стрелци, на место да се додирују лактовима, били су размакнути за један метар друг од друга, да не би претстављали сувише густ циљ за далеко преbacena непријатељска зrna."

5. — Ђенерал фон Шерф (von Scherff) препоручује: „При нападу на село, које се пружа дуж пута или улице, треба, пошто се овлада ивицом, претходно оставити јаче посаде у кућама на улазу, пре него што се започне борба стопу по стопу у унутрашњости. Ово је потребно да би се спречио бранилац да повратним нападом са боковима села, обухвати или опколи нападача.”

Баварци су умесно предузели ове мере приликом напада на село Bazeilles, на дан битке код Sedan-a, 1 септембра 1870 године.”

6. — Ђенерал фон дер Гелц: „По овлађивању извесним насељеним местом или ослоном тачком (салаш, село, група дрвета — забран,

гребен и т. д.), отетим од непријатеља, не треба нагло предузимати надирање на супротну страну дотичне ослоне тачке. Треба прво васпоставити ред у строју, попунити јединице, избити на ивицу према непријатељу, једном речи, предузети потребне мере да се осујети противнички покушај поновног повраћаја ослоне тачке коју је изгубио, или да би се ограничио наш губитак у случају да будемо одбачени по претрпљеном неуспеху са оне стране места којим смо овладали.”

Одбрана.

7. — Један немачки официр: „У одбрани насељених места (салаш, село, варошица и т. д.) корисно је поставити артилерiju на оба бока насељеног места. На овај начин спречава се нападачу обухват или опкољавање ове ослоне тачке; а нагони се да хвата бика за рогове, т.ј. да напада једино фронтално део ивице који је према њему окренут.”

На овај начин немачке трупе браниле су са успехом 1871 године село Héricourt и варош Vendôme против свих француских напада.”

8. — Ђенерал фон Шлихтинг (von Schlichting): „У одбрани села главно је поставити јединице једну поред друге и степеновати (ешелонирати) по дубини позади њих почесне и општу резерву.”

Било би апсолутно погрешно, на пример, посести два напоредна салаша са једном истом четом, а поставити другу чету позади у резерву. Бескрајно је правилније поверити по један салаш свакој чети, а командири ће распоредити по дубини своје снаге. Исто начело примењује се и на цело село; овде треба распоређивати батаљоне један поред другога. Одбрана стопу по стопу врши се од јарка до јарка (од рова до рова) као што је показао бој код Bazeilles, у битци код Sedan-a 1870 године.”

9. — Извод из упута датог 1870 год. од стране главнокомандујућег меске армије за извршење опсадних радова северно од Париза:

„Артилерија ће се поставити, позади грудобрана, са стране и позади села и редута“.

10. — Капетан Fritz Höning:

„Обилазећи бојишта сутра дан после битке од 18. августа 1870 год. (Gravelotte—Saint—Privat), немачки официри били су поражени видећи велики број француских лешева у рушевинама, које су се још димиле, салаша Moscou и Leipzig које су тукле немачке батерије. Овај призор јасно је показао, да је боље на место постављања бранилаца позади зидова изложених артилериској ватри, држати их изван, испред и са страна, позади стрељачких заклона или у јарцима, док непријатељска артилерија не буде принуђена да прекине ватру због опасности да туче своје трупе“.

Утврђивање.

11. — Немачки инжињериски капетан Weisz о утврђивању насељених места износи:

„Салаши, мања села, забрани са јасно оцртаним ивицама претстављају повољне циљеве за нападачеву артилерију; треба их dakле искоришћавати само за прикривање почесних и општих резерви, а одбрану пренети позади у стрељачке заклоне који се лако прилагођавају земљишним таласима. У већим насељеним местима са ивицама у виду упадних и испадних углова, који отежавају вршење коректуре непријатељској артилерији, треба побољшати услове за одбрану ивице, попуњујући празнине стрељачким заклонима и стављајући засеке по упадним угловима ивице.“

Побољшање пролазности у већим насељеним местима и заклањање саобраћајних путева од непријатељске ватре претставља неопходну меру. У унутрашњости се-

ла, која се налазе на крилу где је тежиште одбране, треба уредити редви-е скривене од непријатељског угледа. Ови редви-и олакшаће повратне нападе ако се жели повраћај насељеног места пошто буде изгубљено. Када је циљ, напротив, само одбијање непријатељског напада ограничиће се на уређење отпора по отсецима у унутрашњости насељеног места.

Истеривање браниоца запаљивим зрнima из насељеног места које је посео није тако лак задатак, као што се то обично верује. Савремена артилерија, чак и по увођењу разорних зrna, не располаже ефикаснијим зrnима него 1870—1871 године за изазивање пожара у селу. На дан 18 августа 1870 године 30 немачких батерија гађало је сатима село Saint-Privat а запалиле су свега 14 кућа. У битци код Седана тучено је без великог успеха запаљивим зrnима село Bazeilles; исти случај био је у боју код Beaune-la-Rolande где је 30 оруђа тукло у току 4 часа гробље. У свима овим случајевима нападач није успео, и поред снажне артилериске ватре, да избаци браниоца ватром из насељеног места; овлађивање насељеним местом увек је долазило као последица исхода борбе изван истог. Данас, нема сумње, изолучене хаубице имаће веће дејство против насељених места; али ће бити потребно да уђуткају прво непријатељску артилерију која штити ове ослоне тачке; међутим овај задатак биће нарочито тежак, ако и бранилац расположе хаубицама или оруђима са кривом путањом која ће можи лакше да се поставе заклоњено него што ће то бити случај за нападача“.

Поуке: Поред изнетих примера веома су поучне и први борбе око села Fayilly, Servigny и Noisseville као и борба пиваре приликом испада код Меца 31 августа 1870 године. Ове борбе показале су да најтешко се јена места могу упорно и веома добро да се

— бране, особито ако је одговарајућим мерама посагда заштићена од дејства непријатељске бочне, а по могућству и од леђне ватре.

Раније поменути напад на Le Bourget 30. октобра 1870 године пружа пример да се непријатељ, чак и по продирању у насељено место, може спречити да истим овлада одбраном у унутрашњости места са отсека на отсек.

Као општа појава у свим означеним борбама око насељених места може се уочити, да су она одиграла ове значајније улоге:

- спречавала су нападача да изврши намеравано концентрично наступање и пореметила му поредак;

- стварала су нападачу огромне тешкоте у наступању;

- наносила су нападачу осетне губитке;

- привлачила су на себе обично несразмерно јаче нападачеве снаге, а нарочито моћно дејство артилерије;

- омогућавала су уштеду — економију снаге;

- пружала су заклоне од угледа и нападачеве ватре;

- пружала су материјал за организацију одбране.

ПОУКЕ ИЗ РУСКО-ЈАПАНСКОГ РАТА 1904—1905 Године

Руско-јапански рат вођен је под нарочитим приликама, како у погледу земљишта тако и односа снага и срестава. Стога су и поуке, у борби око насељених места, које би се могле применити на европска ратишта доста оскудне. Ипак већ овај рат показао је, да су, поред утврђених места у типу сталне фортификације и друга насељена места врло често представљала тежиште

борбе. Испољило се исто тако, да та места нису могла да исказују знатнији утицај на опште вођење операција, ако нису била у вези и добро наслоњена на стална утврђења или организоване положаје.

У чисто тактичком смислу, у погледу вођења борбе, и усамљена насељена места ипак су претстављала важнија и јача отпорна средишта, пошто ни Руси, ни Јапанци нису у јачој мери употребљавали артилерију са убацном путањом у борбама око насељених места.

У борбама око Сандепу, Руси су уз веће губитке ипак успели да продру у ово насељено место, али његов северо-источни део, који је био добро утврђен, дао је такав отпор, да су морали понова да напусте ово место, пошто су га претходно запалили.

НАЧЕЛА ЗА БОРБУ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА ПРЕД ПОЧЕТАК РАТА 1914—1918.

ОНЕ 1. — НЕМАЧКА НАЧЕЛА. — У вези са изнетим гле-диштима и сама немачка правила (Ратна служба, пешадиска егзерцирна правила, правила пионирске службе), са којима је немачка војска ступила у рат 1914 године, подробније су се бавила расматрањем начела за вођење борбе око насељених места.

Тако на пр. немачка пешадиска егзерцирна правила указивала су на то, да ће насељена места постати жаришта жилавих и упорних борби.

У одбрани да се главна борбена линија, у највише случајева, неће поклопити са ивицом насељеног места. Истицана је потреба, да се, према времену којим се расположе, одбрана што више појачава фортификациским уређењем насељеног места. У случају да непријатељ продре у насељено место, онда га је требало бранити и по дубини, а резерве су биле намењене да избаце непријатеља из насељеног места ударом-употребом хладног оружја.

При нападу на насељена места, немачка правила предвиђала су начела: да нападач још израније упути извесне снаге поред насељеног места, те да се бранилац савлада што дубљим обухватом. Артилерија је имала издашно да припреми напад, дејствујући и ватром из оруђа са убацном путањом.

По заузету предње ивице насељеног места, нападач је морао хладним оружјем да продираје до заузета задње ивице насељеног места, а чим ову заузме, морао је и да је утврди за одбрану како би се осујетили непријатељски покушаји да поврати насељено место.

При овом продирању јачи део снаге имао је енергично да тежи избијању до задње ивице, а слабији део одвајао се за „чишћење“ појединих зграда, башта и дворишта, које још држе непријатељски делови.

2. — **ФРАНЦУСКА НАЧЕЛА.** — Француска начела за борбе око насељених места почетком XX века овако су изгледала према званичном правилу за пешадију (*Le règlement sur les manœuvres de l'infanterie du 3 Décembre 1904.*)*.

Борбе око насељених места имају као одлику важност ивица око којих се сасрећују сви напори.

Напад. — Чим су трупе одређене за напад против каквог села заузеле једну, ма коју тачку ивице, оне се ту солидно учврсте, а затим се старају да свој успех прошире и постану господари целог насељеног места. У место задржавања и освајања стопу по стопу, сваке куће, ове се трупе труде да брзо изађу и дочепају се противне ивице. Док се најслабији део снаге бори по

* Француска војска ушла је у рат обучена по овоме правилу, пошто је ново од 20 априла 1914 године стигло у јединице тек неколико недеља пред објаву рата.

унутрашњости насељеног места, највећи део трупа ста-
ра се, да га обухвати и поседне све излазе из њега.

Јединице које се боре у унутрашњости овлађују ку-
ћама, које су биле брањене, руше барикаде или их уре-
ђују да се њима послуже против непријатеља; за то вре-
ме друге јединице дохватају се излаза и на њима се
чврсто уређују да би осујетиле сваки непријатељски по-
вратни напад.

Одбрана. — Кад једна пешадиска трупа добије задатак да брани какво село, само они делови који тре-
ба да отпочну борбу и њихова непосредна појачања ра-
споређују се испред ивице и у унутрашњости тог насе-
љеног места, док међутим сви остали обично се постав-
љају изван и позади једног од бокова тако, да буду у
могућности да изврше против-напад и да пређу, у згод-
ном тренутку, у напад. Они остају сакривени све до тре-
нутка у коме се нападач буде испољио. Нарочити осма-
трачи, првенствено изабрани између официра, изашиљу
се напред, осматрају земљиште и јављају о приближава-
њу непријатеља.

Бранилац се стара да пошто пото одржи ивицу; ако га нападач буде јако притеснио, спољне трупе врше против-напад.

Кад једна тачка спољне ивице падне у руке непри-
јатељу, сви делови браниочеви, који су у близини, напа-
дају га, те да га одатле истерају. Ако ови напади буду одбијени, одбрана се продужава на унутрашњим од-
бранбеним линијама; трупе за маневровање врше испа-
де на бокове.

Најзад, кад и поред свију напора браниочевих, на-
падач успе да заузме изласке насељеног места, сви се
напрежу и старају да спрече противнику дебушовање
дотле, док не буде могуће прећи у напад.

3. — **Српска начела.** — Познато је да битну основу
за усвајање извесних начела за вођење борбе чине сре-
ства којима дотична војска располаже. Стога се и код

нас, све до извршеног преоружања пред балканске ратове, није осећала потреба за новом ратном службом, већ се управљало по „Упуту и Пропису за ратну службу“ од 2 јула 1894 године. У новој ратној служби Ф/Ћ Но. 2742 од 26 марта 1911 године искоришћена су сва дотадашња наша и туђа искуства у вођењу борбе. О борби око насељених места у тачкама 922-926 ове ратне службе било је прописано:

Н а п а д . — За нападача важи као правило, да при успешном јуришу не прелази одмах онострани ивицу, него да одатле гони ватром и да се уреди, јер необазриво и пренагђено гођење може лако бити сузбијено, а нападач може изгубити оно што је освојио. Трупе се највише измешају и растроје борбом у насељеним местима, те је потребно, да се што пре уреде, а за гођење од стране нападача, као и за против-напад од стране бранција, треба употребити свеже трупе.

О д б р а н а . — Насељена места деле се за одбрану на одсеке тако, да се обезбеди поуздана веза и уређује се унутрашњост за поступну одбрану, задржавајући резерву и артилерију ван унутрашњости насељеног места.

У колико се више увећало артилериско дејство и у колико оно више зависи од добrog осматрања, у толико мање треба поседати предње ивице насељених места. Больје је поседати таласасто земљиште испред њих, само ако је са њега добро ватreno дејство, а унутрашњост насељених места, употребити само за заклон позадњих делова од ока.

М а с к и р а њ е . — Насељена места могу се подесно употребити за обману непријатеља о јачини снаге, према чему се може мањом снагом задржати дуже време знатно већа непријатељска снага.

К р е т а њ е . — Насељена места подесна су за прикривено одступање, као и за прикривено наступање и маневровање за напад.

II ОДЕЉАК

ПРИМЕРИ И ПОУКЕ ИЗ РАТА 1914—1918 И НАЧЕЛА ЗА БОРБУ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА НЕПОСРЕДНО ПОСЛЕ РАТА 1914—1918.

У покретном рату.

ЗАПАДНИ ФРОНТ:

Борбе око Лијенка.

На западном фронту рат је започео баш борбом, и то ноћном, око насељених места. То су борбе око белгиских села Refinne и Queue-du-Bois, у којима је на немачкој страни командовао лично ћенерал Лудендорф, вођене ноћу 5/6 августа 1914 приликом немачког препада на лијежки утврђени логор. Ево шта о тим борбама пише у својим „Ратним успоменама“ велики немачки војсковођа Лудендорф:

„По мркој ноћи, налазећи са муком пут, стигосмо у с. Refinne. Везу са предњим деловима никако још нијмо имали. У тежњи да изађем из села, упутих се са претходнициом погрешним путем. Добисмо ватру. Лево и десно падоше прве жртве. Никад нећу заборавити веома јасни шум који чине зрна при удару у човечије тело. Учинисмо неколико скокова ка невидљивом непријатељу, чија је ватра постајала све гушћа. У мраку не беше лако снаћи се. Али, није било никакве сумње да смо погрешили пут. Били смо принуђени да отступимо пред све јачом ватром што је било непријатно. Људство је могло да помисли да сам се уплашио. Шта мари, кад је упитању био виши интерес. Повукох се пузећи и наредих људству да ми следује до ивице села.

У с. Refinne нађох прави пут. Угледах сеза ћенерала von Wussow-a с његовим коњима. Сеиз је мислио да је ћенерал погинуо. С мојих неколико људи кренух правим путем за с. Queue-du-Bois. Одједном, блесак. Дуж пута се распрашко шрапнел. Не добисмо ни огработине. Неколико корака даље нађосмо на гомилу погинулих и

рањених немачких војника. То су били људи из претходничке коњице ќенерала von Wussow-a, које је морао погодити други шрапнел. Прикупих људство из 4-тог ловачког батаљона и из 27-ог пешадиског пука које је постепено пристизало и одлучих да предузмем команду над бригадом. Пре свега требало је онемогућити дејство топова који су тукли пут. Ђенералштабни капетани von Harbou и Brinckmann провукли су се са шаком јуна-ка кроз ограде и мајуре с обе стране пута и стигли до оруђа. Више послужилаца артилерача предадоше се. Могли смо да наставимо надирање.

Кренусмо и ускоро после тога били смо принуђени да водимо тешку уличну борбу у с. Queue-du-Bois. Почекло је да свиће. Оба ќенералштабна капетана, мајор von Marcard — командант 4-ог пешадиског ловачког батаљона, мајор von Greiff — командант 2-ог дивизиона 4-ог пољског артилериског пука и његов сјајни ађутант поручник Neide, неколико војника и ја, кренусмо напред. Прво једна па затим и друга пољска хаубица беху доведене у висини наше групе. Хаубице расчистише путеве и токоште куће десно и лево од путева. Ово нам је омогућило да полако напредујемо. Чешће бејах принуђен да позивам људство, које се колебало, да ме не оставе да идем сам. Најзад, прећосмо село. Његово становништво било је у осталом избегло. Овде се радило с борбама против белгиских редовних трупа".

Поуке:

У овом случају, као што се види, у питању је био више ноћни препад него уређен напад и одбрана села. Ипак, пример пружа ове драгоцене поуке: — Значајна улога старешина, особито виших комandanata и ќенералштабних официра (командант 14-те бригаде ќенерал Вусов са претходничком коњицом, сам Лудендорф стално са претходнициом бригаде, два ќенералштабна капетана врше

препад на браниочеву батерију, колебање људства у насељеним местима и утицај Лудендорфа на пољски развој дејства и др.). — Употреба пољских хаубица, ноћу код предњег одељења.

Борба око с. Bleid

(августа 1914)

Овај пример, који износи потпуковник Rommel у књизи „Пешадија напада“ нарочито је занимљив по томе што приказује рад најмање пешадиске јединице — вода — у нападу на село.

„Да ли да чекам на везу десно и лево, или да одмах са водом извршим јуриш у циљу овлађивања узлом у село Bleid? Последње решење изгледало ми је правилније. Најјаче је био поседнут од стране непријатеља Мајур са оне стране пута. Стога је овим мајуром требало прво и овладати. План напада: са 2. полуводом посести положај иза врзине и отворити ватру на непријатеља осмотреног на првом спрату и на тавану мајура; са 1. полуводом обухватом са десне стране извршити јуриш на мајур. Брзо је нађено у околини неколико балвана, који су дати људству 1. полувода одређеног за јуриш. Ови балвани подесни су за извлађивање врата и капија. Затим смо, узели собом неколико гужви сламе које су требале да нам послуже за задимљавање заклона. Док је 2. полувод лежао иза врзине спреман за отварање ватре, 1. полувод извршио је потпуно закључено све припреме. Напад је могао да отпочне.

На дати знак 2. полувод отворио је ватру. Са 1. полуводом кренуо сам на јуриш у десно — преко улице — истим путем којим сам пре неколико минута прошао са командном десетином, вршећи рекогносцирање. Непријатељ је са првог спрата и са тавана отворио брзу паљбу, углавном само на 2. полувод иза врзине. На са-ме јуришне трупе — 1. полувод — посада мајура није

могла да дејствује ватром пошто су се истепдочепале заклона иза зида око мајура. Под снажним ударцима стрелаца распадала су се врата. Једна половина врата од хамбара испала је из шарки. На гумно и у кошеве напуњене житом и храном бачене су запаљене гужве сламе. Мајур је за трен ока потпуно опкољен. Ко год би хтео да изађе налетео би на наше бајонете. Ускоро је са крова избио светао пламен. Све што је од браниоца још остало у животу, положило је оружје".

Поуке:

Истиче се значај предузимљивости најнижих старешина;

— нарочито је за углед иницијатива и одлучност водника који не гледа на суседе већ се одлучује да овлада сам улазом у село који је оцењен као важан;

— целисходан план напада у коме се огледа довитљивост водника и тактичка спрема;

— Борбе око насељених места често се одигравају, као што је био случај у борби око с. Bleid, на удаљењу од неколико метара. Стога долази до изражaja употреба ручних бомби и аутоматских пиштолја;

— Пре почетка напада треба да отвори дејство ватрена заштита коју чине митраљези, баџачи и артилериска оруђа.

— Напад на само село скопчан је са великим губицима, зато га треба избегавати кад год је могуће.

— Браниоцу у насељеном месту треба притиснути ватром или заслепити вештачком маглом па напад извршити изван села.

БИТКА КОД GUISE

(27—29 августа 1914).

Знатне снаге I немачке армије (von Kluck), спуштајући се од Landrecies и Avesnes, напале су код места Guise десно крило V француске армије (Lanrezac).

По подне 28 августа Немци су напали варошицу Guise. Главни циљ борбе претстављали су мостови на р. Oise. Немачки писац Хајдеман ток ове борбе приказује следећим речима: „Улице изгледају као изумрле... Пажљиво посматрајући иза једног угла, спази поручник Uphoff преко моста на р. Оази, запреченог пољопривредним справама и жицом, на једном слободном тргу, широку барикаду, која је била поседнута једним полуводом војника. Неколико пута је покушавано, да се у брзим скоковима, пређе улица, тучена непријатељском ватром, али је ватра била толико густа да је потпуно затворила улицу. У даљем току борбе поменута барикада је стављена под ватру из неколико кућа, али се живави бранилац и даље држао. Преко једног сата трајао је отпор. Било је већ касно поподне, када је бранилац напустио северни мост и барикаду. У унутрашњости варошице дошло је понова до борбе око једне барикаде, макоја је, међутим, брзо напуштена. У близкој борби су бујотрељена и артилериска оруђа. **Са подигнутим штитовима кретали су артилерци оруђа на рукама напред.** Официри су настојали да избију на излазе из варошице. Приљубљени уза зидове кућа, хитали су напред, ступајући у борбу са заосталим непријатељским деловима и са појединцима, који су дејствовали кроз прозоре и отворе на крововима кућа, савлађујући са муком све стешкоће скопчане са борбом од куће до куће".

Следећег дана, 29 августа, зором Немци су настали напад. Том приликом одиграла се борба око с. le Sourd-Rue de Fontaines, у којој је нападач претрпео велике губитке не успевши да овлада селом; бранилац је

исто напустио тек пошто је место било обухваћено про-
дирањем суседних делова.

Један учесник овог неуспелог напада на насељено
место овако га приказује: „Поштоничега сумњивог није
било, кретали смо се полако, приљубљени уза зидове
кућа, уз стрму сеоску улицу, тежећи, да што пре изби-
јемо на задњу ивицу села. Изненада, проломи се пра-
сак пушака из кућа и са ограда, које су пре тога изгле-
дале као изумрле. **Са свих страна пушке су праштале а**
зрна фијукала. За трен ока паде већи број мртвих. Оста-
ли војници хтели су да крену напред, но куда? Непри-
јатељ је био потпуно скривен тако, да се у опште није
нико могао видети. Даље продирање уском улицом,
значило је сигурну смрт. Командовах: „до првог угла на-
зад“. Ово су били страховити тренутци. Киша пушчаних
зрна спустила се на отступајуће војнике и многи од њих
остадоше. Прикупљени, лежали смо у заклону. Хтео
сам још једном да покушам да продрем кроз село. До-
вольно је било да французи испале само по један метак
па да ја с људима, који су ми још преостали, не будем
у стању да макнem даље од места до кога сам и раније
био допро“.

Поуке:

- велика отпорност насељених места у од-
брани;
- користи од целиснодно постављених и бра-
њених запрека-барикада;
- употреба пратеће артилерије;
- значај старешина у борбама кроз улице на-
сељеног места;
- поражавајуће дејство непријатељске ватре
са свих страна.

БИТКА НА МАРНИ

[5—10 септембра 1914].

У току битке на р. Марни и на р. Урку (L'Ourcq) било
је особито много значајнијих борби око насељених ме-
ста. Навешћемо неколико примера по немачким и по
француским изворима.

БОРБЕ ОКО С. LE RECOUDE. — Приликом нади-
рања немачке 19. резервне дивизије ка Forêt du Gault,
делови 92. резервног пешадиског пука напали су 6. сеп-
тембра 1914 на село le Recoude. Французи су посели за
одбрану ивице овог насељеног места уредивши за од-
брану и поједине јаче зграде; из већих зграда дејство-
вали су и вишеспратном ватром.

Знатно мање снаге француза задржале су цео не-
мачки 92. пешадиски пук, и тек кад је овај био појачан
од стране 19. резервне дивизије, Французи су напустили
одбрану овог насељеног места.

БОРБЕ ОКО С. ACY-EN-MULTIEN. — Око овога села
вођене су огорчене борбе за време битке на Урку.
Село се налази на дну удоље. Французи су 6 августа
1914 године држали висију Nogeon, Немци долину и ви-
сију Étavigny. У свануће 6 августа 2. батаљон 140-ог не-
мачког пука напао је село „Acy“, које је бранио један
батаљон 27. француске бригаде. Напад 2. батаљона 140-
ог немачког пука није успео; Немци су постепено поја-
чавали овај батаљон, али селом нису били у стању да
овладају ни до подне, када су се око села „Acy“ борила
већ два батаљона 140-ог пешадиског пука. Французи су
добро уредили село за одбрану, па је по подне и цео
140. немачки пук развијен за напад, а село „Acy“ ипак
се до мрака одржало. По паду мрака, Французи су на-
пустили село и неопажено се извукли од непријатеља,
који је зором следећег дана упутио цео пук у напад
на већ напуштено село.

Следећих дана на село Acy нападали су Французи,

а бранили га Немци. Трупе VII француског корпуса спустиле су се са Nogeon-а ка Aсу и напале село фронтално, други делови су се провукли долином р. Gergogne и напали га у бок. После огорчених борби по улицама, у парку замка и по забранима којима су покривене падине, Немци су били избачени из с. Aсу на висове Étavigny. Поновним нападом Немци су претерали Французе на висију Nogeon.

Село је прелазило неколико пута из руку у руке са великим губицима по обе стране.

БОРБЕ ОКО С. ETRÉPILLY. — И ово село за време битке на р. Урку било је поприште огорчених борби. После губитка села француски 350. п. п. први пут је продро понова у њега 7 септембра ујутру долином р. Thérouanne, али је, после снажног немачког противнапада био принуђен да се повуче. Пук је тада покушао да овлада местом ноћним нападом и успео је да непримећено подиђе од обале реке до висије. Овде је био дочекан ватром једног немачког митраљеског вода на који су две нападачеве чете извршиле јуриш. Оба митраљеза била су заробљена. Французи су се одржали у селу до 22 часа али су на крају крајева морали да се повуку на десну обалу р. Thérouanne.

Командант немачког 32. резервног пука у своме извештају о тим борбама вели:

„Око 12 часова избио је 2. батаљон овога пука на северо-источну ивицу села куда су кратко време пре тога били продрли Французи и покушали да се на истој утврде, као и на висовима северно од насељеног места. Ускоро је село било очишћено хладним оружјем- извршеним јуришем. Французи су покушали да ноћним нападом овладају овим местом, али су у огорченој борби прса у прса понова одбачени претрпевши велике губитке“.

Поуке:

- обмана непријатеља о јачини снаге подесном одбраном насељеног места;
- могућност да бранилац с мањом снагом задржава дуже време знатно веће нападачеве снаге;
- честа потреба ноћних напада на насељено место;
- борба хладним оружјем и велики губици за нападача скоро су редовна појава при овлађивању насељеним местима.

БИТКА КОД LA BASSÉE

[18—22 септембра 1914].

— Веома сликовиту претставу о тешкоћама скопчаним са борбом око насељених места даје командант I баварског резервног корпуса ќенерал von Fassbender у своме извештају Врховној Команди о борбама између вароши Arras и La Bassée; део извештаја који нас интересује гласи:

„ . . . . Само земљиште по себи својим благим облицима, не пружа никаквих тешкоћа. Али су тешкоће у вођењу борби знатно повећане тиме, **што је земљиште јако покривено насељеним местима**, и то веома чврсто изграђеним.

Село се ниже до села: свако од њих је дугачко, пружа добро поље ватреног дејства и често пута је у непосредној вези са суседним селом. Највећи међупростор између насељених места ретко када прелази 3 километра. Насељена места су на ивицама затворена, зграде су масивне, дебљина зидова од 2 и више цигли, чврсто су везане малтером и пружају добар отпор ватри. Француске старешине умеле су веома погодно да прилагоде своју тактику овим месним особинама земљишта. Сва места, мајури и замци, без обзира да ли се налазе једно

поред другог или једно позади другог, поседнути су, уређени и упорно брањени. **Ми смо принуђени стално са надмоћнијим снагама, а често пута и незнанујући за ову надмоћност, да дејствујемо противу знатно слабијег непријатеља.** При нападу на прво село, иде се још са великим полетом, код другог, трећег и четвртог села нападни елан постепено опада и борба се ближи жилавом тврђавском рату. За пронирање је потребно врло много времена и много жртава. Оно троши борбену снагу трупа у највећем степену. Употреба тешке артилерије и бацача мина биће у овим приликама од неоцењиве користи."

Поуке:

- у густо насељеним крајевима насељена места намећу борби своје одлике без обзира на топографски створ земљишта;
- велика одбранбена вредност чврсто изграђених насељених места: обмана и трошење нападача, успоравање његовог пронирања;
- заморан утицај честих узастопних напада на насељена места по дух нападача;
- потреба тешке артилерије и бацача за напад на насељено место.

БИТКА НА Р. SOMME

(20—30 септембра 1914).

БОРБЕ ОКО С. LASSIGNY. (21—22 септембра 1914). — Крилни маневар VI. Француске армије, започет 13. септембра 17-ог је био већ осуђећен. Француски 13. армијски корпус при покушају обухвата десног крила 1. немачке армије је укочен пред масивом Ecouvillon.

На дан 20. септембра десно немачко крило (1. армија, IX резервни корпус) протезало се до преко р.

Оазе (Oise). Према овом крилу налазила се 6. Француска армија. Са обе стране бацање су на крила нове снаге.

Са немачке стране тежило се да се са 6. армијом заузме просторија западно од С. Кентена (St. Quentin). Избачена унапред 4. баварска пешадиска бригада испречана је код Нојона (Noyon). XXI корпус био је у току пре-

Сл. 2.

Одбрана с. Ласинија (Lassigny)

21 и 22 септембра 1914 год.

опште стање на боишту 20 септембра увече вожења железницом ка С. Кентену. Заштиту крила и бока вршио је 2. коњички корпус који се налазио са главном снагом (2., 9. и 7. коњичка дивизија) на просторији југоисточно од Roye (Roye). Остатак корпуса — 4. коњичка дивизија вршила је обезбеђење превожења XXI корпуса.

На Француској страни надирала су пред 2. армијом у област Мондидјеа (Montdidier) три корпуса (XIV, IV и

XIII) са две коњичке дивизије. Друге снаге прикупљале су се око Амјена (Amiens); француска коњица чинила је област Перона (Péronne) несигурном и продирала је све до железничке линије Камбре (Cambrai) — С. Кентен.

Обзиром на изложен опште стање (сл. 2) немачка Врховна Команда 20. септембра више и не помишља на напад већ прелази у одбрану. У том смислу је и 4. баварска пешадиска бригада била употребљена са прво пристиглим деловима за одбрану и нашла се у борби код с. Ласињи (Lassigny) и јужно од истог, у вези са левим крилом IX резервног корпуса. Увече 20. септембра код 4. баварске пешадиске бригаде стање је следеће (сл. 3):

12. Баварски п. п. са своја три батаљона и са 1. батаљоном 15. баварског п. п., који му је привремено стављен под команду, налази се са половином снага код с. Тјекур (Thiescourt) на расположењу команданта пука, а са другом половином код с. Племон (Plémont) са задатком обезбеђења северног крила 12. бав. п. пука.

3. Батаљон 163. п. пука, придан 4. бав. пеш. бригади, држи с. Ласињи. Потпомаган повремено од делова 1., 3. батаљона и митраљеске чете 15. бав. п. пука 3. бат. 163. п. п., који је у ранијим борбама претрпео велике губитке (само 16. септембра изгубио је 7 официра и 176 подофицира и редова), задржавао је успешно Французе у току 20. септембра пред с. Ласињи. Француски делови су се повукли 900 метара западно од села, обуставили напад и укопали се. Увече 20. септембра изузев митраљеску чету 15. бав. п. п. била су понова повучена из с. Ласињи сва појачања 15. баварског п. п.

15. Баварски п. пук, као што је поменуто, дао је 1. батаљон 12-ом баварском п. пуку, а митраљеску чету 3. батаљону 163. пешадиског пука. 3. батаљон 15. бав. п. пука, пошто је привремено био употребљен у с. Ласињи, налазио се сада у с. Див (Dives) на расположе-

њу команданта 4. баварске пешадиске бригаде; у истом месту био је и штаб 15. бав. п. пука.

2. Дивизион 9. пољског артилериског пука, са положаја показаног на сл. 3., с обе стране путан

Сл. 3
Одбрана с. Ласињи
стање 4. баварске пешадиске бригаде 20. септембра увече

С. Див—с. Ласињи, снажно је потпомагао посаду с. Ласињи као и 7. коњичку дивизију испред Толет (Taullette). У току ноћи 20/21. септембра дивизион је повучен у с. Ги (Guy).

Ловачки батаљон Петерсен (из састава 2. коњичког корпуса), сада придат 4. баварској п. бригади избацио је 1 чету код с. Потјер (Potière) као обезбеђење. Са главном батаљоном је остао у резерви у с. Плеси Кашеле (Plessis Cacheleux).

7. Коњичка дивизија држала је пре подне 20. септембра положај око Толет и северно затварајући правац од с. Кани (Cappy). Поподне 20. септембра дивизија је, према заповести 2. коњичког корпуса упућена северније са новим задатком.

Повлачењем 2. коњичког корпуса на север 20. септембра остављена је 4. баварска пешад. бригада потпуно сама себи са значајним задатком заштите десног крила и бока армије код с. Ласињи-а. Колико је важна била улога бригаде јасно се уочава на први поглед са сл. 2. Да су Французи успели да сломију стожер који је претстављао с. Ласињи и да продру ка линији Нојон—Ла Фер (Noyon—La Fère) могли су да пресеку једину животну артерију немачког десног крила — железничку линију преко С. Кентена, да затворе мостове на р. Оази у позадини немачке 1. армије и тиме да доведу ову армију у веома опасан положај.

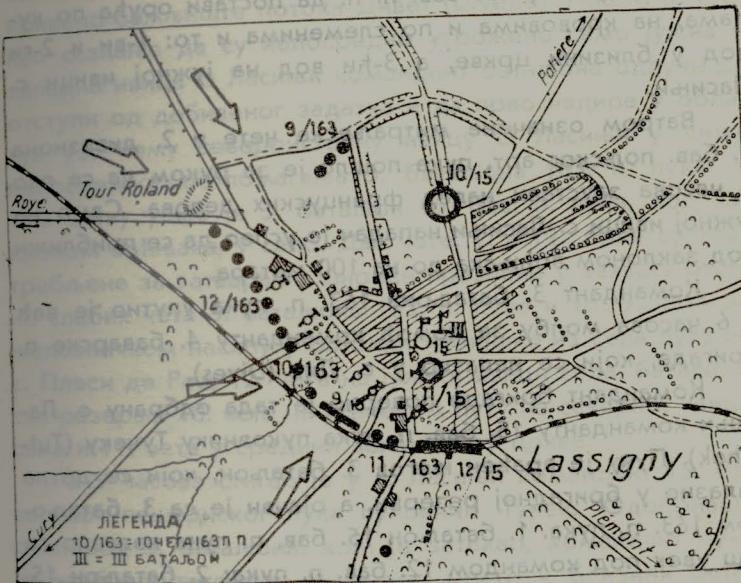
Потпуно свестан одговорности која му је пала у део командант бригаде, ћенерал фон Шох (v. Schoch) издао је заповест да се с. Ласињи одржи 21. септембра по сваку цену. Распоред снага 21. септембра остао је прво као што је био до 20. септембра увече (сл. 3). Други дивизион 9. баварског пољског артилериског пука требао је ујутро 21. септембра да се постави на старом положају с обе стране пута с. Див.—с. Ласињи са задатком потпомагања одбране с. Ласињи.

Одбрана с. Ласињи-а 21 септембра

Ток борбе: у зору, одмах после 6 часова Французи су предузели напад из с. Плеси де Роа (Plessis de

Roye) и из парка јужно од села на 3. батаљон 163. п. п. у с. Ласињи и на 1. батаљон 12. бавар. п. п. на вису западно од с. Племон (Plémont).

1. батаљон 12. баварског п. пука успео је, по цену великих губитака, да се одржи на своме положају. Благодарећи земљишту густо покрivenом жбуњем францууски стрелци успели су да се сасвим приближе положају.

жају. Командант 12. баварског пеш. пука налази се побуђен да пребаци своју последњу пуковску резерву (половина 1. батаљона 15. бав. п. пука) на десно крило за заштиту празнине између 12. бав. п. пука и с. Ласињи. Сад се ту већ налази цео 1. батаљон 15. бав. п. пука прикупљен и спреман за употребу.

У с. Ласињи од сванућа је прави пакао. Француски напад од с. Плеси де Роа на југозападну ивицу села био је снажно потпомогнут артилеријом из околине с. Роа сир Мац (Roye sur Matz) и Гири (Gury) као и бочним дејством са правца од Маре (Marais) које је за браниоца било особито тегобно. Ускоро је предузет напад и од с. Кани (Canny) на западну ивицу с. Ласињи-а.

Тежња за што повољнијим пољем дејства нагнала је митраљеску чету 15. бав. п. п. да постави оруђа по кућама, на крововима и по слеменима и то: 1-ви и 2-ги вод у близини цркве, а 3-ти вод на јужној ивици с. Ласињи.

Ватром означене митраљеске чете и 2. дивизиона 9. бав. пољског арт. пука пошло је за руком да се око 8 часова заустави напад француских делова. Само на јужној ивици с. Ласињи нападач је успео да се приближи под заклоном воћњака до на 100 метара.

Командант 3. батаљона 163. п. пука упутио је већ у 6 часова молбу за помоћ команданту 4. баварске п. бригаде, који се налазио у с. Див (Dives).

Командант бригаде поверио је тада одбрану с. Ласињи команданту 15. бав. п. пука пуковнику Тучеку (Tutschek). Пуку је враћен његов 3. батаљон, који се дотле налазио у бригадној резерви, а ојачан је са 3. батаљоном 163. п. пука. 1. батаљон 15. бав. п. пука налазио се још увек под командом 12. бав. п. пука; 2. батаљон 15. бав. п. пука још није био стигао на бојиште. Командант 12. бав. п. пука добио је заповест из бригаде да непотребне му снаге прикупи код с. Племон (Plémont) за удар у десни бок нападача при његовом надирању ка с. Ласињи-у.

До тада постављена јужније 4. батерија 9. пољског артилериског пука пребачена је на положај непосредно северно од с. Плеси Кашеле (Plessis Cacheleux) у циљу потпомагања одbrane с. Ласињи. Благодарећи одличној осматрачници на врху једног пласта сена ова батерија

чинила је 21. септембра изванредне услуге тешко угроженој пешадији.

На основу примљених података о стању, по којима је с. Ласињи било угрожено са свих страна, наређено је 3. батаљону 15. баварског пеш. пука да ударом северно до с. Ласињи у правцу запада ослободи притиска јаче притешњени 3. батаљон 163. п. пука. При извршењу ове заповести батаљон је кренуо из с. Див-а користећи покривено земљиште потока Дивет (Divette). Пошто је стекао сазнање да су непосредно угрожене само јужна и западна ивица с. Ласињи командант батаљона одлучи да отступи од добивеног задатка и да прво надире у облати уза саму североисточну ивицу с. Ласињи у циљу непосредног потпомагања 3. батаљона 163. п. пука. У том циљу ушао је 3. батаљон 15. бав. п. пука, под заклоном воћњака, у село. Две чете, 9. и 12., биле су употребљене за затварање широке празнине у захвату отсека слабих чета 3. батаљона 163. п. пука и то: 9. чета на железничком насыпу у близини избијања из села пута за с. Плеси де Роа, 12. чета на јужној ивици села. Батаљонска резерва: 10. чета на усеченом путу на северној ивици села и 11. чета у средини села, близу цркве.

У 9 часова стигао је у с. Ласињи командант 15. баварског пешадиског пука пуковник Тучек. Одобравши распоред 3. батаљона, који је затекао, командант пука је изabraо пуковско командно место у близини батаљонског командног места у селу. Пуковску резерву образовала су двавода из 2. и 4. чете 15. баварског пешад. пука који су се у то време затекли код пуковског командног места.

Око 11 часова стање је за браниоца постало у вишеј степени критично. Водници, командири чета, командант батаљона, али у првом реду командант пука имали су сваки у своме делокругу да донесу решавајуће одлуке. Око подне 21. IX код 3. батаљона 163. пешад. пука појавило се панично расположење. **Непријатељском ар-**

тилериском ватром, која је цело пре подне тукла село, растројени су живци посаде. Ове трупе, које су познале четничко ратовање у Белгији и које су заједно са једном коњичком дивизијом прокрстариле непријатељску земљу уздуж и попреко, које су у борби 16-IX имале тешке губитке, попустиле су на појединим местима.

Уведени делови 3. батаљона 15. баварског пешадијског пука појурили су у створену празнину. На југозападној ивици с. Ласињи успео је командир 9. чете капетан Бергмајер (Bergmayer), да задржи повлачење пошто је лично отишао у предње редове и појачао тиме борбени дух. На сличан начин утицао је на људство и поручник Волшлегер (Wohlschläger) водник 3. вода митраљеске чете 15. баварског пешад. пука, који се је налазио на јужној ивици с. Ласињи.

И поред свега тога извесна места на ивици села била су напуштена.

Ма да су нападачеве гранате рушиле комад по комад слемена кућа у којима су били постављени митраљези, ма да су зрна са три стране пробијала таванице ипак ватра није прекидана све док није била утрошена сва муниција. Митраљеска чета 15. баварског пешад. пука утрошила је већ до подне око 180.000 метака. Митраљези су почели да пуштају пару и тиме да откривају положај. Поручник Волшлегер је променио места митраљеза из кућа у воћњаке. Једва је то учинио кад је поновно јачање непријатељске артилериске ватре наговестило нов напад. У томе је стигла баш у право време и попуна муниције.

Знатно гори извештаји стизали су са северо-западног краја с. Ласињи. „Непријатељ је продро”, пронело се кроз први борбени ред и уназад све до командира. Капетан Калтенегер наредио је својој 11. чети да предузме против-напад. Поручник Леман креће чету са ногама на пушци. Успут задржава и враћа са собом отступајуће стрељачке десетине 3. батаљона 163. пешад. пука.

Извештај да је непријатељ продро у село, показао се као лажно пуштена вест. Али нападач се већ налазио у непосредној близини ивице насељеног места, спреман за последњи скок: 11. чета заузима вис Тур-Ролан (Tour Roland) и тиме затвара празнину између 9. и 12. чете 163. пешад. пука. „Душа одbrane беху подофицири Гутман и Енгелхардт као и обvezници Керн и Швалер из 11. чете.”

Мало после 11 часова уведена је у борбу и 10. чета, последња резерва команданта 3. батаљона 15. бавар. пешад. пука и то на основу извештаја, да непријатељ угрожава село обухватним нападом са севера. Ипак до непријатељског напада није дошло. Само нападачева артилерија није престајала да засипа ватром северну ивицу с. Ласињи.

Како је око 12 часова изгледало да се смањила опасност на јужној ивици с. Ласињи, командант 3. батаљона 15. бавар. п. п. образовао је себи понова резерву од 2. вода 12. чете, извлачењем из првог борбеног реда, и поставио је ту резерву на северо-источној ивици села.

На западној ивици села стрелци и митраљези 15. п. п. онемогућили су сваки покушај поновног непријатељског напада. Растварено људство 3. батаљона 15. баварског п. п. прикупљено је и поново упућено на положај. Поколебаност, која је око подне била узела опасне разmere, отклоњена је помоћу митраљеске чете и 3. батаљона 15. баварског п. п. **Разорно и деморалишуће дејство непријатељске артилерије није никако престајало.** Пуно зрно ударило је у коње и возове митраљеских загрева које су се налазиле у селу. Цело насељено место обасипано је стално са три стране непријатељском артилериском ватром. Овде, онде пламтео је пожар, ширићи љут дим.

На срећу браниоца у селу се нашао известан број подрума погодних за склоништа. Стално очекивање новог непријатељског напада трошило је живце. Саобраћај

у унутрашњости насељеног места био је необично отежан услед већег броја висећих телеграфских-телефонских каблова, због нагомиланих телеграфских стубова и услед жеге коју су шириле упаљене куће.

Између 16 и 17 часова показују се знаци скорог новог општег и обухватног непријатељског напада на с. Ласињи. Претстојали су одлучни тренутци борбе.

Команданта пука почели су да засипају гласови и извештаји, мање више пренагљени и претерани: „Непријатељ је продро у насељено место,” или „Цело место је опкољено, непријатељска артилериска ватра онемогућава опстанак у селу“. Командир митраљеске чете предлаже поседање новог положаја источно од с. Ласињи, у случају ако се донесе одлука, да се место не брани отсудно...

Командант 4. баварске пешадиске бригаде, коме је пуковник Тучек телефонски изложио ситуацију предлаже, да се у случају ако с. Ласињи мора бити напуштено, обезбеђење бока и позадине 12-ог баварског пеш. пука уреди на гребенима источно од села. Какву је одлуку донео пуковник Тучек?

Његова одлука види се из одговора, који је телефонски дао своме команданту бригаде: „Ja ћу попустити само пред бајонетима. Наређење за отступање нећу издати“. Командант бригаде је одушевљеним усклицима поткрепио ову одлуку свога команданта пука.

Ову своју решеност командант пука је пренео и на потчињење официре и трупу.

Отступајући стрелци 3. батаљона 163. п. п. у прослаку поред командног места пука на путу за с. Див били су на време задржани лично од стране команданта пука и младог поручника Киблера и енергично враћени у први борбени ред.

Командир митраљеске чете примио је јасну заповест у смислу намере команданта пука, да се по сваку цену одржи. У случају да непријатељ продре у насе-

љено место наређено је да се запречи главна улица. Имајући ово јасно наређење командир митраљеске чете сјајно извршава задатак.

На примљени извештај, да су делови 3. батаљона 163. п. п. поновно напустили северну ивицу села командант 3. батаљона 15. баварског пеш. пука успева да своју последњу резерву 10. чету под командом наредника Стробла уведе на време у борбу, да би спречио пробој код 9. чете 163. п. п.

За спас ситуације командант 3. батаљона 15. баварског пешад. пука ћеје принутјен да уведе у борбу и два вода из 12. чете који су му стајали на расположењу. Исти прелазе у против-напад на југозападном крају села (9. чета 15. бав. п. п.). На молбу капетана Калтенегера (Команданта 3. батаљона 15. бав. п. п.) стављена му је на расположење пуковска резерва (по један вод из друге и четврте чете 15. бав. п. п.), у циљу спречавања непријатељског продирања на западној ивици с. Ласињи или одбацивања из села већ продрлих нападачевих долова. Осокљене речима команданта пука, јурнуле су ове трупе кроз село и спречиле непријатељски пробој на отсеку 12. чете 163. п. п. Уз садејство последњегвода 11. чете, који је под командом поручника Лемана прешао у против-напад на Тур-Ролан, пошло је за руком да се нападач још једном одбије. Поручник Леман, који је мало по мало покупио и ставио под своју команду све делове 2., 4. и 11. чете који су се затекли на тој просторији, избио је око 150 м. испред источне ивице села и потпомаган ватром митраљеске чете, успео да сломије непријатељски напад упућен са јасним тежиштем на Тур-Ролан.

У југоисточном крају с. Ласињи командир 9. чете капетан Бергмајер успео је да савлада тешку ситуацију. Од растурених људи 3. батаљона 163. п. п. саставио је вод ратне јачине. Подухваћен нападачевом артилериском ватром овај вод се опет распрштао у све стране.

После тога 9. чета 15. п. п. остала је осамљена и са отвореним десним крилом и боком. Непријатељски стрелци налазили су се на сто метара испред њих спремни за јуриш. Само благодарећи добром духу и одлично изведену наставу у гађању, успело је да се издржи и да се шта више сваки покушај напада угushi у самом зачетку. На северу постигла је 10. чета, у сумрак велики успех. Са даљине од 900 м. чета је обасула ватром густе непријатељске стрељачке стројеве који су се у околини Арбр де Кани (Arbre de Cannay) и Толет (Taullette) спремали за обухватни напад. На овај начин је чета привукла на себе непријатеља, натерала га да стане и тиме спречила непријатељски обухватни напад.

Велики удео у успесима овог дана припада и командиру 2. дивизиона 9. пољског артилериског пuka капитану грофу Фугер фон Глет. (Groß Fugger von Glött).

Због недовољног дometа дивизион није могао да стави под ватру француску артилерију, али је зато веома успешно дејствовао на непријатељску пешадију. Што се у томе успело и поред неповољних услова за осматрање треба приписати гвозденој војни артилерије да помаже пешадију и неуморним настојањима да се одржи веза са пешадијом.

Да би отклонио опасност која је претила од непријатељског ширег обухватног напада код Толете командант 4. баварске пешадиске бригаде распоредио је на новом одбранбеном положају код Потијера (Potière) снаге, које су му биле на расположењу (ловачки батаљон Петерсен). На ово место приспело је у томе и чело, ново долазеће 4. пешадиске дивизије, која је стигла баш на време, да би одбила око поноћи непријатељски напад вођен уз јуришне трубне знаке и усклике.

Према исказима заробљеника на с. Ласињи је нападала 21. септембра цела 4. мароканска бригада IV француског корпуса (6 батаљона Зуава, Алжирских стрељача и Сенегалаца), док је код Потијера претходница

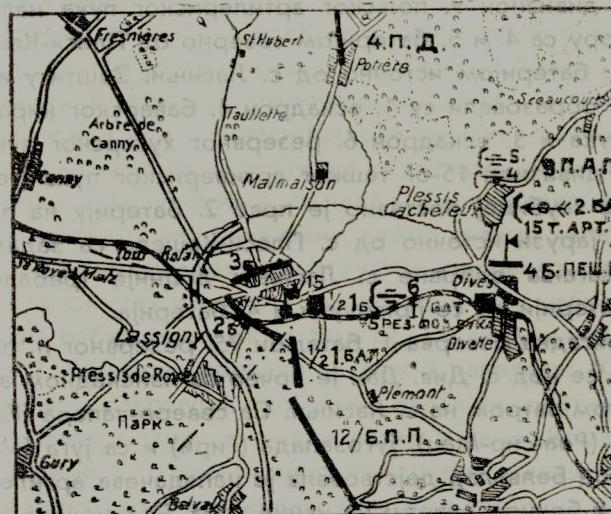
IV француског корпуса напала 12. баварска пешадиска пук, најистакнутији део XIII немачког армиског корпуса (види сл. 2.).

На тај начин 15. п. п. извршио је поверени му задатак. После поноћи, када су престали сви напади, искоришћено је време, да се смени 3. батаљон 163. п. п. новопристиглим 2. батаљоном 15. бавар. п. п., да се уреде измешане јединице 3. батаљона и да се успоставе — јасни односи међу отсецима.

Одбрана с. Ласињи

22. септембра.

Заштита десног крила немачке војске прешла је овога дана на други коњички корпус и на 4. пешадиску

Сл. 5

Одбрана с. Ласињи
стање 22. септембра у јутру

дивизију, која је у међувремену пристигла. 15. бавар. п. п. добио је задатак да брани с. Ласињи на десном крилу 4. бавар. пешадиске бригаде.

У јутро 22. септембра 3. батаљон 163. п. п. повучен је са фронта у позадину. Положај код Ласињи остао је да држи сам 15. п. п. У току ноћи образована су 2 батаљонска отсека; 3. батаљон имао је да брани ивице села десно а 2. батаљон (без 6. чете) лево од пута Ласињи—Гири; 1. батаљон, који је доцкан у вече враћен у састав пука, образовао је са 2. и 4. четом пуковску резерву на источној ивици с. Ласињи, а 1. и 3. чета биле су придате 12. бавар. п. п. у циљу затварања празнине између тог пука и с. Ласињи.

У рану зору чете су приступиле утврђивању и изради лаких склоништа. Нападач се био укопао у великом луку око села. Извиђачки делови сваки час су се појављивали на разним местима око ивица села.

2. дивизион 9. пољског артилериског пука налазио се у зору са 4. и 5. батеријом северно од Плеси-Кашеле а са 6. батеријом источно од с. Ласињи. Заштиту артиљерије образовали су 1. ескадрон 4. баварског кирасирског пука и 3. ескадрон 6. резервног хусарског пука.

1. дивизион 15-ог тешког артилериског пука (тешке пољске хаубице) поставио је прво 2. батерију на положају у јарузи источно од с. Плеси-Кашеле са задатком потпомагања одбране с. Ласињи; доцније требало је овој батерији да се приклучи и 4. батерија.

Бригадна резерва 1. батаљон 75. резервног п. п. налазила се код с. Див. Дан је почeo са изненадном артиљериском ватром на с. Ласињи. Са северо-запада (Кани), запада (Роа-сир-Мац), југозапада (Гири) и са југа (Маре, јужно од Белвала), дејствовала је нападачева артиљерија косом и бочном ватром на ивице села. Брањочева артиљерија успела је да стави под ватру само неколико француских батерија код Кани. Остале батерије, изванредно вешто прикривене, нису могле бити пронађене. Са стра-

не Потијера чула се јака борбена хука. Ту су јаки непријатељски делови напали у току пре подне 4. пешадиску дивизију.

Упорна одбрана места Ласињи исплатила се. Око 16 часова непријатељска пешадија која је дејствовала северније, из околине с. Толет, била је принуђена (дејством бочне ватре од с. Ласињи) да промени правац и да се упути ка с. Ласињи. 3. батаљон одбио је овај напад. Под добрым ватреним дејством стрелца из 15. п. п. све су више расле гомиле мртвих јужно од с. Толете. 10. чета утрошила је при томе и целокупну муницију, која јој је у муниципским карама дотурена до у близину самих стрељачких стројева. Овим је 4-та пешадиска дивизија, која је тек са претходницом ступала у борбу, добила значајну потпору.

Очекивани велики напад на само с. Ласињи почeo је тек касно по подне, али тада је предузет једновремено са свих страна.

Између 17 и 18 часова непријатељска артиљериска ватра достигла је дотле неслуђену јачину. Командант 2. дивизиона 9. пољског артилериског пука, са чијих се осматрачница код с. Плеси-Кашеле пружала добра пре-гледност на околину јавио је, да се нападач појачао пред с. Ласињи и да припрема изгледа напад на село. Најзад је у 18 часова почeo очекивани, веома снажан напад. Нападач се приближавао селу у густим редовима, обухватајући га са свих страна. У једном тренутку забуном је створена озбиљна опасност. Код 12. и 8. чете, на граници отсека 2. батаљона пронела се лажна заповест: »Опште отступање«. Извршујући тобожњу заповест, обадве чете су напустиле ровове и пошли назад у село. Командант пука, који је у то време имао извештаје са више страна о непријатељском продирању у масама спазио је делове 8. чете у повлачењу. Лично је изашао пред чету и наредио: »Одмах натраг на положај, посести ровове и држати се до последње капи крви«; чета је извршила заповест.

На сличан начин била је и 12. чета задржана од стране команданта 3. батаљона и враћена на положај.

Чете су (8. и 12.) успеле да поседну положај баш у тренутку избијања новог непријатељског напада. Тежиште овог напада било је уперено против слабог дела код Тур-Ролан. У густим стрељачким стројевима и са дубоким распоредом приближили су се Црнци до на 30 метара испред ровова, где су заустављени са великим губицима. Особито по бедемским рововима куле Тур Ролан лежале су гомиле лешева.

Пред положајем 3. батаљона оцењено је да је пала више стотина мртвих. На утврђеном бедему из 5. века према немачким подацима, уништен је читав пук алжирских стрелаца. Борба је трајала дugo и по ноћи. — Тек око 22 часа стишала се борбена хука. Нападач је коначно напустио бојиште да би се утврдио на сигурнијем отстојању од 500—800 метара. У дневнику једног француског официра, који је доцније запленjen, забележено је према немачким подацима, о означеном борби: »22-IX-1914 године. Напад на с. Ласињи скupo смо платили. Половина бројног стања остала је на бојишту... Наш батаљон (реч је о 1. батаљону 8. пuka алжирских стрелаца) имао је 600 људи губитака. Заузету просторију не можемо одржати. У 2 часа ујутру отступамо за с. Кани... 26-IX 1914 г. — L'effectif de mon bataillon n'est plus que de 340 sur environ 1000 hommes. Lassigny est notre tombeau. [Ласињи је наш гроб]«.

23. и 24. IX предузимани су нови напади, које су делови 15. бавар. п. пuka исто тако одбили.

Поуке:

— Држање с. Ласињи било је за браниоца од великог стратегиског значаја, јер је осујетило нападачу да потисне и угрози десно крило I армије: изразит пример какву улогу може да одигра насељено место и у оперативном смислу.

— Главна борбена линија кретала се испред, то је местимично у близини предње ивице насељеног места. Приликом дејства нападачеве артилерије предње линије су биле веома слабо поседнуте. Највећи део трупа био је заклоњен у подрумима, баштама, позади зидова и кућа, у усеченим путевима и земљишним усецима. Чим би се испољио непријатељски напад, одмах је вршено брзо посеђање положаја. Стрелци, као и митраљесци мењали су чешће своја места.

— Падају у очи незнатни губици бранилаца у с. Ласињи. Ово се објашњава околношћу што је у овом насељеном месту било дosta добрих и јаких заклона, који су давали бољу заштиту него ровови и јаме на отвореном земљишту.

— Истичу се користи од правилно вођене одбране насељеног места: коришћење склоништа и поседање борбених заклона тек при наиласку непријатеља; овакав поступак захтева, разуме се, добро уређену службу осматрања и јављања.

— Чешћа промена места стрелаца и аутоматских оруђа, може бити од велике користи, под условом да се не ремети у јачој мери благовремено уређени план ватре.

— Као последица оваквог целиснодног рада јављају се код браниоца сасвим мали губици а код нападача сем великих губитака још и слабљење морала.

— Нарочиту пажњу заслужује дејство лажне вести: „сви се повлаче“, која се муњевитом брзином пронађе кроз редове 8. и 12. чете и навела их на привремено отступање. Ова вест потекла је, како је то било установљено, од једног подофицира. Појединости о томе и до сада су остале непознате. Стварно заповест за повлачење није ни

како била издавана. Из овога се намеће поука, да се треба држати старог начела: да заповест за отступање има право да изда само официр. У сумњивим случајевима одговорне ниже старешине треба да се обрате вишим претпостављеним официрима за проверу пре извршења.

— Особито је поучна чињеница местимичног попуштања трупа. Разлози су наведени. Преок сличних ствари не сме се олако прећи, већ треба бити свестан да су попуштања увек могућа. У таквом случају потребно је, као што се види из наведених примера, енергично предузимање озбиљних и одлучних мера од стране старешина и јачање свим средствима одбранбеног духа.

— Поред високог духа који је владао у 15. п. п. успеху је пре свега допринела и одлична обученост у гађању митраљезом и пушком, што су старешине и људство стекли у току мирнодопске обуке. Она и данас још може послужити пешадији као узор за подражавање. И у будућем рату биће случајева када ће на непрегледном, изривеном левковима боишту играти отсудну улогу тачност гађања не само тешким митраљезом већ и пушком.

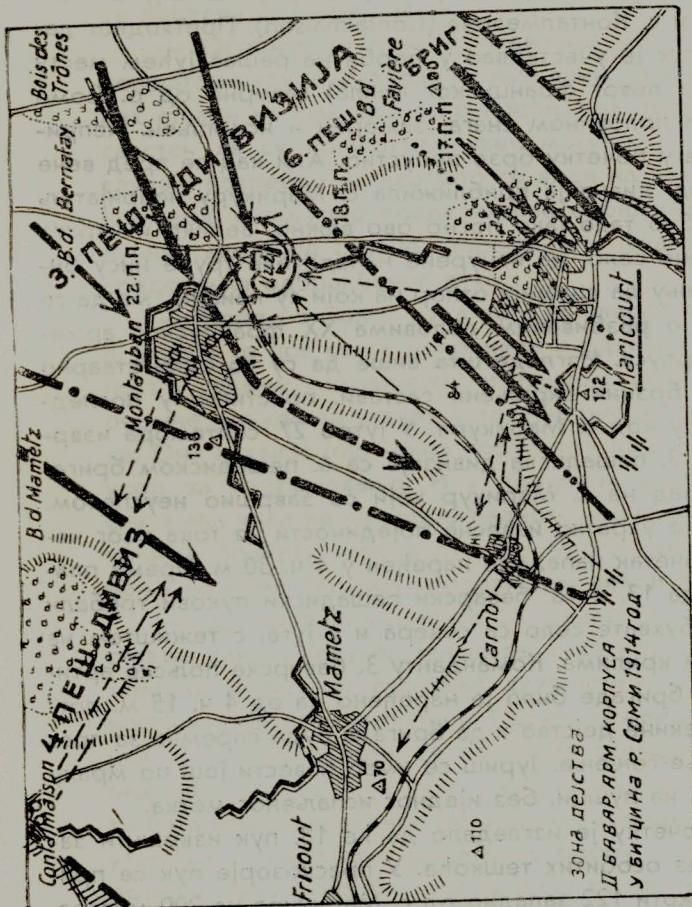
— Држање команданта 15. бавар. п. п. представља заиста врхунац јунаштва, савесности, пожртвовања и високог схватања дужности и одговорности и у најтежој ситуацији. Овакав командант својом личношћу намеће се као узор свим потчињеним официрима. Није чудо стога што су команданти батаљона, командири чета, па и водници личним утицајем носили тако рећи целу борбу што је редовна појава у борби око насељених места.

БОРБЕ ОКО С. MARICOURT, MONTAUBAN-CARNOY (27—30. септембра 1914. год.). — Пред завршетак битке на р. Соми, 27. септембра 1914. године,

II. баварски армишки корпус био је распоређен са 3. пешадиском дивизијом између с. Монтобана (Montauban) и Марикура (Maricourt) са обезбеђењем код с. Кирли (Cirli) и код с. Ем (Hem) а са 4. пешадиском дивизијом (без 1. бригаде) на просторији између с. Монтобана и с. Конталмезона (Confalmaison). Претходног дана корпус је учествовао у борби на решавајућем месту (обухват левог француског крила) северно од р. Соме само са половином снага, заморен и иссрпљен. Непријатељ је у почетку брзо попустио. Али кад се пред вече 3. пешад. дивизија приближила с. Марикуру непријатељ је већ био тако јако посeo ово важно, велико и чврсто изграђено село, да изнурене нападачеве трупе нису биле у стању да сломију отпор на који су наишле, ма да се радило о разбивеним деловима XX француског армишког корпуса. Изгледа шта више да су то били стварно само у брзини скрпљени састави, пристигли у последњем часу код с. Марикура. У јутро 27. септембра извршила је 3. пешадиска дивизија са 6. пешадиском бригадом напад на с. Марикур који се завршио неуспехом. Износимо укратко извесне појединости из тока овог напада. Почетак напада је наређен у 4 ч. 30 м. Према плану напада 17. и 18. баварски пешадиски пукови требали су да обухвате село са севера и с југа, с тежиштем на спољним крилима. Команданту 3. баварске польске артилериске бригаде било је наређено да од 4 ч. 15 м. потпуно прекине дејство и да бригада буде спремна за предузимање гоњења. Јуриш се имао извести још по мраку с ножем на пушци, без иједног испаљеног метка.

У почетку је изгледало да ће 18. пук извршити задатак без особитих тешкоћа. У праскозорје пук се приближио коти 122 западно од с. Марикура на 200 метара. Само се 9. чета одвојила, ма да је трупама било нарочито наређено, да несмеју мењати правац због дејства косе и бочне ватре из с. Марикура. Када је почело да свањује испољило се, да су два предња батаљона упала

у прави пакао. Са коте 122 дочекани су непријатељском јаком пешадиском ватром. У исто време нападач је обасут митраљеском и пушчаном ватром у леви бок, са северо-западне ивице с. Марикура а у десни бок од с.

Сл. 6
Борбе око с. Maricourt, Montauban-Carnoy
27-30. септембра 1914 год.

Карноа. Западно од с. Марикура и јужно од с. Карноа ступила је изненада у дејство француска артиљерија. Подухваћен дејством како са оба бока тако и из позади-

не, од с. Карноа (Carnoy) нападач се тако одједном нашао засут са свих страна разноврсним зрнима. Појавише се убиствени губитци. Пошто изненађење није могло бити постигнуто трупе су морале да се врате натраг, а 1. батаљон 18. пук који се већ био развио за напад остао је да лежи испред парка замка у с. Марикур.

Ништа боље није прошао ни 17. пук. Приближавање ка селу и парку извршено је мирно и без сметњи, и поред извесних грешака у држању правца што је изазвало мешавине. У 5 ч. 30 м. развила се борба непосредно пред самим селом. Непријатељ је јако посео не само село, већ и просторију непосредно јужно од овог. Како се доцније показало, Французи су у Марикур-у посели кровове на кућама и на њима поставили митраљезе. Напад је ускоро заустављен, а чим се разданило, појавили су се и овде велики губитци. У томе је банилац, још пре 6 ч. 30 м. предузео с југа снажан противудар на ненаслоњено лево крило дивизије. У овом против-нападу непријатељ је прво ударио на 3. батаљон 17. пука и то потпуно у бок. Скоро у исто време кренуо је банилац у против-напад и из парка. У густом џбуњу парка дошло је до дивље борбе у мешавини. И поред тога што су све неупотребљене резерве биле бачене на угрожено лево крило, ипак непријатељско надирање није могло бити заустављено. Тек у последњем тренутку успели су митраљези да разбију баниочев удар. Али је зато и напад на с. Марикур био осујећен. Немци су кренули у напад без икаквих података ма и о приближној јачини баниоца, а не знајући тачно ни његов распоред. Тежња да се успех заснује искључиво на изненађењу нападом у праскозорје, носила је, сасвим природно, већ у себи кличу пораза. У току преподне 27. септембра израђен је у 3. пешадиској дивизији нов план за напад. Према овом плану за овлађивање с. Марикуром тежиште напада требало је да буде пренето на десно. У том циљу образоване

су две нападне колоне, једна јужна јачине од 5 батаљона под командом команданта 5. баварске пешадиске бригаде и једна северна од 10 батаљона, под командом команданта 6. баварске пешадиске бригаде. Прво је требала да крене у напад северна колона, а затим јужна колона да га прошири јужно од пута с. Марикур—с. Карноа, док би северна колона, надирући непосредно источно од пута с. Монтобан—с. Карноа, тежила да обухвати Марикур са запада. Пре почетка главног напада 22. пешадиски пук имао је да заузме високо уздигнуто над околним земљиштем, село Монтобан пошто је оно требало да послужи као полазни положај за напад на с. Карноа. У исто време и 4. пешадиска дивизија тежила је да преко с. Лонгевала (Longueval) избије на просторију западно од с. Монтобана. Ова дивизија требала је дакле да ступи у борбу на десном крилу 3. пешадиске дивизије (с. Монтобан) и у садејству са овом да пребаци непријатеља преко р. Соме. Командант 3. пешадиске дивизије чинио је све са своје стране да ојача код трупа нападни полет. Али 17. пешадиски пук није више био способан ма за какав напад; ни увођење нових трупа није могло да покрене напад. Код северне колоне 18. пешадиски пук био је привремено осуђен на недејство, док не падне с. Монтобан. На ово село кренуо је у напад остатак колоне, у главном 22. пешадиски пук. Јужни делови ове колоне надирући између Боя Фавјер (Bois Favière) и Боя де Трон (Bois des Trônes) стigli су пред саму циглану јужно од с. Монтобана. Две чете обишли су циглану с јужне стране, али су при томе потпали под убиствену унакрсну ватру браниоца од с. Марикур—с. Монтобана као и од још несавладане посаде циглане. Браниочеве батерије код с. Карноа својим дејством још више су појачале иначе паклену ватру која се сручила на ове две чете. Напад је тиме овде онемогућен и чете су биле принуђене да се повуку. Делови који су надирали северније, успели су да допру до

западне ивице шуме Боя де Бернафј (Bois de Bernafay) и нашли су се пред с. Монтобаном према добро утврђеном браниоцу који се и сам спремао за напад.

4. пешадиска дивизија стигла је сувише доцкан да би могла још са изгледима на успех да ступи у борбу. У току ноћи престала је ватра из с. Монтобана. Упућене патроле известиле су, да је бранилац напустио село. Чета, која је после оваквог извештаја кренула и сама у село, била је дочекана снажном ватром и морала је да се повуче.

О раду II баварског армиског корпуса у овим борбама један немачки писац изражава се овим речима:

„Марикур стоји још 3. дивизији као трн у оку. Јер посада из овог села не само да је пружила одлучан отпор левом крилу и центру дивизије, већ је успешном бочном ватром осетно задржала и напад њеног десног крила на с. Монтобан и принудила на отступање 3. батаљон 22. пешадиског пука“.

„Французи мајсторски умеју да штите слабијим снагама широке просторије и да у пуној мери искоришћују моћну одбранбену вредност новог брзометног наоружања. Они су се ограничавали на поседање поједињих надвишавајућих насељених места и шума, затварајући међупростор косом и бочном ватром. Овако је поступала не само француска пешадија већ и артилерија, тако да је веома ретко могла бити пронађена. Немачке стање упућивале су додуше своје трупе да се а претворе у моћне бастионе обарају артилериском ватром и обухватом. Али за извршење овог задатка никад није био на расположењу довољан број лаких и тешких батерија, а у највише случајева осећала се већ и оскудица у муницији. Уз то је било потребно, да се притисне не само село на које се врши напад, већ и суседна са њим места. Село Марикур, са свим постројењима на ивицама, заузимало је просторију ништа ма-

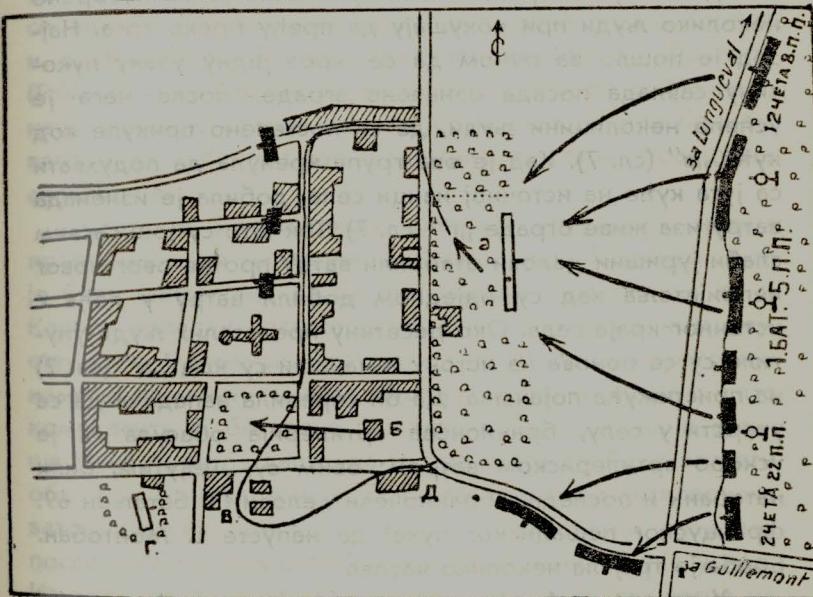
ње од 1 квадратног километра. Да се овако пространо и испуњено сваковрсним склоништима насељено место покрије поуздано и целисходно артилериском ватром, била би потребна једновремена употреба већег броја батерија по тачном плану, као и темељно утаначење рада између пешадије и артилерије. Колико је потребно артилерије за овлађивање сличним насељеним местом може послужити као пример борба око с. Марикура где 2 артилериске бригаде и 8 тешких батерија нису биле довољне да притисну тако с. Марикур и с. Карноа, да би ова места могла бити заузета или да би се могла пешадија пробити између истих.

Јер, све док постоји ма и најмањи број неуништених митраљеза, сваки покушај да се остави овакво село са стране, бар по дану, претставља веома опасан подухват. По ноћи би се обухват могао пре извршити; али овакав подухват захтева темељне припреме и мора бити завршен до сванућа (17. и 18. пешадиски пук пред с. Марикур). Чак и када пође за руком да се извесно насељено место пређе по мраку, мора се држати спремном артилерија довољне јачине да се, чим сване, обори на дотично место и да га притисне ватром. У осталом Французи су имали обичај, да за време ноћи поседају и нарочите резервне положаје као и међупросторе".

За 28. септембар тежиште рада је било пренето на 4. пешадиску дивизију која је била достигла р. Сому код места Бреј (Bray). Суседна 3. дивизија требала је да са-дејствује овом нападу и да притисне ватром с. Марикур. Јужна колона требала је само да веже непријатеља, док је северна колона имала да оствари план предвиђен за 27. септембар. Тако је дошло до борбе око с. Монтобан (Montauban).

Нападу је претходила снажна артилериска припрема. После ове припреме требао је 1. батаљон 5. пешадиског пука да крене у напад. Митраљези су били поде-

љени четама са задатком, да их прате до ивице села, а затим да их ту потпомажу у сузбијању евентуалних бра-ниочевих нападних радњи. У једном налету батаљон је овладао непријатељским ровом код „а“ (сл. 7). Овај ров био је окружен живом оградом висине човечијег раста са уплетеном жицом. Батаљон је био у јако збивеном распореду и налазио се затворен као у казану због чега је

Сл. 7.

Борба око с. Montauban

трпео непрестано губитке. У означеном рову остављен је један вод који је примио на себе улогу ватрене заштите напада. Остатак батаљона избио је на североисточну ивицу села, у циљу да подухвати браниоца са севера. Улице су биле са свих страна тучене уздужном ватром што је проузроковало осетне губитке. По упаду у село нападач је почeo да пали куће једну за другом. Убрзо се испољило, да за опкољавање целог села недо-

стају потребне снаге. Стога је нападач сасредио своје напоре на средиште села, код цркве. У циљу обезбеђења бокова и позадине, прво је требало затворити бочне улице које су избијале на поменуто средиште села. Бранилац је био јаче посео куће у околини цркве, особито зграде на широком тргу засађеном дрвећем. Овај трг је нарочито јако био тучен из куће „б“ (сл. 7) заклоњене позади капије. Ватром из ове куће било је већ оборено неколико људи при покушају да пређу преко трга. Најзад је пошло за руком да се, кроз једну узану пукотину савлада посада означене зграде, после чега је успело неколицини људи, да се постепено прикупе код куће „в“ (сл. 7). Кад је ова група кренула да подухвати са југа куће на источној ивици села, добила је изненада ватру из живе ограде „г“ (сл. 7). Тек што су још сасвим слаби јуришни делови отворили ватру против овог новог непријатеља кад су одједном добили ватру у леђа с источног краја села. Око десетину преосталих људи упутили су се понова ка истоку и наишли су код „д“ (сл. 7) на пристижућа појачања. Да би спречила нападача да се учврсти у селу, браничева артилерија обасула га је ускоро артилериском ватром; овим су, међутим, били натерани и последњи браничеви делови (3. батаљон 69. француског пешадиског пука) да напусте с. Монтобан. Борба је трајала неколико часова.

У то време 4. пешадиска дивизија упала је између с. Монтобана и с. Конталмезона у прави „цеп“. Браничев положај између поменута два места образовао је упадни угао са теменом код с. Мамец (Mamez). Дивизија је у почетку јако трпела од бочне и леђне ватре из мотних ослонаца које су чинили с. Монтобан и с. Конталмезон; ово је трајало све док суседне трупе нису овладале поменутим селима. У току ноћи Французи су сами напустили с. Мамец. С. Марикур је цео дан тучено артилериском ватром. Извештај о овим борбама гласио је: „Пред 3. пешадиском дивизијом с. Марикур се непо-

колебљиво држи. Додуше II. баварски армиски корпус је задобио земљишта и заузео 2 насељена места (с. Монтобан и с. Мамец), али није тукао непријатеља. Снага одbrane показала се надмоћнијом од напада“.

Следећег дана, 29. септембра, лево крило 3. пешадиске дивизије требало је да остане источно од с. Марикура, док је тежиште II. баварског армиског корпуса било пренето на просторију с. Мамец—с. Карноа. Овим се нарочито полагало на изравнање „цепа“ код с. Карноа и с. Марикура. Напад, предузет између с. Фрикура (Fricourt) и с. Карноа ка висовима јужно од с. Мамеца, напредовао је сасвим лагано, јер је јако ометан бочном ватром из с. Карноа као и снажним дејством француске артилерије.

Стога је 3. пешадиска дивизија приступила новим припремама за напад на с. Карноа и с. Марикур. Али је било очигледно, да би при нападу управљеном ка с. Карноа нападач изложио свој бок непријатељском дејству од с. Марикура. Покушај да се продре у просторију између поменутих места пропао је. Тиме је само дата команданту 6. баварске пешадиске бригаде једна сувише јасна потврда више, да је пре свега требало заузети оба села. Понова је на с. Марикур отворена артилериска ватра која није престајала све до подне. Напад, предузет после тога са јако ослабљеним 18. п. пуком, није успео. Из кућа, са кровова, иза ограда сипала је још ватра на све стране. Североисточна ивица села, заклоњена иза парка, није још била скоро ни мало оштећена артилериском ватром.

У извештају о току борбе истиче се да је с. Карноа лежало баш на самој граници зоне дејства између 3. и 4. пешадиске дивизије и да се због тога, претходног дана баш пред тим селом створила празнина. Артилерија обеју дивизија додуше тукла је село; али дејство на развучено по дубини село није могло бити успешно с бочним осматрањем, само с једне стране, а не с обе. И овога

пута с. Марикур се показало као несавладљиви ослонац. Особито непријатно је утицала околност што је браничева артилерија бочном ватром брисала све приступе ка селу. Французи су сваким даном показивали све више разумевања за прилагођавање приликама и свако су веће село, било да се налази на висини или у удољу, претварали у чврсти бедем.

Најзад је 30. септембра предузет и четврти напад, овога пута под заштитом мрака, правцем ка к. 122. Слабији делови су продрли до пред сам вис. Сопствена артилерија омела их је да благовремено изврше јуриш; док је трајало објашњавање, свануло је и неиздржљива бочна ватра осујетила је сваки успех.

Цео II баварски армишки корпус био је принуђен да се укопа испред ова два ослонца и да пређе на рововску војну која је у томе настала на целом фронту.

Поуке:

— Једном више у овом примеру истиче се одбранбена вредност насељеног места. За напад на јаче насељено место потребне су свеже снаге док су одбрану у стању успешно да изводе и на брзу руку образовани делови чак и претходно разбијених трупа.

— Нарочиту пажњу заслужује добро уређење и извођење одbrane: узајамно потпомагање с. Марикура и с. Карноа; садејство пешадије и артилерије — целисходан план ватре и правилна примена нападних радњи у одбрани.

— У борби око с. Марикура потврђује се старо колико и ратна вештина начело: претерано тражење изненађења може се завршити изненађењем баш за нападача. Изненађење је корисно под условом да се не занемари ни једно друго битно тактичко начело. Најмање се може рачунати на успех изненађења кад и сами ништа незнамо о непријатељу.

— Поучна је и корисна улога предње тачке — циглане у вези са одбраном међупростора и уређење ватреног дејства за тучење овог међупростора.

— Драгоцен је за браниоца и признање које немци одају вештини Француза, да се са слабијим снагама бране на широким фронтовима. Ова вештина састоји се у поседању погодних насељених места и у целисходном уређењу ватре за косо и бочно тучење непоседнутих међупростора.

— Постављање артилерије за косо и бочно дејство особито отежава противнику откривање њеног положаја.

— Тешкоће у сасрећивању довољно јаке артилерије за неутралисање иоле значајнијег насељеног места уочене у борби око с. Марикура свакако претстоје и у будућим ратовима; нарочито за слабије војске.

— Ма колико да изгледа примамљив, ноћни напад на насељена места непосредно, а нарочито опкољавањем, изнети пример јасно истиче са коликим је тешкоћама скопчан овакав подухват, нарочито код вештог и тактички предузимљивог браниоца (поседање међупростора само ноћу, резервни положаји за ноћ и т. сл.).

— У борби око с. Монтобана поучно је уређење унутрашње одbrane села: тучење улица уздужном ватром, јаче уређење за одбрану нарочито погодних зграда, целисходан распоред ватрених средстава, тако да нападач, по упаду у насељено место, сваког тренутка, са свих страна бива изненађен ватром.

— По правилу, чим нападач овлада насељеним местом, бранилац га обасира артилериском ватром. Код с. Монтобана слаба веза између пешадије и

артилерије принудила је браниоца да напусти пре времена насељено место.

— У раду нападача видимо:

— придавање митраљеза стрељачким четама и то у оно доба, кад батаљони нису имали митраљеске чете већ је постојала само 1 чета у пуку;

— напад на насељено место захтева рад по темељно припремљеном плану; недовољно брижљив прорачун потребних снага за напад испољио се тек по упаду у с. Монтобан, што је нагнало нападача на промену нападног плана под ватром браниоца;

— при нападу на трг, парк и т. сл. треба прво затворити све бочне прилазе — улице ка дотичном месту у циљу обезбеђења бока и позадине делова који врше напад.

— Кад су два суседна насељена места тако добро положена да се узајамно потпомажу у одбрани као с. Марикур и с. Карноа за нападача остаје једино целисходно решење да нападне оба села истовремено, јер је продирање у међупростор као и појединачно овлађивање скопчано са великим опасностима како ватреног тако и активног противдейства.

— Приликом артилериске припреме треба нарочито водити рачуна да поједина места заклоњена парком, оградом, вођњацима и т. сл. не остану неучена, па да затим пешадији приреде изненађење.

— При одређивању граница зона дејства избегавати да насељено место буде баш на самој граници — доделити га целој једној јединици. Незгодне стране обратног поступка лако је уочити из примера код с. Карноа.

— Дејство артилерије код нападача указује на потребу двостраног бочног осматрања при нападу

на дубља насељена места; код браниоца се истиче особито успешно тучење бочном ватром приступа ка с. Марикур.

— Неуспех два ноћна напада потврђује колико тешко њихово правилно извођење кад је упитању насељено место и одлучан бранилац.

БИТКА КОД SAINT-MIHEL

(20—25 септембра 1914.).

У овој битци, приликом освајања источне падине Côtes Lorraines, значајну улогу одиграле су борбе око насељених места. Један немачки ќенерал, описујући ове борбе, наводи између осталог, следеће:

„Пешадија је наишла на јачи отпор, него што се надала. И овога пута је дошла до изражaja умешност нашег противника у борбама око насељених места.

Стрељачки ровови били су делом истурени испред ивице насељених места, а делом је главна борбена линија била повучена у позадњим деловима насељених места и фланкирајућим рововима. Прво се морало тражити где се налази непријатељ, кога смо имали да нападнемо. Ноћу 20/21 септембра успела је 6. пешадиска дивизија да овлада насељеним местима на источној падини, која су била упорно брањена. Прво је пао Viéville, упорније су биле борбе око Haonville, најупорније су се Французи бранили у Vigneulles.

Борба се развила у средини вароши. Са свих прозора и отвора на крововима праштале су пушке. Као град падала су зрна по улицама, баштама и двориштима. Често су стајали и нападач и бранилац свега на неколико корака један од другог. Тамна ноћ отежавала је уочавање и распознавање циљева. Само пожар и блесци пушака омогућавали су уочавање непријатеља, који се као сенка појављивао у облацима дима и одмах затим

исчезавао. Као и увек, у борбама око насељених места, са величином опасности по живот повећавало се и огорчење. Оштри повици, псовке, запомагања и узвици страха бораца, **изложених погибији у гушању**, мешали су се са борбеном буком. На брзу руку спремљене букиње бацане су у поседнуте куће; камење, запаљено дрво и зрна разних врста бацана су на нападача. Решење се отретало извесно време час на једну, час на другу страну. **Одлуку је донела јача употреба пратећих оруђа, којима су из непосредне близине порушене поседнуте куће;** ове су, у осталом, већим делом већ биле у пламену. У свима овим борбама око насељених места, било је од неоцењиве користи непосредно потпомагање пешадије у продирању од стране пратећих оруђа, водова и батерија. Доказано је, да се целисходно употребљени и вођени артилериски делови могу под заштитом мрака доћести у непосредну близину непријатеља".

Поуке:

- Значај добро прикривене главне борбене линије и организација у насељеном месту у опште: нападач не зна кога и где да напада;
- знатна вредност отпора у унутрашњости насељеног места;
- дејство запаљивим бомбама и букињама;
- пресудан утицај пратећих оруђа у борби у самом насељеном месту и могућност истурања ових оруђа ноћу са предњим пешадиским деловима;
- борба прса у прса.

БИТКА НА КАНАЛУ YSER

(18—30 октобра 1914).

Покушаји немачке IV армије да изврши прелаз преко канала Yser довели су до жестоких борби око насеље-

них места. Шта више борбе око варошице Dixmude претстављају један од најчувенијих догађаја целе битке на Изеру. Посаду ове варошице чинила је белгиска бригада пуковника Meyser и француска морнарска бригада под командом контра-адмирала Ronarc'h (6.000 поморских стрелаца). **Пуне три недеље вођене су жилаве борбе око ове ослоне тачке.** Делови немачке 43. резервне дивизије упали су 25. октобра у Dixmude, али су га морали убрзо да напусте, јер бранилац још није био довољно растројен и показивао је несаломљиву вољу за отпором. И поред великих губитака, покушавано је овлађивање вароши ноћним нападом, **борбом прса у прса**, али и овога пута без успеха. Виши команданти су дошли до закључка, да се успех код Dixmude-а може постићи само по извршеној обимној и брижљивој артилериској припреми. Следећег дана, 26 октобра била је постављена најтежа артилерија око свог насељеног места. Неколико дана доцније употребљени су с великим успехом противу Dixmude-а и новопристигли **баџачи мина**. Крајем месеца октобра наредио је командант IV армије, услед малих изгледа на успех фронталног напада противу ове ослоне тачке, да 43. резервна дивизија остави слабије снаге источно од Изера, а са главним снагама да изврши **напад из позадине** северно од вароши, уз садејство деловима 44. резервне дивизије.

Све до 10 новембра 6.000 француских морнара и 1 белгиска бригада одолевали су сталним жестоким бомбардовањима и најснажнијим нападима скоро целе 2 немачке дивизије. Тек 11 новембра, **после 14 узастопних нападачевих јуриша у току само једне ноћи**, бранилац је био принуђен да отступи под притиском снага које су достизале око **40.000 људи**.

Од вароши је остало само гомила пепела и рушења. Бранилац је потпуно извршио задатак, јер пад варошице 11 новембра био је већ од спореднијег значаја пошто је тежиште битке било пренето јужније.

Поуке:

— одбранбена вредност насељеног места: одгубан бранилац задржава више од три пута јаче снаге;

— тешкоће фронталног напада на насељено око место;

— значај тешке артилерије и бацача при нападу на јаче изграђено насељено место.

БИТКА КОД YPRES

[30 октобра до 15 новембра 1914.]

Ову битку започели су Немци нападом 30. октобра на фронту између места Gheluvelt и Messines, с обе стране канала Ypres. За нас су од нарочитог интереса борбе на јужном нападачевом крилу око насељених места Wytschaete и Messines. Према немачким и француским подацима у борби око Wytschaete-а делови 6. немачке резервне дивизије јуришали су два пута, и 31. октобра овладали местом, али су оба пута били одмах избачени извршеним против-нападима од стране 32. француске дивизије.

Варошица Messines пала је после дуге и огорчене борбе, а у немачком извештају о овој борби наводи се између осталог: „Сваки остатак зида и свака гомила рушевина морала је појединачно да буде освајана“.

Поуке:

— потреба при овлађивању насељеним местом да се предвиде мере против могућих браничевих нападних радњи;

— користи од активне одбране насељеног места: ватром се нападан ломи а ударом одбацује из насељеног места чим је у њега продро;

— могућност одбране стопу по стопу чак и у порушеном насељеном месту, — жилава одбрана. Наведени примери из 1914. године, као и још много других, дали су могућности да обе стране извуке корисне поуке из крваво стечених искустава.

ОДЛУЧУЈУЋА БИТКА У 1918.

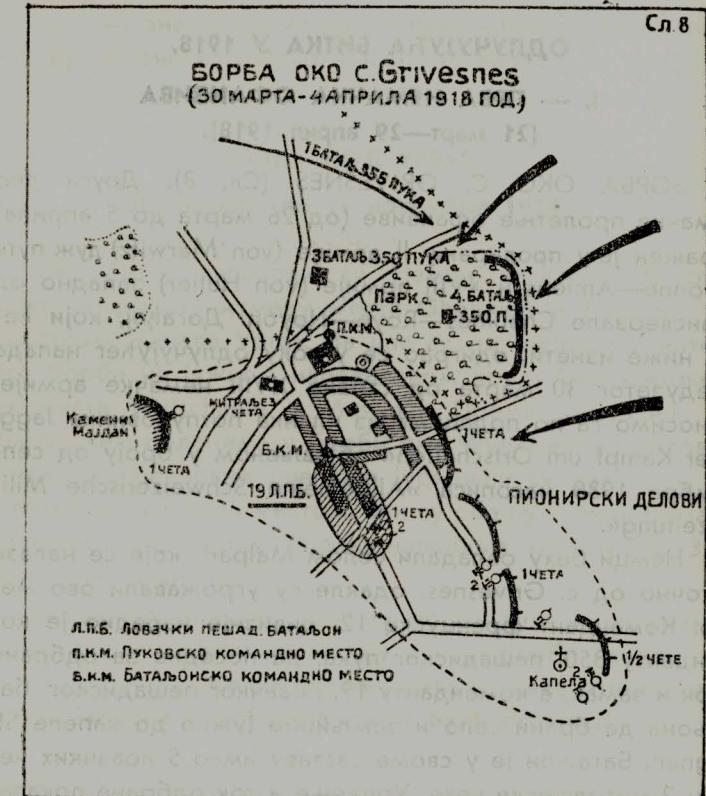
I. — ПРВА НЕМАЧКА ОФАНЗИВА

[21 март—29 април 1918].

БОРБА ОКО С. GRIVESNES (Сл. 8). Други део немачке пролетње офанзиве (од 26. марта до 5. априла) изражен је у продирању II армије (von Marwitz) дуж пута Péronne—Amiens и XVIII армије (von Hindenburg) западно од трансверзале Chaulnes—Roye—Noyon. Догађај, који ћемо ниже изнети, одиграо се у току одлучујућег напада предузетог 30. марта од стране XVIII немачке армије. Износимо га по подацима из чланска потпуковника Jaggi »Der Kampf um Ortschaften« објављеном у броју од септембра 1938. часописа »Allgemeine Schweizerische Militärzeitung«.

Немци беху овладали селом Malpart, које се налази источно од с. Grivesnes, одакле су угрожавали ово место. Командант француске 12. дивизије наредио је команданту 350. пешадиског пука, да поседне за одбрану парк и замак, а команданту 19. ловачког пешадиског батаљона да брани село и земљиште јужно до капеле St. Aignan. Батаљон је у своме саставу имао 5 ловачких чета и 2 митраљеске чете. Уређење и ток одбране показани су на скици 8. На расположење команданта 350. пешадиског пука код замка било је стављено пола чете 19. ловачког пешадиског батаљона. Свака чета издвојила је резерву која је била спремљена за извођење нападних радњи. У унутрашњости села уређена су отпорна гнезда. Парк је држао 4. батаљон 350. пешадиског пука са 2 пе-

шадиске и 1 митраљеском четом. Замак је уређен као ослона тачка, са посадом од 4 митраљеза и делом пионира. У замку се налазило и командно место команданта 350. пешадиског пука. Резерву је образовао 5. батаљон 350. пешадиског пука (250 људи).

31 марта напао је немачки 1. пешад. гардиски пук на браниоце парка и села и потиснуо их. Услед неспоразума отпочеле су отступање и трупе између села и капеле, али је командант батаљона личним залагањем успео да их врати. Отпорни центри у унутрашњости села

држали су се добро, као и замак, ма да га је непријатељ био потпуно обухватио. Нападач је покушао да упадне у село са северне стране, али га је у овоме спречио 5. батаљон. Чета из јужног дела села врши против-напад и уз помоћ 5. батаљона 350. пука и 1 батаљона 355. пука одбације непријатеља кроз парк до његове источне ивице, одлично потпомагана у овоме дејству са ослоне тачке на каменолому.

По подацима из немачког извора, изложеним у историји 1. гардиског пешадиског пука и 2. гардиског гренадирског пука, борба око с. Grivesnes одиграла се овако:

„...Али је у дивизиским заповестима стајало: наступање дивизије је одлучујуће по успех овога дана. С. Grivesnes, кључ непријатељског положаја, дат је као циљ (објект) пуку, због чега је гроф Hardenberg тражио артилериску припрему на ово село пред извршење јуриша на парк и на насељено место. Наређење, које је издао батаљону гласи: „од 5 ч. 50 м. до 6 часова (30 марта 1918) ватра целокупне артилерије биће сасрећена на с. Grivesnes и просторију северно и јужно од села. Прилађење и остало потребно за јуриш извршити за време артилериске припреме. С. Grivesnes мора безусловно бити заузето!“

Услед рђавог времена артилериско дејство било је слабо. О раду 31 марта 1918 стоји записано: „У томе су остали извршили наређено захочење и, обилазећи још неначети замак из кога су дејствовали многобројни митраљези, упадоше у село. Овде се развила дивља борба око кућа. Стопу по стопу, кућа по кућа, башта по башта, подрум за подрумом отимани су од непријатеља. Непријатељ доводи сеоским путем двоја борна кола са митраљезима. Једна борна кола избачена су из борбе ручним бомбама. У борби око села имали смо велике губитке. Један старешина за другим избациван је из строја.

— Али и поред свог јунаштва, положај стрелаца постојао је сваким тренутком све тежи. По улазу у село борци су потпали под леђну митраљеску ватру из замка; овом ватром управљао је сам командант пuka који се тамо налазио".

Први француски против-напад је био сузбијен, али други против-напад није се могао издржати и село је морало бити напуштено. И 4 априла трајале су још увек борбе око с. Grivesnes. Тога дана је записано: „Даље, у десно водио је огорчену уличну борбу батаљон Stein-näcker. Непријатељ је сваку кућу претворио у тврђаву. Из подрума и са прозора дејствовали су митраљези, са отвора на крововима пљуштао је на храбре нападаче град пушчаних бомби. Кућа по кућа морала је бити освајана огорченом борбом. Даље продирање беше немогуће — напад је заустављен, после чега су тек настали страшни часови. Сваки покрет осталих још у животу праћен је смртоносним зрном. Непријатељ је стално уводио резерве у настале празнине и покушавао најјачим ватреним дејством да здроби нападача.

Гарда није могла да заузме с. Grivesnes".

Поуке:

- значај за одбрану добро уређеног насељеног места (ослоне тачке) и правилно одређене посаде (доста митраљеза);
- корист за одбрану од издавања довољно јаке резерве, правилно распоређене и припремљене за нападне радње, пошто је ова често од пресудног значаја при одбрани насељеног места;
- улога низких старешина како у одбрани тако и у нападу насељеног места и у вези с тим, губици у старешинама, о чему треба водити рачуна;
- слабо дејство борних кола у насељеном месту — могућност онеспособљавања ручним бомбама;

— корист од целисног уређеног узајамног потпомагања ослоних тачака у одбрани насељеног места;

— тешкоће са којима је скопчано извлачење нападача из села у случају неуспеха.

ДРУГА НЕМАЧКА ОФАНЗИВА 1918.

(27 мај—15 јуни).

После артилериске припреме која је трајала мање од 3 часа немачка пешадија кренула је у напад 27. маја у 3 ч. 40 м. на француске положаје: 7-ма армија (von Boehm) између р. Оазе (Oise) и Ене (Aisne) а десно крило 1-ве армије (Fritz von Below) између р. Ене и Ремса (Reims).

Истог дана (27-ог) у вече Немци су дoprли до р. Веле (Vesle) коју су прешли 28. маја.

Четвртог јуна Немци избијају на р. Марну између Шато-Тјери (Château-Thierry) и Дорманса (Dormans).

Деветог јуна прелази у напад и 18-та немачка армија (von Hutier) између Мондидје-а (Montdidier) и с. Ласињи и успева да продре ка центру у дубину око 8 км.

Белика офанзива, вођена под командом немачког Кронпринца, напредује за око 60 километара у правцу Париза, али је заустављена на крилима код Мондидје-а и особито код Ремса.

Тако је створен познати „цеп“ код Шато-Тјери са осетљивом тачком за нападача у Соасону (Soissons) где су се укрштале све комуникације преко којих је било једино могуће снабдевање дивизија у „цепу“.

У овој операцији одиграле су се две значајне борбе, једна за време француског отступања, око с. Шевенкур (Chevencourt) а друга, приликом против-напада 10. француске армије, код с. Сен-Пјер-Егл (Saint-Pierre-Aigle). Из

борби око првог места изнећемо одбрану а из борби код другог места изнећемо напад.

БОРБА ОКО С. CHEVINCOURT — Као што је већ по-менуто немачка XVIII армија (von Hutier) напала је 9 јуна 1918 у 4 ч. 30 м. 3-ћу француску армију (генерал Humbert), на фронту ширине од 35 км., између Assainvillers и р. Oise с тешкотом напада правцем дуж пута из Roye за Estrées-Saint-Denis.

До мрака 9 јуна извршен је пробој француског фронта и Немци су напредовали на означеном правцу 8 км, док је на крилима њихово надирање било успорено. С. Chevincourt налази се 9 км. јужно од Lassigny, на северној обали р. Maiz докле је успело да продре у току 10 јуна лево крило немачке XVIII армије.

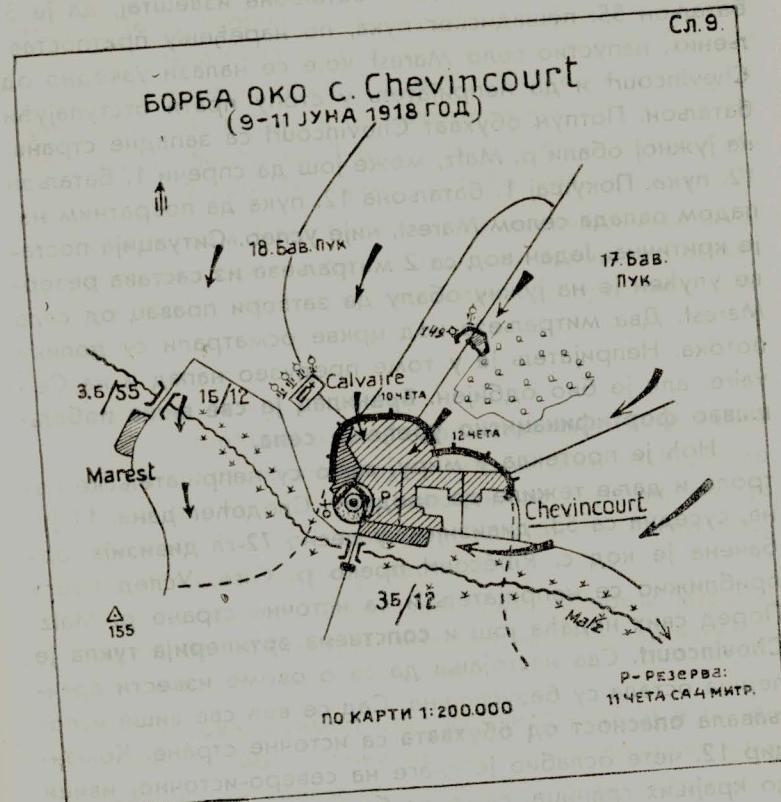
Северно од Chevincourt налазила се 9 јуна у отступању француска 53. дивизија.

3. батаљон француског 12. ловачког пука, који је пристизао са југа, добија наређење да брани Chevincourt. Ово место заклоњено је са северне стране надвишавајућим планинским гребенима. Дно реке Maiz делнимично је блатњаво, а нарочито према западу. Обала је обрасла густом трском и жбуњем. Веза северне с јужном обалом могућа је само преко постојећег моста. Село је чврсто саграђено; западна и североисточна ивица издужене су и пружају се око 2,5 км.

Састав батаљона: 3 ловачке чете, једна митраљеска чета од 10 митраљеза и 2 лака митраљеза на постољима.

Командант батаљона предузео је за одбрану села ове мере (сл. 9): на коту 149 избацио је један вод ојачан митраљезима са задатком да на тој коти уреди предњу ослону тачку. Остатак чете (12-те) имао је да се уреди за одбрану на источној ивици насељеног места. Северо-западну ивицу посела је 10. чета с тим, да одржава везу у лево с суседним 1. батаљоном 12. пука. У овом циљу уредила је ова чета предњу ослону тачку на Cal-

vaire, која је била ојачана са 4 митраљеза. На северном испадном углу села постављена су 2 митраљеза; 11. чета и 4 митраљеза образовали су резерву, која је имала код цркве да уреди ослону тачку. Резерви је стављено у дужност вршење нападних радњи. На висовима на јужној

обали реке, армија је намеравала да уреди нови положај за прихват отступајућих дивизија. У овом циљу развијене су на овом положају знатне артилериске снаге. **Батаљон је имао у Chevencourt да води борбу за добитак у времену.**

Ток борбе: цео дан 9 јуна врвели су уназад делови 53. дивизије. Ноћ 9/10 протекла је у миру; 10 јуна у 13 часова **надлетеши су село непријатељски авиони**, наоружани митраљезима, а одмах после тога отпочела је нападачева артилерија да снажно дејствује на село. У 15 часова добио је командант батаљона извештај, да је 3. батаљон 55. пешадиског пука, по наређењу претпостављених, напустио село Marest које се налази узводно од Chevincourt и да непријатељ у стопу прати отступајући батаљон. Потпун обухват Chevincourt са западне стране, на јужној обали р. Małz, може још да спречи 1. батаљон 12. пука. Покушај 1. батаљона 12. пука да повратним нападом овлада селом Marest, није успео. Ситуација постаје критична. Један вод са 2 митраљеза из састава резерве упућен је на јужну обалу да затвори правац од села Marest. Два митраљеза код цркве осматрали су долину потока. Непријатељ је у томе предузео напад и на Calvaire, али је био одбијен. **Бранилац је све више побољшавао фортификациско уређење села.**

Ноћ је протекла у миру, само су непријатељске патроле и даље тежиле да продиру. Следећег дана, 11 јуна, суседна са 53. дивизијом у десно 72-га дивизија, одбачена је код с. Ribécourt преко р. Oise. Услед овога приближио се непријатељ и са источне стране р. Małz. Поред свих недаћа још и **сопствена артилерија тукла је Chevincourt**. Сва настојања да се о овоме извести артилерија остала су безуспешна. Сад се већ све више испољавала **спасност од обухвата** са источне стране. Командир 12. чете ослабио је снаге на северо-источној ивици до крајњих граница, само да би затворио долину потока Małz. Командант батаљона ставио је овоме командиру на расположење све слободне снаге. У 17 часова 15 м. отпочео је снажан непријатељски напад са севера. У унутрашњости села беснеле су огорчене борбе у којима се није знало за милост. **Душа одбране био је мирни капетан Lacaze**. Нешто доцније Немци су енергично при-

тисли источну ивицу, пробили главну борбену линију и подухватили село из позадине. Један део браничевих трупа повукао се на јужну обалу преко моста, на коме су митраљези једне друге јединице још били на положају, али већи део повукао се у само село. У њему је продужено вођење огорчених борби. Ма да је судбина храбрих бранилаца била запечаћена, они су се ипак борили до последње капи крви. Од целог батаљона успело је свега неколико људи да се дохвате јужне обале потока Małz. У овој борби на 2 батаљона 12. француског пука нападала су 2 немачка пукови: 17. и 18. баварски пукови.

Жртвовањем 3-ћег батаљона 12. ловачког пука омогућено је, да се јужно од потока Małz понова успостави и утврди фронт, који је, у ствари већ био пробијен и растројен.

Поуке:

— уређење једне позадње ослоне тачке, снабдевене довољним бројем аутоматских оруђа, било би у овом случају од неоцењиве користи, ако је то омогућавало земљиште, што би се могло проверити само на лицу места;

— насељено место, село, само је дотле јако, док су му бокови сигурни, кад они попусте пад насељеног места питање је времена;

— овај пример нам нарочито указује и то, да никад нисмо у стању да издвојимо довољно јаку резерву за употребу, у току борбе на угроженим тачкама; у борби око насељених места резерва може бити и јача од правилима предвиђене за друге облике борбе;

— села, нарочито ако постоји могућност узајамног фланкирања, бране бројно слабије посаде које могу данима да одолевају знатно надмоћнијем противнику и да га задржавају;

— особити положај с. Chevincourt омогућио је да један батаљон скоро пуна 2 дана задржи знатно надмоћније снаге и тиме допринесе успеху одбране и у стратешком смислу, — успостављање новог фронта.

БОРБЕ ОКО С. САН-ПЈЕР-ЕГЛ (SAINT-PIERRE-AIGLE).

Пошто је Француска Врховна команда уочила нарочити значај Соасона после првих немачких успеха, поред наређења да се врше што јача бомбардовања овог места из ваздуха и далекометном артилеријом, наредила је, по увођењу X армије лево од VI. армије (између VI. и III.), испред висоравни западно од Соасона, са обе стране р. Ене, да X армија пређе у напад у циљу овлађивања висоравни јужно од Соасона.

Пре почетка ове противофанзиве три француске дивизије (11-та, 153-ћа и 87-ма) требале су претходно да овладају просторијом погодном да послужи као полазни положај за напад армије. У току овог дејства одигравле су се борбе око с. С.—Пјер—Егл, које је водио са нападачеве стране 418. п. пук из сastава 153. п. дивизије.

Село С.—Пјер—Егл је право орлово гнездо — приљубљено уз падину једне косе северно од шуме Рец (Retz). Ова природна тврђава, истакнути бастион Соасона, затвара приступе из потока Ри де С.—Пјер—Егл (Rû de St.—Pierre—Aigle) ка висоравни Шоден (Chaudun) која господари долином р. Криз (Crise). Веома чврсто изграђено, село је опасано дебелим зидом од тесаног камена, а све су куће са дубоким подрумима.

Са запада су село штитила четири утврђења степенована по дубини: прво шума Ба Триангилер (le Bois Triangulaire) која је служила као предња тачка; затим шума Ба Каре (le Bois Carré) и замак са три куле (le Châ-

feau aux Trois Tours); замак чврсто сазидан од тесаног камена затвара пут од Невра (Coeuvres); позади поменуте шуме и замка налази се издужена шума (le Bois allongé). Најзад само село претстављало је редви одбране, одлично фланкиран ка висоравни Три Тополе (Trois Peupliers) са два добро затворена мајура; јужни бок села добро је заштићен мочварним потоком Rû и истакнутим делом шуме Рец (la Forêt de Retz) јаче поседнутим и затвореним јаком препреком од жице.

Свака од поменутих природних ослоних тачака располагала је дубоким пећинама које штите и од зрна највећих калибара, што је омогућавало посади да се склањају за време бомбардовања и да јурне на ватрени положај чим непријатељска артилерија продужи путање.

Ова околност објашњава могућност огорченог отпора који су пружила Французима четири немачка пешадиска пукова који су се борили овде на смену од 28. јуна до 2. јула: 56-ти (из 16. п. див.), 101-ви (из 23. п. див.), 17-ти и 138-ми (из 42-ге п. див.).

Почетни распоред види се из сл. 10.

За овлађивање овако уређеним селом 418-ти п. пук, био је принуђен да води четири дана огорчене и крваве борбе. Напад је вршен по разделима:

28. јуна овлађивање Троугластом шумом и утврђењем у виду слова В;

29. јуна заузимање Четвороугласте шуме;

30. јуна овлађивање замком са три куле и издуженом шумом.

Најзад, 2-ог јула, пук је овладао језгром села и двама великим мајурама на северу.

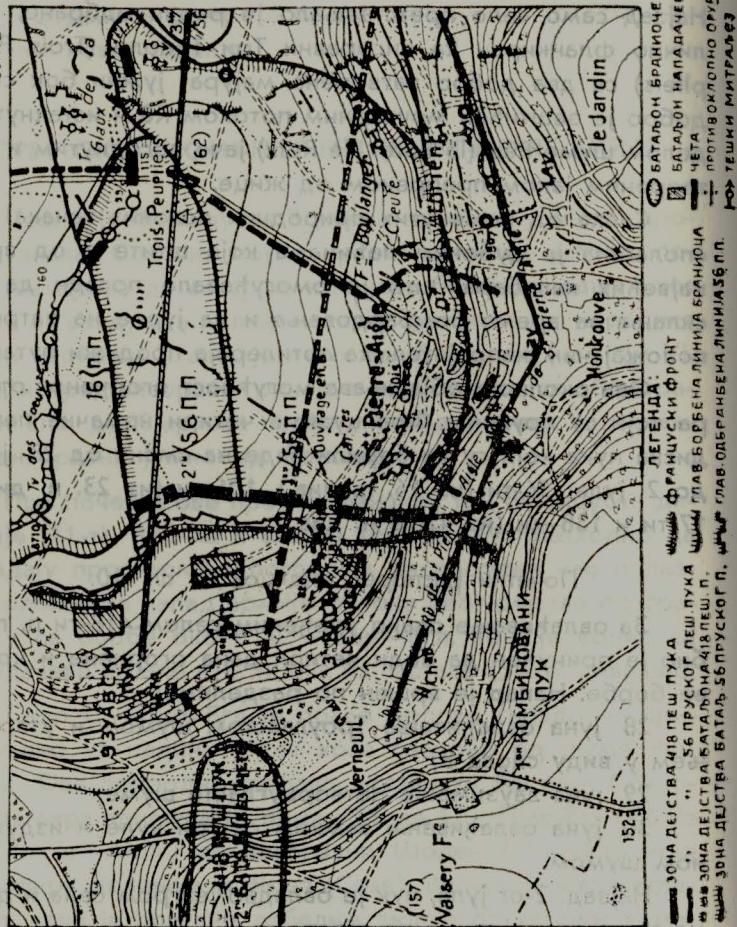
1. — Припрема и план напада.

(Сл. 11. и 12.)

Пук је одредио два батаљона у I борбени ред (1-ви и 3-ћи) а један у резерву.

НАПАД НА с. ST PIERRE-AIGLE

ПОЧЕТНИ РАСПОРДЕ ОБОСТРАНИХ СНГА 25 ЈУНА У ВЕЧЕ

Бројно стање батаљона износило је: 1-ви батаљон — 14 официра и 354 подофицира, каплара и редова; 3-ћи батаљон — 14 официра и 481 подофицира, каплара и редова.

Пуку су за напад додељена ова сртства:
 1 чета лаких борних кола (3 вода),
 2 вода пионира,
 1 одељење од 5 бацача пламена (Schilt).
 Команданту 3. батаљона, за напад на село стављено
 је на расположење:
 2 вода борних кола,
 1 вод пионира,
 одељење бацача пламена (5 апарата),
 пуковска пратећа оруђа (бацачи Стонс и пешадиски
 топови 37. м. м.).

Из батаљона који нису учествовали у нападу узете
 су митраљеске чете и од њих образована 1 група од 20
 оруђа за суседни пук, а 1 вод (4 оруђа) додељен је 418.
 п. пуку. Овај вод је постављен код к. 157,500 м. сев, зап.
 од мајора Валсери (la Ferme de Valsery).

Артиљерија:

Отсечна артиљерија која је требала да дејствује за
 рачун 418. п. п. обухватала је:

23 батерије пољских топова 75 мм.,
 6 батерија хаубица 155 Шнајдер,

2 рововске батерије 58 мм.

Дејство артиљерије било је расчлањено на: обезбе-
 ђење напада, непосредно потпомагање и за тучење тре-
 нутних циљева.

Обезбеђење напада обуватало је:

— Привремене концентрације — на западни део
 села С. Пјер-Егл;

— Сталне концентрације — на: с. Домје (Dommiers)

— с. С. Пјер-Егл (источни део) — Жарден (Jardin) — Шафос
 (Chafosse) гађање отровним зрима.

— Стално запречно гађање источно од објекта, из-
 међу к. 162 и с. С. Пјер-Егл.

— Контрабатирање и неутралисање.

— Неутралисање осматрачница (Жарден и к. (162).

— Концентрације рововске артилерије: по 400 бомби на с. С. Пјер-Егл и на с. Шафос.

Непосредно потпомагање састојало се у: покретној запречној ватри — по 1 батерија на 100 метара фронта; брзина померења запречне ватре — 100 метара за 3 минута.

За тучење тренутних циљева одређене су нарочите батерије.

Начин извршења напада.

Тежило се постизању изненађења изузев на крајњем десном крилу дивизије, испред с. С.-Пјер-Егл.

Два минута после отварања артилериске ватре пешадија је требала да крене иза покретне запречне ватре и уз садејство борних кола.

418. п. пук прво је требао да крене левим крилом (1. батаљон и 10. чета 3. батаљона); ове јединице требале су да се држе што ближе иза метака покретне запречне ватре и да надиру брзином од 100 метара на 3 минута.

Десно крило пука од почетка напада па у току 20 минута штити артилерија концентрацијом ватре на с. С. Пјер-Егл.

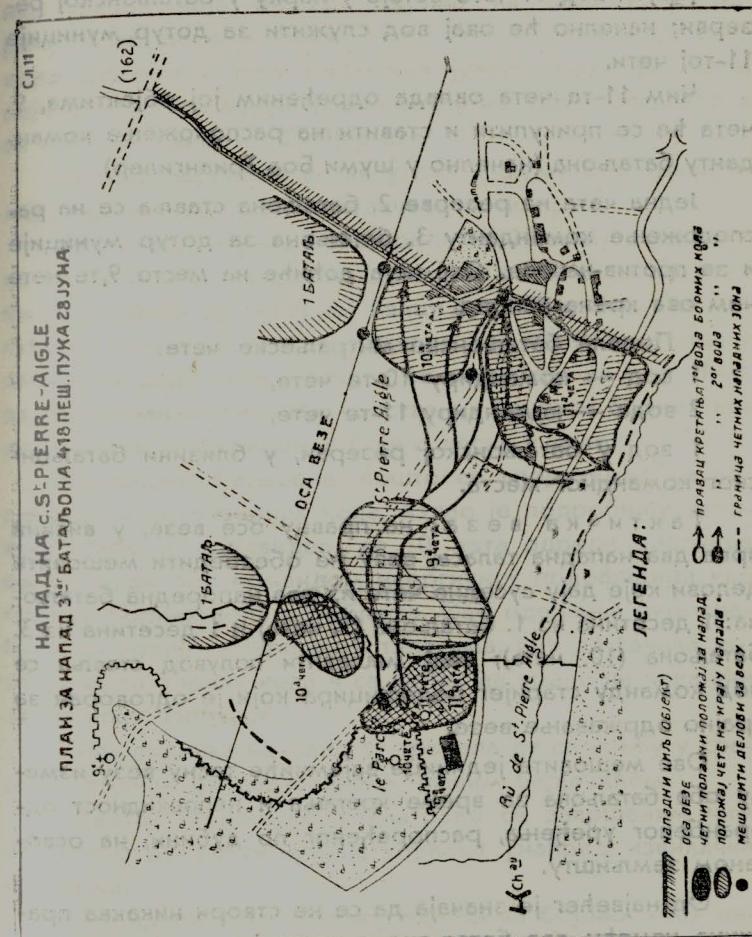
После 20 минута концентрација се преноси на источни део села, где траје такође 20 минута, за које време полази у напад и десно крило 3. батаљона (11. чета) на с. С.—Пјер-Егл.

План за напад 3. батаљона:

10. и 11. чета у I борбени ред, 9. чета у резерву; 10-та чета са свим водовима у I борбеном реду, у 4 таласа јаче степенована по дубини у десно (југ): 2 таласа у стрељачким стројевима, 2 таласа у колонама по десетинама.

Чета има да рачуна искључиво на сопствена срећива, нарочито у погледу обезбеђења десног бока који ће са југа извесно време бити откри-

вен, док 11-та чета не овлада с. С. Пјер-Егл, пошто ће до тога времена обезбеђење вршити само концентрација артилериске ватре на село. Чета је требала сопственим средствима да изврши и чишћење села.

11-та чета прво је требала да овлада шумом Боа Триангилер, затим да продире ка одређеном циљу: западни део с. С.-Пјер-Егл.

Степеновање ка југу по водовима тако, да се омогути обухват и опкољавање с. С.-Пјер-Егл преко северних падина. За чишћење села 11-ој чети придаје се 1 вод 9-те чете.

Други вод 9. чете остаје у парку у батаљонској резерви; начелно ће овај вод служити за дотур муниције 11-тој чети.

Чим 11-та чета овлада одређеним јој објектима, 9. чета ће се прикупити и ставити на расположење команданту батаљона (начелно у шуми Боа Триангилер).

Једна чета из резерве 2. батаљона ставља се на расположење команданту 3. батаљона за дотур муниције и за против-нападе. Ова чета дођиће на место 9-те чете чим ова крене напред.

Подела батаљонске митраљеске чете:

1 вод — командиру 10-те чете,

2 вода — командиру 11-те чете,

1 вод у батаљонској резерви, у близини батаљонског командног места.

Тактичка веза: на правцу осе везе, у висини прва два нападна таласа, везу ће обезбедити мешовити делови које дају суседне чете из два напоредна батаљона: 1 десетина из 1. батаљона (3. чета) и 1 десетина из 3. батаљона (10. чета); овај мешовити полувод ставља се под команду старијег подофицира који је одговоран за трајно одржавање везе.

Ове мешовите јединице зајемчиће тесну везу између оба батаљона за време кретања и непрекидност одбранбеног уређења, распоређеног по дубини, на освојеном земљишту.

Од највећег је значаја да се не створи никаква празнина између два батаљона о чему ће се старати мешовити одреди; о поретку, кретању и застанцима ових мешовитих одреда споразумеће се непосредно командри суседних чета (3-те и 10-те).

Борна кола. У погледу употребе борних кола командант 3. батаљона је предвидео:

2 вода борних кола крећу се са батаљоном. Први вод са 10. четом са задатком уништења свих отпорних гнезда која би се открила на фронту, а нарочито на десном боку чете. Главни задатак је овог вода заштита у току надирања јужног бока 10. чете, који је изложен митраљеској ватри из Bois Triangulaire и са северне ивице с. С.-Пјер-Егл.

Чети је наређено да не улази у шуму Боа Триангилер, јер ће исту туђи нападачева артилерија.

Други вод борних кола креће се 20 минута доцније са 11. четом. Он је требао да смрви отпорна гнезда која би се открила на северној ивици с. С.-Пјер-Егл. По могућству вод је требао да суделује и у чишћењу улица у западном делу села, крећући се севера ка југу. Знак за распознавање између сопствених трупа и борних кола: мање марамицом у боји с десна у лево.

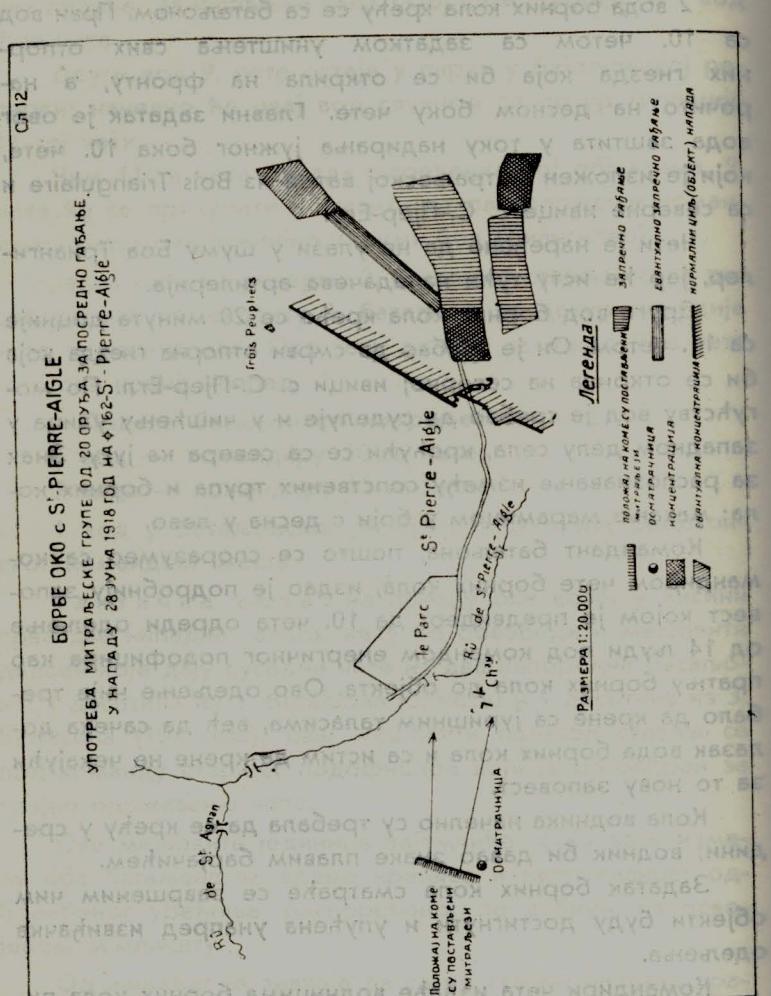
Командант батаљона, пошто се споразумео са командиром чете борних кола, издао је подробнију заповест којом је предвидео: да 10. чета одреди одељење од 14 људи под командом енергичног подофицира као пратњу борних кола до објекта. Ово одељење није требало да крене са јуришним таласима, већ да сачека дојазак вода борних кола и са истим да крене не чекајући за то нову заповест.

Кола водника начелно су требала да се крећу у средини; водник би давао знаке плавим барјачићем.

Задатак борних кола сматраће се завршеним чим објекти буду достигнути и упућена унапред извиђачка одељења.

Командри чета издаје водницима борних кола писмено наређење: „борна кола завршила су свој задатак у ... часова.“ Од овог тренутка водници ће издавати заповести непосредно својим водовима према упутиви-ма која су добили од свога техничког старешине.

Командант батаљона борних кола (3-ти батаљон лаких б. к.) издао је са своје стране заповест 307-ој чети,

у потпуности износио је: УПОТРЕБА МИТРАЉЕСКЕ ГРУПЕ ОД 20 ОРУЖЈА ЗА ПОСРЕДНО ГАЂАЊЕ.
У НАПАДУ 28 ЈУН 1918 ГОД НА S' 162-S' - Pierre-Angle
одређеној за потпомагање напада 418. пешад. пуку, у главном следеће садржине:

— 86 —
ИМОН Као полазни положај одређен је забран с обе стране стазе која води од Кевра (Coeuvres) за С.-Пјер-Егл.
Правац: десно - северне скупине села С.-Пјер-Егл и скључно; лево — 3 тополе закључно.

Чета ће начелно увести у борбу по 1 вод са сваким од батаљона у I борбеном реду. Трећи вод биће употребљен према приликама, али ће се кретати докле год може степеном уназад и десно од првог борбеног реда у циљу отклањања сваког изненађења са те стране, где су пећине означене као вероватна места припремљених браничевих нападних радњи.

Ову заповест износимо укратко да би се истакла противречност између ње и заповести команданта 3-ег батаљона 418-ог пеш. пука на шта ћемо се доцније у поукама понова вратити.

Пратећа оруђа. — Пук је сва пратећа оруђа дodelio 3-ем батаљону, који их је употребио за припрему напада 11-те чете на Бао Триангилер, а затим за праћење у надирању ка с. С.-Пјер-Егл.

Бацачи пламена. — Одељење од 5 бацача пламена командант батаљона је распоредио овако: 1 бацач пламена — 10-ој чети, а 4 бацача пламена — 11-ој чети.

Задатак: чишћење пећина и подрума у с. С.-Пјер-Егл и на приступима ка селу.

Стање код браниоца (сл. 10).

Пред фронтом 418-ог п. пука налазио се 1-ви батаљон 56-ог пруског пука са 3 чете у I борбеном реду; 4-та чета је у резерви око 2 километра позади утврђења.

Тешки митраљези батаљона из I борбеног реда распоређени за фланкирање, степеновани су на појасу дубине 300—500 метара од главне борбене линије; 56-ти пук, који се налазио према француском 418. п. пуку, имао је чету бацача од 6 лаких оруђа.

Веза. — Телефонске везе ишли су само до увисину пуковских командних места. Између ових до командних места батаљона, веза је одржавана ордонансима (тркачима), оптичким станицама и телеграфијом кроз земљу. Батаљони су одржавали везу са четама искључиво ордонансима и псима.

Артилерија. — Просечна јачина артилерије износила је 4 1/2 батерије на километар фронта. Противколска оруђа образовале су пољске батерије 77 мм., 2 целе батерије су биле распоређене по оруђима само за ту сврху, а сем тога 5 других батерија истакле су по 1 топ, док су 3 друге батерије добиле задатак да дејствују против борних кола са својих положаја.

Одбранено уређење. — Немци су држали с. С.-Пјер-Егл још од 12. јуна и искористили су 15 дана да употребе и уреде природне препреке којима расположе село и његова непосредна околина.

Северно од Баја Триангилер бранилац је ископао дубоке ровове са стрељачким јамама за објавнице испред ровова све до Троа Пеплие (Trois Peupliers).

Ови ровови, одлично прикривени у високом житу којим је покривена зараван, заштићени су препреком од жице слабије и само местимично подигнутом.

Митраљези су распоређени у шахматном поретку, скоро сви за косо и бочно дејство. Особито митраљези постављени на гребенима Монткув (Montcuvres), Шафос (Chafosse) и Жарден (Jardin) одлично су фланкирали јужне приступе ка с. С.-Пјер.-Егл и долину Ри (Rû).

Ивице шума брижљиво су уређене као ватрени положаји; у дебелим зидовима око мајура и по кућама у селу израђене су пушкарнице за двоспратну ватру. Митраљези су постављени на кровове највиших зграда, на крову Замка са три куле и на звонику цркве.

Посаде свих ослоних тачака имале су склоништа (пештине и подруме) од дејства јачих калибра у непосредној близини положаја.

У главном уређење отсека 14-те немачке дивизије обухватало је 2 линије: предњи борбени појас, непосредно у додиру са француским деловима; и линију заштите артилерије око 1500 метара позади, 500 мет. западно од с. Домје (Dommiers).

Посада с. С.-Пјер-Егл. — Као што је већ поменуто одбрана с. С.-Пјер-Егл била је поверила 1-ом батаљону 56. пруског пешадиског пуна. Батаљон је био са 3 чете у 1 борбеном реду, а са 4-ом у рову Лагло (la Glaux) око линије за заштиту артилерије. Сем тога у одбрани села учествовао је на јужној ивици и одред за везу из 23. пешадиске дивизије, образован од делова 101. пеш. пука.

Зад одбрану села одређена је и чета лаких бацача од 6 оруђа.

Распоредена на полазном положају за напад: 10-та чета и 1 вод митраљеза — лево, цела у полазном рову и у близини истог како би се пре тренутка почетка напада нашла с оне стране браниочеве запречне ватре.

11-та чета, 2 вод митраљеза и одељење бацача пламена — десно, у источном делу парка (позади зида);

9-та чета, 1 вод митраљеза и 1 пионирски вод — у резерви у рововима у парку.

Бацачи Стокс и топови 37 мм. постављени су близу зида парка на положају који је претходног дана био извиђен и обележен кочићима.

II. — Ток напада. (сл. 13).

28. јун.

У 5 ч. 5 м. 28. јуна француска артилерија отвара ватру; покретна запречна ватра из пољских топова 75 мм. уређује се на 200 мет. испред полазног рова за напад 10-те чете, док се на западне приступе с. С.-Пјер-

Егл, на Баа Триангилер, на утврђење у виду слова В, на замак са три куле сручила концентрација тешке артиљерије и рововских оруђа.

Напад 10-те чете. — У 5 ч. 7 м. 1-ви батаљон и 10-та чета полазе у напад. У прашини и диму помешаним са јутарњом измаглицом не види се ни на десет метара пред собом. Вод борних кола, који је требао да штити десни бок 10-те чете стигао је сувише касно и дејствовао је без икакве везе с пешадијом.

Бранилац је изненађен; његова запречна ватра отвара се тек 15 минута после почетка напада.

Ипак је 10-та чета ускоро заустављена дејством браничевих митраљеза, одлично прикривених у високом житу, који су тукли из непосредне близине. Јуришни таласи, приковани за земљу, напуштају покретну запречну ватру која се креће и даље по устаљеном плану. Даље надирање врши се по десетинама, уз потпомагање пушкомитраљеза и митраљеза; оно успева само благодарећи енергији старешина, чије залагање доводи дотле да су ускоро избачени из строја сви официри из 10-те чете.

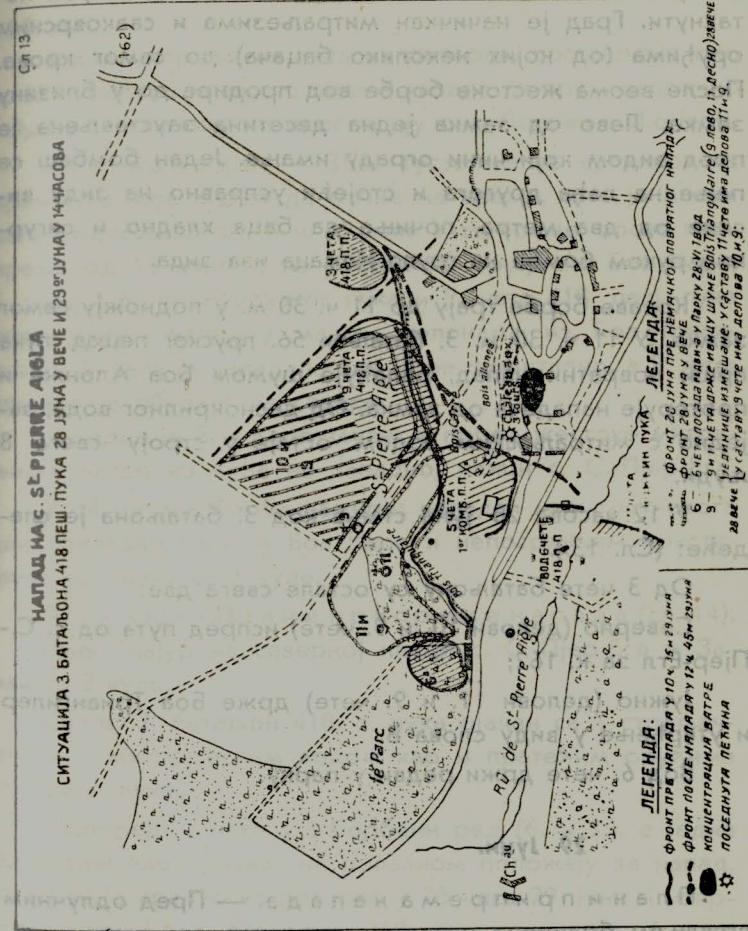
Чета успева да допре до на 200 метара испред одређеног објекта где се, по губитку свих официра и 1/3 људства, уређује за одбрану.

Напад 11-те чете. У 5 ч. 25 м. пренета је концентрација ватре са Баа Триангилер и са замка са три куле, на Баа Каре, (le Bois Carré), Баа Алонже (le Bois allongé) и на западни део с. С.-Пјер-Егл.

Чета полази у напад на Баа Триангилер. Вод борних кола и овде није стигао на време и дејствовао је стално без везе с пешадијом.

Овде нападач није успео да изненади браниоца и Баа Триангилер је освојен тек после жилаве борбе. У чишћењу шуме видну услугу учинило је одељење бацача пламена.

Баа Каре је жилаво брањен и под ватром много-брожних митраљеза 11-та чета је принуђена да се заустави на 20 метара испред ивице.

Левокрилни вод овладао је утврђењем у виду слова В и успео да га одржи и поред повратних напада браниоца.

Вод на центру надире кроз Боа Алонже до западне ивице села где отпочиње огорчена борба прса у прса.

Деснокрилни вод, ојачан 1 водом митраљеза, добио је као циљ замак са 3 куле, чији су зидови још нетакнути. Град је начичкан митраљезима и сваковрсним оруђима (од којих неколико бацача) до самог крова. После веома жестоке борбе вод продире до у близину замка. Лево од замка једна десетина заустављена је пред зидом који чини ограду имања. Један бомбаш се пење на леђа другога и стојећи усправно на зиду висине од два метра, почиње да баца хладно и сигурном руком бомбе на групе Немаца иза зида.

Крваве борбе трају до 11 ч. 30 м. у подножју самог замка. У 11 ч. 30 м. 3. батаљон 56. пруског пешад. пукаврши повратни напад, овлађује шумом Боа Алонже и протерује нападача од замка. Од деснокрилногвода, заједно с митраљеским водом остаје у строју свега 8 људи.

У 12 часова 28. јуна стање код 3. батаљона је следеће: (Сл. 13.).

Од 3 чете батаљону су остала свега две:

Северно (делови 10. и 9. чете) испред пута од с. С.-Пјер-Егл за к. 162;

Јужно (делови 11. и 9. чете) држе Боа Триангилер и утврђење у виду слова В.

Вод 6. чете држи редви у парку.

29. Јуни.

Плани припрема напада. — Пред одлучним држањем браниоца нападач се решава да настави дејство још методичније. Овлађивање селом предвиђено је стога у 2 раздела: први заузимање западног дела с. С.-Пјер-Егл, у првом реду замка са 3 куле; затим овлађивање мајуром на северној ивици села.

Напад је требао да настави 3. батаљон 418. пешад. пукавојачан са 1 стрељачком четом и 1 водом митраљеза.

За рушење замка одређена је 1 батерија хаубица 155. mm.

Једна митраљеска чета из резерве, постављена око к. 157 требала је за сво време напада да врши запречно гађање (посредно) на просторију око Лоријан-а (Lorient).

Ток напада. — Због густе магле артилериска припрема није могла да почне на време, што је и сам напад одложило за 10 ч. 35 мин. У то време, после припреме од 15 минута из рововских оруђа на Боа Каре, 5. чета 1-ог комбинованог пука и 9. чета 418. пеш. пукавршиле су у напад у мањим колонама из Боа Триангилер; 5. чета је нападала Боа Каре фронтално, а 9. чета вршила је обухват са севера.

У подне је Боа Каре заузет и поред жестоке митраљеске ватре из кућа на западној ивици с. С.-Пјер-Егл.

У 14 часова борба замира; нападач је у току овога дана овладао шумом Боа Каре и непосредним приступима ка замку са 3 куле.

30. јуни. — Плани припреме напада (сл. 14).

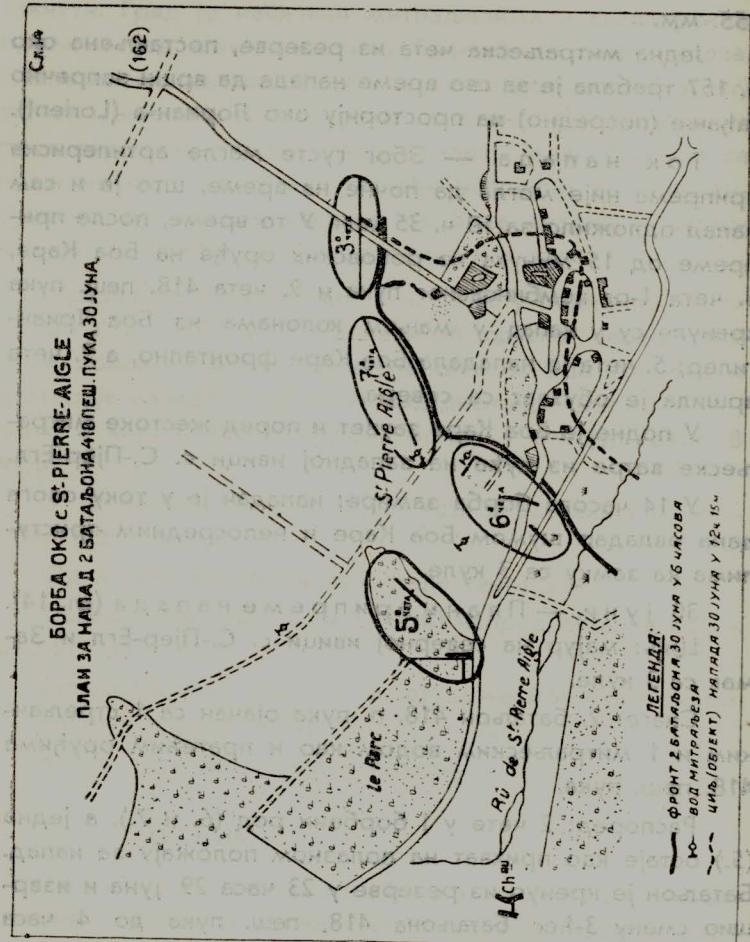
Циљ: мајур на северној ивици с. С.-Пјер-Егл и Замак са 3 куле.

Снаге: 2. батаљон 418. п. пукавојачан са 1 стрељачким и 1 митраљеским водом као и пратећим оруђима 418. пеш. пукава.

Распоред: 2 чете у I борбени ред (6. и 7.), а једна (5.) остаје као прихват на полазном положају за напад. Батаљон је кренуо из резерве у 23 часа 29. јуна и извршио смену 3-ћег батаљона 418. пеш. пукава до 4 часа 30. јуна.

Ток напада. — Напад почиње у 12 ч. 15 м. л. в. Левокрилна чета (7-ма), која је требала да се креће потпуно чистином, заустављена је митраљеском ватройа.

тром на око 100 метара од пута к. 162 — с. С.-Пјер-Егл. Митраљези су гађали из села и из два велика мајура. Испољава се, да артилериска припрема овде није била

довољна. Ипак лаки делови 7. чете теже обухвату великог мајура на северу и убрзо избијају позади истог; али ту су принуђени да се укопају, кошени браниочевим

митраљезима који су изнети из села и тукли уздужном ватром све прилазе.

Од ватре ових митраљеза веома јако је страдало и лево крило 6. чете, али центар и десно крило избијају на одређене им објекте. Замак са 3 куле, опкољен од неколико десетина, заузет је борбом ножем. Један вод 6. чете добио је као циљ пећину између Баје Кари и Замка са 3 куле; послуга 2 митраљеза, који су бранили улаз у пећину, уништена је борбом прса у прса. У пећини је заробљена цела чета 17. немачког пешадиског пука.

Настављајући продирање предњи делови 7. чете овлађују шумом Баје Алонже и после огорчене борбе од преко два часа достижу око 15 часова до пута из Кевра за Домје.

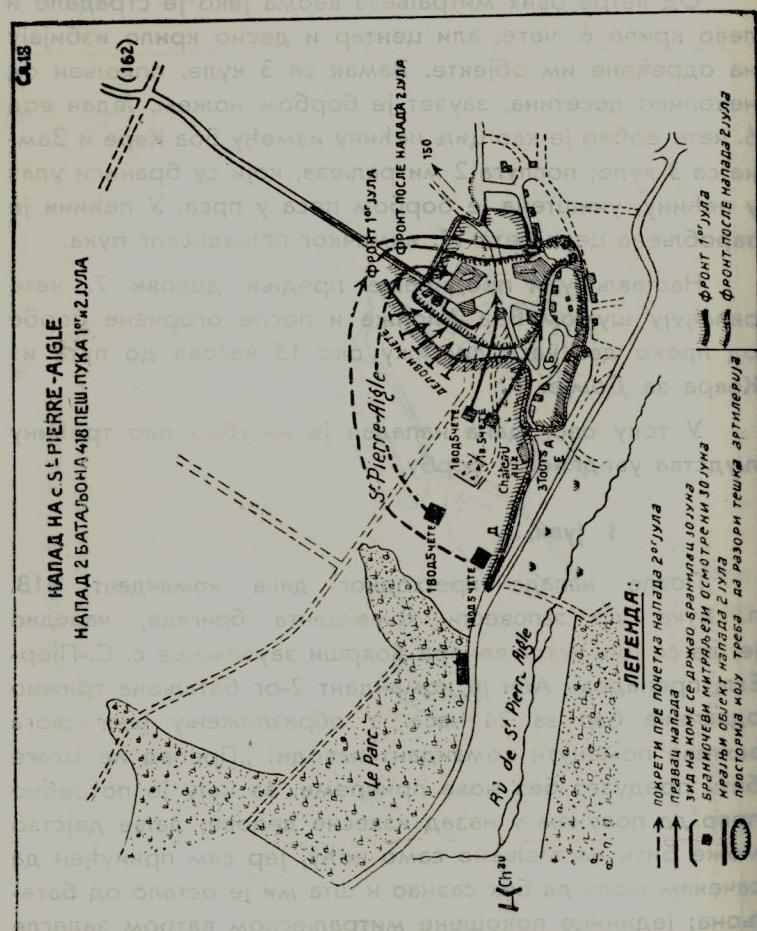
У току овог дана нападач је изгубио око трећину људства уведено у борбу.

1 јули.

После напада претходног дана командант 418. п. пука, по заповести команданта бригаде, наредио је, да се још истог вечера доврши заузимање с. С.-Пјер-Егл, препадом. Али је командант 2-ог батаљона тражио одлагање бар за 24 часа. У образложењу овог свога захтева поменути командант наводи: „Препад не може бити предузет без нове припреме, за коју је потребно прво да повучем у назад извесне делове; даље дејство може бити настављено само ноћу, јер сам принуђен да сачекам мрак да бих сазнао и шта ми је остало од батаљона; јединице покошене митраљеском ватром залегле су и не може им се прићи по дану, па стога још незнам дали је људство изгинуло или је још у животу“.

Ипак је одлучено да се један мањи препад, на раскрснику око 100 м. сев. ист. од Замка са 3 куле, изврши 1 јула између 3 ч. 30 м. и 4 часа.

Препад на раскрснику 9202 (ноћ 30. јуна
1. јула). — Сл. 15.

Јединица одређена за препад од делова из батаљонске резерве, са тачке *D*, погрешила је по ноћи пут и на место да стигне у *A*, дошла је на раскрсницу *E*, коју су већ држали нападачеве трупе.

Сл. 16 Општи изглед с. С.-Пјер-Егль (Saint-Pierre-Aigle)

Извршена на овај начин провера показала је, да бранилац није у стању да држи по дану тачке А. и Б. као и да би и за нападача било немогуће да макне са тих тачака. Нападач је ове тачке држао даљу погледом (осматрањем) и ватром.

Стога се командант 2. батаљона 418 п. п. одлучује, да почев од 1. јула вече држи стално поседнуте (даљу и ноћу) означене две тачке и да побољша везу са суседним 1. комбинованим пуком на потоку Rû de St. Pierre -Aigle; ово последње остварио је обиласцима патрола ноћу на путишту који од тачке А води ка југо-западу; састанком патрола из оба суседна пука у уговорено време веза је била обезбеђена.

Плани припреме за овлађивање средиштем с. С.-Пјер-Егл и двама великим мајурама северно од села.

Из појмљивих разлога нападач тежи да што пре заврши са с. С.-Пјер-Егл, стога командант бригаде наређује истом батаљону (2/418. п. п.) да са 1 четом (начелно 5-ом) и са деловима 7. чете који се налазе према објекту, изврши напад на оба мајура северно од села и на средиште насељеног места.

Почетак напада је предвиђен по паду мрака, у виду препада. Команданту батаљона наређено је, да предложи тачно време за почетак напада. Командант 2-ог батаљона сматра ноћни препад непогодним и даје следеће образложение: „Не верујем да је могуће извршити вечерас намеравани препад, јер су за то потребни претходни покрети које по дану не допушта веома велика откривеност земљишта; сем тога упадом по мраку у насељено место, чију унутрашњост не познајем, где постоје пећине и подруми одакле ће поврвети непријатељ кога чак нећемо ни видети, јако се излажемо опасности да се изгубимо у сплету зграда и улица пуних невидљивог непријатеља и да претрпимо неуспех. Најзад, чак ако би препад и успео под овим неповољним околно-

стима, ми би се нашли у неповољном положају да предузимамо по ноћи, т.ј. на слепо уређење једне просторије пуне клопки, на коју треба добро отварати очи; верујем да се на тој просторији не би могли одржати. Предлажем, према томе, да се препад изврши сутра ујутро. Ово би ми пружило могућности и да изађем у сусрет захтеву рововске артилерије у погледу давања људства за пренос бомби“.

Што се тиче времена почетка препада командант батаљона је предложио, да то одреде артилериске старажине обзиром на видљивост потребну за могућност потпомагања.

Пошто су се и претпостављени сложили са овим предлогом одређено је да напад отпочне 2. јула у 10 ч. 40 м.

Напад 2. јула (сл. 17).

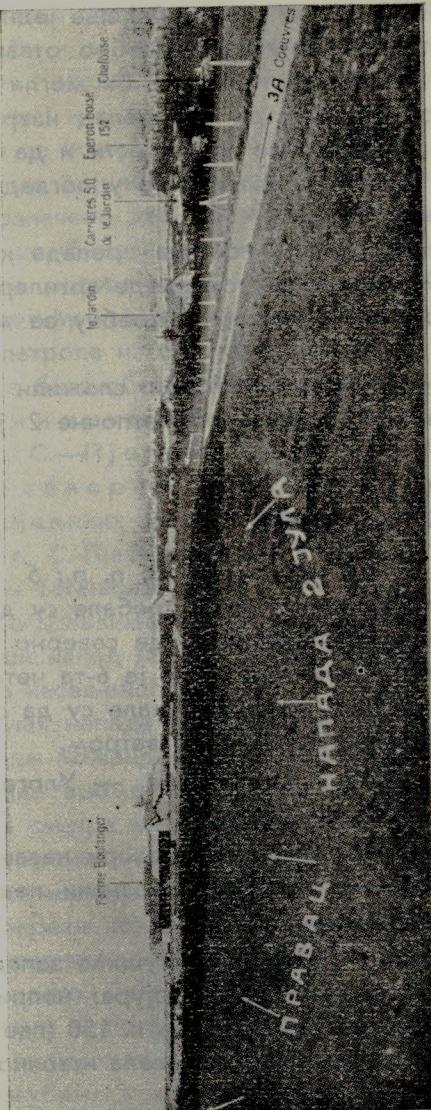
Задатак 2. батаљона 418. п. п.: 5. и 7. чета са водовима из I борбеног реда требале су да заузму два мајура с обе стране раскрснице северно од с. С.-Пјер-Егл. Десно од ових чета била је 6-та чета, а лево 1-ви батаљон; обе ове јединице имале су да остану на месту и да потпомажу напад само ватром.

Артилериска припрема. — Улоге за припрему биле су овако подељене:

Тешка артилерија: да разори незаузети део села, токући нарочито тачке које означи пешадија (8 хектара — 800 метака).

Польска артилерија разрушава западне и северне зидове ограде северног мајура; непријатељске ровове на путу од с. С.-Пјер-Егл ка к. 150 (где су запажени браничеви митраљези); део села источно и јужно од објекта.

Рововска артилерија и стокс: требали су да току циљеве ближе нападачу.

Сл. 17. Напад на С. - Пјер-Егл 2 јула 1918.

Нападни поредак. — Четири воде надиру ка циљу, док пети остаје на полазном положају за напад. Митраљези остају на својим положајима.

Предвиђено је да се не образују нападни таласи, већ да се подиђе што је могуће ближе користећи земљишне заклоне. Водови да буду један поред другог и широко рашиљени по групама распоређеним по дубини тако, да се постепеним пристизањем ових група преко осетљивих тачака где буде успело продирање, оствари прикупљање јединица под командом њихових старешина.

Водови ће истурити само 1 или 2 мање десетине састава 1 пушкомитраљез и неколико бомбаша, како би оба мајура била једновремено опкољена и нападнута фронтално са по неколико бомбаша и тромблониста.

По водовима задатке узастопних група требало је тако уредити, да се предње групе крећу даље чим по задње пристигну у близину савладаних ослоних тачака, да би биле у стању да предузму њихово чишћење.

Извиђање пред напад. — У циљу провере ранијих података о непријатељу, командир 7. чете упутио је 1 јула у 23 часа у извиђање једну десетину под командом одабраног поднаредника. Требало је извести браниочево уређење западно од пута 3 тополе — с. С.-Пјер-Егл, — нападни објекат за 2 јули.

Том приликом поднаредник и 5 редова пали су у заседу и били заробљени.

Људство које је успело да се врати, донело је по-драбне податке о рову који се налази упоредо са путем и око 80 метара испред истог као и о томе, да су постојеће ослоне тачке чврсто изграђене.

Ток напада. — До 2 часа 2 јула на отсеку је мирно. Али почев од 2 часа бранилац, који је после заробљавања у 23 часа људства патроле из 7. чете, наслућивао да се нешто спрема, отпочео је жестоко бомбардовање фронта 1. батаљона 418. п. пук и позадине на

целом дивизиском отсеку. Неколико браничевих десетина излазе из ровова и покушавају чак напад на мртве страже 3. чете али су заустављене ватром.

Од 2 ч. 45 м. бранилац бомбардује цео фронт 418. пешад. пука. Нападачева пешадија са своје стране тражи запречну ватру која траје са прекидима све до 4 часа. За време овог артилериског дејства бранилац употребљава и отровна зрна поглавито у потоцима Rû de St. Pierre-Aigle и Rû de St. Agnan.

У 10 ч. 40 м. почиње напад.

Артилериска припрема била је одлична, особито дејство рововске артилерије које је одушевило пешаке; сви су циљеви били разорени.

Услед тога и пешадиски напад извршен је тачно по плану. Нападачеве десетине без особитих тешкоћа су протерале браниоца јако деморалисаног тачношћу артилериске ватре.

Према извештају команданта 2. батаљона 418. п. пука: „напад је извођен брзо, без јуначких борби као што су биле оне од 30. јуна при овлађивању пећинама у југо-западном делу с. С.-Пјер-Егл, али су сви извршиоци били пуни полета и горели од нестрпљења да што пре достигну одређене циљеве. Ови циљеви достигнути су у 11 ч. 15 м. па чак и пређени да би се добила прегледност од с. С.-Пјер-Егл ка с. Лориан.

Тек у 19. часова бранилац је покушао повратни напад после жестоког бомбардовања, али је одмах заустављен запречном ватром.

Следећег дана, 3. јула, око 11 часова, после јаког бомбардовања, око 50 Немаца подељених у 2 групе, покушали су препад на с. С.-Пјер-Егл, једна преко истакнутог северо-источног дела, а друга са југа. И овај је покушај осуђен.

Благодарећи одличној ватреној припреми и потпомагању нападач је при овлађивању главног дела села имао свега 2 мртва и 9 рањених.

Резултати напада. — Рад 153-ће дивизије од средине јуна омогућио је да се Немцима коначно запреци пут ка Паризу, да се овлада просторијом 1—3 км. дубине на фронту од 9 километара; том приликом пало је у руке нападача око 1700 заробљеника и знатне количине материјала.

Губици 418. п. пука коме је у део пао напад на с. С.-Пјер-Егл, износили су — мртвих: 4 официра и 140 каплара и редова; рањених: 7 официра и 400 каплара и редова; несталих: 8 људи. Пук је заробио: 40 митраљеза и 250 заробљеника из 5 разних пукова.

Закључци и поуке.

Нападна моћ пешадије има своје границе о којима старешине морају водити рачуна: заузимање с. С.-Пјер-Егл захтевало је од 418. п. пука 4 дана борбе у којој су утрошена сва 3 батаљона.

Овлађивање јаче уређене ослоне тачке са много-бројним митраљезима и енергично брањене, не може се према томе сматрати као прост препад, демонстрација или томе слично.

Упућен на извесну ослону тачку пук се залаже у нападу целокупном својом снагом: 13 официра и 550 каплара и редова избачених из строја претстављају обичне губитке у таквим нападима.

Изненађење: На целом фронту 153-ће дивизије у нападу 28. јуна тежило се изненађењу, што је довело до одлуке да се напад изврши без артилериске припреме. Изузетак је учињен само за 3-ћи батаљон 418. п. п. за који је командант дивизије сматрао, да не може да га баци у напад на таку ослону тачку као што је било с. С.-Пјер-Егл без артилериске припреме. Трајање ове припреме, одређено прво на 40 минута, сведено је на 20 минута. На овом делу фронта нападач

се дакле одрекао добровољно изненађења а артилериска припрема показала се на делу сасвим недовољна.

Свако изненађење скопчано је са ризиком или може донети запањујуће резултате. При овоме треба добро памтити да су најопасније полумере. Не постоји полуизненађење: све или ништа.

— Опкољавање: — Као што је познато начело признато свуда као исправно гласи: „У насељеним местима нападач је изложен опасности да нађе на одбранбене линије које нису могле бити раније уочене; необично је тешко довођење у склад артилериске ватре са кретањем пешадије. Одговорни команданти тежиће дакле да савладају насељено место опкољавањем, врешћи затим чишћење“.

Да ли је могло овако да се поступи и при нападу на с. С.-Пјер-Егл?

Обухват села са севера био је стварно могућ; али је са југа било одлично заштићено блатњавим дном потока Ри де с.-Пјер-Егл-Монткув-Шафос и истакнутим бастионом, који чини шума Рец затворена моћним препрекама од бодљикаве жице у висини Але де Шан Монтар (l'Allée de Champ Monfard), где је сваки покушај напада гашен у зачетку.

Под оваквим околностима није се могло мислити на опкољавање: другог излаза није било до фронтални напад.

— Фронтални напад. За овлађивање фронталним нападом ослоном тачком као што је с. С.-Пјер-Егл, јако уређеном, на положају који је испуњен добро распоређеним аутоматским оруђима апсолутно је неопходно напад пешадије припремити помоћу многобројних ватрених оруђа (артилерија, рововска оруђа и пешадиско наоружање) у циљу рушења или бар неутралисања браничевих ватрених органа и препрека које их штите.

Корисно је одмах уложити срества која су неопходна: овде рђава штедња стаје увек веома скupo.

— Поступци: у опису догађаја изнет је начин употребљен за напад на с. С.-Пјер-Егл. Жива стварност савршено приказује поступке које прописују начела и правила: „У случају да због размера или положаја насељеног места нападач не може да покуша опкољавање, па је стога принуђен на фронтални напад, треба да тежи овлађивању насељеним местом по узастопним отсечима; при томе сваки скок од отсека до отсека врши се под заштитом артилериске ватре, која треба да спречи браничевим резервама прилаз ка I борбеном реду. У напад на следећи отсек прелази се тек по успостављању реда по јединицама и пошто се заврши чишћење већ заузетог дела. Пешадија продире тада првенствено дуж путева (улица), у циљу бољег одржавања правца; кад год је могуће пешадију треба потпомоћи и борним комадима“.

Вежбати се на карти; продубљавати правила, усавршавати се у примени правила одредаба на земљишту, кретати се, гађати и маневровати све је то одлично и веома потребно. Али не треба никад заборављати да: „нам само проучавање прошлости може дати и развити осећај стварности и приказати нам како ће, морати неминовно војник да се бори“.

— Веза између пешадиских јединица у нападу: Границе зоне дејства или отсека претстављају редовно слаба места борбеног поретка. Ни један старешина несме да пропусти предузимање нарочитих мера за отклањање ове незгоде. Један од најцелисходнијих начина у том погледу претставља одређивање делова, са задатком одржавања везе између суседних јединица од најнижих до највиших (тач. 249. О. Р. С.).

— Завезу у нападу, на пример, између два суседна батаљона одређују се побочнице за везу.

Побочнице за везу одређује заједнички старешина двеју јединица за чији рачун треба да раде. Могу бити образоване од резерви једног од батаљона или узима-

њем људства из оба суседна батаљона. Корисно је овим деловима придавати и митраљезе.

Између чета у саставу истог батаљона корисно је кад-кад одредити као побочнику за везу једну десетину или вод митраљеза.

Због важности овог питања изнели смо га подробније приликом излагања плана напада за 28. јуна. Овде ћемо потсетити само на главне мере предузете у том погледу у 418. п. п. Пошто се споразумео са комandanтом 1-ог батаљона комandanт 3-ег батаљона је у своме плану за напад у погледу везе наредио следеће:

„Оса кретања батаљона у нападу: истакнути део шуме 83—12, тачка 100 метара северно од последње куће с. С.—Пјер-Егл на путу за 3 Тополе.

Трећи батаљон десно од осе, први батаљон лево.

Веза на овој оси биће остварена у висини два прва нападна таласа помоћу мешовитих одељења, која ће дати суседне чете из оба батаљона“.

Као што ћемо видети и поред ових мера веза је била изгубљена. Али у борби је честа појава да непријатељ осујети једним потезом и најсavrшеније противничке тактичке замисли.

Губљење везе у нападу 28. јуна. Ускоро после поласка у напад веза између 1-ог и 3-ег батаљона била је изгубљена.

Један за другим стизали су комandanту пuka узбудљиви извештаји комandanата 1-ог и 3-ег батаљона:

— „Забринут сам за десно крило, јавља комandanт 1-ог батаљона у 8 ч. 30 м., веза са 10-ом четом не постоји.

Увео сам у борбу један вод 1-ве чете (из батаљонске резерве) у циљу затварања празнине између 3-е чете и 3-ег батаљона“.

— „Немам везе између левог крила 10-те чете и десног крила 1-ог батаљона, јавља са своје стране ко-

мандант 3-ег батаљона у 15 часова. Молим да се веза неизоставно обезбеди старањем 1-ог батаљона“.

— „Разумем да треба одржавати везу са 10-ом четом одговара комandanт 1-ог батаљона; учинио сам све што сам могао. Придао сам 3-кој чети један вод из 1-ве чете.“

Имам пуно поверење у комandanира 3-е чете али мислим да треба рећи 3-ем батаљону, да се не везује само за десно крило и да му лево крило може бити угрожено. Са једва 50 људи ја нисам у стању да се пружам бесконечно у десно“.

— „Извештавам да је стање на моме десном крилу веома озбиљно, јавља опет комandanт 1-ог батаљона. Трећа чета је остала без официра и подухваћена је с десне стране митраљеском ватром са правца од с. С.—Пјер-Егл а с леве стране и у позадину артилериском ватром...“

Молим да скренете пажњу 3-ем батаљону на ово стање указујући му на озбиљност ситуације мог батаљона на његовом левом крилу“.

У нападу 2-ог јула веза, овога пута између 1-ог и 2-ог батаљона, понова је угрожена:

„Апсолутно је потребно да 1-ви батаљон обухвати својим десним крилом пут за 3 Тополе у тесној вези са мојим левим крилом, 100 метара северно од северног зида с. С.—Пјер“.

— Улога резерви. — Како да се затвори празнина створена у борби између две суседне јединице и на који су начин старешине 418. п. пuka покушали да успоставе изгубљену везу у нападу 28. јуна и 3. јула?

Комandanир 3-е чете да би остварио везу са 10-ом четом уводи у борбу један од водова из четне резерве.

Комandanт 1-ог батаљона уводи са своје стране у борбу вод из 1-ве чете (батаљонска резерва) у циљу затварања празнине.

Командант 418-ог пука на учестале жалбе команда-
ната батаљона, у 23 часа 28-ог јуна наређује команданту
3-ег батаљона: „Ситуација 3-ће чете, на вашем левом
крилу озбиљна је...”

Предузмите мере за трајно обезбеђење везе са 1.
батаљоном, водећи рачуна да је 3. чета остала без офи-
цира и да самим тиме ова јединица није у стању да пру-
жи потребну складност и јединство у раду“.

Али су старешине у непосредном додиру са непри-
јатељем имали друге, прече бриге које су их омелеле да
тачно изврше ову заповест.

Изгледа целисходније да успостављање изгубљене
везе између две јединице падне у део резервама прет-
постављене команде, у овом случају пуковској резерви.

— Веза између пешадије и борних кола.
Борба пред с. С.—Пјер-Егл, 28 јуна претставља изразит
пример недостатка везе између пешадије и борних кола.

У опису догађаја изнет је цео рад 3. батаљона 418.
п. п. Том приликом истакли смо, да 2 вода лаких борних
кола одређена да потпомогну батаљон нису му у ствари
били од неке особите користи: ни 10-тој ни 11-тој чети.

Слаб успех ових јединица бачених без потпомагања
на значајну препреку, после сасвим недовољне припреме
као и тешки губици које су те јединице претрпеле, де-
лом су наступили и због недостатка везе између пеша-
дије и борних кола. Исти закључак намеће се уосталом
и у погледу рада водова борних кола; они су показали
велику храброст и дух великог појртвовања али, ли-
шени потпомагања пешадије, претрпели су исто тако
знатне губитке.

Сутрадан по нападу командир чете борних кола у
своме извештају овако објашњава слабу везу
између пешадије и борних кола: „Услед дима и прашине,
који су скоро одмах ограничили видљивост до на неко-
лико корака, веза са пешадијом није била баш најбоља
код деснокрилног батаљона...”

Стварни разлог рђаве везе и непот-
пу ног успеха лежи изгледа пре у отсуности једин-
ства командовања.

Веза између пешадије и артилерије. —
Општа Ратна служба (тач. 18.) поставља начело: „Тесна
веза, сагласност у раду и узајамност ова два рода војске
(пешадије и артилерије) претстављају један од првих и
основних услова за успешан рад“.

У борбама 28 јуна и 3 јула налазимо изразиту по-
тврду овог начела.

Сагласност и узајамност артилериске ватре са покре-
тима пешадије у толико су потребнији у колико непри-
јатељ располаже јачим заклонима и склоништима од
дејства зрна и већих калибра у непосредној близини ва-
трених положаја као што је био случај код с. С.—Пјер-
Егл.

Начин непосредног потпомагања пе-
шадије. Циљ је непосредног потпомагања да омогући
нападачевој пешадији извршење удара пре него што би
бранилац могао да отвори успешну ватру по припрем-
љеном плану.

Ово може бити постигнуто било концентрацијама
ватре или покретним запречним гађањем густим и дубоким
за којим се, што је могуће ближе, креће пешадија,
или најзад комбиновањем оба начина.

Оба поменута начина била су примењена у борби
око с. С.—Пјер-Егл. Рассмотримо њихову вредност са-
мо у колико се односи на сагласност и узајамност ватре
и покрета.

— Покретно запречно гађање. Овај на-
чин непосредног потпомагања пешадије употребљен је
28. јуна скоро на целом фронту 153. дивизије, осимо
северно од с. С.—Пјер-Егл; брзина померања ватре:
100 метара за 3 минута; густина: 1 батерија кал. 75 mm.
на сваких 100 метара фронта.

Покретна запречна ватра није спречила дејство непријатељских митраљеза и ускоро 10. чета, напустивши ватрену завесу, није могла више да надире сопственим срећвима.

У нападу 30. јуна непосредно потпомагање 2. батаљона 418. п. п. вршено је покретном запречном ватром. Брзина померања ватре: 100 метара за 2 минута.

Левокрилна чета, принуђена да надире по сасвим откivenom земљишту, заустављена је у самом почетку дејством многобројних браничевих митраљеза. Покретна запречна ватра није успела да спречи дејство браниоца.

Оба изнета случаја истичу потребу да се пешадија креће што ближе позади ватрене завесе, тако рећи са последњим зрнima, како би се непријатељ, прикован за земљу под пљуском артилериског зrna, спречио да поседне своје ватрене положаје пре него што му нападач приђе за удар.

— Концентрације ватре. Овај начин непосредног потпомагања пешадије примењен је исто тако у борбама око с. С.—Пјер-Егл.

Показало се, да и овде важи исто правило као и за покретну запречну ватру: неминовно је потребно да нападачева пешадија упадне у браничев положај непосредно по преношењу ватре са дотичних тачака у њихову позадину. Чим се браниоцу пружи времена да дође себи пре удара, дејство непосредног потпомагања је промашило свој циљ.

Срећва за обезбеђење сагласности у раду. Исправност изнетог начела не подлеже никаквој сумњи. Њега истиче и наша О. Р. С. овим изразима: „пешадија треба што ближе да следије ватри своје артилерије“ (тач. 1213). Како да се зајемчи потребна сагласност? Срећва су:

Тачност ватре.

Артилерија за непосредно потпомагање треба да врши гађање са крајњом тачношћу; пешадија, са своје стране, мора бити надахнута чврстом вољом, да „што ближе следије овој ватри“ (тач. 1213. О. Р. С.), не плашећи се дејства извесног броја неправилно распрснутих зrna. Постоји свакако опасност од дејства сопствене артилерије, али се ватра браничевих митраљеза не може поредити са штетом од неколико несретних распружавања зrna сопствене артилерије.

Пешадија мора да стекне ову поуку још у мирно доба. Ова је неопходност изгледа нарочито дубоко схваћена у италијанској војсци, где су бојна гађања „преко главе“ пешадије редовна појава у мирнодопским вежбама.

а. — Први циљеви артилерије.

Артилерија треба прво да управи своју ватру на циљеве најближе сопственој пешадији.

У борби 29. јуна пешадији је додељена као први објекат шума Бао Каре; артилерија, међутим, врши концентрацију ватре на замак Шато о троа Тур. Док је 3. батаљон 418. п. п. стигао до овог града артилерија је већ давно била пренела ватру у дубину браничевог положаја што је овај искористио и мирно посео понова свој ватрени положај.

У борби 30. јуна рушење браничевих ослоних тачака једновременим гађањем неколико батерија вршено је у таквој прашини и диму, да се над с. С.—Пјер-Егл могao видети само густ облак. Ватра у целини пребацила је циљеве услед чега није ни постигнут жељени успех.

Зона сигурности.

Да би могла што ближе да следије покретном запречном гађању или да буде спремна да упадне у бра-

ниочев положај са последњим зрнима концентрације, не губећи ни секунде, пешадија треба да има веома тачну претставу о зони сигурности (тач. 501 Привремена ратна служба артилерије).

Блиско осматрање.

Учесницима из прошлих ратова познато је колико пешаци полажу на то да виде у својој средини артилериске „органе или одељења за осматрање“ (тач. 382 Привремене ратне службе артилерије). У извесним војскима ове органе звали су за време рата ружним именом „таоца“; њихова улога, међутим, у општој ствари знатно је узвишијена.

За време борби око с. — Пјер-Егл пешадија је више пута јављала да је ватра рђаво управљена.

Треба по сваку цену избегавати да несретни поготци у сопствене трупе, у осталом неизбежни, умање повређење пешадије или ослабе јој вољу да своје покрете везује за артилериску ватру у циљу што већег њеног коришћења.

— Губици од неколико подбачених метака били су незнатни док су губици од дејства непријатељских митраљеза били огромни, услед тога што је сагласност ватре и покрета била слабо заступљена и што је бранилац располагао добро постављеним склоништима.

Тачност часовног реда за померање ватре.

У нападу на утврђене положаје сагласност артилериске ватре са кретањем пешадије постиже се обично помоћу унапред устаљеног часовног реда.

У овом случају мора бити заступљена највећа тачност. Пре свега најстрожије дотеривање часовника. Затим потпуна синхронизација дејства артилерије и пешадије. Увек из истог разлога — за неколико секунди бра-

нилац је у стању да изађе из склоништа и да поседне ватрени положај. Ако се тежки изненађење не смеше оставити непријатељу да отвори око.

Измене устаљеног часовног реда.

У извесним хитним случајевима када се у току напада укаже потреба за изменом устаљеног часовног реда за аутоматско померање ватре за везу може послужити један мањи број јасних и простих условних знакова оптичких, бежичних или помоћу авиона.

При употреби оптичке сигнализације, особито ракетли, треба се чувати подвале од стране непријатеља.

„За време јутрошње припреме, извештава командант 306. бригаде, многобројне ракетле са 3 ватре бациане од стране Немаца ометале су реглажу. Потребна је промена условних знакова пошто непријатељ изгледа располаже нашим прегледом тих знакова“.

Веза између родова војске претставља један од главних делова наставе и обуке старешина и трупе. Ово не треба никако губити из вида у мирно доба.

Стројеви за напад.

Пред крај рата 1918. године на западном фронту дошло се на замисао о улоги десетине онако како је то изнето и у нашим Привременим пешадиским егзерцирним правилима (т. 226). Овим је измене и ранији начин напада.

Од тада напад врше јединице степеноване по дубини. Поједини од ових узастопних степена добили су назив „нападних таласа“, што је може бити много довело у заблуду да их сматрају крутым, поравнатим стрељачким стројевима. Израз „талас“ не намеће, међутим, ни најмање једнолики строј. Талас не претставља, као можда некад, круту линију која надире право пред собом. Њега чине делови постављени упоредо било у јед-

ној линији било у две веома блиске једна другој линије, било најзад у мање колоне.

Ови делови су рашичлањени и гипки и увек у стању да маневрују по команди старешине. Строј за напад треба да је прилагођен земљишту и непријатељском одбранбеном уређењу.

Из плана за напад 3. батаљона 418. п. п. 28. јуна види се колико у облику стројева за напад може бити разноликости изазваних баш напред означеним чиницима.

Изгледа јасно да би замена десетине, поникле из искуства највећег рата у савременој историји, могла да дође у питање само кад би нови чиниоци, утврђени на несумњив начин, оправдали промену тактике пешадије. Такве чиниоце није истакао још ниједан рат после Светског из 1914—1918 године.

Улога и употреба митраљеских јединица у нападу 28. јуна.

Као што смо видели командант 3-ег батаљона 418. п. п. поделио је митраљезе по водовима четама из I борбеног реда. Налазимо оваки поступак сасвим целисходним, кад се има у виду земљиште на коме је батаљон требао да напада: забрани, ограђене зидом баште, мајури, куће. На овако покрivenом и испресецаном земљишту скоро редовно мораћемо да се одрекнемо ускупног дејства целе митраљеске чете.

Вредно је истаћи употребу за посредно гађање митраљеских јединица батаљона из резерве 306-те бригаде (20 оруђа), што ће сада свакако бити чешћа појава обзиром на постојање по свим војскама дивизиских митраљеских батаљона.

Место старешине у борби.

У борби 28. јуна повлачећи своје јединице на јуриш погинула су оба командира чета из I борбеног реда 3-ег

батаљона. Њихова тела нађена су далеко испред истакнутих делова.

Треба обуздавати, по мери могућности, претерано смело истицање сувише храбрих старешина којима је веома тешко наћи замену.

Прикупљање ка целу I борбеног реда пред сам почетак напада.

За напад 28. јуна командант 3-ег батаљона 418. п. пука наредио је 10. чети:

„Цела 10. чета прикупиће се у полазном рову за напад и у његовој близини како би се нашла с оне стране непријатељске запречне ватре пре часа одређеног за почетак напада“.

Разлог и оправданост овог поступка истакнути су у самом означеном наређењу.

Држање полазног положаја за напад.

У нападу 28. јуна 2. батаљон (пуковска резерва) добио је задатак да поседне и држи полазни положај за напад за време рада I борбеног реда.

Ова мера је нарочито потребна при нападу на насељена места где се суштина одбране састоји у нападним радњама браниоца.

Упућивање патрола пред напад.

Упућивање извиђачких патрола пред борбу, нарочито кад се рачуна на изненађење, изгледа у најмању руку неопрезно. Патрола упућена од стране командира 7. чете 1. јула у 23 часа запала је у заседу и открила непријатељу припреме за напад.

Значај митраљезастка оруђа подато је за фланкирање.

Митраљез је прворазредно оруђе за дејство косом и бочном ватром на средњим и већим даљинама.

Браничеви митраљези постављени на западним падинама Монткува (Montcouves), у Шафосу (Chafosse) и у Жардену (Jardin) фланкирали су веома успешно приступе ка с. С.—Пјер-Егл и нанели нападачу осетне губитке у нападима 29 и 30 јуна.

Вредност ноћних напада.

Ноћним нападом може се циљати само на овлађивање тачно одређеним објектом, који се лако може наћи по мраку или који нападач већ познаје.

При томе је одржавање правца од пресудног значаја.

Ноћне борбе су увек тешке за трупе које нису на њих навикнуте. Изразит пример за то налазимо у преграду вршеном од стране 2-ог батаљона ноћу 30. јуна.

Пешадију, нарочито слабије наоружану од могућих непријатеља, треба што више вежбати у ноћном раду још у мирно доба.

ИСТОЧНИ ФРОНТ.

На источном фронту борбе око насељених места нису биле тако честе ни од толиког значаја као на западном. Разлоги су очевидни: слаба насељеност, па према томе и малобројност насељених места, недовољна чврстина грађевина у насељеним местима, шире могућност обухвата због пространости војишта. Ипак је било и на руском фронту доста оваквих борби и немо нека од њих поменути.

НАСТУПАЊЕ И РУСКЕ АРМИЈЕ У ИСТОЧНУ ПРУСКУ

(17—23. августа 1914).

БОРБА ОКО С. KIAUSCHEN (6. августа 1914). Ова борба претставља један од догађаја из сукретног боја између руског коњичког одреда ђенерала Хана Нахичеванског и немачке 2-ге ландверске бригаде под командом пуковника Freiherr von Luppin. Одиграла се у времену рада руске армијске коњице у самом почетку рата, на крилу I армије с једне стране и рада немачких ландверских делова за заштиту границе с друге стране. Стога ова борба и претставља по нашем мишљењу особити интерес, и ако би се под данашњим околностима вероватно изводила с другим средствима, па и на други начин. Један од учесника у овој борби с руске стране Георгиј Гоштовт „Каушен“ приказује догађај на следећи начин:

„Приликом подилажења ка мајурима, који су се

налазили између с. Opelischken и Kiauschen, неочекивано

се зачула у стрељачком строју пуцњава у позадини Немаца и могла се запазити у једном од дворишта пометња и буквально бегство Пруса ка селу.“

Испало је, да су 5 лајб-улана из 2-ог ескадрона, који нису успели да се повуку при отступању, скрили се на тавану и завукавши се у сено проседели ту два сата. Сада, пошто су приметили напад наших стрељачких стројева, они су отворили ватру на Прусе који су се налазили свуда око њих.

Ивица села и воденица сасвим су близу... Немачка ватра јача. Наши стрељачки стројеви су полегали. Управљавају се да би понова кренули напред.

Одједном се појави с десне стране рој коњаника на вранцима, зачуло се громогласно руско „ура“. Загрмeo је једини пуцај из батерије која је већ изгледала замрлом.

Клопарање пушчане ватре постаде непрекидно.

Капетан барон Врангел поведе свој ескадрон у галопу, у водној колони, правцем, који му је показивао поручник из коњичке артилерије Гершељман.

Немачке батерије су ћутале. Пешадија се повукла с положаја који је заузимала, услед чега против ескадрона није било ни пешадиске ватре.

По пољу су лежали унаоколо лешеви доратих коња кавалергардиста, обележавајући пут којим се кретао на јуриш ескадрон Лазарева.

Од с. Kiauschen одваја ескадрон само једна коса.

Врангел заузе борбени поредак по полуескадронима. Излетевши на гребен ка воденици, коњички гардисти ћуљкаше пред собом, на око 200 корака ивицу села, поседнту пешадијом, а у лево два топа, која нису дејствовала.

Бенигсен даде команду „десно, на село“, и поведе свој полуескадрон на стрељачки строј. Врангел са осталим водовима јурнуо је на топове.

Неочекивано загрме пуцањ из једног од оруђа. Њујуну пламен из цеви, посипаше се куглице картеча.

Стрељачки строј отвори жестоку ватру. Поручник Гершељман паде тешко рањен, потпоручник Катков и његов брат добровољац — погинуше. У полуескадрону Бенигсена — он лично паде са рањеним коњем, пра-поручика барона Волфа понесе пргав коњ, потпоручник кнез Накашидзе беше рањен у главу.

Не издржавши смртоносну ватру, оставши без официра водови окренуше натраг. Наредник Горлов и водни подофицир Голуб натераше их, да понова јуришају на непријатељски стрељачки строј.

Немци се поколебаше и почеше да беже. Гонећи до саме јаруге коњички гардисти су боли, секли...

Граф Бенигсен са људством које је изгубило коње или сјахало, сакупивши око 15 људи, чистио је двориште за двориштем од Пруса који су се још били задржали и гађали.

Стрељачки стројеви, који су надирали ка с. Kiauschen од с. Opelischken, спазивши коњички јуриш ескадрона барона Врангела јурнуше напред. Било је 5 ч. 10 м. За Врангелом после неколико минута, код батерије избише полуескадрони кавалергардиста кнеза Багратиона, 4. ескадрон коњичких grenadiра и 2. ескадрон улана, пред којим се кретао Арсењев.

Док је поручник Гернгрес пролазио, рани га из револвера рањени немачки официр који је ту лежао. На кнеза Накашидзе беше навалио рањени артилерац и почeo да га дави. Спасе га водни подофицир Демахон који то беше опазио.

Кнез Долгоруков који је ушао у село на челу стрељачких стројева свога пуча, викао је да сви продиру напред. Пуковник фон Валь, затекавши у средини села графа Бенигсена, нареди му да уђе у састав ескадрона и лично је примио на себе даље руковођење око чишћења села. Овладавши западном ивицом, наши потпуно изменшани стрељачки стројеви отворили су успешну ватру за Прусима у отступању.

Путем од с. Werksniröpen у касу се приближавали ескадрони кирасирске бригаде. Ђенерал Скоропадски нареди им, да сјашу и да гоне непријатеља. Ђенерал Књажевић нареди уланским ескадронима, који су били на левом крилу, да пређу јаругу и да исто тако предузму гоњење Немаца у отступању. Кирасирски ескадрони, који приђоше стрељачким стројевима, поставише се испред села.

Кавалергардисти и коњичкогардиски трубачи свирали су прве делове пуковских маршева и „збор“ у циљу прикупљања пукова на источној ивици с. Kiauschen. Ту су пристигле и муниципске двоколице. Јудство је пунило метцима испражњене фишеклије и седало да предахне.

На западној ивици с. Kiauschen памтеле су зграде упаљене од стране Немаца који су отступали“.

Исти писац писноси и рад браниоца, по немачким подацима, на следећи начин: „Немачки делови који су се налазили код с. Kiauschen добили су заповест за прекид борбе и отступање и одмах су отпочели извлачење.”

2-ги батаљон 33. пешад. пука старајући се да што прикривеније пређе друм, спустио се у јаругу и отишао путем за Budeninken-Pleinlauken. Остављени од чета водови, под заједничком командом потпоручника Zimmermann-a, посели су ивицу села.

Овде су се заглавили и топови са карама, који нису могли бити извучени. Водник и послуга остали су код топова; било им је обећано да ће се послати запрега да извуку топове.

Две чете 4-ог пука, према добивеној заповести, отступале су ка с. Kraupischken; пред с. Materninken зауставили су их, развили у стрелце и наредили да се упорно бране док не отступи 1-ви батаљон 33-ег пешад. пука, који је држао положај Girennen—Tuffeln.

Чета из 1 батаљона 4-ог пука, која је то јутро стигла са 1-ом батеријом из места Tilsit, и даље је служила као заштита артилерије која је већ отступила преко р. Inster-a.

1 батаљон 33. п. пука, оставивши мањи застор, извлачио се по деловима из борбе у потпуном реду, упућујући се дуж обале ка прелазу код с. Pleinlauken.

Према подацима Руси су надирали са правца од с. Opelischken. Потпоручник Zimmermann развио је стога већи део своје комбиноване чете у томе правцу.

Водник артилериског вода нареди, да се топови напуне картечом. Због непрекидне артилериске ватре необично тешко је било испунити ово наређење. Половина људства које је пришло топовима беше убијено или рањено шрапнелским куглицама.

Руски стрељачки стројевит подиђоше са свим близу. Батерија беше обасута смртоносном митраљеском и пушчаном ватром.

Водник, који је стајао поред дрвета, сруши се и почешко да дише у самртничком ропцу. Ретке јединице које су још остале читаве, почеше да миле јарком крај пута у село.

Прошло је око десет минута. Изненада се на коши позади појавише два реда један за другим руских коњаника на крупним вранцима. Пешадиски вод, који се налазио на северо-источној ивици, отвори бесомучну ватру. Други ред коњаника крену на батерију.

Рањени артилерерац, који је лежао според самог оружја, подиже се са муком и повуче вконопчић; ошамућен пуцњем, ослабивши од напрезања, одмах затим паде и изгуби свест.

Руси су прорвали у село. Потпоручник Zimmermann видећи да му се непријатељ налази са фронта и у позадини, јурну са претеклим људством у јаругу. Село Kiauschen било је напуштено.

Поуке: — Величанствени, пун пожртвовања рад руске коњице довео је до губитка великог броја старешина још у првим борбама — у коњичком јуришу на село — свакако на штету доцнијих задатака;

— по цену великих жртава, као што смо видели, други коњички јуриш на село је успео (ескарон на чету са водом артилерије) и поред неоспорног јунаштва браниоца — доказ да и оваква дејства, у извесним приликама, нису искључена, најчешће против већ поколебаног непријатеља;

— целисходно коришћење од стране Немаца узастопних села као ослонаца за прихват предњих делова при извлачењу из борбе.

— Одлична употреба пешадије у овом случају изразит је пример умешног командовања, нарочито драгоценог у борбама за заштиту границе као што је овде случај.

БИТКА КОД ТАНЕНБЕРГА (TANNENBERG) (23-31 августа 1914).

БОРБЕ ОКО с. USDAU. — Приликом напада I немачког армиског корпуса (von François) на I руски армиски корпус, на левом крилу руске Наревске армије ќенерала Самсонова, одиграла се 27 августа борба око села Usdau. Напад на положаје, којима је било обухвачено и ово насељено место, извршила је 1. немачка дивизија и бригада Schmettflau.

По немачким изворима један од учесника у овој борби овако је описује: „**Око подне упала је наша пешадија са три стране у готово запаљено село.** Напад је изведен тако, као да је био удешен за филмско снимање. Друга пешадиска бригада са растреситим стрељачким стројевима по дубини, ишла је са развијеним заставама као на егзерцији, а ножеви на пушкама бљештали су на сунчаним зрацима. Село Usdau било је упаљено од дејства наше артилерије и изгледало је као ватreno море”.

БОРБЕ ОКО МЕСТА HOHENSTEIN. — Према немачким подацима Руси се у главном нису упорно бранили у поседнутим насељеним местима, али је ипак 28 августа 1914 дошло до жилаве борбе у насељеном месту Hohenstein. Један немачки писац изложући ове борбе вели: „Страшно је изгледало у овом насељеном месту, које је делом било још у пламену. Овде се одиграла крвава борба око кућа. Мноштво полуугљенисаних лешева лежало је између рушевина, а у једној ку-

ћи била је соба са претсобљем напуњена лешевима. **Овде је беснела борба ножем.**“

Поуке: **ВН** — борба око насељених места захтева ве-

лику личну предузимљивост и способност сналажења од свих учесника, до последњег редова зајучно. Где тога нема, не може бити ни упорне одбране насељених места. Ово зависи од расних одлика појединих народа али, у многоме, и од вљање и довољне обуке у мирно доба;

— напад са више страна, а особито са бокова, претставља веома важан услов за освајање насељеног места;

— артилерија, ма колико снажно било њено дејство, није у стању да очисти иоле веће насељено место; код жилавог браниоца то може да постигне само пешадија ударом — борбом прса у прса;

— употреба запаљивих и отровних бомби из баџача мина и зрна хаубичке артилерије од велике је користи у нападу на насељено место.

ОПЕРАЦИЈЕ ЛЕТЊЕГ ПЕРИОДА 1915 Г.

(мај—септембар 1915.).

Почетком јула 1915 године истакнути положај руских армија на левој обали р. Висле и повољно груписање немачких снага, са јаком, неистрошеном групом Хинденбурга на Наревском и Њеманском правцу, пружали су повољне изгледе, да би се садејством Макензена и Хинденбурга, постигло опкољавање знатног дела руских снага.

Под притиском немачких снага, започетим 18-19 јула на целом овом фронту, ќенерал Алексејев одлу-

чио је, да повуче све своје снаге са леве обале р. Висле. За обезбеђење овог маневра посада тврђаве Новогеоргијевск била је ојачана извесним деловима из сastava оперишућих армија. Ови делови су на својим положајима уредили за одбрану као ослоне тачке поједина села, мајуре и усамљене куће. На положај су нападале немачке снаге јачине око 3 дивизије: 14-та и 35. ландверска дивизија и посада тврђаве Thorn. У току 4 и 5. августа руске главне снаге су неузнемирањом прешле на десну обалу р. Висле и већ од 9-ог августа тврђава Новогеоргијевск с деловима оперишуће војске била је потпуно опкољена. Од овог тренутка до предаје тврђаве одиграле су се борбе око насељених места о којима имамо нешто оскудних података из немачких извора. У тим подацима о борбама 13. августа стоји записано: „ма да су јуришни таласи још били тучени из руских ровова жестоком ватром — ипак су први Саксонци већ упали у запаљено с. Псукин, а одмах затим први Шлесци у с. Студзианка”.... „Неодољиви јуришни налет ландвераца довршио је растројство непријатеља већ поколебаног дејством артилериске ватре...“ Али је на другим местима дошло још до најогорченијих близских борби! „Посаде појединих домова око с. Студзианке уређених за одбрану очајнички су се браниле. Делови 2. и 4. батаљона 10-тог ландверског пука морали су више пута да воде борбу ножем. Али је на највећи отпор наишла 10-та чета. Она је могла да крене у напад с фронта тек пошто се непријатељским деловима, који су се испред ње налазили, зашло у леђа.“ На другом месту вели се: „пољско добро Кзашки непријатељ упорно држи... Нападача дочекује при сваком покрету бесомучна ватра... Чета се поколебала, напад је укочен. Тада се на чело неустрашивих ландштурмоваца ставио стари мајор von Salmuth. Безобзирно је кренуо поново у напад и овладао је добром.“

—од 9. Али борбе око насељених места нису вођене само на правцу тежишта напада већ и на осталим деловима фронта. Од тих борби има података о заузимању села и пољског добра Камјеница Дуза, којим је овладао 2-ги батаљон Дармштатског ландштурмског батаљона. „Истог дана делови бригаде Griepenkerl овладали су у борби, која је трајала читав дан и ноћ, сеоцетом Михаловск, на путу за Плонск“. На дан 16. августа о храбрим ландштурмовцима је забележено: „Жељни подвига и сигурни у победу јурнули су као млади свежи војници за непријатељем у повлачењу, одбацили су последње непријатељске делове из упаљеног с. Кроцзево и имали велику радост, да још данас, 17-ог нападну форове!“ На положају Кубрин—Скјерди, Руси су прво село уредили као кључ овог положаја, али су и њега освојили храбри ландверци.

Новогеоргијевск је пао тек 20-ог августа т.ј. после једанаест дана опсаде, и то после напада предузетог са крајњом енергијом, знатно надмоћнијим снагама, уз употребу огромне количине артилерије највећих калибра и по извршеном јаком бомбардовању које је трајало без прекида 3 дана.

Али је Новогеоргијевск испунио своју маневарску улогу обезбеђења отступања руских трупа са леве обале р. Висле; а томе су у знатној мери, уз пожртвованост посаде, допринела и појачања из оперишуће војске. Јако су, уређењем положаја са искоришћавањем насељених места, дуже времена држала опсадне трупе далеко од тврђаве.

Поуке: Тада ће бити 25—42 тоне један вједеџија (Gebellio).
—Тада, макар насељена места корисно употребљена као ослоне тачке у предњем положају опсаднуте тврђаве; — ватра тешке артилерије, у слабије саграђеном насељеном месту у стању је да растроји у

знатној мери браниоца, особито ако овај није до-
вљено обучен у борби око насељених места и по
урођеним особинама нема способности за овај
облик борбе;

— напад на село Студзијанку потврђује начело:
насељено место се осваја комбинованим нападом са
фронта и из позадине.

— трупе су морале да воде борбу ножем
— што захтева добро обучену и морално јаку
трупу.

ИТАЛИЈАНСКИ ФРОНТ.

На овоме фронту, као и на источном, земљишни услови нису били погодни за развијање борби око насељених места; на границама високе планине — пре-
ма томе слаба насељеност; у равници већи број река са повољним правцем пружања у односу на фронт, које су неоспорно, као земљишни предмети, погодније за одбрану. Ипак је било неколико случајева које на-
лазимо да је вредно изнети због нарочитих околности под којима су се одиграли.

ПОВЛАЧЕЊЕ ЗА р. TAGLIAMENTO (26—31 октобра 1917). —

Од ране зоре 24 октобра 1917 започела је на италијанском фронту битка од мора до виса В. Врх (Rom-
bon — 2208). Главни напад вршиле су XIV немачка армија (von Below) и I ојачани а. у. корпус (Krauss) на фронт који је држала 2-га италијанска армија (Capello). После пробоја извршеног 24—25 октобра код Толмина (Tolmino) и Бовеца (Plezzo) познатог под називом „битка код Кобарида (Caporetto)“, отпочело је отступање 2-ге и 3-ће италијанске армије позади р. Таљаменто, где се предвиђало образовање новог одбранбеног по-
ложаја. У томе времену одиграле су се борбе око на-

сељених места о којима смо били у стању да прику-
пимо извесне податке из италијанских, немачких и ау-
стро-угарских извора.

БОРБА ОКО с. AZZIDA (26 октобра). — Ово село налази се око 5,2 км. северо-источно од Cividale, на месту где се стичу путеви из долина р. Nałisone и пла-
нинских потока Rieca, Cosizza и Erbezza. Италијани су, према немачким подацима, дали 26 октобра у овом селу далеко слабијим снагама, снажан отпор немачком 4-ом ловачком пуку и водили крваве борбе око сваке куће, затварајући правац за пронирање у долину.

БОРБА ОКО с. PALAZZOLO DELLO STELLA (28 октобра). — Четвртог дана после пробоја већ је био у пуном по-
крету и јужни део фронта — група Боројевића против 3-ће италијанске армије.

На овоме делу фронта у гонећем одреду диви-
зије Гологорски налазио се 2. батаљон 55. пешадиског пука, ојачан са по 1 планинским и пионирским водом под командом мајора Böhm. Аустријски ћенералштабни мајор Alexander Hübner у књизи »Die zwölfe Schlacht am Isonzo und die Isonzokriege« овако описује борбу око с. Palazzolo:

„Од с. Palazzolo до Lałisana има још 7 км. Желе-
зничка станица се налази са стране пута. Прве куће су порушене; њихови равни кровови штрчали су преко рушевина. У редовима цигли на зидовима горњих спратова налазе се четвртасти отвори. Куће су тесно насло-
њене једна на другу и налазе се поред самог пута.

Западни излаз удаљен је за око 200 корака од са-
мог места. Околина је покривена пашњацима који до-
ндије прелазе у просторије обрасле трском.

Место је мале ширине, (око 20 метара) али доста
дубоко. Удаљени око 500 корака једно од другог иду,
прави као затегнут конац, пут и железничка пруга у на-

сипу за Латисану. Поред свега тога прегледност је веома слаба, пошто видик скрива густо грање дудова и вишове лозе.

На путу за Латисану, око 2000 корака од с. Palazzo налази се зграда пољопривредног имања висока око 4 и широка око 8 метара, окренута дужом страном ка путу. Лево од привредникove зграде, кад се гледа у правцу Латисане, налази се мали свињац саграђен слично згради. Управо на пут избијају сваких 200 корака редови дудова засађених по ивицама њива.

Неколико корака иза пољопривредне зграде налази се поседникова кућа.

Мајор Böhm кретао се са две чете путем за Латисану, са једном четом железничком пругом и са четвртом око 1000 корака јужније од ове. Наступајући у оваквом распореду батаљон је изненада добио ватру са мајура. Мајор Böhm одлучио је одмах да изврши напад. Једна од ове две чете које су се налазиле на путу за Латисану развила се десно од пута и кренула у бок и позадину мајура, друга је прешла у напад са фронта; чета са железничке пруге исто тако кренула је на мајур. У томе је и противник кренуо у напад са јачом снагом између железничке пруге и пута и успео је да допре чак у позадину батаљонског командног места, које се налазило на путу. Мајор Böhm беше рањен. Поручник Танасијчук јурну на непријатеља са ордонансима и са неколико телефониста из батаљонског штаба и успе да га одбаци. У овом критичном тренутку пристигло је у помоћ делови наше дивизије и спречише даље непријатељско надирање.

БОРБА ОКО с. POZZUOLO (29 октобра). — У току отступања 2-ге италијанске армије ка р. Таљаменто, 2-га коњичка бригада ћенерала Giorgio Emo добила је задатак 29 октобра у подне да брани место Pozzuolo. Ево

како описује ту одбрану маршал Caviglia у својој књизи »La XII-a battaglia Caporetto«:

„Командант бригаде Bergamo, у покрету ка с. Carpenedo стиже са својим деловима у с. Pozzuolo и заузима положај између с. Pozzuolo и с. Carpenedo.

Али је у насељеном месту Pozzuolo јуначку одбрану дала 2-га коњичка бригада, као што је то потврђено и извештајем аустро-угарске 10-те планинске бригаде о њеном нападу на Pozzuolo 30 октобра. Коњаници су се бранили јуришајући са неколико ескадрона на лево крило аустро-мађара, док је из кућа насељеног места ватром јуначки спречавано непријатељско продирање. Коњичка бригада је била врло добро употребљена и сам непријатељ се похвално изразио о њеном храбром држању.

У подне 30 октобра наш фронт је ишао линијом: Mortegliano—Santa Maria — јужно од Ognano — јужно од Basagliepena — јужно од Beano-Rivolta.

Испред тога фронта чврсто се држало с. Pozzuolo. У ствари коњичка бригада неколико часова била је, за време снажног непријатељског напада потпуно отсеченa, па је разумљиво, да је овај јуначки тренутак остао у трајној успомени код тих наших трупа више него ма који догађај тога дана.

Друга коњичка бригада отступила је под заштитом бригаде Bergamo.«

БОРБА ОКО CODROIPO (30 октобра). — Према свом положају Codroipo и Latisana требали су да образују мостобране на утврђеном фронту р. Tagliamento. За ово је постојао и пројекат, али радови до јесени 1917 нису били започети. Како су крајем октобра за прелаз целе 2-ге и 3-ће армије остали само мостови код Delizia, које је шtitilo Codroipo и код Latisana, то је Codroipo требало бранити. О тој одбрани немачки подаци износе да је 1. батаљон 119. grenadierског пука био

увучен у огорчене уличне борбе и ако су италијански делови били знатно слабији. Водила се крвава борба за овлађивање сваке поједине куће и тек када су нападачу пристигла појачања и када је место било упаљено артилериском ватром Италијани су 30 октобра, угрожени са севера, принуђени били да напусте Codroipo.

ОТСТУПАЊЕ ОД Р. TAGLIAMENTO ДО Р. PIAVE (1—9 новембра 1917)

БОРБА ОКО с. TRAMONTI. Ова борба одиграла се у другом делу велике аустро-немачке офанзиве, којим је италијанска војска била принуђена да се повуче позади р. Piave.

У раније поменутој књизи аустро-угарски мајор Hübner износи о овој борби следеће податке:

„General Dietrich налазио се са својим трупама од 3 новембра на просторији око Tolmezzo. Два дана доцније добио је заповест да крене на југ и да нападне место Tramonti. Ту се планински поток Meduna пробија ка италијанској равници.

Непријатељ је држао Tramonti. Поручник Kramer, командир 9-те високопланинске чете први је са својом шаком људи нашао на Италијане. Док је он још водио тешку борбу ручним бомбама по улицама насељеног места нашао је потпуковник Kielmansegg са три батаљона. После тога село је било брзо очишћено од Италијана.

Поуке:

— у свим описаним борбама, ма колико да су подаци оскудни и лишени подробности, јасно се испољава значај насељених места у вођењу борби за добитак у времену — у циљу заштите отступања главних снага. Нарочито корисну улогу могу

одиграти у том погледу насељена места погодно положена у теснацима, на мостобранима, на месту стицања важних путева или долина: с. Azzida, с. Tramonti и др.

— улога насељеног места у постављању клопки за непријатељске гонеће одреде очигледно је приказана код с. Palazzolo, где би 2-ги батаљон 55. пеш. пук био уништен да у последњем тренутку нису стигла појачања;

— способност коњице да успешно брани насељено место сагласном употребом ватре из села и маневра споља (Pozzuolo);

— насељено место браниоцу може бити од знатне користи и кад одбрана није раније уређена као што је у овим операцијама био редован случај.

СРПСКИ ФРОНТ.

У нашим ратовима, како балканским тако и Светском 1914-1918 године, борбе око насељених места носиле су више случајни карактер, нарочито с наше стране. Мислимо да је узрок томе, поред нарочитих услова земљишта и снага, још и недостатак срестава и навике за овакве борбе. Ипак је тих борби, колико је нама, као учесницима ратова познато, било довољно. Само, на жалост, мало их је описано онако као што смо изнели за друге фронтове, нарочито за западни. За ове борбе је, због саме њихове природе, жив приказ учесника можда поучнији и од самих излагања у операцијском дневнику. Стога би сви, које ово питање занима, били захвални оним живим учесницима минулих ратова који би објавили ма на који начин о овоме своје успомене.

Ниже изложени примери узети су из књиге „Улога и рад 19. пешадиског пука I позива у 1914. години“ од дивизиског ћенерала Добросава Ј. Миленковића.

Борба око Шапца.

(12-14. августа 1914.).

Шабачки одред осматрао је и бранио гранични фронт од утока реке Вукодраже у Саву па узводно до ушћа Дрине у Саву, потом Дрином закључно са селом Бадовинцима.

Распоред десног одсека овог одреда био је 11. августа следећи:

1. батаљон 6. пешад. пука III позива осигуравао је Саву од Вртачке аде (западно од Митровице) закључно са Шапцем, имајући једну чету у потпорници код Причиновића (Мачванског). 3. батаљон 6. пешад. пука III позива осигуравао је од Топољака (источно од Шапца) до ушћа реке Вукодраже у Саву, с двема четама у првом реду, а двема четама у потпорници код Црвене механе, на друму Шабац—Дебрц—Ушће.

3. дринска позициска (дебанжова) батерија пласирана је на Мишару.

У одсечној резерви: 4. батаљон 6. пешад. пука III позива (270 пушака) у селу Корману.

Полуескадрон III позива употребљен је за извиђање и одржавање везе са Обреновачким одредом.

12. августа, по прелазу и заузећу Шапца од ћенералмајора фон Дани, командант III армије упутио је пуковнику Јовану Вељковићу, команданта армиске коњице, ка Шапцу, да узме под своју команду све трупе на правцу: Коцељево—Лојаница—Шабац. Упућен је и 17. пешадиски пук са дивизионом артилерије.

13. августа, стигао је 17. пешад. пук и заузео линију Корман—Жабаре—Ћатића поље, а два батаљона III позива на Мишару. Пуковнику Вељковићу наређено је да нападне Шабац и заузме га. Избор времена за напад остављен је њему.

Према подацима из аустријских извора рад аустријанаца — нападача у борби око Шапца текао је на следећи начин:

„У 13.55 часова преšла је р. Саву и батерија и отворила ватру на западну ивицу Шапца; у исто време и артиљерија са леве обале Саве појачава ватру на Шабац. Артиљериска припрема трајала је до 14.50 часова, а потом почиње наступање. Западна ивица Шапца, после слабог отпора, лако је заузета и поседнута. Пона батаљона заузело је село Мајур.

У 15.45 часова, митраљеска чета претходнице на главном тргу, одбацила је једну получету, по свој прилици заштитницу, затим је по један батаљон 44. пук посео северозападну, југозападну и југоисточну ивицу вароши, а један батаљон овога пука са батеријом задржан је у резерви, на главном тргу, код цркве. 1. батаљон 32. пешад. пука, који се налазио у заштитници и заштиту батерије, одређен је да поседне северну ивицу вароши.

Бригада се налазила у Шапцу у доста тешкој ситуацији. Врло пространа варош, са 40.000* становника који су били непријатељски расположени, а свега четири батаљона морали су обезбедити варош од побуњене грађана, напада комита, а нарочито од непријатеља који се налазио код Мишара. При заузећу вароши, становништво је било, према наређењу, истерано, али су се многи скривали по таванима и подрумима, а за детаљнији преглед кућа није било времена, јер је требало што пре посети ивицу вароши, како би се трупе још за време дана оријентисале.

Услед овога трајала је непрестана пуцњава не само на ивици вароши већ и у самој вароши, јер су гађани наши поједини људи, официри и штабови са прозора, тавана и подрума. У овоме су имали удела и жене и деца.

*) Шабац ни раније ни сада, није имао више од половине наведеног броја становника.

У вече је непријатељ напао на југоисточну ивицу вароши, а ускоро почиње борба и на осталим одбранбеним отсецима. Напади су одбијени енергичним противнападима. 2. батаљон 44. пукату овоме је сувише одмакао, па је **око 800 наоружаних становника** продрло у варош и дошло до главног трга.* У овом тренутку највећи део резерви био је употребљен, али у последњем тренутку појавило се једно одељење, помоћу кога се успело да се ово људство сатера у цркву и затвори.**

Целу ноћ трајало је пушкарање и тек 13. августа у 5 часова настao је релативни мир. И командант бригаде користио је ово време за **утврђивање на брезу руку и за намештање препрека**.

Овога дана примљено је наређење команданта 9. корпуса, да је за посаду Шапца одређено 19 батаљона (марш и ландштурмских батаљона), два ескадрона и четири батерије. По доласку одговарајуће снаге, 62. пешадиска бригада има да се врати у састав дивизије, најдоцније 14 августа по подне.

13. августа пре подне стигао је марш батаљон 52. пукати заједничке војске и 27. ландверског пукати по подне марш батаљон 37. пукати заједничке војске, а у вече ескадрон 13. марш бригаде. Ове трупе задржао је ћенералмајор Дани код опште резерве, како би 14. августа извршио смену.

Монитори су од 19—20.30 часова ставили под ватру села Мишар, Јеленчу и Причиновић, да би растерали непријатељска одељења која су и прошле ноћи из ових села нападала. Постигнут је успех само утолико, што је ноћни напад почeo два часа доцније.

Око 20 часова отворила се борба на ивици вароши, а нарочито на југоисточном и југозападном одсеку. У

*) Није тачно, али то јетребало да оправда зверства аустро-угарске војске у Шапцу.

**) Није тачно, у цркви су биле затворене жене, деца и немоћни старци.

23 часа непријатељ је извршио напад и на југоисточни одсек, али је 3. батаљон 44. пешад. пука одбио напад. Напали су и северну ивицу вароши, и овде су у борби учествовали и понтонири који су се налазили код пристаништа.

Око 24 часа један бегунац известио је, да ће непријатељ поновни напад извршити на југоисточни одсек, те је марш батаљон 52. пукати одређен да појача 3. батаљон 44. пешад. пука. Напад је одбијен.

Ћенералмајор Дани знао је важност Шапца и одлучио се да напусти варош тек када буде уверен да ће се трупе моћи одржати. И зато није извршио смену својих изнурених, али у борби опробаних батаљона, марш батаљонима који су још 13 августа дошли. Био је решен да се повуче тек 14 августа и то ако у Шабац стигне 13. марш бригада. Тако 14 августа у 10 часова сменили су три марш батаљона 1., 2. и 3. батаљон 44. пукати. И 44. пук, батерија и понтонирска чета скупљале су се у Шапцу на главном тргу, док је 1. батаљон 32. пукати стајао у северном делу вароши, спреман за покрет.

Око 11 часова чује се борба на југоисточном одсеку, која се од 12 часова све више појачава. Наскоро је било рањених и код опште резерве. Око 13 часова извештава командант 52. марш батаљона, да је у тешкој борби, а и **осматрач с торња** извештава о наступању јаких непријатељских снага од стране Мишара.

Услед овакве ситуације, ћенералмајор Дани решио се да не одступи и ако је добио наређење, и ако је знао да се његов 4. корпус мора хитно упутити на северни фронт, а долазак одреда Летовског, који је прешао Дрину 12. августа, очекивао се сваког часа, него на своју одговорност употреби батаљоне у борби. За појачање 52. марш батаљона упути 3. батаљон 44. пукати, а сем тога одредио је један и по батаљон за резерву овом одсеку.

Наскоро стиже и јенерал Летовски на главни трг. Са њиме се јенералмајор Дани споразуме да 13. марш бригада, која је била упућена западно од Шапца, нападне непријатеља у бок, докле јенералмајор Дани води борбу на ивици вароши.

Јенералмајор Дани нареди: да батерија ступи у борбу на јужној ивици вароши, 44. пук да нападне у јужном правцу, а батаљон 32. пука да поред Саве нападне и обухвати непријатељско десно крило.

На земљишту потпуно покривеном кукурузима и шумицама није се могао видети ни непријатељ ни наш стрељачки строј. Излази из вароши стављени су под јаку ватру, и резерве одређене за појачања — особито марш формације — без оријентације, отварале су ватру пре но што су дошли у висину стрељачких стројева. Командант 62. бригаде лично је настојавао да по задња одељења доведе до стрељачког строја, и у тајкој једној прилици, око 16 часова, био је рањен у бутину на јужној ивици Беглук баре. Пошто му је рана превијена, издао је наређење за даље извршење напада, и, кад је видeo да се борба повољно развија, отишао је у Шабац, где је упознао команданта 44. пука, дао му потребна упушта, предао бригаду и отишао у Кленак.

Тешка борба трајала је до мрака и успело се, да се непријатељ одбаци и Шабац одржи. У борби је одлични 44. пешад. пук претрпео доста тешке губитке, само у официрима било је 20 мртвих и рањених.“

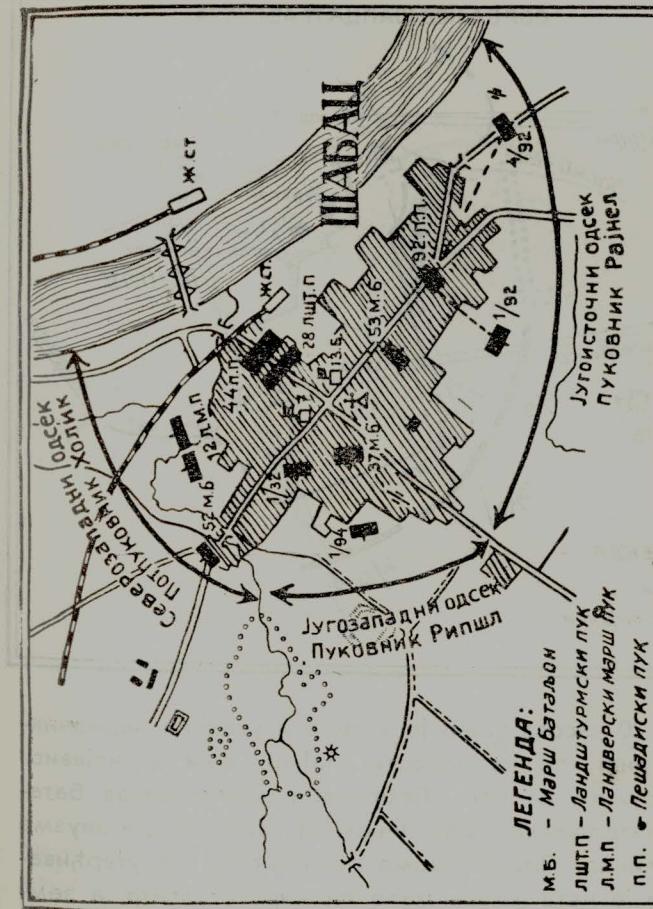
На крају описаних борби аустро-угарске снаге заузеле су за одбрану Шапца распоред као што је показано на сл. 18.

Обострани распоред у борбама око Шапца 17. августа показан је на сл. 19.

Борба 3. чете 2. батаљона код села Пећинаца.

(10—11 септембра). (Сл. 20).

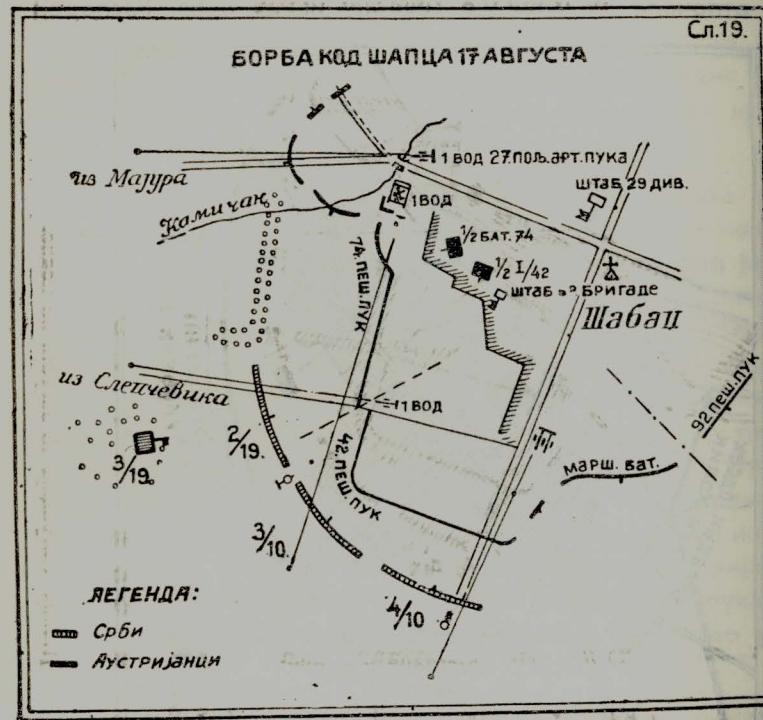
3. чета 2. батаљона, упућена за наслон 2. коњичком пуку, стигла је у 18.30 часова у село Пећинце, посела га и отпочела да утврђује северну ивицу села. Распоред

Сл. 18
Борба око Шапца. Ситуација 15 августа по подне.

чете био је следећи: северну ивицу села посела су тривода, а један вод на северозападној ивици села.

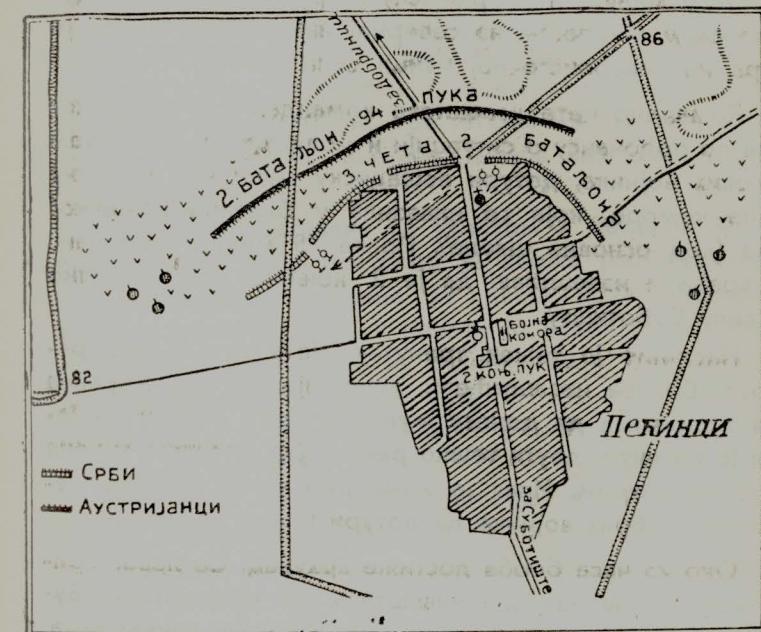
2. коњички пук задржао се са два ескадрона код основне школе у резерви, а његов вод митраљеза пријатељ је чети и пласиран на путу за село Пећинце.

Око 20 часова ушао је у село и ухваћен наредник велосипедист, по народности Мађар, који је изјавио: да се друмом из села Добринци креће његов батаљон са митраљеским одељењем са задатком да заузме село Пећинце. Према овоме похитало се са утврђивањем, али је чета имала мало пионирског алата, а земља тврда, те је прикупљено и нешто алата по селу.

У 20.15 час. вратила се коњичка патрола 2. коњичког пuka са правца Руме и вођа, потпоручник Велимир П. Раносовић известио је командира чете, да се један

непријатељски батаљон креће друмом из села Добринци за село Пећинци, те је овим потврђена изјава заробљеног наредника. Вођи ове официрске коњичке патроле наредио је командир чете, да остане на правцу Пећинци—Добринци и прати кретање непријатеља.

Сл. 20

Борба код села Пећинци

У колико нису били ископани стрељачки заклони, командир је наредио, да се сваки брзо укопа сам за себе, колико може.

У 20.30 час. коњичка патрола повукла се у село, известивши командира, да је непријатељ удаљен око 800 метара. Престало се са утврђивањем и очекивао се напад непријатеља.

У 20.50 час. густи непријатељски стрељачки стројеви избијају из мртвог угла и наступају ка северној ивици села. Командир чете, сачекавши непријатеља на 200—300 метара, даје пиштаљком знак за отварање ватре. Непријатељ, дочекан и изненађен најјачом пешадиском и митраљеском ватром, зауставља се и после краћег времена успева да отвори пешадиску, а после неколико минута и митраљеску ватру. Борба се продужава свом жестином на северној ивици села, докле је ватра на североисточној ивици села слабија.

Командир чете извештава команданта 2. коњичког пuka по ордонансу о ситуацији и моли, да му средством његових војника, дотури пешадиску муницију из четне бојне коморе, која се налазила у близини коњичког пuka (код основне школе). После 15 минута ордонанс се враћа и извештава, да је 2. коњички пук отступио ка селу Суботишту.

Наступио је тежак тренутак. Чета остала без резерве, бокови незаштићени, муниција нестaje. **Упућена два ордонанса да донесу муницију нису успели — један је погинуо, други тешко рањен, јер су улице тучене најјачом ватром.** Ипак је командир успео помоћу неколико храбрих војника да дотури нешто муниције.

Око 23 часа борба достиже врхунац. Са левог крила вође бојне патроле извештава, да непријатељ обухвата лево крило, користећи се високим кукурузизма. Командир наређује воднику, потпоручнику Јеврему Симићу, да вод митраљеза са пута Пећинци—Попинци одмах пренесе и пласира на лево угрожено крило. Задатак необично тежак под смртоносном непријатељском ватром. Потпоручник Симић успева и непријатељски делови, који су вршили обилазак, дочекани су најјачом митраљеском ватром.

11. септембра борба се код 3. чете наставља. У 0.30 час., донео је коњички мајор Јован М. Јовановић и

предао командиру чете наређење команданта 2. коњичког пuka, О. Бр. 309 од 23.50 часова прошлог дана, по коме чета има да се задржи пола часа, а потом да се повуче у село Суботиште, где ће је пук прихватити.

Командир 3. чете, капетан II кл. Филип Стојановић, није извршио ово наређење и продужио је борбу. Борба почиње да малаксава и у 1.45 часова престаје.

Ноћ је. Командир позива ко хоће од војника добровољно у извиђање. Резервни наредник Милун Ђаволовић искаче из рова и пузећи наступа ка непријатељу. Дошао до места, где је био непријатељ, довикнуо је: „Господине капетане, Шваба има само мртвих, али живих нема!“

Борба је завршена са успехом и батаљон 94. непријатељског пuka претрпео је веома јаке губитке, и том приликом заплењена су двоја кола пионирског алата и разнe спреме. У нападу је непријатељ долазио до 150 м. и оставио је на бојишту 60—70 лешева. Тек у 6 часова стигле су две чете 11. пешад. пuka и два митраљеза и 3. чета вратила се у састав свога батаљона око 10 часова.

Чета је у овој борби утрошила: 49.680 метака. Губитци: погинулих 3 и рањених 5 војника.

Исту ову борбу непријатељ је описао на следећи начин:

Рад 2. батаљона 94. пешад. пuka.

Батаљон се кренуо 10. септембра, у 1.15 часова, из Руме и стигао у 3.30 час. у село Добринци. Сеоски кмет дигнут је из постеље да прикупи све људе и жене са потребним алатом ради подизања стрељачких заклона и чишћења предтерена.

После подне известила је једна патрола, да се непријатељ налази у Пећинцима; а то су, у осталом, потврдили и бегунци. И осматрач са црквеног торња ви-

deo је српске коњичке патроле код села Пећинаца и Сибача.

У 17.20 час. наредио је командант бригаде ћенералмајор Шен, команданту 2. батаљона, да се са три чете крене ка селу Пећинцима, а са једном (6.) четом ка селу Сибачу, и да заноћи јужно од ових села, пошто претходно узме таоце.

При поласку батаљона, командант батаљона наредио је, да за батаљоном пођу и кола са пионирским алатом, и поред напомене његовог ађутанта да се у Пећинцима налази непријатељ.

Батаљон је полако наступао ка селу Пећинцима, јер је командант намеравао да четама **обухвати село** и да га на тај начин заузме без губитака. Кола са пионирским алатом кретала се на 500 корака позади батаљона.

Једна патрола хусара известила је, да ивица села Пећинаца вероватно није поседната.

Батаљон је стигао до села у току наступајуће ноћи, обасјан јасном месечином, и пришао до ивице села, отприлике на 300 корака, када је изненадно дочекан пешадиском и митраљеском ватром. Услед овога стврдио се неред код чета; коњи се поплашили, кола са алатом преврнула, а коњи са колима побегли ка Руми.

Отпочела је борба. И тек после једног и по часа борбе наредио је командант батаљона, капетан Хазијтајфл, повлачење на полазни положај код села Добриница, пошто је било немогуће даље нападати ноћу, а осетила се и оскудица у муницији. На положај код села Добриница стигао је батаљон (три чете) у 1.50 часова.

6. чета стигла је без икакве сметње на јужну ивицу села Сибача, али, услед борбе код села Пећинаца и повлачења батаљона, и ова се чета повукла ка Добринцима.

У току дана 11 септембра батаљон се прикупљао и уређивао. На овом положају остао је све до 12. септембра, кад је примио и један вод топова за појачање.

У овој ноћној борби батаљон је имао губитака: 3 мртва и 24 рањена.

Борба 1. батаљона код села Попинаца (11—12 септембра)

11. септембра, 2. батаљон 11. пешад. пук још при покрету од села Карловчића, левом обалом Римског канала (Јарчине), преко села Михаљеваца, Прхова ка селу Попинцима, упутио је 4. чету за одржавање везе између Шумадиске и Дунавске дивизије.

Код села Попинаца ова је чета заустављена непријатељском ватром, и она је, у циљу, заузета села, вођила борбу у току овог дана, потпомогнута једним ескадроном (мајора Милана Вуковића). Ескадрон је сменјен, око 16 часова, и упућен у састав свога пука, чим је батаљон стигао у његову висину.

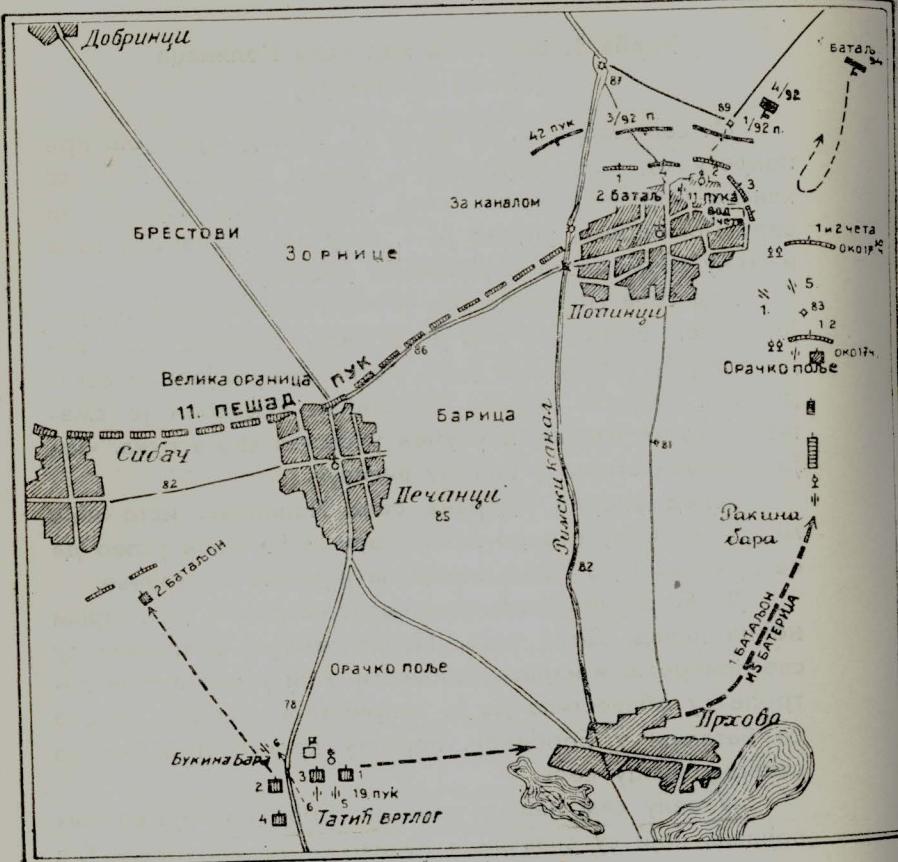
Услед упорне одбране села Попинаца, исто није могло бити заузето до мрака, али је батаљон успео да се приближи до јужне ивице на јуришно одстојање.

Да би заузео село, командант се решио да изврши **ноћни напад**. До 3 часа, 12. септембра, извршене су све припреме и издате заповести. Али у ово време патроле су обавестиле да је непријатељ отступио, и цео се батаљон у борбеном поретку кренуо и избио на северну ивицу села.

„У селу сам нашао извесан број непријатељских војника, који су спавали и незнajuћи за отступање. Од ових сам сазнао, да су село бранили један до два батаљона пешадије са митраљезима и са две батерије, које су биле пласиране северно од села, а јужно од коте 87“.*

*) Изјава команданта 2 батаљона 11 пешад. пук I позива.

Непријатељ је отступио у правцу села Путинаца. Источно ухваћена је веза са 4. коњичким пуком на коти 84, а упућене патроле и бомбашко одељење у правцу

Сл. 21

Борба 1 батаљона 19 пешад. пука код села Попинаца

села Путинца нису успеле да разруше железничку пругу, коју су браниле око две чете непријатељске пешадије.

Командант 11. пешадиског пуча наредио је команданту 2. батаљона да што јаче утврди северну ивицу села Попинаца; да извиђају правцу селан Петроваца и Голубинаца; да ухвати везу десног са Коњичком дивизијом и да извештава о сваком непријатељском покрету. Штаб пуча у селу Пећинцима, од времена 00:00 до 01:00, на основи заповести команданта Шумадиске дивизије О.Бр. 1127 од 13.15 часова, командант 11. пешадиског пуча наредио је команданту 2. батаљона да се има бранити село Попинце до наступајуће ноћи и да се батаљон у 20 часова повуче. За одбрану села, командант 2. батаљона изabrao је положај отприлике на 150—200 метара испред северне ивице села, на општинској утрини, са наслоном левог крила на канал Јарчину (Римски канал), а десно се крило протезало наoko 200 метара источно од пута Попинци—Голубинци. Положај је утврђен стрељачким заклонима за клечећи став, а кукурузи, испред и са стране положаја, исечени на 600 метара, да би се добио што већи брисани простор.

Распоред овог батаљона био је следећи: у фабор-бени ред три чете (4., 1. и 2.), а у резерви једна (3.) чета позади десног крила. Вод 1. пољске брзометне батерије поручника Светолика К. Поповића пласиран на северној ивици села, источно од пута Попинци—Голубинци, превијалиште у селу Прхову.

Око 9 часова, командант овог батаљона видео је велики број железничких возова у правцу Митровица—Руме—Инђија и обратно. Према извештају коњичких патрола, непријатељске трупе су се искрцавале на Голубиначкој железничкој станици, ајто се виделот и са командантске и артилериске осматрачнице, и вод артиљерије гађао их је, али без успеха, пошто је била велика даљина. По искрцавању, непријатељ се кренуо у правцу села Попинаца. Санђиме су одржавале везу наше коњичке и пешадиске патроле.

Око 13 часова непријатељ је напао на осигуравајуће делове, северно од села Попинаца, и они се под борбом повукли на главни положај.

На главном положају почиње борба. Непријатељ напада центар и десно крило положаја, али је на 400—500 метара заустављен јаком ватром. По јачини ватре пешадиске, митраљеске и артилериске на десном крилу и кретању јаких резерва (у густим четним колонама) из дубине, што се јасно видело са артилериске осматрачнице, предузети маневар имао је за циљ обухват десног крила. У ово време отпочела је да пада киша, праћена источним ветром, засипајући очи нашим стрелцима.

Обзиром на непријатељски маневар, чета из резерве развила се степенасто позади десног крила и дејствовала је двократном ватром, а из левокрилне чете извучен је и један вод за заштиту бока.

Обзиром на тешку ситуацију, командант 2. батаљона 11. пешад. пука послao је око 15 часова команданту Шумадиске дивизије писмени извештај на Татићев вртлог, с молбом за појачање, као и за помоћ у пешадиској и артилериској муницији. И командант Шумадиске дивизије, који се налазио код опште резерве на Татићевом вртлогу, наређује команданту 19. пешад. пука, да одмах упути један батаљон и батерију у помоћ команданту 2. батаљона 11. пешад. пука у село Попинце.

Командант 1. батаљона 19. пука, по добивеном наређењу, кренуо је трчећим кораком у 15.30 час. батаљон, два митраљеза, део бојне коморе (товарни коњи) и 5. польску батерију маршевим поретком са осигурањем: сеоским путем поред северне ивице села Прхова, преко Ракине баре и Драчког поља ка источној ивици села Попинаца. Ордонанс-коњаник упућен је хитно у село Попинце, да извести команданта 2. батаљона 11. пешад. пука о упућеном му појачању.

Командир 5. батерије одмах је упутио потпоручника Чедомира Милутиновића са извиђачима, да преко села Прхова иде у село Попинце, и да обележи батерији пут за наступање, осмотре бојиште, изабере погодан положај и ухвати везу са командантом 2. батаљона 11. пешад. пука.

По изласку из села Прхова, после 16 часова, на ову је колону наишао са водом идући из села Попинаца водник 1. батерије Светолик К. Поповић, који је остао без муниције и претрпео велике губитке и у људству и у запрегама, а топове и каре вукли су по један пар коња. Командант је од водника, поручника Поповића, сазнао о тешкој ситуацији код села Попинаца као и да им нестаје пешадиска муниција.

После краћег времена, колона је срела једну коњичку патролу, која је јурила у највећем галопу, и од вође (поднаредника) сазнало се, да га гони непријатељска коњица, која је расута по кукурузима источно од села Попинаца.

После краћег времена стигао је и водник 5. батерије, потпоручник Милутиновић, са извиђачима, па је изјавио, да је пут Прхово—Попинци јако тучен и непролазан. Командир 5. батерије, нездовољан овим извештајем, врати потпоручника Милутиновића са наређењем да задатак изврши.

Око 16 часова, код села Прхова, наишао је на ову колону вођа коњичке официрске патроле и известио, да се непријатељ непрестано искрцава на железничким станицама села Путинца и Голубинаца, и да је избројао 14 возова, који долазе из Инђије; да има пешадије, артиљерије и коњицу, и да се журно упућују ка селу Петровцима, Попинцима и Голубинцима. За 2. батаљон 11. пешад. пука вели, да је јако нападнут, а јачину непријатеља цени више од једног пука пешадије, две батерије и два ескадрона. Али се батаљон држи.

Између 16—17 часова наступа криза код 2. батаљона 11. пешад. пук. На фронту, непријатељ је доспео на 200—300 метара, докле је обухват десног бока вршио скоро несметано, јер командант 2. батаљона није имао више ни једног војника на расположењу. Настаје криза и у муницији, јер је код пешадије (остало мало, а последњих 25 резервних зрна утрошени су на даљини од 500 метара у непријатељске смакнуте поретке, у којима је стваран пустош. „Гледао сам са својим очима кад зrно падне у четну колону, а после експлозије лети у ваздуху телеса побијених војника“.*

Под притиском овако тешке ситуације, око 16.30 час., командант 2. батаљона 11. пешад. пук издаје азвизо-наређење за предстојеће отступање, које ће отпочети кад се нареди.

Колона наступа. Услед покривеног земљишта ништа се не види, до једино са коња звонара (торањ) цркве у селу Попинцима, која је једино служила за оријентацију и као обележна тачка за споразумевање с артилериским извиђачима. Колона је стигла отприлике на два километра до непријатеља. Командант је одобрио предлог командира 5. батерије, да одмах два топа постави у борни строј и да батерија наступа у степенима по водовима са кратким скоковима, како се колона не би одужила.

У претходници била је 2. чета 1. батаљона. „На 2000 м. до села Попинаца два вода ове чете, развијена у стрељачки строј, упућена су за заштиту десног бока борбеног поретка — око 16.30 час. И поручник Живадин Гашић успео је да ухвати везу са деловима 7. пешад. пук II позива у правцу села Воже. Један ескадрон непријатељске коњице који се појавио испред ова два вода, а бочно према десном крилу стрељачког строја,

*) Изјава команданта 2 батаљона 11 пешад. пук I позива.

није смео напасти десно крило, које је било спремно да га дочека. Командант развија 1. чету у стрељачки строј, а остала два вода ове чете (т. ј. 2. чете) добила су задатак да се крећу као резерва позади 1. чете овог батаљона. Под дејством непријатељске артилериске и пешадиске ватре, водови су се кретали преко отвореног земљишта претрчавањем по десетинама.*

Око 16.45 часова, групујен ордонанс из 19. пешад. пук извештава команданта 2. батаљона 11. пук, да стиже појачање трчећим кораком. „Мало затим јавља се телефоном команданту командир 5. батерије речима: „Јеси ли жив друге? Не бој се, стижем са 1. батаљоном 19. пук, водом митраљеза и батеријом!“

Колона стиже до 17 часова отприлике на 1000 м. до села Попинаца. Командант упућује два митраљеза на лево крило 1. чете. „Чим изађосмо из кукуруза, добисмо слабу пешадиску и артилериску ватру. Земљиште пред нама је равно и чисто. Наступање се врши по десетинама.“**

Како су војници 2. батаљона 11. пук остали без муниције, то им је и послата (28 сандука).

О доласку појачања командант 2. батаљона 11. пук све је обавестио и наредио, да се на положајима истрајати до последњег војника. Одмах је послана наређење: да упућено појачање наступа са правцем на пада источно од села Попинаца и да нападне бок непријатељског обухватног крила.

Према одобреном плану од команданта 1. батаљона 19. пешад. пук, прво је имала ступити у дејство батерија противу непријатељске пешадије, чим се тачно утврди ширина њеног фронта и удаљење од ивице села.

*) Из извештаја командира 2. чете 1. батаљона 19. пешад. пук од 13. септембра.

**) Из извештаја командира 2. чете 1. батаљона 19. пешад. пук од 13. септембра.

Пешадија да се задржи, док се не изврши коректура и не пређе на групно гађање, како наша пешадија не би услед близине и покривеног земљишта трпела губитке. Митраљези ће отворити ватру једновремено са батеријом.

Батериски извиђачи стижу, и на основи њихових извештаја командир 5. батерије реши се, да отпочне гађање бочном ватром на оне делове непријатељске пешадије, који су се приближили ивици села отприлике на 400 м.

Батерија отвара ватру у 17 часова, шрапнелима на 1600 м., повећавајући даљину у скоковима од по 100 м., до 1800. Десни вод дејствовао је са даљином 1800—2000 м. Ступају једновремено у дејство и митраљези.

Изненадна и бочна појава појачања, омогућена високим кукурузима, изненадила је непријатеља, а дочекан убиственом ватром, учинила је да јачина непријатељске ватре на источној ивици села почине да слаби.

Под заштитом наше артилериске ватре, у 17.15 час. I борбени ред креће се напред и врши напад.

„Око 17.30 час. добио сам наређење да са четом изађем у висину 1. чете овог батаљона, што сам одмах и извршио, дошаvши са два вода из резерве на лево крило 1. чете, где је било празног простора, и где сам ухватио везу помоћу патрола са десним крилом 11. пешад. пукака“.*

У 17.30 час. стигла је 1. батерија Шумадиског артилериског пукака, капетана I кл. Димитрија Једзића, и пласирана западно од 5. батерије. Рејон дејства ове батерије био је од цркве у селу Попинцима па западно, северна ивица самог села, а источно 5. батерија. Непријатељска артилерија тукла је предњу ивицу села

*) Извештај командира 2. чете 1. батаљона 19 пешад. пукака од 13 септембра.

тражећи пешадију, а око цркве и позади села тражећи нашу артилерију, али није наносила губитке. Положај њихове артилерије није се могао открити.

Непријатељ се повлачи. Десни вод 5. батерије повећава даљину по 100 м., од 2100 на 2400 м., а леви од 2300 на 2600 са двогубим кошењем. Тек у 18.20 часова, успели су артилериски извиђачи да открију место непријатељске батерије, пошто је било јако облачно те се одало по блеску. Један вод 5. батерије, са даљином од 3400 м., отпочео је гађати ову батерију, и докле је трајало уракљивање ове батерије, престало је њено дејство.

Око 18.40 час., ватра је престала и непријатељ се повукао на целом фронту.

Ову борбу непријатељ је описао на следећи начин: „Правац наступања за унутрашња крила пукова (дакле за лево крило 42. и десно 92. пешад. пук) била је звонара цркве села Попинаца.

Кад је 92. пешадиски пук изашао из кукуруза, имао је пред собом 800 корака широку и равну утрину, са селом Попинцима на јужној ивици. Пук је са нечувеним презирањем смрти и у пркос кише зрна, са којом је дочекан из села Попинаца и даље јурио.

На северном излазу из села Попинаца пласирани су непријатељски митраљези, који су косили положеном ватром обе стране пута Попинци—Голубинци, преко утрине. Овај је пут прешао пук код коте 89 и североисточно. Једна непријатељска батерија позади Попинаца сручила је прави град тачно управљених граната на стрељачки строј пукака, а непријатељска нас је пешадија, из својих добро израђених стрељачких заклона, обасула бесном брзом паљбом.

Налазећи се код коте 89, један км. североисточно од села Попинаца, са мојим ќенералштабним официром капетаном Фирбасом, био сам лично сведок неупоред-

љивог налета 92. пешад. пука, али ме је баш овај призор храбости колико задивио толико и забринуо. Овде је заиста сваки војник био храбар! Али и сваки други жртва своје храбости.

Кад је пук прешао неких 200 метара у овој уништавајућој пешадиској ватри, претрпео је страшне губитке (засову кратко време изгубио је пола свог бројног стања) и задржао се отприлике 400 метара пред непријатељем. Пре што је пук изашао из кукуруза, наредио сам артилерији да заузме положаје, како би могла сивицу села и непријатељске ровове што више о打法нирати. Ово је и извршено.

42. пешад. пук, после своје борбене епизоде код Петроваца, још није стигао на одређено место. Он је доцније ступио у борбу противу села Попинаца у наређеном правцу, западно од 92. пешад. пука.

У одсутности команданта 92. пешад. пука, који је ради примера наступао са стрељачким стројем, наредио сам у 16 часова команданту 4. батаљона 92. пешад. пук, који се налазио у пуковској резерви и наступао позади 3. и 1. батаљона, да изврши обухват на источном непријатељском крилу у правцу источног излаза из села Попинаца. Доцније прањени командант овог батаљона, повео је батаљон кроз кукуруз, суша и стрељачки строј 1. батаљона, погрешио је у датом му правцу и, са несрећу, са највећим делом свога батаљона ушао је у стрељачки строј 1. батаљона, те су услед овога и повећаних губитција онда десет месец више у 16.15 час, ватра је престала код 92. пешад. пука и пошто нисам примио никакав извештај, мислио сам, да је нестала муниција, те сам се кренуо ка стрељачком строју 92. пешад. пук. Било је муниције, али по тешким губитцима и изгледу војника уверио сам се, да је ситуација крајње критична. Кад сам отишao од пука, после

нет до шест минута, непријатељ је поново отворио ватру и поједине десетине 1. батаљона почеле су се повлачити. Јаки мој ћенералштабни официр, капетан Фирбас, извукли смо сабље и војнике задржали. У 16.30 час спустила се веома јака олуја са буром и јаком кишом, услед чега је попустила јачина ватре с обе стране. У ово време дошао је до мене, код коте 89, један км. североисточно од села Попинаца, један подофицир 74. пешад. пук са питањем свог команданта батаљона, мајора Фриауфа: да ли је потребна његова помоћ. Дао сам подофициру једну скицу у којој сам мајору Фриауфу означио за правац напада источни излаз из села Попинаца.

Кад се у 17 часова утишала ватра код 92. пешад. пука, (држao сам да нестаје муниције), видео сам стрељачке стројеве источно од 92. пешад. пука — несумњиво стрељачке стројеве батаљона Фриауфа — како се крећу у наређеном правцу. Лево крило 92. пешад. пука и ови нови стрељачки стројеви били су у веомајакој непријатељској артилериској ватри, а то је — како се доцније сазнало — била припрема против-напада непријатељских резерава источно од Попинаца. Наша је артилерија прекинула ватру, што сам тада сматрао за погрешку, као да би наша артилериска ватра била спасна за нашу пешадију. Одједаред као по команди осу се непријатељска пешадиска ватра. Источно од села ступиле су у борбу непријатељске резерве. Ово је имало за последицу, да се прво повукло источно крило 4. батаљона 92. пешад. пука, а онда и 1. батаљон.

Са својим ћенералштабним официром, капетаном Фирбасом, упутио сам се у стрељачки строј 1. батаљона 92. пешад. пук, али је било узалудно и покушавати, да се остати пук, који су изгубили већину својих официра, поведу напред. Поред мене пролазили су војници као сенке са безизразним лицем, упалих образа, глуви и смущени и нису ме познали. Грозни проживљени до-

гађаји за ова два часа, многобројни и страшни губитци у овом кратком времену и лежање без заклона у овом ужасном граду од зрна, све је ово уништило живце свих храбрих војника. Наша пешадија тада још није знала: колико би била издржљивија и отпорнија у стрељачким рововима!

Непријатељ није напустио своје стрељачке заклоне и није нас гонио".

Поуке:

— Описани догађаји претстављају нарочити вид борбе око насељених места наметнут положајем Шапца на самој обали р. Саве и природом земљишта у Срему и у Мачви — равница — покривена високим кукурузом;

— Од стране Аустријанаца Шабац је целисно сходно изабран као место прелаза преко р. Саве, јер је варош, по овлађивању, лако могла да буде уређена као заштита моста па и као ужи мосто-брани;

— Употреба монитора код Шапца показује корисно садејство јединице речне флотиле са су-возењим трупама у операцијама око великих главних река;

— Осматрање са торња Шабачке цркве — коришћење високих осматрачница;

— Рањен командант не треба да напушта трупу, док заступника не упозна са ситуацијом;

— Бранити насељено место знатно је лакше него га нападати, оно што је упустио Шабачки одред нису могле да поврате, по цену знатних жртава, ни много јаче снаге;

— Вредност одbrane у равници показује и борба код с. Пећинаца: одлучност браниоца омогућујућава једној чети да одолева нападу читавог батаљона у непознатом селу, на непријатељској тер-

иторији, по ноћи и да нагна непријатеља на отступање. Губитци код нападача су преко 20 пута већи него код браниоца;

— Овакав успех објашњава се грешком нападача: креће се у колони, без озбиљнијег обезбеђења до на 300 корака од села и ако је имао података да се непријатељ налази у селу;

— Изразит пример користи од насељених места за постављање клопки и заседа и неопходности за нападача да уреди благовремено и брижљиво извиђање и обезбеђење;

— Уређење за одбрану с. Попинаца показује високу тактичку спрему тадашњих српских старешина за рад на земљишту. Целиснодним распоредом и у току извођења одбране употребом резерве своје и доцније пристигле командант 2. батаљона 11. пешадиског пука успева не само да одбрани село већ и да одбаци нападача са великим губицима и потпуно растројеног;

— Поступак вода из 27. аустријског артилериског пука, који је пришао иза стрељачких ровова да би непосредно тукао ивицу вароши и улице потврђује више пута истакнуту у примерима, још из рата 1870. год. па до најновијих, целиснодност овакве употребе артиљерије (потребу пратеће артиљерије) при нападу на насељено место.

У операцијама у Мачви и у Срему 1914. године није било борби у самом насељеном месту, али су ова места одиграла више пута за обе стране, и то за насељено место знатно успешније, значајну улогу у борби за добитак у времену.

Још неколико примера са српског фронта узимамо из књиге „До последњег човека 1915“ од В. С. Петковића, који није професионални војник, али је у овој књизи дао изврсна запажања о борбама око насељених

места, које је водио 9. пешад. пук првог позива у сво-
ме отступању са р. Дунава до Арбаније 1915 године.

Пад Рама (7 октября 1915) — Основные сведения о последней битве на реке Судоме в 1915 году.

„Али су Немци били опрезни и, пре него што крену са Дунава напред на целој линији Рам—Затоње, желели су да савладају отпор на Раму и Затоњу. Због тога су на Раму, митећи узбрдо, узимали под борбом стопу по стопу, зид по зид. Нарочито су поразно дејствовали, више морално, многобројни лаки митраљези због чијег су силног клопарања уши глунуле те се споразумевало знацима.

Продирујајпоследи у порту порушене старе градске цркве. Зачас су испунили цео простор ограђен високим каменим зидом. Јурили су да провале тешка дрвена врата. То је био тренутак застој који их је скучило. Трећепозивци су с пуно смеха бацали бомбу за бомбом преко зида, те је у порти било као у паклу. Од дреке дизала нам се коса на глави. Урлали су касарнени којима су нас тукли.

Заморени водови све су се више развлачили јер се фронт ширио. Билисмо већ на висовима на крајњој ивици села. Увек су тешке борбе у самим селима, а извлачење из села Рама било је и тешко и опасно, јер су узаним улицама, оивиченим каменим зидовима, брисали митраљези. Десетине, расуте на све стране и због тога остављене саме себи, али свесне да се мора бранити свака стопа, јављале су да непријатељ, сваке се кунде бројно постаје све јачи. Неколико колона већ се

пело ка Горици на којој није било никога. Долазили су и лево од града. А већ на обали, према царинарници и граду, морало је бити бар два батаљона... . . . . .
Баш су износили из борбе стаситог каплара Ђурицу

И само ово је било довољно да се у намас пробуди нада, да ћемо стати и затим сатерати их у воду. Али је вод прве батерије скупо платио своју смелост. Само неколико тренутака после првих метака, оба топа Немци су засули кишом граната. И топовирају се да избацију артиљерију. Војници су се само тупо згледали. Неравна борба имала је да се настави у овој пакленој зони.

Извукли смо се, најзад, потпuno из села да бисмо на самој ивици дали последњи отпор. Да бисмо извукли једну десетину изненада, у једној узаној улици, између високих зидова, извршили контра-напад. Нису то очекивали, те их на раскрсници оста дosta. Али су се тукли очајно, иако су били по годинама скоро деца. од Тешко је било одредити време. Сунце је већ било прилично високо. Борило се сада већ у багремарима и врзинама изван последњих сеоских кућа. Немцин као да се нису журили; чували су добро своје људе и остављајући да за њих артиљерија чисти терен. Да су ишли само нешто брже могли су нас похватати, нарочито они који су наступали лево од града. Били смо тако разређени и тако нас је било мало, да је било немогуће да бд артиљериске ватре, ма како она била јака, претрпимо велике губитке. Више смо водили рачуна да не паднемо под митраљезе. Ипак смо рачунали да ћемо и у таквој ситуацији моћи да издржимо најмање још један сат.

Но није било потребно. Одбрана Рама и Затоње — 3 ч. 2. бат. 9. пука и 1. и 5. чета 8. пука III позива — одиграла је своју улогу. Пук је наређивао да се повучемо и ми и они са Затоња, јер је наше даље залагање било непотребно. Наши су већ били на Липару; цела дивизија је била у покрету.

Борба око с. Берање

(13 октобра 1915).

Терен из Стига, од Млаве, постепено се пење ка благој коси која на своме северном крају, на западним падинама и ивици косе, носи село Берању, а на југу се завршава Точковим Брдом више с. Шапине (линија око 9 км.). Берањске куће посејане су по падини и 3 и 4 ч. биле су сада на самој највишој ивици села. **Иза првих врљика, које су имале да служе место крстила, грозничавом брзином подизани су заклони.** Ту је, по првом плану, ускоро имао да се сачека напад.

Јер из те линије ровова, који су ницали чудном брзином, ма да се у главном укопавало ножем, био је изванредан поглед на Стиг. Польје је бескрајно и иде све до с. Салаковца и осталих села на подножју косе која иде левом обалом Млаве од Костолца до Жабара. Свуда скоро сам кукуруз и врло чести багремари. Села утонула у зеленило. Видик ка Братинцу био је заклонјен косом која се спушта ка берањској воденици и шта се тамо догађало, дало се назрети само по пушкарњу и јакој артилериској ватри. Али се према Барама и даље према Касидолу видело јасно. У равници, подаље испод села, разговетно су се сада указивала три стрељачка строја, који су правилно наступали зеленим пољима. Гађали су их наши шрапнели, али се они нису узнемиравали, већ су подилазили нашем положају. Снаге су им биле јаке. Видело се и неколико коњичких одељења...

Врзине и сеоске куће скривале су истурене пешачке и коњичке патроле. Непосечен кукуруз на неколико места прилично је сметао те више група оде да чисти предтерен. Но само за кратко време; немачки коњаници били су стигли... Одмах за њима и немачке пешачке патроле. Прикупљали су се као осице тако, да су се наше патроле једва провукле до линије ровова. Налет је био тако нагао да их је задржала само брза паљба. Али берањска кафана — типска сеоска кафанска зграда — оста у рукама немачких коњаника, а са њоме и цео доњи део села. Кријући се иза кућа, спремали су се за нов скок. Из масивно зидане кафанске зграде тукли су као иза бусије и били напаст за цео тај део фронта. **Био је то сада моћан ослонац за даљи напад.** Већ су нове групе хитале кафани. Било би зло да се и оне дефинитивно утврде у кафани...

Предухитрио их је потпоручник Мило Радуновић са својим водом из 4. чете. Не са много људи, али са много елана. У берањској кафани, изрешетаној као после какве велике вашарске туче, били су опет људи са шајкачама.....

Сада су се већ кретали на целој линији. Иза јаких сеоских плотова пуцало се у сигурне мете. Плитко искошани ровови служили су ипак као добар заклон.

Од Сиракова надирале су моћне колоне те се 4. батаљон једва држао. Јаке снаге кретале су се сада и са те стране ка Берањи. Пут за Средњево био је обилато засипан гранатама; десно и лево од њега, од берањске воденице до Берање, све је горело. Немци су долазили са свих страна. У самом селу било их је већ врло много. Били су насртљиви, кидисали су жучно. Берањска кафана, кључ положаја за центар 2. батаљона прелазила је неколико пута из руке у руку, те је изгледала као после земљотреса. Око ње се сада тукао и један вод 1. чете 2. батаљона.....

Око 15 час. чете су још на својим местима али крај-
ње заморене. Држало се са огромним пожртвовањем
и са много свести, да сваки неопрезни потез може кри-
тичну ситуацију претворити у катастрофу. У нерезерви
батаљона био је још један једини водник 4. чете. Како
су губитци код 2. чете велики, чете се колебају и ставу-
хитно бацају линију и последњи водни резерве, да би
се одржала веза између 1. и 4. чете. Па ипак, 4. чета
у центру јавља да „трпи губитке и снећа; непријатељ
је изгледа опколио с. Берању“. Но село још није било
потпуно опкољено, да то буде, отребало је још евло
мало времена...

Помоћ се није могла добити ни са које стране, јер
су, као и увек, сви делови били ангажовани. И, по фа-
талном правилу, излаз је једино био у опрезном благо-
временом повлачењу на нове положаје.

Борбенок с. Рашанца (21. октобра 1915.)

Немци изненађени појавом нашег стрељач-
ког строја повлаче се, али искоришћавају сваку кућу,
сваку ограду те је наступање кроз село било мучно,
споро и скончано са дosta жртава. Ипак, под борбом
се стиче на ивицу коше. Поседају се ограде од високих
врљика тако, да се под пушчану ватру ставља дубока
јаруга преко које се наставља опет село Рашанац. Али
се за тај тренутак није могло даље...

Развучено село Рашанац се било погодан терен
за ворбу. Уз то, пук је још увек имао леви бок отво-
рен. Улево је место дон кога је дошао 3. чета, путује-
ши кроз шумарицу косом дод друма. На целом
том делу, више једног километра, још увек није
било никога. Патрола опет констатује да је 4. опук бисти-
гао тек до друма. Али констатују и присуством немачких

патрола, које је једино прилично густа шумарица спре-
чавала да буду активније.

Ни тренутка мира, јер сада и Немци патролама пи-
пају наше снаге. Ако напишају да до друма нема никога?!

Најзад, стиче инжињерски полубатаљон са капета-
ном Гођевцем и потпоручником Тоболарем. После Су-
вобора 1914. сада их опет уводе у борбу. Нама је због
тога било мучније него њима. Знали смо шта значи кад
се инжињерија уводи у борбу...

А они су озбиљно схватили задатак, брзо су се
снашли и журно посели празнину, ивицу пута улево од
3. чете. Укопали су се само боље од нас. Јер ми смо
чекали нов скок напред. Поред тога војници су били
гладни и, очекујући даље покрете, крепили се оним
што су нашли у напуштеним сеоским кућама, које су
решетала зрна и наша и немачка...

У подне долази нов напад. Активно је цело десно
крило пука, центар и део 2. батаљона. Има се успех,
јер се после живих борби по сеоским улицама — Нем-
ци нас овде нису тукли артилеријом — заузима у глав-
ном највећи део села Рашанца. Пук је још исправио ли-
нију чиме је скраћен фронт, а појачана резерва.

Пушкарање пуно нервозе није престајало целог
дана. Пусто село и салаши око села, давали су и суви-
ше добре заклоне за смеле патроле. Могао би се забе-
лежити читав низ личних истицања... У једном изне-
надном налету, на крају једне сеоске улице, читава јед-
на група Немаца сатерана је у једну малу јаругу... Да-
ље нису могли. Када су их позвали да се предаду, одго-
ворили су брзом пальбом, те им неколико смелих вој-
ника у кратком размаку посла десетак бомби...

Ниједан није изашао. Покупили су војници и изнели
само њихову спрему и преписку коју су нашли.

Али су нам се осветили. На десном крилу 3. чете пут је правио истурен лакат који је као клин улазио у нашу линију. На самом лакту била је кућа ограђена зидом. У њој су били Немци с једним митраљезом на крову куће. Кочили су нам сваки даљи покрет.

— На имању су Стевана Михајловића! — обавештавао је Петар Николић, звани „Пасуљ”, из Рашанца.

Сви напори да се протерају и кућа заузме остали су безуспешни. Као са какве куле примећивали су сваки наш покрет и одмах тукли митраљезом. Нисмо имали ни један топ. Сви захтеви да се гађа кућа топили су се ко зна где. А морали су се проторати; тражио је то батаљон, затим пук...

Од оних бомбаша који су пошли тој ватреној кући, ниједан се није вратио. Неке смо чули како тешко рањени цвиле. Пошао је најпосле и наредник Милован Атанацковић, из Куле, са неколико својих сељака. Пошао је са својим ведрим осмехом.

Но прошао је и поред све опрезности као и остали. Прикрадао се опрезно, но када је хтео да претрчи између две стаје, спазили су га и погодили. Тешко рањен у груди лежао је на отвореном простору између две стаје... Редов Милан Илић, из самог Рашанца, чија се кућа налазила у подножју Прибића, на пет стотина метара од положаја који је држала 3. чета, покушао је да се приближи рањеном нареднику и да га извуче. Добио је метак у главу. Потрчао је тада стари војник Радисав Игњатовић из Црљенца. Зграбио је снажно рањеног наредника и понео га... На њих се сручила нова киша из митраљеза. Метци су изрешетали наредника и он је мртав клонуо, док се Радисав једва извукao... А затим су Немци то место систематски тукли тако, да нико није смео да се приближи. Увече смо наредника Атанацковића и редова Илића нашли изрешетане метцима као да су били мета за бојно гађање.

Смрт једног добrog и честитог друга унела је жалост у чету. Али се баш због тога држало добро.

Сумрак није донео мир. На против, предмети који су тонули у таму те се добијале фантастичне слике, појачавали су само нервозу. Били смо на опрези. Због тога је, када су Немци око 20 часова покушали да своје људе крену у напад, ватра била одмах тако јака и прецизна на целој линији пука, да су се Немци вратили већ после првих корака. И сви нови покушаји да пођу напред пропадали су. Сеоске куће и ограде били су чврст залон иза кога се поуздано тукло.

После једног сата Немци више нису ни покушавали да нас узнемирају, те је над Рашанцем завладао мир. Пук је чврсто држао своје линије. И поред великих губитака, инжињери су били на својим местима...

Били смо господари положаја које смо у току дана заузели. 101., 103. и 107. дивизија овога дана нису имале среће. У својим извештајима признају да су Срби, благодарећи контра-нападима, које су вршили и поред јаког притиска, успели да се одрже на положају... Немци су морали да заноће у отвореним рововима и ћенерал Мозер с тугом бележи да је његова дивизија морала да заноћи „без топле вечере”... Ми се нисмо ни сећали када смо је последњи пут добили.“

Поуке:

— јако морално дејство аутоматских оруђа у насељеном месту — с. Рам;

— корисна употреба бомби при нагомилавању нападача око врата, зидова, кућа, у тесним улицама;

— јако дејство аутоматских оруђа за уздужно тучење улица;

— морални значај за браниоца од помоћи артилерије;

— потреба за браниоца самосталног дејства чак и по десетинама, али складног са узајамним прихватом при извлачењу;

— искоришћавање врљика, ограда и плотова за препреку и заклон;

— умешно коришћење врзина и сеоских кућа за прикривено приближавање нападачевих патрола;

— овлађивање препадом јачим зградама, које затим служе као ослонац за даље продирање;

— отсуствтво резерве код браниоца за нападне радње и неосигурани бокови неминовно воде губитку насељеног места, обично услед обухвата;

— умешно коришћење истурене куће за постављање митраљеза у с. Рашанцу донело је браниоцу знатне користи, а код нас изазвало велике губитке и на крају укочило сваки покрет. Овај случај дирљивог јунаштва претставља крваву поуку за све старешине: са бомбом на заклоњен у кући митраљез! И то у доба када је већина војсака имала за ту сврху баџаче. Има граница и јунаштву после кога настаје лудост чешће штетна у целини него корисна; звезд је минодово у вијака вдигајући се да се корист за браниоца када познаје насељено место: лакше уређење одране у свако доба.

У рововској војни

Рововски рат поникао је и са највише типичних одлика вођен је на западном фронту. Стога ћемо и примере за борбу око насељених места у рововској војни узети са тога фронта.

Свако чвршће саграђено насељено место бранилац може, ако има довољно времена, да претвори у право утврђење. У томе и лежи значај насељених места у овом виду операција; јер се у рововској војни у времену редовно не оскудева. У ниже изложеним приме-

рима износимо неколико података по енглеским и немачким изворима и два подробније обраћена случаја по француским изворима.

БИТКА У ARTOIS

(9 маја—25 јуна 1915).

НАПАД НА С. CARENCY

(маја 1915).

Француска 10-та армија (генерал d'Urbal) прешла је 9-ог маја у напад на целом фронту Neuville—Saint-Vaast до Notre-Dame de Lorette.

У области Carenchy нападала је француска 70-та дивизија.

Полазни положај ове дивизије пружао се на обе обале потока Carenchy, на одстојању између 30 и 600 метара од непријатељских ровова. (в. сл. 22).

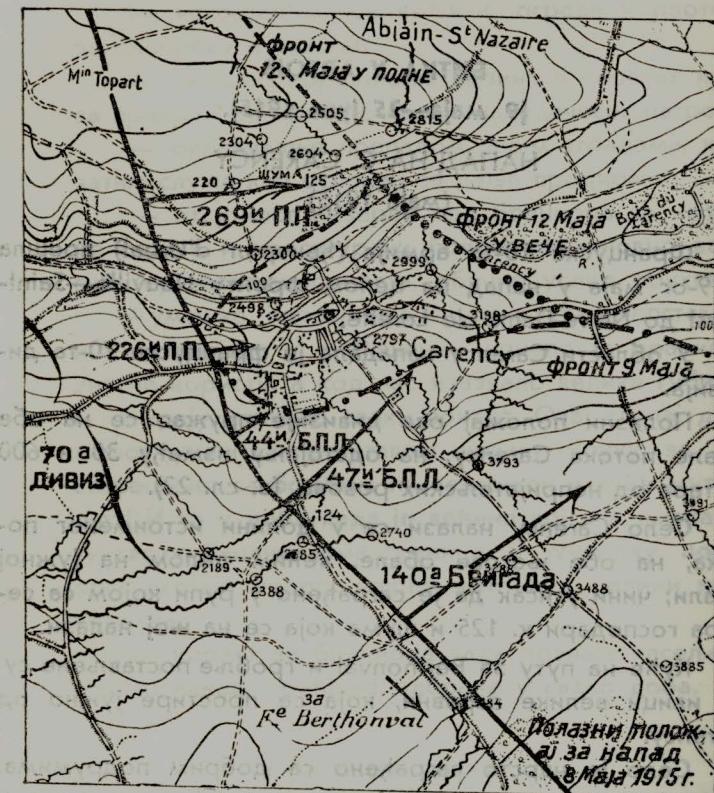
Село Carenchy налази се у долини истоименог потока, на обе његове обале, већим делом на јужној обали; чини утисак да је саграђено у рупи којом са севера господари к. 125 и шума која се на њој налази.

Куће на путу за Berthonval и гробље постављене су на ивици велике заравни, која се простира јужно од Carenchy.

Село је чврсто саграђено са добрым подрумима. Ушло је у састав јако утврђеног положаја — окружено је са три реда ровова. Све су куће утврђене — насељено место претставља праву цитаделу.

Деветог маја, по дизању у ваздух мина и после снажне артилериске припреме 70-та дивизија полази у напад само ка југу; 44-ти ловачки батаљон овлађује јужним, издвојеним делићем села на путу за Berthonval, 42-ти батаљон овлађује гробљем и у вези јужно са 140-том бригадом допире до пута Carenchy-Souchez. Сле-

дејег дана, 10-ог маја оба батаљона продиру веома малопу село; предузима се напад на зараван између Carenay и Ablain-Saint Nazaire у вези са 21-им армиским

Сл. 22
Напад на с. Carenay

корпусом; напад слабо успева и остаје без утицаја на стање у области с. Carenay. Једанаестог маја врше напад 1 батаљон 269-ог пуков и 2 чете 226-ог пуков ове снаге заузимају, после веома жилаве борбе, коту 125. ронпод мот-брд.

Овај напад извршен је у 13 часова, а пред мрак су се на кућама у селу Carenay појавиле беле заставице; 226-ом пуком, који је фронтално продро у село између 269-ог пука и ловаца предало се 1200 Немаца. Напад на ово значајно село био је поверен истој великој јединици која је дејствовала са обе стране долине. Село је 9-ог и 10-ог маја увек обухваћено, али се још држи, пошто га овај обухват, сувише широк, не притискује из довољне близине. Зато 42-и и 44-ти ловачки батаљони, који су се дончепали јужне ивице и ту се држе не тежећи да прориду даље, задају бриге непријатељу. Стога 11-ог маја, када је батаљон 269-ог пука успео да повлада к. 125 и да на њој постави ватрена средства за бочно тучење бранионаца села видимо да се с. Carenay брзо предало — у овом случају заиста обухваћено. Још не употребљавани 226-ти пук извршио је затим чишћење.

Поуке:

- с. Carenay је три дана ометало успех, припреманог веома јаког напада;
- при вршењу обухвата водити рачуна да се не врши сувише далеко од дотичног насељеног места, јер у противном остаје без утицаја;
- згодно постављена аутоматска оруђа и бацачи могу да укоче сваки покушај бранионаца и да убрзажу овлађивање насељеним местом;
- за чишћење употребљавати свеже снаге из резерве.

БОРБЕ ОКО С. NEUVILLE-SAINT VAAST (9 маја—9 јуна 1915).

Француски напади на с. Невил-Сен Васт (Neuville-Saint Vaast), који су се обнављали у току читавог месеца

дана, одиграли су се у рововској војни, 1915. године на фронту Арас-Суше (Arras-Souchez). У то време означено село, према опису из француских извора, било је претворено у праву тврђаву. На зидовима и по кућама биле су израђене пушкарнице. Поједиње зграде камуфлиране, миниране, подрумски прозори подешени за гађање из митраљеза и за пушчану плотунску ватру. Подруми су били претворени у склоништа где се држало људство за време трајања артилериске ватре. Већина подрума су међусобно повезани сапама, кровови подрума подупрти су огромним балванима, а изнад подрума, на приземном спрату постоји заштитни слој обраузан од талпи или чак и од бетона у калупима од дасака. Снабдевање трупа врши се помоћу железничке пруге ширине колосека од 60 сантиметара која је подигнута дуж главне улице и пушта кракове све до истакнутих ровова.

Са истом брижљивошћу бранилац је био уредио и предземљиште (заселак). Напад је извршио 6. француски армиски корпус. Првом нападу претходила је вишедневна артилериска припрема. Као и обично, у почетку су трупе француске 39. пешадиске дивизије успеле да заузму нешто земљишта. Ипак већи део села остао је у немачким рукама. Браниочева артилерија обасула је у току напада село снажном артилериском ватром и изазвала губитке код сопствених трупа. Жестока борба водила се око гробља; нарочито благодарећи веома вештој употреби митраљеза од стране браниоца напад је заустављен. Идућег дана учињен је покушај обиласка Невила са севера и са истока. Овоме покушају је претходила снажна артилериска припрема. Напад није успео, јер се бранилац био појачао и косио је митраљезима нападачеве редове. Најзад је 8 маја 11. француска пешадиска дивизија овладала гробљем. Од 12 до 15 маја чинила је 39. француска пешадиска дивизија више покушаја да коначно заузме с. Невил прво маневром са

југа и са запада, затим ноћним нападом и напослетку општим нападом. Сви ови напади завршили су се овлађивањем једног мањег броја кућа. Исто тако држало се и с. Суше (Souchez). После означених покушаја са средила је 10. француска армија за напад на ова два бастиона знатну артилериску масу, која је ступила у дејство 8—10 дана пре почетка напада са задатком да села потпуно разруши. У томе су 22 маја Немци прешли изненада у напад али су били одбивени. Следећег дана 23 маја извршила је 39. француска пешадиска дивизија поновни напад. Једва су трупе прешли 100 до 200 метара кад су понова биле приковане за земљу и стављене под уништавајућу ватру из митраљеза и бацача. Настадоше врло тешки губитци. Дивизија је морала бити смењена пошто је овладала, само трећином с. Невил-а. Смењена је од стране свеже 5. дивизије. Први напад ове нове дивизије завршио се заузимањем 2 куће уз губитке од 8 официра и 285 људи.

Нападач је развио понова још јаче артилериско дејство него до тада. У току 3 дана избацитован је на с. Невил дневно по 1000 зрна различних калибра (до 270 м. м.) Следећи напад заустављен је исто тако после скока од 60—100 м. У овим борбама је бранилац падао једне мине уништио читав један француски вод пешадије.

Према заповести команданта армије напади су имали бити вршени даљу и ноћу до потпуног овлађивања селом; тако су се ређали напад за нападом и против-напад за против-нападом. Најзад 8 маја Французи су потпуно заузели село. При томе су, према немачким подацима, претрпели следеће губитке: 5. пешадиска дивизија — 3500 људи од којих 800 мртвих; 39. пешадиска дивизија — 5.500 људи од којих 700 мртвих. То чини укупно 9000 људи избачених из строја, од којих 1500 мртвих.

Поуке:

— Борбе око с. Невил С. Васт показују да значај насељеног места у одбрани ништа није мањи у рововској него у покретној војни;

— чак и општи опис уређења овог села за одбрану даје доста изразиту слику да се у рововској војни насељено место може претворити у право утврђење -фор;

— важно је уочити улогу митраљеза у одбрани насељеног места;

— отпорност добро уређеног насељеног места показује чињеница да одбрана није била поколебана ни после 8—10 дана бомбардовања јаком артилеријом калибра све до 270 м. м. при чему је дневно на село избацитивано по 1000 зрна;

— изнети подаци о губицима сурово потврђују чињеницу коју смо истакли на челу ове књиге у виду изреке Фридриха Великог: напади на села скопчани су са толиким губицима... од две дивизије које су учествовале у нападу скоро једна цела избачена је из строја.

БИТКА НА Р. SOMME

(1 јули—13 новембар 1916).

Читав низ насељених места одиграо је веома важну улогу у битци на р. Соми у лето 1916 године. Добро су позната у историји имена места, као Gommecourt, Beaumont, Hamel, St. Pierre-Divion, Orvillers la Boisselle, Fricourt, Mametz, Montauban, Hardecourt, Crouy, Thiepval, Contalmaison, Guillemont, Longueval, Posieres, Maurepas, Monacu-Ferme; ова места, као и многа друга, била су у средишту жилавих борби.

БОРБЕ ОКО с. ORVILLERS. — Према немачким подацима, делови који су водили жилаву борбу око овог

насељеног места, показали су највиши степен отпора. Пошто је место морало бити предато, командант дивизије упутио је трупама следеће речи захвалности: „Прикладајам се пред жилавом храброшћу и пожртвованошћу јунака из Orvillers. Ратна историја увенчаће их за службеним лаворикама.“

БОРБА ОКО с. CONTALMAISON. — Један енглески извештај о борби око овог места гласи: „Борба око с. Contalmaison преставља посебно поглавље сјајне одважности и издржљивости. Наши људи морали су да освајају пут ка утврђењу стопу по стопу.“

Ручним бомбама и ножем пробијали су се кроз сплет ровова. Када су најзад борци који су још остали у животу, продрли до јужног испадног угла села, увидели су, да се налазе испред вешто прикривених митраљеза, који су их подухватили ватром са фронта и са оба бока; уз то је митраљеска ватра била појачана дејством бацача граната. Ови бацачи појављивали су се изненадно из најневероватнијих скровишта. Под овим околностима, уз врло рђаво време, даље продирање било је немогуће. Што се могло, дато је и наши се људи повукше назад.“

БОРБА ОКО с. GUILLEMONT. — Ово село заузели су Немци још у борбама 1914 године и за битку на р. Соми претворили су га у велики отпорни центар, око кога су вођене жилаве борбе. Заузели су га Ирци 3-ег септембра 1916 године **после 21 дан снажних напада знатно надмоћнијом снагом** против 124. виртенбершког пука.

БОРБА ОКО с. GAVRELLE. — По немачким подацима напад на ово село одиграо се на следећи начин: „Од 16 ч. до 16 ч. 15 м. стављено је с. Gavrelle понова под јаку ватру, после чега је пешадија кренула на јуриш. Деловима оба батаљона пошло је за руку да продру у село, где је дошло до огорченih уличних борби. Непријатељске резерве, које су биле у подземним скло-

ништима (подрумима) и нису трпеле губитака од немачке артилериске ватре, бориле су се и давале огорчен отпор, а непријатељски митраљези, који су са свих страна дејствовали бочном ватром, нарочито оруђа из капеле у северном делу села, принудили су најзад око 19 часова и наше трупе да се повуку под борбом на своје полазне положаје."

Ево и обратне слике оваквих борби: „Већина је хтела да се спасе од наше уништавајуће ватре и нису стигли да изађу из подрума, јер смо ми били бржи.“ (26. пешадиски пук).

Поуке:

— у сплету ровова целисходно уређено насељено место може да претставља клопку за нападача и обасипајући га изненада митраљеском ватром и дејством из бацача са неочекиваних правца, да измени чак и сам ток борбе (Contalmaison);

— село уређено као ослона тачка у стању је недељама да одолева знатно надмоћнијим нападачевим снагама;

— при употреби подрума као склоништа за резерву важно је предузети мере да људство може да се благовремено извуче. У том циљу се на погодним местима развија обезбеђење или се бар стављају стражари за давање знака узбуње; а уређује се, по могућству, два па и више излаза;

— за браниоца основни услов за успех лежи у решености старешина и људства да поверено им насељено место бране до крајњих граница могућности.

ДРУГА БИТКА У ФЛАНДРИЈИ (Flandres)

(јули—новембар 1917).

БОРБА ОКО с. ZONNEBECKE (26 септембра). — Енглези су 26-ог септембра прешли у напад на фронту ширине 10 км. од пута Ypres—Poelcapelle до пута Ypres—Mélin. Први циљ напада било је с. Zonnebeke и околни висови са којих се нудила велика прегледност далеко у равницу. О борбама које су се том приликом развиле 26-ог септембра немачки подаци гласе: „Пошто је непријатељ, после вишечасовне борбе по левковима од граната најзад продро у порушену и обавијено димом село, кренуше приправне чете 34-ог пука, око 4 часа по подне, у повратни напад и одбацише Енглезе из села у јаругу потока Zonne.“

Енглези су ипак на крају дана овладали селом.

БОРБА ОКО с. POELCAPELLE (4—9 октобра). — У својем нападу од 4-ог октобра Енглези су већ били продрли до с. Poelcapelle, али су успели да се задрже само на његовој ивици. О тим борбама немачки подаци гласе: „Нешто мало пре 11 часова пре подне 440-ти резервни пук одбаци Енглезе из села у коме је беснела огорчена борба.“ Читавих пет дана држали су се тако Енглези на ивици села док најзад 9-ог октобра, новим нападом у правцу с. Poelcapelle и Paschendaele, нису овладали целим насељеним местом и продрли са коши Paschendaele.

БОРБА ОКО с. PASCHENDAELE (30 октобра). — Офанзивом 1-ве француске армије, у вези са британским и белгиским снагама, од 26 до 30 октобра 1917 године завршена је друга битка у Фландрији.

У току ове офанзиве Енглези су, и поред жестоких против-напада и стања земљишта које је огромно усправило напредовање, успели да допру 30-ог октобра до првих кућа с. Paschendaele. О борбама које су се тада развиле немачки подаци веле: „По јаком пљуску, 30-ог

октобра, вођена је борба међу рушевинама с. Paschendaele. Борба је била страшна и огорчена. Приправни делови 238-ме дивизије кренуше у против-напад и измешаше се у пустоши међу гомилама рушевина. Енглези су се жилаво држали на достигнутој линији... Али их је 172-ги пешадиски пук повратним нападом понова одбацио из села! Без нарочите артилериске припреме упао је нападач у задимљено село, нашао у пуном налету на малаксале енглеске јуришне јединице и претерао их једним замахом преко западне ивице, у мочварна поља..."

Енглези су потпуно овладали селом тек 6-ог новембра, брзим јуришем Канађана и поред очајничког отпора бранилаца. С. Paschendaele је било од великог значаја због истоимене које се налазила најбоља осматрачница са прегледношћу у равници.

Поуке: — важна по своме положају насељена места могу да претстављају и у рововској војни циљ посебне операције; — начела за вођење борбе у суштини остају иста, само се пружа могућност за њихову бољу примену благодарећи претходном подробнијем проучавању и припремању. Нападача изнуреног тешким продирањем кроз насељено место треба одбацити свежом резервом.

ПРОЛЕТЊА БИТКА НА ЗАПАДНОМ ФРОНТУ 1918 ГОД.

Прва немачка офанзива (21 марта—29 априла 1918 г.).

БОРБЕ ОКО с. ЕПЕИ (EPÉHY).

После слома руског фронта Немци су сасредили на западу главне снаге у намери да постигну решење пре пристизања знатнијих снага из Сједињених Америчких

држава. Тако је дошло до познате „пролетње битке“. Борбе око с. Епет одиграле су се у оквиру напада II немачке армије чија је зона дејства изводила на десно крило 3. и лево крило 5. британске армије, распоређених са обе стране пута Перон-Камбре (Péronne-Cambrai). Кратак опис ових борби износимо по немачким подацима. У њима се изрично тврди да узрок неуспеху овога пута није лежао ни у енглеској надмоћности у материјалу нити у појави новог борбеног средства — борних кола, већ у трошењу снага на многобројним ослонима тачкама од природе јаким а уз то још и утврђеним свим средствима, које су образовала као неки појас запречних форова испред енглеског главног одбранбеног положаја. Ове ослоне тачке чинила су у првом реду насељена места. На зони дејства II немачке армије ослоне тачке као Ревелон мајур (Révelon-Ferme), каменолом код с. Харжикура (Hargicourt) а особито с. Епет уочиле су још првог дана офанзиве ток напада и, може се рећи, осујетиле на крају крајева извршење пробоја намераваног од стране немачке Врховне Команде. Село Епет са два истакнута гребена који су се пружали према с. Солкур (Saulcourt) и с. Сан Емили (St. Emilie) образовало је крајњу јужну тачку положаја уређеног на гребену између с. Гузокур (Gouzeaucourt) и с. Епет. Овај положај на далеко је господарио предземљиштем према истоку и према томе спречавао свако осматрање ка западу. Држање овог важног предела било је за Енглезе од пресудног значаја. Свесни овога Енглези су изградили, нарочито поменуту крајњу тачку на југу, у моћну јединствену ослону тачку.

За напад на овај ослонац, право утврђење, била је одређена 183. немачка пешадиска дивизија. Првога дана делови дивизије успели су да продру у положај. Али је бранилац одмах предузео повратне нападе уз садејство борних кола у бок нападних колона, које су предвече биле принуђене да се повуку. Пук упућен у

напад са југа, ојачан са једном пратећом батеријом, батеријом пешадиских оруђа и са неколико бацача пламена успео је да овлада само првим положајем. Браничеви митраљези, који су за сво време живо дејствовали, нису могли бити савладани. Ватром једног од митраљеза била је уништена целокупна запрега пратеће батерије. Следећег дана владала је густа магла. Лево дивизиско крило, користећи ову околност, продрло је ујутро на јужној ивици села; даље ширење успеха у унутрашњости села спречило је одмах дејство браничевих митраљеза. **Тек пошто је увео у дејство пратеће батерије нападач је успео да понова настави продирање.** Два митраљеза у бетонским заклонима постављена на самој ивици села обасипали су ватром излаз из усеченог пута и потпуно затварали приступ селу са те стране. Прави узрок неуспеха у првом нападу лежао је, по мишљењу Немаца, у главном у дејству које су омогућили браниоцу изврсно подигнути бетонски радови у самом селу. У таквим објектима Енглези у опште нису трпели од дејства артилериске припреме ма колико да је ово било снажно. Овлађивање једним ослонцем слабо је користило нападачу, јер је мрежа бетонских митраљеских гнезда била распоређена по целом селу. Ипак је овим дејством бранилац био тако везан са истока и толико притиснут са фронта да је то омогућило суседним деловима, северније, да задобију нешто простора и да нападну село и са северне стране. Тако је најзад нападач овладао селом.

У току обуке у вези са припремама за велику пролетњу офанзиву нарочито је истицано искуство које се показало исправно у многобројним нападима: да јаке тачке не треба нападати са фронта већ их обарати обухватом и опкољавањем. Овог начела држали су се систематски немачке трупе и приликом напада на с. Епен. Али због положаја с. Епен, који га је чинио у многоме сличним некој тврђави, напад поред села у циљу оп-

кољавања био је искључен. За овлађивање овако утврђеним и пространим ослонима потребан је нарочити поступак у нападу уз особито јако дејство артиљерије и бацача.

Поуке:

— Значајна улога насељених места у опште целисходно искоришћених (у изнетом примеру као јако утврђене предње тачке главног положаја) огледа се у неуспеху II немачке армије и у крајњем резултату и у пропasti покушаја општег пробоја браничевог фронта;

— поучна је правилна оцена од стране браниоца важности насељеног места обзиром на његов топографски положај: с. Епен на крајњем јужном крилу положаја;

— истиче се велика корист од пратећих батерија при нападу на насељено место и у рововској војни;

— корисна употреба бацача пламена;

— уређење с. Епен показује огроман значај за одбрану, подизања бетонских митраљеских гнезда и склоништа у унутрашњости насељеног места.

САВЕЗНИЧКА ПРОТИВ-ОФАНЗИВА НА ПРАВЦУ

CHÂTEAU-THIERRY И SOISSONS.

(18 јула—5 августа 1918).

НАПАД НА с. VILLEMONTOIRE (сл. 24. и 25.) (25 јула 1918). У току офанзиве започете 18 јула 1918 француска X армија је јаче напредовала источно од шуме Villers-Cotterets и дохватила се простране заравни Chaudun.

У вече 19-ог јула 12-та пешадиска дивизија заустављена је на линији: к. 146 — к. 159 (500 метара источно од Charantigny).

Испред дивизије налази се истакнута коса І'Еперон де Вилемонтоире, која се одваја северно од заравни Шодан; ова коса је обухваћена са истока и са запада са две врло дубоке јаруге; нарочито је дубока западна јаруга — Рю Гайлотов.

Земљиште на заравни је потпуно голо.

Јаруге су, напротив, доста покривене забранима и вођњацима.

Село Вилемонтоире саграђено од камена, на чврстим и дубоким пећинама претвореним у подруме, по изгледу господари целом околином.

С друге стране познато је да постоји велика пећина северо-источно од гробља на путу који везује с. Вилемонтоире са државним путем бр. 37.

На заравни јужно од села, протеже се окренут према северу први ров одбране Париза¹, он обухвата рушевине фабрике за израду резанаца од репе и креће се приближно поред пута Шодан-Тош, оивиченог у оно доба великим брестовима.

Сви напади у току 20-ог, 21 и 22-ог јула вођени са гребена к. 146 непосредно на село пропали су пред ватром браниоца који је тукао овај правац сасрећеном ватром са леве обале Рю Гайлотов и са западне ивице села.

На југу је нападач имао више среће — у току 20-ог и 21-јула француске трупе су, нападом с обе стране пута Шодан-Тош, овладале фабриком за израду резанаца од репе; затим, потпомогнуте борним колима и користећи се ровом одбране Париза, продрли су чак у виду клина око 250 метара источно од поменуте фабрике.

Овај клин продужују ка истоку 5 до 6 напуштених борних кола, до угла који образује северно од пута

¹⁾ Постоји је минула прва опасност за Париз после битке на р. Марн. Војна управа (Команда) Париза израдила је помоћну територијалних трупа две линије ровова за одбрану престонице.

ров одбране Париза, али су борна кола најудаљенија ка истоку била заузета од Немаца, који су их искористили за истакнута стражарска одељења, наоружана лаким митраљезима.

Јужно од фабрике за сечење репе француски ровови повијали су се ка југо-западу.

Пала је одлука да се 25 јула предузме понован напад. Поред артилерије из органског састава команданту 12-те дивизије стављено је на расположење:

дивизиска артилерија 2-ге американске дивизије; сва лака артилерија 58-ме пешад. дивизије;

7-ми дивизијон 112-ог артилер. пук (155 С. С.).

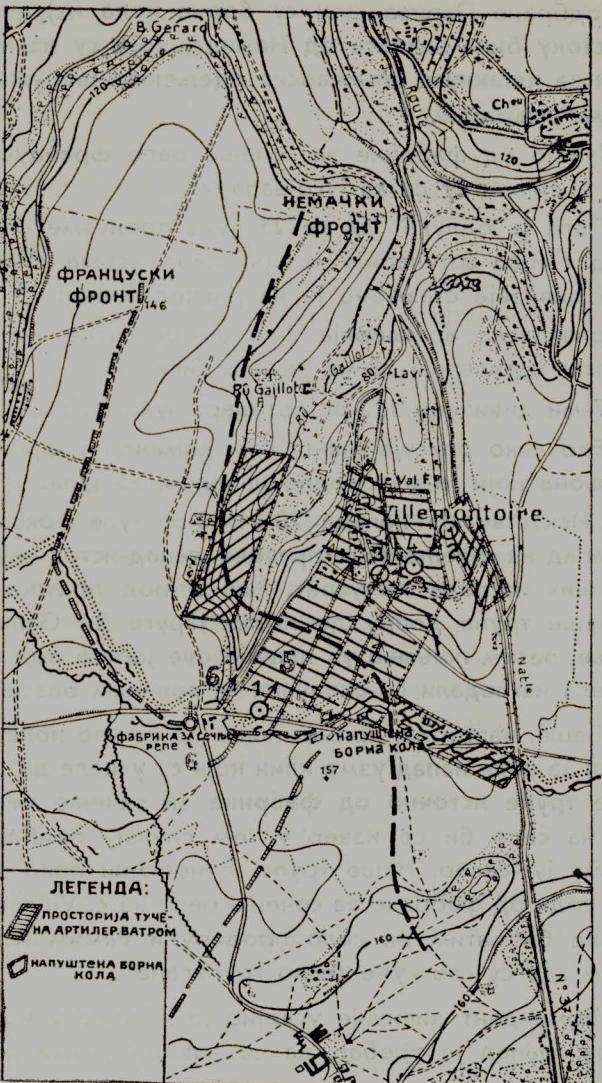
Ево како описује напад сам командант француског батаљона који је руководио нападом 25 јула:

„Искуство из напада 20-21-22-ог јула показало је да напад на Вилемонтоире правцем запад-исток није имао никаквих изгледа на успех. Чак и под претпоставком да наше трупе допрју до ивице јаруге Рю Гайлотов спуштање, затим пењање уз падине ове јаруге под ватром из села изгледали су скопчани са великим опасностима.

Беше, напротив, примамљиво да се као полазни положај за нови напад узме клин који су успеле да остваре наше трупе источно од фабрике за сечење репе. Напад на село би се извео у том случају приближно у правцу југ-север. Наше трупе, очистивши прво зараван која води од фабрике за сечење репе ка с. Вилемонтоире, напале би затим на село продирући самим испадним углом где су све куће тесно груписане“.

Командант дивизије усвојио је изложену идеју маневра. Напад је требао да се изведе у два раздела:

а. — У првом разделу под заштитом покретне за пречне ватре чете одређене за јуриш требале су да буду доведене до 100 метара од јужне ивице села. Сем тога и бокови ових чета имали су да буду заштићени

Сл. 23

Напад на село Villemontoire 25 јула 1918 год. 2. батаљон 67. пешад. пук, полазно стање и потпомагање артилеријом.

артилериском ватром. Покретна запречна ватра задржаће се један минут у циљу прегруписавања јединица;

б. — У другом разделу извршиће се сам напад на село, **обухватом са оба бока**.

За извршење напада одређен је 2-ги батаљон 67-ог пешадиског пука. Командант батаљона организовао је напад на следећи начин:

Борбу ће да воде 2 чете, 5-та западно и 7-ма источно. За време јуриша на само село и у току чишћења подрума предвиђало се, да ће обе чете бити изложене браниочевим нападним радњама из једне од јаруга којима је окружено с. Villemontoire а може бити једновремено и из обе јаруге. Одатле се наметала потреба за јуришне трупе да имају на расположењу, **одмах по уласку у село, митраљезе пренете у непосредну близину првих кућа, тако да својом ватром могу да господаре јаругама**. Ови митраљези требали су да послуже не само као побочнице већ су имали да потпомажу својом ватром продирање токући источну и западну ивицу села. У том циљу су непосредно позади јуришних таласа требала да крену 4 батаљонска митраљеска вода, два вода на десно крило 7-ме чете, два вода на лево крило 5-те чете. Задатак 7-ме чете био је да овлада гробљем (југоисточно од с. Villemontoire), напред означеном пећином, па затим кућама источно од пута који води за мајур Val, **вршећи на тај начин обухват са истока**.

Задатак 5-те чете: наслањајући се левим крилом на пут фабрика за сечење репе — с. Villemontoire, да овлада селом фронталним нападом, продирући једновремено по оба пута који обухватају с. Villemontoire у виду троугла.

6-та чета имала је да остане у резерви код фабрике за сечење репе са командантом батаљона. Један вод из ове чете требао је да буде одређен као побочница 5-те чете. Овај вод је имао да се креће непосредно на за-

пад од пута фабрика за сечење репе — с. Villemontoire и да се одупре браиочевим нападним радњама које би могле да дођу из Rû Gaillof.

Извођење првог раздела

Обе чете из првог борбеног реда поставиле су се један сат пре сванућа на просторији око пута фабрика за сечење репе — Taux у рововима одбране Париза.

Покретна запречна ватра образована је три минута пре часа „Ч“: 5 часова ујутро. Почев од часа „Ч“ ова ватра је померана упоредно са путем: фабрика за сечење репе — Taux. Артилериском ватром су се сегаслепљавани ровови одбране Париза северно од истог пута, а зрима тежих калибра засута је јаруга Rû Gaillof. На тај начин претходне, уоквирене и маскиране густом прашином коју је дизало бомбардовање, трупе су извршиле без тешкоћа први раздео маневра. На гробљу 7-ма чета не налази никога; неколико људи који су се ту налазили побегли су ка с. Villemontoire при наиласку покретне запречне ватре. Исто тако на заравни неколико тешких митраљеза у борном положају, са уведеним редеником, показивали су да је послуга, незаштићена од покретне запречне ватре, побегла. Француске трупе су се тесно прибијале уз ватрени застор. Ништа није помогло. Јер 5-та чета се још налазила око стотину метара од села, кад су нападача спазили немачки митраљесци постављени на западном нагибу јаруге Rû Gaillof у висини средине падине. Немци осуше први пљусак од зрна. Да би их избегао нападач је инстиктивно јурнуо у село, не пазећи на прописани застој од једне минуте. Упали су у с. Villemontoire заједно са последњим артилериским зрима. Само вод 6-те чете, који се кретао као побочница нападних јединица, није стигао да се заклони за зидове села. Тада вод је потпуно уништен.

Извођење другог раздела

Сам напад отпочео је сјајним успехом за нападача. Пећина осмотрена северо-источно од гробља била је опкољена и све што се у њој затекло заробљено је. Важно је истаћи да су, благодарећи целиснодном постављању и раду нападног распореда, ови први заробљеници чинили баш резерву немачког батаљона који је држао с. Villemontoire. Од првог ударца одбрана је дакле била растројена.

Заробљавање старешина и људства који су се налазили у пећини извршено је на следећи начин:

Продирање 7-ме чете било је мало успорено пажљивим чишћењем гробља.

5-та чета, напротив, као што је раније речено, кретала се мало брже него што је било предвиђено. Она не само да није наишла ни на какве сметње, већ су је немачки митраљези из Rû Gaillof нагло гурнули да потражи заклоне међу зидинама с. Villemontoire. У тренутку када је десно крило ове чете улазило у село путем гробље-мајур Val, било је дочекано пушчаном ватром. Ова ватра није долазила из села већ из пећине која се налазила испод кућа, на стази која води кроз јаругу источно од с. Villemontoire. На улазу пећине немачки официри покушали су да изведу људство и да га развију према селу. Француски пушкомитраљесци, окренувши се према истоку, испалили су по један цео оквир на улазе у пећину. На ово су неки од Немаца, који су већ били изашли, били рањени док су се други вратили у пећину. Док је трајала ова чарка 7-ма чета је и даље продирала и нагазила је изненада изнад самог улаза у пећину, на који су почели да бацају бомбе. Сви који су се затекли у пећини предали су се.

Као што се види 5-та чета је аутоматски искористила своје напредовање у селу за потпомагање 7-ме чете која се задржала на гробљу-пушкомитраљесци 5-те

чете својим гађањем у правцу северо-истока омогућили су 7-ој чети да зароби браниоца пећине — (ватренни положај — ватрена линија — закошена у односу на правац напада — класични пешадиски маневар).

У самом селу нападач је продирао споро. Куће су морале бити освајане једна по једна. Бранилац, распоређен у мањим одељењима по чврсто саграђеним подрумима с. Villemontoire лако се заштитио од нападачеве запречне ватре извођене са пољским топовима кал. 75 mm. Кад је нападач наишао у село бранилац је био ту, на изабраним борбеним местима, спреман да пружи отпор.

Продирање је било одмах заустављено на малом троуглом тргу који чини центар с. Villemontoire.

Ово се д догодило због тога, што се овај трг налази на дугој пећини која пролази кроз село са запада на исток. Ова пећина има 4 излаза, од којих два изводе право на део улице за пешачки саобраћај, на тргу, западно, а два друга избијају на истоку у подруме зграда. У овој пећини налазио се велики број бранилаца и знатне количине муниције. По извршеном чишћењу нађено је у њој ништа мање него 12 лаких митраљеза и 20 сандука бомби. Кад је нападач избио на овај мали трг **био је дочекан густом ватром и бомбама бацаним у велиkim количинама** и са знатним успехом. У селу, које је бомбардовање делом порушило, али се није на њему дуже задржавало, бомбе су летеле преко великих комада зидова иза којих су се крили нападачеви борци и лако их рањавале. **Нападач је био употребио бомбе у јуришу на прве куће — тако да је после тога остао без бомби.** Бранилац се напротив налазио баш на своме муниципском слагалишту. Ово преимућство му је обезбедило очигледну ватрену надмоћност и задржало је нападача у самом селу. За неколико минута нападач је претрпео осетне губитке.

Покушан је обухват села преко ивице, 7-ом четом са истока, па затим 5-ом са запада; — браниочева ватра из митраљеза постављених на супротним странама јаруга, брзо је зауставила обе чете наневши им велике губитке.

После двочасовне борбе ситуација је била следећа: троугао путева који чини главни део села Villemontoire био је у рукама нападача. Али он није могао са тога дела да крене ни на исток ни на запад. Браниочеви митраљези постављени далеко на падинама спречавали су сваки покрет изван тог троугла. Чак и уназад, т.ј. на југ била је пресечена нападачу свака отступница — у случају да га је бранилац одбацио из с. Villemontoire — чак му је била спречена и свака веза са позадином. Продирање у село било је стварно омогућено нападачу благодарећи ватреном оквиру створеном артилериским дејством, који га је довео до села. Чим је артилериска ватра престала зараван јужно од с. Villemontoire остала је под унакрсном ватром митраљеза постављених с једне стране на западним падинама Rû Gaillot а с друге стране у борним колима на путу за Taux у околини к. 157 и на малој пошумљеној коти, 400 метара западно од села Taux. **Приступ је био затворен.** Од 4 до 5 тркача упућених код команданта батаљона у фабрику за сечење репе само један је стигао. Чета у резерви задржана код фабрике за сечење репе (која је остала само са 3 вода) није могла да крене. Ова чета покушала је у више махова да се дочепа села како преко заравни тако и кроз горњи део јаруге Rû Gaillot. Претрпела је том приликом велике губитке а није успела чак ни да избије са полазног положаја.

Нападачу dakле није ништа друго остало **већ да тражи решење у самом селу пушком и бомбом.** У току целог дана борба је остала нерешена. Личила је на двобој у коме нико споља није могао да узме учешћа. Ово се на обе стране тако добро схватило да с. Ville-

monfoire до мрака није добило ни једно једино зрно ни француско ни немачко док су обе јаруге Rû Gaillot и мајура Val биле бомбардоване прва од стране немачке а друга од француске артилерије. Из самог с. Villemontoire само су се дизали димови бомби који су указивали цео дан да се борба настављала.

Чим се смркло 6-та чета је успела да подиђе до села. **Добро снабдевена бомбама** чета је предузела јуриш на куће са обе стране трга. Чувши праскање бомби са свих страна на отворима пећине и по подрумима који су били у вези са пећином Немци су се предали.

По ноћи су две чете 67-ог пешадиског пука (3-ти батаљон) очистиле јаругу Rû Gaillot. Али бранци су се били, одмах по паду мрака, удаљили из ове јаруге ка Buzancy, држећи се потока.

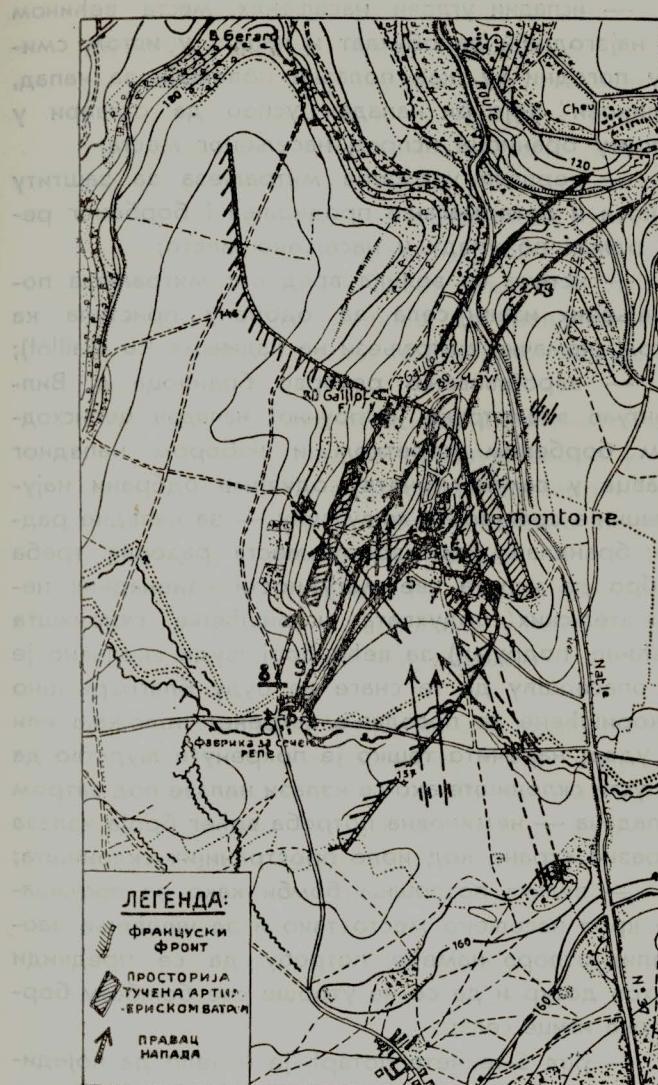
У 22 часа била је власпостављена веза са фабриком за сечење репе кроз јаругу Rû Gaillot. Овим прилазом лако су могла да доспевају у село појачања. Већ од овога тренутка нападач је могао да сматра да је овлађао селом Villemontoire. Немци у опште нису покушавали да га поврате нападним радњама.

У току овог дана жилаве борбе 2-ги батаљон 67-ог пешадиског пука заробио је 22 официра и 354 подофицира, каплара и редова. (Међу заробљеним официрима налазио се и мајор von Bülow, нећак канцелара, који је привремено командовао пуком и допао ропства још у самом почетку напада). Од оружја заплењено је 70 тешких и лаких митраљеза и 1 лаки баџач мина.

Губици означеног батаљона изнели су 2 рањена официра, 40 погинулих и 155 рањених од људства.

Поуке:

— Целиснодно коришћење напуштених борних кола као заклон за аутоматска оруђа служи као пример довитљивости низих старешина;

Сл. 24
Напад на с. Villemontoire 25 јула 1918. г.
Ситуација око подне и завршетак борбе.

— испадни углови насељених места већином су најзгоднији за обухват и напад; у истом смислу погодни су, као полазни положаји за напад, „клинови“ које би нападач успео да оствари у фронту браниоца испред насељеног места;

— корисна употреба митраљеза за заштиту бокова и потпомагање продирања I борбеног реда одмах по упаду у насељено место;

— истиче се велика вредност митраљеза постављених изван села за одбрану приступа ка истом (немачки митраљези на падинама Rû Gaillot);

— заробљавање резерве браниоца с. Вилмонтуар вишеструко је поучно: нападач целисним борбеним поретком и избором нападног правца у самом почетку одузима одбрану најуспешније срећво — живу силу — за нападне радње; бранилац при избору места резерве треба добро да испита све могућности изненадних непријатељских подухвата; коришћење склоништа (пећине, подруми) за већи број људи скопчано је са опасношћу да те снаге не буду благовремено искоришћене за поседање ватреног положаја или за удар; нарочито тешко је покренути људство да напусти склониште ако се излази налазе под ватром нападача — неминовна потреба већег броја излаза у разне стране код иоле пространијих склоништа;

— велика потрошња бомби како за продирање кроз насељено место тако и за чишћење заосталих отпора намеће потребу да се предвиди њихов дотур и да се не утроше све бомбе у борби око ивице села;

— рад 5-те чете потврђује начело да појединачни делови, по упаду у насељено место, треба да придиру одређеним правцем не обазирући се сумише на суседе, јер ће тако узајамним радом лакше савлађивати узастопне отпоре;

— и по упаду непријатеља у село исто није изгубљено ако је спољна одбрана добро уређена са целисном употребом автоматских оруђа; напротив, делови који су прорадли у село могу бити отсечени од позадине као што је био случај све до мрака са нападачем у с. Вилмонтуар;

— село Вилмонтуар обухваћено је од 21-ог јула, али се још увек држи, јер бранилац није прикован са фронта, на левој обали Rû Gaillot. Кроз 4 дана, 25-ог јула видимо, да бранилац још мења фронт да би бочно подухватио нападачеве јединице;

овим се може објаснити огорчені отпор села;

— бочни напад се показује веома успешним; њиме је омогућено нападачу да зарobi у самом почетку команданта одбране **заједно са резервом** у склоништу у пећини код гробља;

— борба по улицама с. Вилмонтуар истиче потребу да пешадија располаже у таквим тренутцима оружјем са **кривом путањом** као и са **положајом путањом**;

— нападачева и браничева пешадија остављене само себи, воде огорчену борбу у рушевинама села окружене као зидом обостраном пешадиском и артилериском ватром; при нападу на села важно је обезбедити трајну везу између I и II борбеног реда, да делови који први прораду у насељено место не остану усамљени;

— с. Вилмонтуар **задржало је** 6 дана напредовање целе 12-те француске дивизије.

ОПШТИ ПОГЛЕД НА ПОУКЕ ИЗ РАТА 1914—1918.

Изложени примери, изразито приказују крваво стечено искуство туђе, као и наше сопствено. Поуке, које

смо покушали да изнесемо за сваку операцију или чак и за поједиње значајније борбе, своде се у главном на неколико битних чињеница на којима почивају и савремена начела за вођење борбе око насељених места:

а. — Отпорна моћ извесних насељених места која чине саставни део једног одбранбеног положаја веома је велика под условом, да их брани вешта и одлучна пешадија и да се изведе правилно поседање и фортификациско уређење.

б. — Умешност у борбама око насељених места постиже се само озбиљним вежбањем трупа и старешина још за време мира.

в. — Уређење насељеног места за одбрану веома је сложена ствар, а извођење његове одбране је тежак задатак.

г. — Са много више тешкоћа скопчан је напад на насељено место и овлађивање истим кад је добро браћено.

д. — Када извесна велика јединица нађе у своме надирању на какво насељено место треба прво да извесним пешадиским јединицама овлада ивицом насељеног места, која се налази управно према правцу наступања, затим ће тежити да обухвати насељено место, да га по потреби и опколи и да га затим очисти. Тек ако је овакав рад немогуће продирање пешадије ће се упутити кроз само село на начин као што је изнето у поједињим примерима, и као што ће бити изложено и у другом делу.

ћ. — Огорчене и крваве борбе, које се развијају по улицама насељених места, где се долази до употребе бомбе и борбе ножем — прса у прса, захтевају да су трупе високог морала и храбrosti.

е. — Уличне борбе, у којима су јединице растројене на најмање групице, захтевају самостал-

ност у борби и способност одлучивања не само и најнижих старешина, већ и сваког поједињог борца.

ж. — Лична храброст, присебност и пожртвовање старешина битни је услов за победу.

з. — Пре почетка напада на насељено место извршити свестрано извиђање и прибавити план дотичног места, са којим добро упознати и најниже старешине да се трупе — растављене зградама — не би извукле из руку старешина и погубиле.

и. — Снажна помоћ артилерије, а нарочито оружја са кривом путањом, нападној пешадији неопходно је потребна у борбама око насељених места.

ј. — При продирању кроз улице бити увек спреман на напад готово из сваке зграде.

к. — По заузимању извесног појаса већег насељеног места, а код мањих при избијању на задњу ивицу извршити детаљан преглед свих зграда, да се не доживи напад иза леђа од прикривених непријатељских делова.

л. — Употреба оклопних срестава у самим насељеним местима показала се целисходна као што се види из описаних примера борби око с. Гревен (Grivesnes) и Вилмонтуар (Villemontoir). Немци су за одбрану употребљавали у прво време ручне бомбе и нарочито издвојене и сакривене топове, који се нису смели јављати све до наиласка оклопних срестава а ова су гађали непосредно из највеће близине. Доцније се појавила и пушка већег калибра и пробојна зрна. Обзиром на особине борних кола употребљаваних у рату 1914—1918 године означена срестава за одбрану показала су се сасвим успешна, осимито у насељеним местима где је бранилац могао лакше да нађе заклон а гломазна и спора оклопна срестава су била принуђена да се опрезно крећу.

ль. — **Бомбардовање вароши из ваздуха** показало је несумњиво користан начин употребе бомбардерске авијације који пружа најпотпунији материјални и морални успех. Ако се код напада на Шалон (Châlons) или на Бар-ле-Дик (Bar-le-Duc) упореди успех постигнут у самим варошима и одјек који је бомбардовање имало на саобраћај, пада у очи огромна несразмера резултата. Кретање возова се и даље наставља, престрављено становништво, међутим, напушта варош а оно што је остало живи у тешким приликама. Руше се читави квартови, становници се припијају уз рушевине, или се с муком тискају у ретким сигурним подрумима. Као последице настају лишења, патње, панике уз страхоте и жалост за жртвама бомбардовања. Страдали су и Лондон, Париз, Нанси и друге вароши. Већ тада се јасно испољава да бомбардовање градова претставља срество да се жестоко погоди непријатељ и да му се умањи морал. У случају да морал није врло висок бомбардовање градова може довести и до капитулације.

НАЧЕЛА ЗА БОРБУ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА НЕПОСРЕДНО ПОСЛЕ РАТА 1914—1918.

Из искуства по завршеном Светском рату 1914—1918, код свих војских створена су новија гледишта о борбама око насељених места, и та су гледишта про-ведена кроз њихова званична правила и кроз њихове уџбенике из тактике. Тако на пр.:

Немачко гледиште*

Насељена места претстављају природне ослоне тачке. Она не само да штите од угледа са земље и отежа-

* D.V.Pi.Nº 487. Führung und Gefecht der verbundenen Waffen (F.u.G.). Vom 1. September 1921. Berlin 1921. Verlag Offene Worte. Charlottenburg.

вају осматрање из ваздуха, већ, пружају кад су чврсто саграђена и заштиту од пешадиске ватре, лаких па и средњих калибра артилерије и лаких бацача мина. Значај села расте са њиховом пространошћу (величином). Треба ипак избегавати претварање насељених места у жариште (средиште) упорнијих борби, јер се у њима брзо троше знатне снаге, често без утицаја на решење.

Напад.

У подилажењу ће нападач ретко проводити трупе кроз насељена места. Ова ће се скоро увек налазити под артилериском ватром. Исто тако и у нападу, нападач намерно упућује своје главне снаге да надиру изван насељеног места, поседнулог од стране непријатеља; при томе ће нападач тежити да, стави насељена места под ватру и да их заузме дејством у бок или из позадине. Пре напада треба одредити нарочите снаге за овај задатак. Корисно је придавање оклопних аутомобила и борних кола. Главне нападачеве снаге настављају про-дирање у првобитном правцу.

Чим пешадија стигне у непосредну близину ивице насељеног места артилерија повећава даљину гађања.

У исто време пешадија упада и, потпомогнута ба-цачима (мина) и бацачима пламена крчи себи пут до супротне ивице хладним оружјем и бомбом.

Често ће нападач пред упорним и жилавим непријатељем, бити у стању да продире само стопу по стопу; у том случају мајуре и куће треба тући артилеријом и бацачима (бацачи мина) док не буду зрели за јуриш.

По овлађивању насељеним местом треба претра-жити и претрести пажљиво сваки кутак. Избегавати на-гомилавање снага у првој линији и издвојити јачу резер-ву у циљу обезбеђења од непријатељских против-дејстава.

Одбрана.

Бранилац ће обично својим положајем да обухвати насељена места, али их поседа знатнијом снагом само ако су њихов положај и начин изградње повољни, јер она много привлаче непријатељску артилериску ватру.

Главна борбена линија у већини случајева не поклапа се са ивицом села. Она може да иде испред ивице или кроз само насељено место. Особито је корисно ојачавање насељених места фортификациским радовима. Препреке и барикаде (запреке), нарочито против борних кола, отежавају подилажење непријатеља и омогућавају одбрану стопу по стопу у унутрашњости насељеног места. Истурене домове, баште и ограде треба користити за фланкирање (бочно тучење) ивица и прека као и за уздужно тучење главнијих улица у селу. Потребне мере морају бити предузете и у циљу заштите од дејства бојних отрова.

Када је бранилац принуђен да одреди тежиште одбране у извесном насељеном месту тиме се излаже опкољавању обухватним дејством са оба бока. Због тога треба држати изван насељеног места јачу, добро прикривену земљиштем, резерву. Ова резерва сузбија непријатељске делове који би избили на бокове насељеног места. Посада одбацује хладним оружјем непријатеља који је продро у село. У случају неуспеха, сваку четврт (кварт), сваку кућу треба одсудно бранити; вредност одбране поглавито зависи од држања низких ста-решина.

Француско гледиште.*

Напад на насељена места.

Насељена места, чак и порушена артилериском ватром, пружају велики број препрека и заклона погод-

*) Règlement provisoire de Manoeuvre d'infanterie du 1-er Février 1920. Deuxième partie.

них за одбрану и веома тешких за овлађивање применим обичних поступака за напад. У главном, треба тежити обухвату и опкољавању насељених места. Тада се овлађивање своди на чишћење које се предузима са најслабије брањених ивица и са више страна одједном. Јединице за чишћење заосталих отпора, подземних склоништа итд. треба унапред одредити. У уличним борбама, при пронирању кроз насељено место корисна је употреба нарочитих бомбашких одељења образованих од стрељачких десетина, одељења пионира са експлозивом, као и појединачних артилериских оруђа за отварање бреше из непосредне близине. Чим буде откривен какав орган унутрашње одбране треба избегавати излађање ватри тог органа; у том случају користе се или се стварају заклоњени прилази ка боку или из позадине.

Одбрана.

Међу разним земљишним предметима, које може да пружи известан положај, насељена места често се искоришћују, према њиховом значају, било као ослоне тачке или као отпорни центри.

Уређење за одбрану насељеног места обухвата уређење спољне ивице и излаза; ови први радови допуњавају се припремом унутрашње одбране када насељено место располаже извесном дубином. Уређење усамљених зграда изложених артилериској ватри обично ће бити од слабе користи. Одбрана ивице врши се трупама постављеним на довољном удаљењу испред исте да не би биле изложене рушењем гађању управљеном на ову ивицу.

Фланкирање ивице врше органи постављени изван и са стране. Унутрашње уређење одбране, у периоду стабилизације, састоји се у подешавању за гађање извесног броја јачих зграда, које се узајамно фланкирају и господаре пролазима које нападач не може избећи.

Подруме ових зграда треба ојачати (подупрети). Улице, које нису тучене ватром, треба затворити. Саобраћајнице пробијају се кроз куће.

Обично неће бити потребно да се за одбрану насељеног места одређује знатнија посада. Ту посаду сачуваваћемо пре свега спречавајући непријатеља да је опколи. Одбрана се dakле изводи активно ван насељеног места, с фронта и са бокова.

Бранилац тежи да не допусти непријатељу да овлаша извесном тачком на ивици, одакле би могао затим да продире корак по корак до супротне ивице. Када једна од таквих тачки падне у руке непријатељу, резерва јединице, која брани насељено место, треба одмах да га одатле избаци. При томе борба се води првенствено бомбом уз потпомагање оруђа са кривом путањом.

Ако ови повратни напади не успеју унутрашњост насељеног места брани се стопу по стопу.

Југословенско гледиште.*

Насељена места су природне ослоне тачке. Заклањају од угледа како са земље тако и из ваздуха, а ако су солидније саграђена, онда штите од пешадиске ватре, лаких па и средњих калибара артилерије и лаких бацача мина. Чак и кад су порушена артилеријом, представљају велики број препона и заклона подесних за одбрану. Са величином места расте и њихов значај.

Напад.

Нападач ће у опште упућивати што мање трупа кроз насељена места, јер су скоро увек под артилериском ватром. При нападу на њих треба поглавито

*) Привремена ратна служба ФБр. 39091 од 21.-VIII 1922.г.

жити да се обухвате или опколе, држећи их добро под својом ватром.

Продирање у само место врши се преко његових ивица које су најслабије брањене и са више страна једновремено.

Кад нападачева пешадија приспе до најближих одстојања од брањене ивице места, артилерија помера своју ватру. У исто време пешадија упада у место и крчи себи пут хладним оружјем, ручним гранатама и топовима пратеће артилерије. Осе продирања треба да су поглавито улице, те да се одржава правац. На појединим освојеним одсекцима код места веће дубине застајати колико је најпотребније, да би се васпоставио ред и веза. Ако се нека браничева одељења задрже у јачим зградама и ту наставе упорнију одбрану, нападач може одвојити један део за освајање тих зграда, а са осталим продужује наступање. Одељења инжињерије са експлозивима такође следују, ако су и она придата.

Противу јако жилавог непријатеља нападач ће често пута напредовати само корак по корак. Јуришање на поједине унутрашње одбранбене органе (куће и друге зграде) мора бити припремљено артилеријом, а тако исто и њих подухватити с бокова и из позадине. Резерве треба да су спремне за одбијање против-напада. Кад год је могућно, пешадију треба помоћи и борним колима.

Одбрана.

Бранилац своју главну одбранбену линију обично неће водити самом ивицом села, која увек може бити изложена тачној ватри, већ испред места, подесним тереном или попречно кроз само место. Радови за ојачање места и подела на одсеке веома су корисни за упорну одбрану. Разне препреке, а нарочито барикаде,

отежавају кретање борних кола, наступање пешадије ка ивици места и омогућавају у самом месту одбрану корак по корак. Истакнуте куће, баште и ограде треба искористити за уздужно брисање ивица места, путева и препрека. Противу плављења гасом такође предвидети мере.

За одбрану места у опште не треба одређивати јаке гарнизоне, већ их поглавито бранити с поља активно и чувати од обухвата. У тој цели треба имати довољно јаке резерве, згодно прикривене изван места, а које против-нападају оне непријатељске делове који теже да га обухвате. Ако нападач продре у који део ивице места, посада га одатле одмах избацује, дејствујући поглавито хладним оружјем и бомбама. Не успе ли се у томе, унутрашњост се мора упорно бранити, корак по корак.

III ОДЕЉАК

НАЈНОВИЈА ИСКУСТВА И САВРЕМЕНА НАЧЕЛА ЗА ВОЂЕЊЕ БОРБЕ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА.

Поуке из ратова од 1918 до краја 1938.

Светски рат 1914—1918 с милионима бораца, најразноврснијим ратиштима и боиштима, са свима борбеним средствима која су могла да створе у XX веку најнапредније и најбогатије државе, свакако ће све до новог сличног судара престављати једини неисцрпан извор вишеструко потврђених догађајима поука на свим пољима ратне вештине. Као што се могло видети из другог одељка означени рат обилује и безбројним примерима борби око насељених места, од којих су изнети само они са најизразитијим одликама за уочавање потребних начела за вођење ових борби. Рекло би се, зашто тра-

жити даље поуке кад је познато, да су се познији ратови (италијанско-абисински, шпански грађански и јапанско-кинески) одиграли, а последњи још се изводи, под околностима које се знатно разликују од будућих ратова између европских држава и бар приближно једнаких по снази противника. Мислимо ипак, да нико не може оспорити да и поменути ратови, бар последња два, пружају читав низ корисних поука од општег значаја и то баш на тактичком пољу које нас и занима.

У том погледу постоји доста сличности између рата у Трансвалу (1899—1901) и руско-јапанског у односу на следеће, све до светског рата 1914—1918, и ратова у Кини и у Шпанији према будућим. И тада су вођене жучне препирке око тога, имају ли какву вредност ти ратови, вођени под нарочитим околностима, за велике европске државе. Ево једног гледишта изложеног у чланку потписаном ознаком *** у француском часопису »*Revue des deux Mondes*« од 15 јуна 1902 године:

„Поуке из два последња рата“ и „Последице напретка у наоружању“ од ќенерала Ланглоа (Langlois).

„Да ли рат у Јужној Африци пружа поуке којима би се могле користити европске војске? Извесни професори ратне вештине то поричу, а особито они, који гледајући у историји Наполеонових ратова јеванђеље стратегиске, па чак и тактичке науке, упорно желе да примењују с новим оружјем, некадашњи начин вођења борбе. Тако на већини великих европских маневара још видимо, после краће или дуже ватрене припреме, како пешадија врши напад, назван „одлучујућим“ у густим редовима управљеним право на противника, под звуке знака „јуриш“ које свирају музике и бију добоши. Одлучујући? Свакако: од 18 августа 1870 год.* напади ове врсте били су одлучујући за трупе које су их предузимале. Они су се, без изузетка завршавали крвавим поразом“.

*) Битка код Сан-Прива (Saint-Privat).

„Војска треба да мења тактику сваких десет година“.

Стајемо на овој познатој Наполеоновој изреци „да тактику треба мењати сваких десет година“. Велики војсковођа је свакако тиме хтео да истакне неопходност промене тактичких построја у смислу њихове растреситости по мери напретка наоружања. У осталом промене у тактици од најстаријих времена су биле тесно везане са овим напретком. А баш у области наоружања настале су значајне промене за прохујалих 20 година од 11-ог новембра 1918. По вековном правилу свако ново срећство употребљено у извесном рату достизало је пун развој тек у следећим. Савременом митраљезу требало је око 20 година после проналaska (Максим — 1882 год.) да уђе у наоружање, а преко 30 година и пет ратова (енглеско-бурски, руско-јапански, два балканских и светски) да достигне значај који му данас неоспорно припада. Светски рат оставио нам је у наслеђе два срећства која су стварно у њему поникла: ваздухопловство и оклопна срећства. Искуства из борбене употребе ових срећстава, чак и под околностима како се то врши у Кини и у Шпанији, свакако ће бити од користи и за све остале народе. А да је то тако најбољи је доказ, да су велике државе начиниле од означених ратишта, нарочито од Шпанског, своје опитно поље.

Када ове „пробе“ буду срећене и проучене стручни — страни војни посматрачи објавиће свакако своја заражења у колико ова не буду сачувана као поверљиви предмети ќенералштабова војсака, које су их послале на означена ратишта. Тада се могу појавити драгоценни податци и о борбама око насељених места, а сада се морамо задовољити доста оскудним и не увек непријателским изворима самих зарађених страна и њихових иностраних пријатеља или противника.

Баш ових дана појавила се у Паризу једна врло интересантна књига, која је начинила велику сензацију као у политичким тако и у војним круговима.

Сенатор и бивши Министар Пол Беназе (Paul Béna-Zef) издао је књигу: „Народна одбрана — наша безбедност“ (*Défense nationale-Notre Sécurité*) у којој о искуствима рата у Шпанији у погледу ратног материјала и срећстава вели:

„Није увек потребно да се материјал употреби у маси, да би се потврдила или побила тачност концепције која је претходила његовој изради и употреби“.

ИТАЛИЈАНСКО-АБИСИНСКИ РАТ.

[3. октобра 1935-6. маја 1936].

Из до сада објављених описа овог рата није нам познат ни један случај борбе око насељених места. Ово је и разумљиво обзиром на одлике тих места и њихових становника, на особине ратишта и на огромну несразмеру противника у сваком погледу.

Нашавши се пред јаком, потпуно савременом у сваком погледу војском, Абисинци су покушали да потраже спаса у својим планинама.

Свесни своје надмоћности Италијани су радили методично, као на вежби:

последње тромесечје 1935: наступни марш-маневар; јануар 1936: хватање додира;

фебруар 1936: уређење позадине, сасрећивање срећстава и појачавање на полазним положајима;

крај фебруара 1936: напад којим је срушен цео абишински фронт и отворен пут гоњењу;

март и април 1936: гоњење — поступно распадање противника — уништење сваке етиопске уређене сile.

Од савремених борбених срећстава само је авијација дала осетне успехе како у извиђању тако и у борби.

Бомбардовања извесних места као Десије, Харар, Цицига дало је свакако тражене резултате, али то нису никако резултати којим би се тежило приликом бомбардовања добро брањених насељених места у европском рату.

Борна кола показала су се, по вишестраним мишљењима, слабо погодним за колоније и била су, како изгледа, замењена оклопним аутомобилима. О употреби оклопних срестава у насељеним местима у опште нема података.

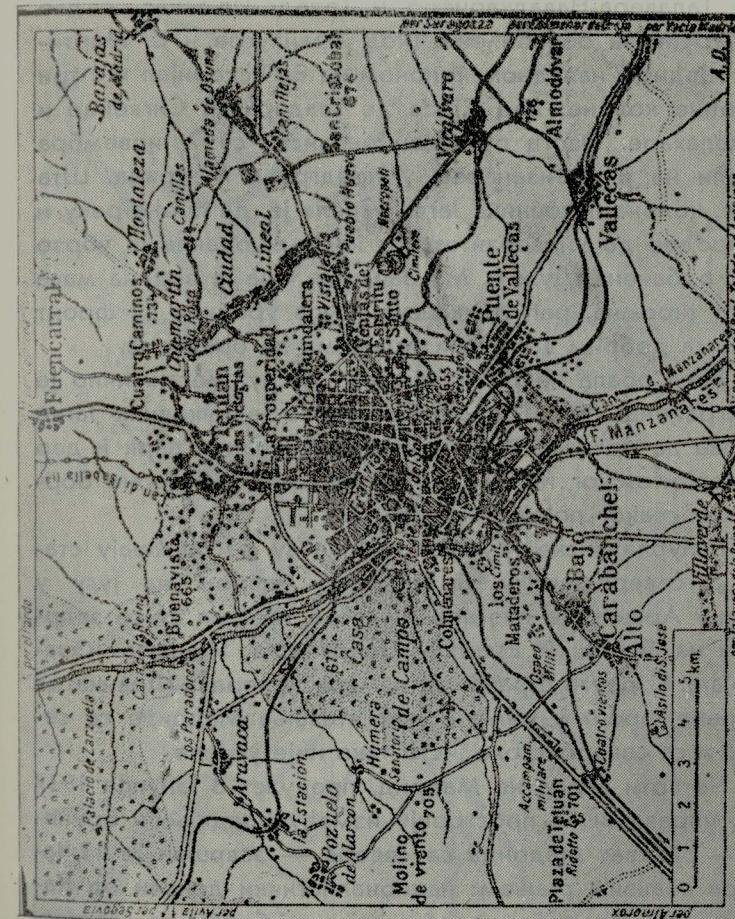
Укратко, италијанско-етиопски рат не пружа за сада никаквих поука у области борбе око насељених места. Поменулисмо га ипак као најновији колонијални поход, да би јаче истакли да су у таквим ратовима борбе око насељених места сасвим ретка појава из простог разлога, што су ти крајеви обично мало насељени а урођеници слабије наоружани тако, да би села за њих претстављала праве клопке.

ШПАНСКИ ГРАЂАНСКИ РАТ (18 јула 1936 — 31 марта 1939).

Борбе око Мадрида

У шпанском, као обично и у сваком другом грађанском рату, борбе су отпочеле побуном у насељеним местима — гарнизонима (Мадрид, Барселона, Валенсија, Севиља, Бургос, Толедо итд.) и наставиле се дуже времена скоро искључиво борбом за насељена места. Републиканске трупе имали су нарочиту склоност за вођење борбе око насељених места, обзиром на њихов недостатак добре војне обуке, јер су се у насељеним местима могле много лакше да бране и много дуже да боре, него ли у отвореном пољу. Главни циљ националиста био је, и то је опет разумљиво, Мадрид као привредно, политичко и духовно средиште државе, из ко-

га уз то Народни Фронт црпе вели део своје радничке милиције. После првог неуспелог покушаја ћенерала Моле (јули-август 1936. г.) да са севера, из Ваљадолида

Сл. 25
Општи план Мадрида и околине

и Бургоса преко Гвадараме овлада Мадридом, ћенерал Франко је кренуо у септембру понова на престоницу са својим најодабранијим трупама и до 7. октобра успео

је, да обухвати Мадрид са свих страна, изузев с југоистока, па чак и да заузме престонички водовод.

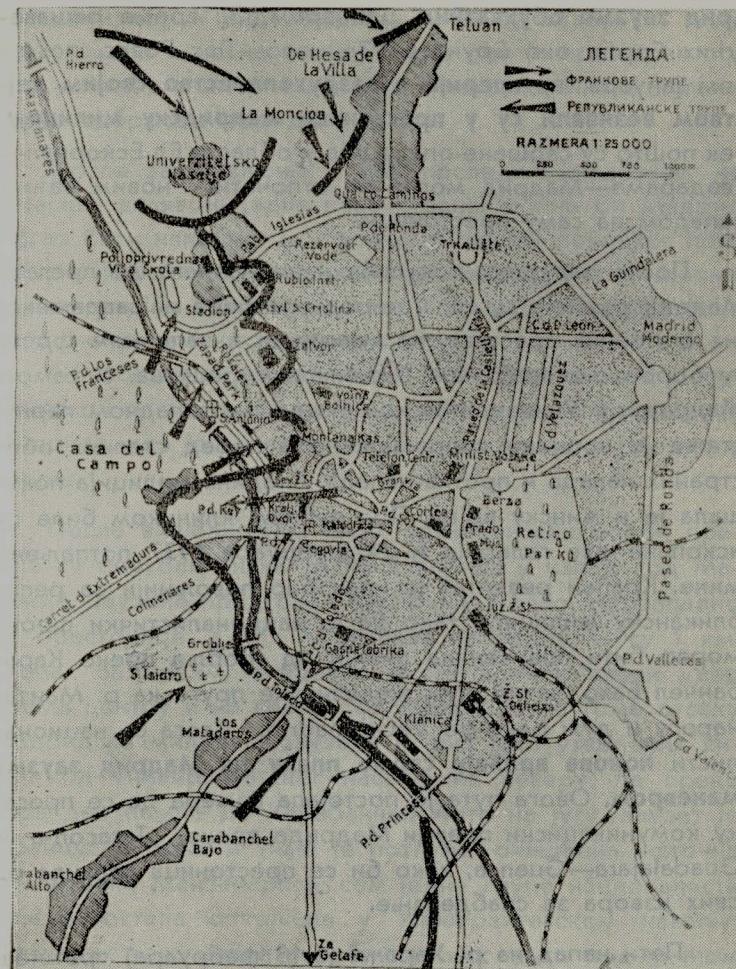
Трећи поход на Мадрид, — фронтални напад — предузет је 18 октобра са тежиштем на правцу дуж пута Талавера-Навалкарнеро и Толедо-Иљескас, с две јаче групе за обезбеђење (код Аранхуеза и С. Мартина), с једном нападном колоном на Ел Ескоријал и с три помоћне колоне: код Сјера де Гвадарама, Сигвенце и Гвадалахаре. Овога пута националисти су 7 новембра избили на р. Манзанарес, у предграђе Мадрида. Шта више, колона пуковника Јагве успела је, да пређе реку и да продре до универзитетског насеља, одакле је убрзо била одбачена. Дуж р. Манзанарес, чија је водена маса доста скромна, републиканске трупе уредиле су фронт с веома добрым ватреним условима за браниоца.

Лева обала нешто надвишава десну, местимично је неизграђена. Тек 16 новембра успео је пуковник Јагве понова да пређе реку и да заузме западни парк и део Универзитетског насеља. Ту су се развиле упорне борбе око сваког појединог објекта.

Републиканске трупе покушале су да олакшају стање на северо-западу од Мадрида ударом на југу у правцу Аранхуеза без велиг успеха тако да су се задржале на линији: El Escorial—Guadarrama, Siguenza—Guadalajara. С друге стране, ни намера ћенерала Франка да покрене фронт у циљу бољег стезања Мадрида са севера и са североистока, исто тако није успела.

Четврти напад на Мадрид, предузет 3 јануара 1937 год. управљен на просторију између Боадиље и Брунете — обухват Мадрида са севера — завршен је 12 јануара оваквим стањем: националистички делови од Карабанчела успели су после огорчених борби да достигну до р. Манзанареса. Од предграђа Колминарес и Сеговиског моста фронт се нагло повлачио на запад. Околина краљевог дворца, незавршене катедrale, сеговиског моста и блока кућа око тога моста налазила се у

рукама владиних трупа. Ту је више пута помињана у штампи међународна бригада извршила против удар, после кога је северни део шуме остао у рукама нацио-

Сл. 26

Борбе око Мадрида.
Стане 15 јануара 1937.

налиста, а јужни део заузет од републиканских трупа. Сви напори ќенерала Франка, уз јако садејство артиљерије и ваздухопловства, да пробије линију владиних трупа нису успели. Тада је ќенерал Франко решио, да Мадрид заузме обухватним маневром. За време решавајућих борби око Брунете—Поцуело—Лас Розас, почетком јануара, артиљерија и ваздухопловство својим дејством везивали су у престоници мадридску милицију. Тек пошто су свршене операције у области Ел Ескоријал—Гвадарама—Мадрид могло се отпочети с новим већим нападом на саму престоницу.

После залудних покушаја националиста да прегазе Мадрид развиле су се, и поред употребе најсавременијих борбених срестава, на северном и западном фронту борбе око положаја без икаквог решења. У самом Мадриду, у Универзитетском насељу и западном парку, стање је остајало непромењено и поред сталних обостраних напада и против-напада. Владина милиција покушала је и минску војну. Под зубном клиником биле су ископане две галерије и 24 фебруара 1937 потпаљене мине. Крајњи резултат је ипак био повољнији за републиканску милицију, тако да је националистички фронт морао бити повучен ка линији од гробља преко Карабанчел Бањо, затим дуж железничке пруге ка р. Манзанаресу и дуж реке до Vacia Madrid. Стога се националисти **понова враћају своме плану да Мадрид заузму маневром**. Овога пута је постојала намера да се пресеку комуникациски правци Мадрида преко Taracon-a и Guadalajara—Guенса, како би се престоница отсекла од свих извора за снабдевање.

Пети напад на р. Харами (6-13 фебруара) претставља покушај, да се обухватним дејством с југа загрози Мадриду; прекидом везе с Валенцијом положај бранилаца Мадрида је доста отежан.

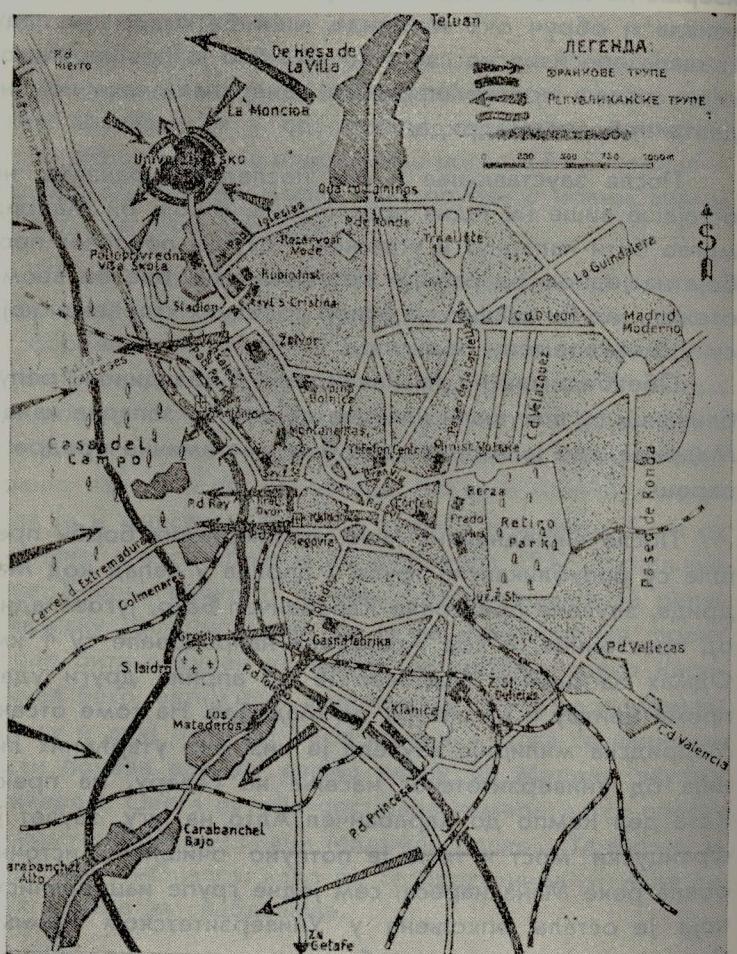
Шестим нападом, најзад (8-18 марта) долином р. Хенарес ка Гвадалахари, **тежили су националисти да прекину и последње везе Мадрида ка истоку и да тако изврше потпуно опкољавање престонице**. Офанзива није успела и обруч око Мадрида, чији би отвор по паду Гвадалахаре износио свега 50 км., био је проширен после успешне против офанзиве ќенерала Миахе команданта одбране Мадрида.

После заустављања и ове последње офанзиве, не остајаше више ни једна нова страна, с које би Мадрид могао бити нападнут и угрожен. Покушај поновног пробоја на једном од ранијих пет фронтова, био би веома отежан, јер би наишao на отпор солидних утврђења, која су у међувремену подигнута.

Обезбедивши на тај начин везе с позадином, републиканци су покушали нападна дејства са западне ивице Мадрида, где је нападач већ био местимично продро у варош.

После вишедневних јаких артилериских борби пре-ше су републиканске трупе 7 априла у напад код Мадрида, заузеле предграђе Карабанчел Бањо, југозападно од престонице, а код Аранхуеза напредовале су 1 км. Одмах за првим, следовао је 10 априла други удар према центру и на северу од Мадрида. На томе отсеку Мадридска милиција заузела је низ јако утврђених линија од универзитетског насеља на северу, па преко Каза дел Кампо до Карабанчел Алто на југу, заузет је француски мост и тиме је потпуно очишћена источна обала реке Манзанареса, сем једне групе националиста која је остала опкољена у Универзитетском насељу. Следећих дана напад републиканских трупа под личном командом ќенерала Миаха, команданта одбране Мадрида, продужен је у два правца: на Ескоријал и на Каза дел Кампо. Истовремено на Гвадарами републиканска

милиција прелази 13—14 априла преко тешко пролазних висова и почиње да се спушта у правцу Авиле напредујући за један дан 5 км. ка месту Навал дел Маркес.

Сл. 27
Борбе око Мадрида
30 априла 1937 — 28 марта 1939.

Генерал Франко, ма да је још 10 априла упутио известан део трупа са западно мадридског фронта ћенералу Моли пред Билбао, ипак је предузео низ напада и против-напада у циљу ослобођења опкољених делова у Универзитетском насељу. Овога пута догодило се исто што се одиграло више пута у ранијим покушајима: обе стране нападају без одговарајућих припрема и срестава и, чим се после неколико дана истроше, напад мараксава. Републиканске трупе нису биле у стању да пробију опсадни фронт националиста, јер су радови уређени око Мадрида, израђивани у току 5 месеци, добили облик утврђеног појаса, који се не може савладати у једном налету без нарочитих мера. Тако су од 15 априла 1937 год. борбе пред Мадридом понова замрле и ограничиле се од стране националиста на покушаје ослобођења угрожених јединица из Универзитетског насеља, а од стране републиканске милиције у мањим ударима у циљу месне исправке на појединим отсецима, нарочито код Ескориала (19 априла), код Толеда (23—25 априла) и код Лас Розаса (30 априла).

Све до 28 марта 1939, када се Мадрид предао, није уопште дошло до борби у самом граду, изузев на његовој западној ивици. Обзиром на величину насељеног места (око 850.000 становника у 1936 години са површином од 67 квадратних километара) вођене су и нападне операције више у стратегиском смислу. Ми смо их навели у најкраћим потезима, јер при употреби снага сразмерно величини места, оне потврђују тактичка начела: **везати насељено место са фронтом и тежити његовом опкољавању**. Свих шест националистичких офанзива тежиле су баш томе циљу.

Из вођених борби око Мадрида, поред свега тога, може се поцрпети читав низ поука првенствено из области дејства савремених борбених срестава; артилерије,

борних кола и авиације на велике градове, а затим и што се тиче свеколиког уређења за одбрану једне милионске вароши.

Дејство артилерије. Сви главнији покушаји овлађивања Мадридом, као што смо видели, чињени су одмах у почетку рата, крајем 1936 и почетком 1937 године. У то време обе стране располагале су још само оном артилеријом, која је била у наоружању шпанске војске, а то је укупно око 900 оруђа пољских 75 мм., дугачких 105 мм. оба система Шнајдер и хаубица 105 Викерс, 150 Круп и 155 Шнајдер. Скоро три четвртине означеног броја оруђа било је у рукама националиста. У првим нападима Мадрид није штетио па и доцније, све до краја 1938 године, вршена су с времена на време жестока бомбардовања. Па ипак успех је изостао. Разлог овоме треба тражити вероватно у чињеници што су националисти имали слабу артилерију и по броју и по калибу. Било је свега око десетак батерија 155 мм. док тежих калибара изгледа у опште није ни било. Показало се, међутим, а то смо видели и на Београду, 1914—1915 год., да погодак артилериског зrna у кућу, што се и сада доста често дешавало у Мадриду, при експлозији у многим случајевима направи рупу на зиду и руши само једну до две собе. У том погледу знатно јаче се показује дејство авионских бомби. Савремена бомба од 150 кгр., при поготку у зграду, претвара је буквально у рушевину.

Овим се може објаснити да Мадрид и после две године бомбардовања није много оштећен и да ни живот у њему није сасвим поремећен. Варош је међутим од првог бомбардовања артилеријом, извршеног 5 новембра 1936 године, тучена 24 пута само у том месецу, 14 пута у децембру; у 1937 години: 4 пута у јануару, 5 пута у марта, 10 пута у априлу, 5 пута у мају, 3 у јуну, 2 у јулу, 5 у августу, 2 у септембру, 9 у октобру при

чему је 11-ог октобра за 1 час избачено 1.152 зrna причинивши код браниоца губитке од 100 мртвих и 200 рањених, 6 у новембру, при томе је 27-ог избачено 1000 зrna са губитцима у вароши од 25 мртвих и 40 рањених; 12 у децембру; у 1938 год.: 3 у јануару, 7 у фебруару, 6 у марта, 3 у априлу, 3 у мају од којих је само у току 3-ћег маја избачено 1.700 зrna са губитцима код браниоца — 50 мртвих и многобројни рањени, 2 у јуну.

Борна кола. Мадрид је имао за браниоца ту сретну околност што се дуж целе западне ивице, где се једино нападач и приближио граду, налази водени ров — р. Манзанарес, која представља знатну препреку за борна кола. Сем тога, у времену непосредних напада на престоницу националисти су имали највише 40, а доцније до 100 борних кола, дакле сасвим недовољно за напад на варош површине од 67 кв. км. као што је Мадрид, уређену по дубини и са зградама чврсто саграђеним. Стога, ма да бранилац у првим данима није располагао савременим противоклопним срећствима, већ се борио тако рећи голим грудима, бацањем експлозивних метака из непосредне близине и паљењем борних кола помоћу флаша напуњених бензином, ипак се одбрана показала успешном.

Ваздухопловство. Највећи број авиона употребљених једновремено за бомбардовање Мадрида у току трогодишњег рата износио је 50 апарата. Јачина група кретала се иначе редовно од 10—12 до 35—40 авиона.

Од 24-ог августа, када су на Мадрид пале прве бомбе из ваздуха, па до краја априла 1938 године вршена су бомбардовања по месецима овако: 1936 године у августу — 2, у септембру — 6, у октобру — 12, у новембру — 18, у децембру — 1; 1937 године — у марта — 1, у априлу — 1, у октобру — 2, од којих је 14-ог октобра одједном бачено 600 бомби (50 мртвих и рање-

же имати онај одлучујући, по исход целог рата утицај, који му придају присталице извесних крајности у оцени ваздухопловства као борбеног срества. Може се претпоставити да би бомбардовање са 200—500 авиона имало десетоструко материјално дејство. Питање је, међутим, да ли би и морално дејство било повећано у истој сразмери. Вероватно је, да би се становништво постепено уклонило из вароши, али је исто тако вероватно, да га одлучан бранилац не би напустио као што ни једна тврђава до сада, ако је имала одлучног команданта, није принуђена на предају само артилериским дејством.

Не треба ипак ићи ни у другу крајност-потцењивати вредност дејства из ваздуха на велике градове. Ово дејство неоспорно може да причини велику материјалну штету, рушењем извора за свеколико снабдевање у важнијим средиштима; оно може осетно да начне морал становништва; може да повећа у знатној мери расуло код већ растројеног непријатеља, али за постизање решења потребна је складност садејства свих борбених срества.

Опште мере за уређење одбране велике вароши.

Швајцарски новинар Др. Х. Хејсер (Dr. H. Heusser), који је лично боравио у Мадриду, износи у једном чланку, објављеном у свесци 9 (за септембар 1938. г.) часописа »Allgemeine Schweizerische Militärzeitung« своје утиске и поуке. Чланак је нарочито поучан што обилује подацима о томе, како је шпанска престоница од незаштићене вароши скоро напуштене и остављене на милост нападачу, целиснодним мерама претворена у неосвојиву тврђаву, која је преко две године одоловала надмоћнијим нападима и ако са доста оскудним везама са позадином. Стога ћемо навести важније податке из означеног члanka:

Оглас мобилизације и образовање јединице. — За неколико часова по избијању побуне

влада народног фронта обавестила је бежичним путем јавност; исте ноћи биле су већ наоружане и опремљене све дотле формиране радничке јединице. Кадровске трупе и активни официри, са незнатним изузетком, стали су одмах на страну ђенерала Франка и влада на њих није могла рачунати. На брзу руку наоружану радничку милицију, без икакве војне обуке, без стручних старешина, духовно поцепану партиским непријатељствима, тешко је било уредити у велике јединице способне за складан рад. Већ из овога јасно се истиче колико су слаби били изгледи на праву и успешну одбрану Мадрида.

Припремне мере пре непосредне опасности од напада. — Ипак су се ове на брзу руку образоване јединице снашли и поделиле улоге: половина је предузела уређење саме одбране, док је друга половина вршила полициски надзор у вароши и примила на себе разне неборачке службе. Постепено су и ови из позадине све више упућивани у ровове, тако, да су у тренутку напада на Мадрид били већ сви под заједничком војном командом.

Чување објекта и надзор становништва. — Првих месеци, док су се борбе водиле даље од Мадрида, приступ вароши је био слободан. Ипак су од првог дана постављени стражари-полицајци на жељезничким станицама, код мостова, улаза у варош, јер је постојала опасност од злонамерних покушаја. Да би се ово спречило уведен је строги надзор, нарочито ноћу и по унутрашњим квартовима; милиционари наоружани пушком и пиштолjem чували су јавне зграде, фабрике, стоваришта и све уличне прелазе; при сваком сумњивом случају уз позив стражара одмах је следовало и неколико метака. Устројена је нарочита редовна и тајна полиција која је будно мотрила на сваког грађанина и одмах уклањала непоуздане. Надзор над странцима је по-

оштрен; вршили су га нарочити чиновници, али се при томе нашло на знатне тешкоће због великог броја посланстава и конзулате.

Реквирирање возила, трговина оружјем и зграда. — Већ другог дана по огласу народне мобилизације на улицама Мадрида није се могло видети ни једно приватно лице са возилом без нарочите дозволе. Сва превозна средства била су реквирирана и стављена под војну управу. Исто је учињено и са свим фабрикама и радњама у којима је произвођен или даван ратни материјал. Затим су све зграде и палате политичких противника узапићене и претворене у канцеларије, болнице или касарне.

Грађанска управа. — Сви чиновници, који су се затекли на својим местима, остали су и даље да врше ранију дужност. Зато су редован надзор по свим државним и приватним надлежствима вршили опробани, наоружани чиновници. Разуме се, да је милиција пре свега узела у своје руке старање о снабдевању намирницама, електричну централу, плиナру и водовод.

Дотур животних намирница и забаве. — Првих недеља снабдевање је текло без икавог застоја, ма да су извесне намирнице морале бити довожене заobilaznim путем. Управа је шта више правилно схватила психолошку потребу да што мање мења редован ток живота. Тако је становништву стављено посредним путем до знања, да и ако се у земљи воде огорчене борбе, за безбедност престонице то нema никаквог значаја.

У том погледу вреди истаћи и одлуку владе да остави отворена сва места за провод. Позоришта и биоскопи били су истински узети у руке власти али само зато, да би се уједначиле цене, док су програми остављени без промене. Ово је несумњиво повољно утицало на дух становништва, отстрајујући му пажњу од наступајуће опасности.

Разне припремне мере. — У јесен 1936 године, када су се националистичке трупе приближиле Мадриду, варош је постепено и неприметно била припремљена за одбрану. Пошто се водовод налазио у непосредној близини вероватног фронта, те је могао лако бити оштећен, становништву је наређено да се осигура водом — да каде и сво веће посуђе буде стално напуњено водом. Одржаване су већ прве пробе замрачивања, биоскопи су раније завршавали вечерње преставе у циљу уштеде осветљења. Пошто се приближавала зима по кућама је прикупљано одело, обућа, покривачи и кухињско посуђе за војнике на фронту. Затим су се стале повећавати извесне дажбине на пиће у корист Црвеног крста.

Стање при првом нападу на варош. — И поред свих припрема и поред тога што се скоро сваког часа националисти све више приближавали путем via Toledo, ипак је непосредни напад на варош 7 новембра 1936 године дошао тако брзо да се може сматрати правим препадом. Тако се догодило да је последње отступање, у градске зидине, извршено у потпуном расулу и да нико није био припремљен за борбу. Болнице су биле већ препуне, трупе су притицале као бујица без официра и без материјала, док је противник снажно надирао са авионима, борним колима и с коњицом. Изглед нападача изазивао је код оно мало бранилаца утисак најсавременије опремљене војне сile и појачао је још више код њих осећање потпуне немоћи. Влада побеже исте ноћи у Валенцију, оставивши Мадрид његовој судбини, без обједињене команде одбране. Пуна два дана трајала је ова пометња, страх и колебање у позадини, да ли ће се престоница бранити или напустити, а за сво то време само танак борбени ред на фронту задржавао је нападача.

У последњем тренутку дођоше грађани к себи, нађоше се трупе спремне за отсудну одбрану, а у исто

време стиже неочекивано и ново оружје и ратна опрема.

Целокупно грађанско становништво устало је на одбрану свога огњишта као један човек. Борбенији су се измешали са трупама у I борбеном реду, остали се латили својски службе снабдевања, подизања барикада и ставили су се на расположење Врховној команди.

У томе тренутку за целу варош издата је само једна, сама по себи разумљива, проста и јасна заповест: свако ко је у стању да рукује ма каквим оружјем одмах је упућиван на фронт, док су остали распоређивани на разне помоћне дужности.

Употреба бежичне везе за војне и за управне сврхе. — Дефинитивни распоред саопштен је свакоме у последњем тренутку преко бежичне станице. Још једном се истакао велики војнички значај овог савременог средства за везу.

Као што је раније поменуто републиканска влада се послужила већ једном успешно овим средством, када је за неколико часова позвала становништво под оружје. Затим је хитно проширила јавну службу бежичне везе толико, да је на свим трговима, у свим кафанама и гостионицама поставила звучнике, а свим приватним сопственицима радио апарата наредила, да их држе стално поред отвореног прозора. На тај начин могао је бити пронађен сваки појединач, ма у које доба дана или ноћи. Чим је ово уређење било изведено, давана су преко рада не само наређења војне природе, већ и сва саопштења која су се тицала разних помоћних служби, снабдевања животним намирницама и осталог.

Када је дошло до напада на Мадрид, Команда одбране је позвала становништво угрожених квартова да приступе одмах подизању барикада и већ кроз један сат налазиле су се у свакој улици потребне радничке колоне, које су преко ноћ претвориле отворену варош у праву тврђаву.

Подизање барикада. — Изградња барикада показала је пре свега неоспорно јасно, како је могуће једну иначе незаштићену, и отворену варош, претворити у праву неосвојиву тврђаву првога реда и то с

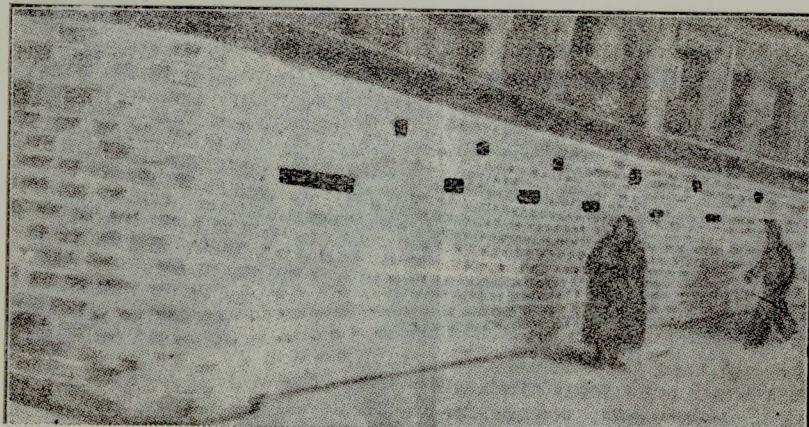
Сл. 28

Трг Atocha у Мадриду затворен бетонском барикадом.

примитивним средствима и запаљујућом брзином. Саме куће са својим многим спратовима и с јаким подрумима чиниле су боље стрељачке заклоне и склоништа, него што су више пута вештачки рађени војнички положаји; затим, пошто је и противник продро у истакнуте зграде на ивици вароши, бранилац није могао више да буде тучен артилериском ватром и бомбама из ваздуха.

Значај присебности појединача у паници гомиле. — О душевном расположењу становништва швајцарски писац износи следеће:

„Првих дана бомбардовања из ваздуха и артиљеријом, ми странци, као и целокупно становништво, дрхтали смо од страха и хитали смо у склоништа, у подруме, у улазе појединих зграда, свуда где смо могли. Али временом смо се на то навикли и то невероватно брзо. Ратна атмосфера у којој смо боравили и сазнање да смо сви другови по патњи, брзо су нас учинили ма-

Сл. 29
Зид-бариکада са два реда пушкарница на улици Мадрида.

ње осетљивим на опасности и допринели да прилично заборавимо на узбуђење и на страх! Првих дана јурили смо у склоништа на сваки знак сирене, али смо ускоро запазили, да су авиони стварно доста ретко надлетали саму варош и од тада смо престали да јуримо као без главе у хладне подруме, већ смо прво пратили лет тромотораца са отворене улице. Могли смо себи ово дозволити, јер смо се налазили у центру вароши, међу високим зградама у које смо се могли изгубити за не-пуну секунду. Ова стечена хладнокрвност била нам је од користи не само за угушивање страха већ и у погледу избегавања даљих опасности. Баш у самом, нај-

више угроженом центру, били су стално отворени биоскопи и барови, као и зграда телефонске централе на коју су стално падала зрна. Пред улазима су се налазили зидови од наслаганих ћакова са песком висине око једног метра, а да би се до њих стигло требало је прво уочити путање зрна, па затим брзо пројурити испод њих преко улице. Сва срећа је била у томе, да се не нађе на први метак испаљен са новим елементима, па који стога није могао бити оцењен! На сличан начин морале су често у вече да се враћају кући телефонскиње из централе и чиновници из осталих зграда".

Од коликог је значаја хладнокрвност појединаца у сузбијању панике кад постоји воља за одлучну одбрану писац показује на овом примеру: при првом налету националистичких трупа један кварт из предграђа, деломично већ поседнут од стране легионара, требао је да буде хитно напуштен. Да би се у реду извршио прелаз избезумљеног грађанства преко јединог моста потребан је био, као и редовно у сличним приликама, полициски кордон. Али полицајаца није било довољно и задатак је морао бити повериен свега двојици стражара чуvene „Guardia civil“ (жандарми). Сатима су ова два човека на коњима, са пиштолјима на седлу, остали пред излазом са моста надгледајући да гомила не закричи пут; чим би људска бујица застала они су безобзирно пуцали у гомилу и кретање је одмах бивало понова настављено.

Уништавање нераспрснутих зрна у вароши. — Пошто је на фронту почело живље дејство појавили су се многобројни задаци и за грађане из унутрашњег дела вароши. Један од значајнијих био је и уништавање зрна која се нису распруса. Много-бројна зrna лакших и тежих калибра пала су на поједиње јавне и приватне зграде и нису експлодирала. За њихово уклањање потребни су били људи који бар до-

некле разумеју посао. Зато су били употребљени старији војници који више нису били способни за борачку службу. Образовано је било и нарочито превозно одељење чији је број телефона био објављен у свим новинама. Кад би ови стручњаци били позвани долазили су одмах аутомобилом, и са свим могућим мерама обазривости уклањали су опасно зрно.

Евакуација становништва. — За евакуацију поједињих варошких квартова биле су образоване помоћне колоне, које су одлазиле и на саму просторију где су се водиле борбе. У рату се свакој већој вароши може додогодити да буде принуђена да напусти извесне делове и да се укаже потреба за хитно пребацивање становништва на безбеднија места. У сличним случајевима обично стоји на расположењу свега неколико часова. У Мадриду је овај задатак извршен одлично, али и на врло груб начин. Пошто би почетак и крај евакуације био објављен преко рада, ступала би у дејство нарочито извежбана одељења, која су се старала да у одређеном року кварт буде потпуно испражњен и припремљен за улазак трупа.

На нешто човечнији начин вршено је доцније исељавање из вароши великог броја жена и деце, кад је почело да нестаје животних намирница и кад су у престоници могли да остану само стварни бранчиоци. Ово расељавање почело је већ у пролеће 1937 и вршено је у току целе године све док су допуштала превозна средства, количине бензина и могућност саобраћаја на прилазним путевима. Расељавање су изводили нарочити одбори и вршило се по квартовима. Сваки одбор добио је од управе града адресу свих становника дотичног квarta. Били су сачињени посебни спискови жена и деце, као и свих младића и стараца који нису долазили у обзир ни за какву, па ни неборачку службу, па су према томе претстављали само некорисне потро-

шаче у престоници претвореној у тврђаву. Дозвољено је да остану жене чиновника запослених по министарствима или у болницама. За млађе намештенике устројене су нарочите трпезе где су се храниле десетине и стотине људи.

И поред овако извршених припрема нашло се на тешкоће при самом превожењу. Влада је за ову сврху ставила на расположење већи број превозних срећава, али су то већином били стари камиони који су у редовном стању већ одавно били искључени из саобраћаја. Осветио се и недостатак бензина. Раднички синдикати и републиканске трупе у почетку су показивали врло мало склоности ка штедњи, и кад су националисти отпочели напад на саму варош и дошло до бомбардовања одједном се осетила велика несташица бензина. Велика стоваришта одавно већ нису била попуњавана а дотур с југа, због непријатељског ваздухопловства, морао се вршити са великим опрезом и ноћу.

Пошто је питање превоза за расељавање било како тако решено, захтевано је од становника читавог низа улица да се иселе у року од 24 часа.

Требало је пребацити хиљаде жена и деце из непосредно угроженог појаса у села јужних покрајина; ово је изведенено без милости, али на човечан начин и без претеране журбе. Велики камиони ишли су од куће до куће и укрцавали целе породице с најпотребнијим по-кућством. Само путовање било је, разуме се, јако отежано а често и угрожавано од непријатељских бомбардера. По селима је већ све било унапред припремљено за смештај досељеника, а и животне потребе лакше је било набавити него у Мадриду.

Уређење саобраћаја. — За све врсте превоза остао је на крају, у даљој околини Мадрида, слободан само један пут и тај је, разуме се, сваким даном све више био оптерећиван. Да би се помогло саобраћају, прибегло се бољем искоришћавању железничке

мреже. Сви пристижући теретни вагони с робом и с муницијом, упућивани су главним колосеком, а сви одлазећи вагони, чије кретање није било тако хитно, слати су мањим, спореднијим пругама, које су постепено поправљане док нису изграђене у редовне колосеке. Важно је било, да ни једна једина кола не изађу из вароши празна, да би се избегао непотребни утрошак бензина; ако није било другог товара укрцаване су породице, покућство или ма какве друге ствари које је требало спасти.

Издвајање најнужнијег људства за држање у вароши. — Пошто је после вишемесечног рада Мадрид изграђен у праву тврђаву, добио се постепено и преглед бројног стања особа које су морале остати у вароши, па према томе о чијој се исхрани и заштити требало старати. Ђенерал Мијаха, који је стајао на челу војне и грађанске управе знао је тачно бројно стање потчињених му милиционара и међународних јединица, док су грађанске власти, које су с њим сарађивале, водиле надзор буквально над сваким становником. Пошто су тако удаљени из вароши сви непотребни и све непотребно, Мадрид се налазио сада у истом стању у каквом је био и у јесен 1937, тако да је могао, без особитих тешкоћа, да преброди и трећу зиму рата.

Гашење светlostи (замрачивање). — Грађанско становништво навикло се већ одавно да се само штити од артилериских зрна и од бомби из ваздуха. При томе је прошло кроз целу скалу људских утисака и осећања од прве панике па до самопоузданог спокојства и до источњачке препуштености судбини. Једне од првих вежби у којима је цела варош узела учешћа добровољно или принудно, састојале су се, као што је разумљиво у гашењу светlostи (замрачивању). Прва вежбања вршена су одмах по избијању рата, али су ускоро напуштена, јер је створена помрчина бивала

коришћена од мрачних људи те се редовно у вароши појављивала пуцњава на све стране. Тек у октобру, када су први националистички авиони стварно прелетали варош, и када су прве бомбе пале на улице и на зграде, уведено је обавезно гашење светlostи.

—
При томе нарочито уређење није било баш много потребно. Јер је у питању била лична безбедност сваког појединца и свако је имао толико умешности и бриге да сам себе чува. Било је најстрожије наређено да при гашењу светlostи сва врата и прозори по зградама морају бити затворени за све време док се непријатељски авиони налазе изнад вароши. У том погледу сазнало се од авијатичара, који су надлетали град, да је чак и потпуно осветљене мање прозоре тешко уочити с висине од неколико стотина метара. Међутим чак и по сасвим мрачној ноћи распознавале су се широке улице у средишту вароши, које су се претстављале у виду светлих бразда и ваздухопловци су се управљали по тим браздама или према тамним парковима, који су се као тамне четвороугле мрље издвајали од зграда.

За гашење светlostи у јавном саобраћају, на улицама, узела је бригу на себе једном за свагда градска управа. Све уличне лампе обложене су плавом бојом, а наређено је исто тако и свим шоферима да у плаво обоје фењере на колима. И на трамвајима је сва светlost претворена у плаву, а сем тога, чим би се смркло, брижљиво су навлачене све завесе на прозоре. Када би бомбардери нашли, кола, која су се затекла на улици заустављала су се на великом удаљењу једна од других; путници су брзо искакали из кола и хитали до најближег улаза у какву зграду, а одатле у подрум.

Из овога се види, да су предузете заштитне мере биле сасвим просте и да су се показале целисходне. Избегаван је сваки непотребан труд и мука наметањем свих могућих ситних цепидлачења и изналазака који у нужди нису никад били изводљиви или којих се нико

није држао. Ускоро је становништво, живећи стално у напрегнутом стању, било толико извежбано да више нису била потребна никаква упутства.

Заштита од бомбардовања — склоништа. — Слично је било и са уређењем склоништа, подрума и осталих места за склањање приликом бомбардовања из ваздуха. Јавна служба помоћи и у овој области је одмах у почетку енергично настала да заведе ред, па кад је то постигла, препустила је остало самом становништву. Заштита из ваздуха у средишту града била је врло лако изводљива и у ствари дosta успешна и то из два разлога: на првом месту запажено је одмах у почетку бомбардовања, да бомбе, тада употребљаване, и поред великог калибра распружавале су се већ на четвртом или најдаље на трећем спрату, изузев ако су несретном случајношћу погодиле баш на степениште зграде. Затим, баш због изнетог, савремене високе куће у средишту пружале су довољне заштите, јер су већином имале по пет до осам, а неке и више спратова. Довољно је било у овоме делу вароши да служба помоћи нареди, да се исчисте и уреде све подрумске просторије и да се капије на зградама држе и ноћу отворене. Поред свих тих капија, где су се налазили пролази за подруме, биле су излепљене велике ознаке на којима је далеко видљивим словима било исписано колики број лица може дотично склониште да прими. На тај начин могао је сваки пролазник, који би био изненађен на улици, лако да се склони за неколико секунада на сигурно место.

Сложенија — или боље рећи скоро немогућа — је била заштита спољних квартоva, који су се састојали из низких кућа. Овде није била у стању да помогне ни најбоља помоћна служба, јер у Мадриду још није било ни једног нарочитог склоништа за заштиту из ваздуха, а да их је и било, становништво не би могло да стигне до њих по три четири пута дневно или у току ноћи. За-

тим не треба заборављати да су, због несташице животних намирница, стотине жена сатима стајале пред још мало отворених месарница или пекара и да су само у случају крајње нужде пристајале да напусте своје место у реду.

Санитетска служба. — У особљу за помоћне службе није се ни једног тренутка осетила оскудица. Сви лекари ставили су се на расположење болницима још од првог дана, а потребан број милосрдних сестара узет је из народа.

Стотине грађана у многоме су корисно сарађивали на смештају рањеника, којих је било око 20—25.000 само за време одбранбене битке код Брунете, одакле су пристизали у многобројним гомилама свим могућим превозним средствима. Треба поменути да су, у предвиђању битке, благовремено сви болесници, способни за превожење били пренети из болнице у празне зграде и код приватних лица.

У предвиђању опасности која је скопчана у санитетском погледу са једном битком пред самим капијама вароши, било је наређено обавезно пелцовање целокупног грађанског становништва. Пошто је потребни сејум био набављен у огромним количинама, отворене су у свим градским квартовима многобројне летеће здравствене станице, делом с лекарима на челу, али већином под руководством лекарских помоћника или приправника. У дугим редовима стајало је становништво на улици и чекало на ред на буде пелцовано.

Довоз и подела животних потреба.

— Што се тиче дотура и поделе животних потреба, изгледа да је учињено све што је било у људској моћи. Али при свом напрезању мора се истаћи, да је старање по овоме дошло дosta доцкан и да предузете мере нису биле довољне, јер нико није предвиђао да ће рат моћи дуже да траје. Још у јесен 1936 није се ни мислило, да се по трговинама животним потребама ство-

ре потребне резерве. Ова небрижљивост трајала је све док се једног дана није изненада појавила огромна навала на ове радње. Свако је тражио у највећој журби да купи све што је за јело и конзервирано у кутијама, кондензовано млеко и суво воће. На овај начин су, разуме се, за неколико дана све залихе прешли из радњи у приватне куће и управи града није ништа друго остало већ да гледа, како ће да набави нове количине робе.

Милиција, која се већ будно старала о доброј исхрани својих другова, прва је почела да мисли и на уређење снабдевања животним потребама за дуже време. У том циљу слала је своје камионе с наоружаним пратиоцима у околна места и ту куповала и одузимала све што се по селима могло наћи за исхрану.

Страна посланства су врло често сама, са званичном дозволом, отпремала овакве експедиције у околна села за набавку најнужнијих намирница. Обрачун је прво вршен с дотичним општинама, које су по овлаштењу села независно располагале свим польопривредним поседима и одређивале цене према понуди и тражњи. Ускоро се показао потребним јачи надзор и у најзабаченијим селима, да не би становници тих места остали без последњих намирница неопходних за исхрану њихових породица. С временом је дошла и забрана да ни једна овчица не сме бити заклана без претходне дозволе одбора, а све веће количине стоке и воћа стављене су хитно под неумитни и неопходни надзор престонице. Број крава и оваца морао је бити пријављен у Мадриду, као и недељна прерађевина житарица, израда кобасица код месара и месни допринос кромпира. Надзор су вршиле месне власти, а на улазним варошким капијама претресана је свака двоколица и њен товар. Количина унетих животних потреба била је тачно бележена, а при предаји у градска слагалишта поново проверавана.

У томе се власт побринула да за другу половину зиме снабде град с већом количином животних потреба из јужних покрајина. Нарочити државни органи за куповину обишли су, по налогу владе у Валенсији, све покрајине једну за другом и систематски претражили све што се може набавити с тим, да је испорука вршења искључиво за Мадрид.

Међутим, већ првог пролећа осетиле су се тешкоће у довозу. Националисти су освајали све више крајева, а у деловима, који су остали верни републиканској власти, већ се налазило више хиљада исељеника из престонице. Ово је учинило, да је и тамо ускоро дошло до све веће оскудице у храни, уз то је и дотур из Француске све јаче опадао с једне стране због тога што је морски саобраћај постајао све опаснији, а с друге стране зато, што је и сама Барселона била принуђена да задржава све веће количине животних потреба за исхрану сопственог живља. Услед свега овога, власти у Мадриду биле су принуђене у све јачој мери да се брину, поред војничке одбране и поред превожења војника и ратног материјала, још и о отклањању опасности од глади која је сваким даном расла.

Да би се обезбедила правилна подела пристижућих животних потреба, за сваку врсту намирница била је образована посебна помоћна служба. Постајао је нарочити трг за поврће, засебан за месо и за рибу и трећи, опет посебан за воће. На велико су могле да купују само нарочито овлашћене радње у којима је био спроведен надзор до најмањих ситница. При свакој куповини морала је бити показана нарочита признаница оверена од највиших власти с важношћу само за један одређен дан. Трговине пак биле су сразмерно распоређене по свим градским квартовима и смеле су да врше продају само у одређене часове. Продаја је вршена само по картама и нарочитим исправама, које је могла да добије по реду свака породица.

Само подизање животних потреба било је скопчано с **безбројним** тешкоћама, јер су карте важиле само **дотле**, док је у радњи још било штогод за продају. Зато су **жене** већим делом још у вече хватале ред и чекале **до** следећег јутра. Више пута за време ових дугих чекања долазило је до тешких сукоба. Милиција, која би **се** ту затекла, ступала је одмах у оваквим тренутцима **у** дејство служећи се хладним оружјем или **пиштољем**, јер је добро знала, да ће се варош моћи само **тако** одржати, ако жене у целини не почну да се буне против ужасног рата.

Животне потребе дотуране су и посредовањем дипломатског кора, Црвеног крста и сличних установа.

Поред свега изложеног треба споменути, да је већ прве зиме од почетка рата становништво Мадрида било принуђено да подноси и друга ограничења. Пошто је у то време скоро сасвим нестало угља прешло се на кување **помоћу** плина, а кад су и апарати за кување са плином **морали** бити бачени у старо гвожђе због недостатка гаса, прешло се на скупљање дрва у најближој околини **Мадрида**. Напослетку је било погорено све што се затекло дрвено по испражњеним становима, па се није уступало ни пред тиме, да се у спољним квартовима посеку и употребе за гориво дрвета са улица и са тргова.

Поуке:

Швајцарски новинар Хојсер преживео је у **Мадриду** по мишљењу часописа, један део тоталитарног рата и са пуно оправдања изводи из стеченог искуства закључак, да у **савременим ратовима и поред међународних конвенција, неће** више **бити** штећена од бомбардовања из ваздуха ни **отворена** насељена места, вароши и села. У будућем рату грађанско становништво не само да ће бити **овде** онде случајно изложено заједно са

борцима, већ ће према поукама из Шпаније, у најмању руку исто толико — а може бити и на још гори начин — патити, као и војници који добро опремљени, наоружани и извежбани буду држали борбени фронт. Пошто су националисти сакупили довољан број бомбардерских авиона, почели су са разумним прорачуном да преносе напад и преко фронта, у позадину, у циљу да се и на тај начин уздрма народ и доведе до што брже предаје.

Али се показало да овај рачун није био тачан; људи, жене и деца заостали по варошима и по селима били су у самом почетку обузети паничним страхом, али су сразмерно врло брзо дошли к себи. Уместо да се подаду необузданом очајању, ови људи претворили су свој страх у смртну мржњу, и бескрајно жилаву моћ отпора против нападача. Ова мржња и истинска љубав за своју родну груду утицали су толико, да се дух војске и грађанског становништва — као што се то видело у Мадриду — претворио у једну целину тако, да је и у далекој позадини створен исто тако јак фронт као што је била и сама борбена линија. Нападач ће према томе као последицу примене оваквог рада, у свакој земљи задахнутојtoplим родољубљем, морати да рачуна са грађанским становништвом као с ратним чиниоцем првог реда.

Друга поука коју пружа јуначко држање Мадрида показује, да је у наше време и једна отворена варош у стању да се држи дуго као каква права тврђава. Штета причинена Мадриду, Барселони и Аликанте-у дејством из ваздуха и артилериском ватром свакако је знатна, пошто су порушене многобројне зграде и убијене стотине становника. Али у Мадриду још постоји већи број варошких квартова који су једва озбиљније оште-

ћени, а број погинулих грађанских лица још и да-
нас износи у целини само део изгинулих војника
само у једној јединој битци (као на пример код
Брунете или код Теруела). Што се пак тиче вој-
ничке стране одбране показало се, да већ и најне-
савршеније барикаде могу да образују значајну
препреку и да противник губи део нападне моћи
чим продре у само насељено место.

Кад су у питању веће вароши од великог
је значаја и то, да ли је становништво решено да
прими борбу или не. А кад су сви до последњег
човека спремни за одбрану, мора се бити начи-
сто да ће сваки појединач, било да носи униформу
или не, морати од првог тренутка да дели судби-
ну бораца с фронта. Јер време за које се варош
може одржати зависиће у најмању руку исто то-
лико од грађана колико и од војника.

Да је овако уређење отпорности грађанског
становништва од првог разредног значаја баш за
мање земље не може да постоји никакве сумње.

Борбе око Теруела (Teruel)

(15—29 децембра 1937).

Опкољени у Теруелу још од почетка грађанског ра-
та националисти су успели да овладају околним висо-
вима и да вежу варош са северо-западном покрајином
ходником од неколико километара. Више од годину
дана стрчао је овај клин у фронту републиканаца на
осетљивом правцу ка Валенсији. Најзад су крајем 1937
године републиканци решили, да га изравнају обухват-
ним нападом на Теруел у ком циљу су, у највећој тај-
ности, прикупили око 6 армиских корпуса, скоро четвр-
тину целокупних снага (VIII, XIII, XVIII, XIX, XX и XI XI
корпус).

Варош Теруел лежи на утоку неколико речних то-
кова; највећа од река је Гвадалавиар, која, долазећи са
запада, овде се спаја са р. Алфамбром у р. Турију.
Теруел, који су основали још Маври имао је пре гра-
ђанског рата око 14.000 становника, од кога је броја
крајем 1937 године остало свега још 4000 до 5000 ду-
ша. Ма да се налази на висоравни (900 м. надморске
висине) варош изгледа као да је у рупи, јер је са свих
страни окружена високим голим и суровим планинским
гребенима, који већином достиже висину од 1600 м:
са севера Сијера Паломера, с истока Сијера де Кама-
рена, са запада Сијера де Геа. Велика железничка пру-
га Бургос—Калатајуд—Сагунт води поред Теруела оп-
штим правцем северозапад-југоисток; место је осим
тога везано једном рударском железницом, која иде
отприлике у истом правцу као и главна пруга и везује
варош на северозападу с гвозденим рудницима Охос
Негрос и с топионицама у Сагунту. Сви путови који воде
од запада, југа и истока ка Теруелу, пролазе или преко
планинских превоја или воде кроз теснаце тако, да је
место од природе јаче заштићено. Главни друм са се-
вера, који води поред железничке пруге, био је још с
времена на време под ватром републиканских топова
са Сијера Паломера. Посада Теруела, под командом
пуковника Доминго Реја, састојала се од 6 батаљона, 2
мароканска тabora и једног батаљона грађана доброво-
љаца. Јачина ових делова с трупама из најближе око-
лине износила је свега 10.000 људи, што једва да је би-
ло довољно за одбрану противу једног озбиљнијег на-
пада. Од ових снага око 7000 чинило је посаду утврђе-
ног фронта, а око 3.000 резерву у касарнама у самом
граду. Непрекидно утврђени фронт није био уређен. У
полукруг око вароши, на фронту ширине око 50 км.,
налазило се око дванаестак утврђених села и 50 подиг-
нутих ослоних тачака. Варош је још од римског доба би-
вала често нападана; била је опседнута од француског

маршала Сише (Suchet) 1808 и издржала два напада Карлиста у 1874 години.

Пошто су довођењем XXII корпуса на припремни положај између места Вилалба и Тортахаде (сл. 30.) у току ноћи 14/15. децембра завршене и последње припреме, напад је отпочео овај корпус 15. децембра у 7 часова у три правца: са севера, с југозапада и са истока. После сасвим кратке артилериске припреме републиканске трупе, потпомогнуте авијацијом, борним ко-

Сл.30.

**БОРБЕ ОКО ТЕРУЕЛА
(15-29 ДЕЦЕМБРА 1937г.)
ОПШТИ МАНЕВАР**

лима и оклопним аутомобилима кренуле су у напад. Док су борна кола, упућена долинама у групама од по 10—15 кола, напала непосредно ослоне тачке, пешадија се неопажено провукла између истих. Изненађење је било потпуно.

У исто време прешао је у напад с југа XVIII армијски корпус. Овде се поновио сличан поступак као и код XXII корпуса: док се посада уређених за одбрану села држала, нападач је између истих продро у долину и

допро — у једном налету — до с. Сан Бласа,oko 5 км. западно од Теруела.

Као што је већ истакнуто Теруел је од природе заштићен са свих страна. Старо, по некима још из доба Римљана, а у сваком случају из времена боравка Ма-вара у овим крајевима, само насељено место има облик овала око 700 метара дужине и 400 метара ширине, положеног на заравни, која се издига за 20 до 30 метара изнад долине. Некадашњи градски зидови претворени су у пут са дрворедом за шетњу; у унутрашњости

Сл.31

**БОРБЕ ОКО ТЕРУЕЛА
(15-29 ДЕЦЕМБРА 1937г.)**

тога пута налази се средиште вароши, док се изван њега место шири на све стране у виду предграђа и летњиковца.

Пред вече 15-ог децембра Теруел је стварно већ био опкољен; нападач се налазио на 5—10 километара од вароши и држао је скоро све висове који господаре местом. Ипак је, познавајући земљишне тешкоће, задржавао се неколико дана у циљу уређења заузете просторије и предузимања припрема за даљи напад. За то време, по овлађивању 18. децембра железничком ста-

ницом (сл. 31.) и висовима западно од вароши, особито врхом Муела де Теруел, нападач је стално дејствовао на средиште насељеног места артилериском ватром и бомбардерском авијацијом.

Бранилац је ово дејство подносио сразмерно без већих губитака, јер је цео Теруел избраздан низом пешина и природних подземних ходника, међусобно повезаних, који су претстављали одлична склоништа. Стежући постепено обруч око Теруела, нападач је 21-ог децембра овладао ареном за борбу бикова, а пред вече допро до првих кућа у самој вароши. Следећег дана, 22-ог децембра, републиканци су продрли у предграђе Сан Хулијан (San Julian).

По подне истог дана, извршен је напад на средиште вароши. Под заштитом борних кола проридали су пешаци од куће до куће и ручним бомбама крчили себи пут.

Борба је била веома жилава. Бранилац је држао прве спратове и снабдевен сврдлима, бушио сваки час зидове на другом месту, дејствујући отуда митраљеском ватром.

На крају дана, у рукама бранилаца остале су биле још само две велике зграде, семинарија, приближно у центру вароши и палата грађанске управе, на јужном делу. Посада ових зграда, око 2000 људи пружала је и даље отпор. Шта више отпор није престао ни када је у поменутим зградама нападач изазвао пожар. Права опсада ових зграда трајала је око 15 дана: нападач је са суседних кровова и са осталих погодних места спречавао ватром аутоматских оруђа сваки покрет у унутрашњости кућа претворених у ослоне тачке. Нарочито је опасна за посаду семинарије била општинска зграда, коју нападач није пропустио да заузме одговарајућом снагом. За сво време борбе командант опкољене посаде Теруела био је у вези бежичним путем са осталим

трупама. Посада се предала тек када је утрошила сву муницију и храну.

БОРБЕ ОКО БЕЛЧИТЕ И ОПШТА ИСКУСТВА ИЗ БОРБИ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА У ШПАНСКОМ ГРАЂАНСКОМ РАТУ.

У току целог рата у Шпанији, као што је већ поменуто, одбрана насељених места и борба за овлађивање овим местима играла је врло важну улогу.

Просечно мање насељено место у Шпанији састоји се из кућа на два до три спрата, саграђених од тврдог камена-гранита. Већина зграда има дубоке подруме, који често образују читаве ходнике и употребљавају се обично за чување вина и маслиновог уља. Зидови зграда су непосредно наслоњени један уз други. Тако се образују блокови кућа-квартови, међусобно раздвојени узаним улицама, кроз које може једва да прође теретни аутомобил. Свако насељено место има једну или више цркава. По дебљини зидова, масивности израде, са јаким, окованим вратима, са прозорима затвореним челичним решеткама цркве представљају праве моћне тврђавске објекте.

Овако насељено место уређује се за одбрану сразмерно лако и брзо. Овлађивање таквим местом претставља веома сложен задатак.

Одбрана

Положаји у Шпанији обухватали су скоро редовно читав низ мањих насељених места што је доводило до њиховог веома брижљивог уређења за одбрану.

Одбрана насељеног места може се поделити на спољну и унутрашњу. Спољна одбрана уређивана је по начелу кружне одбране — у све стране. Састојала се

из неколико ослоних тачака удаљених 1—2 километра од ивице насељеног места. Ослоне тачке обухватале су низ ватрених тачака, а на главним приступима ка вароши, нарочито поред путева, подизане су двоспратне карауле (блокхаузи) од армираног бетона за посаду од једне десетине до вода.

Ослоне тачке су уређиване обично са радовима у типу пољске фортификације, који су извођени са материјалом нађеним на лицу места и са широким коришћењем џакова са песком. Свака ослона тачка имала је по неколико добро уређених митраљеских гнезда, са дебљином зидова која достиже до два метра. Исте дебљине је и покривка. Гнездо има две до три пушкарнице и склониште за митраљезе које штити од артилериске ватре и од парчића бомби из ваздуха. Ватрене тачке везују се међусобно и са позадином саобраћајницама. Располажући увек на ватреној тачци довољном количином убојних потреба и налазећи се у сразмерној безопасности од артилериских гађања и од дејства из ваздуха, митраљесци су били у стању да издрже дуже време ватрено дејство нападача. Понекад већи део одбранбених радова извођен је од армираног бетона. На прилазима ка Мадриду републиканци су располагали са неколико линија бетонираних радова способних да издрже јачи и дуготрајнији ватрени налет артилерије и ваздухопловства.

По правилу испред ослоних тачака подизане су препеке против борних кола (ровови, шипови, нагиби). Веома често успешну противколску препеку образовале су „терасе“ на земљишту којих у Шпанији има скоро свуда. Ове терасе са читавим забранима маслинових или поморанцинских дрвета пружају могућност добrog прикривања (маскирања) одбранбених радова.

Међупростор између ослоних тачака поседале су стрељачке десетине; овај међупростор обавезно мора

да буде тучен митраљеском ватром из двеју ватрених тачака са крила.

Испред целе линије „спољне одбране“ насељеног места подизане су препеке од жице ширине 2—3 ре-да кола.

За случај да бранилац не успе да задржи нападача на линији „спољне“ одбране, припремана је благовре-

Уређење за одбрану зграда у једној шпанској варошици (на прозорима и балконима виде се џакчићи са песком).

мено одбрана у унутрашњости насељеног места. Уређиване су за одбрану велике зграде. Отвори за врата и прозорски испуњавани су џаковима са песком, израђиване су пушкарнице. У кућама су митраљези тако постављани да могу да ткуку улице које се налазе поред дотичне зграде или ка њој изводе. Искуство из уличних борби у Шпанији показало је, да није целисходно стављати митраљезе непосредно поред прозора пошто пламен и дим за време гађања омогућавају непријатељу да брзо открије место митраљеза, стога је корисније постављати митраљезе дубље у одаји, на 5—8 метара

од прозора или од врата. Зато је потребно да се извади прозорски оквир, — нарочито оплата и да се отвор испуни џаковима са песком. У извесним случајевима неће бити потребно да се изваљују прозорски оквири, али тада митраљез треба поставити дубље у одаји на специјалним подлогама или на столовима. Ма да постављање митраљеза у дубини одаје повећава мртве просторе у ватреном пољу дејства оруђа ипак је корисно, јер отежава противнику да открије и уништи ватрену тачку.

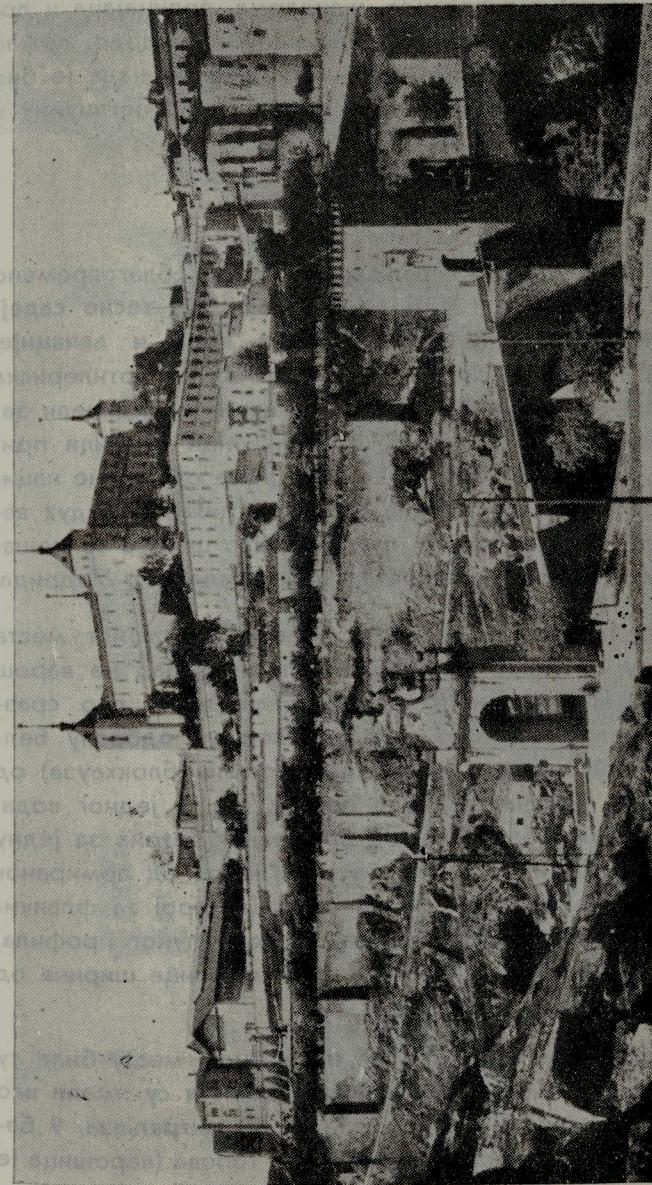
За одбрану су обично уређивани први и други спрат. Подруми брањених зграда коришћени су као склоништа за време артилериске ватре и налета ваздухопловства. У подрумима је сасрећивана и већа количина убојничких и животних потреба и воде.

Из једне зграде у другу понекад су пробивани кроз зидове пролази који су омогућавали маневровање митраљеском ватром премештањем оруђа с једног ватреног положаја на други. На овај начин пружа се могућност одbrane целога кварта.

Улице су прекопаване дубоким рововима, у циљу отежавања кретања борних кола.

Када се имало на расположењу времена подизани су на главним правцима преко улица „зидови-барикаде“ од камена, дебљине 1—1,5 метар. Овај зид има низ пушкарница које омогућавају гађање пушком из стојећег и из лежећег става. Таквим „зидовима-барикадама“ било је преграђено, на пример, много улица у одлично уређеном за одбрану Мадриду. (в. сл. 33.)

Добро уређена одбрана у унутрашњости насељеног места даје могућност браниоцу да издржи у појединим зградама дуготрајнију опсаду чак и кад је сасвим опкољен од стране непријатеља. Познат је случај одбране Алказара у Толеду где се гарнизон од око 1200 људи

Сл. 33
Изглед Алказара (у Толеду) пре грађанског рата.

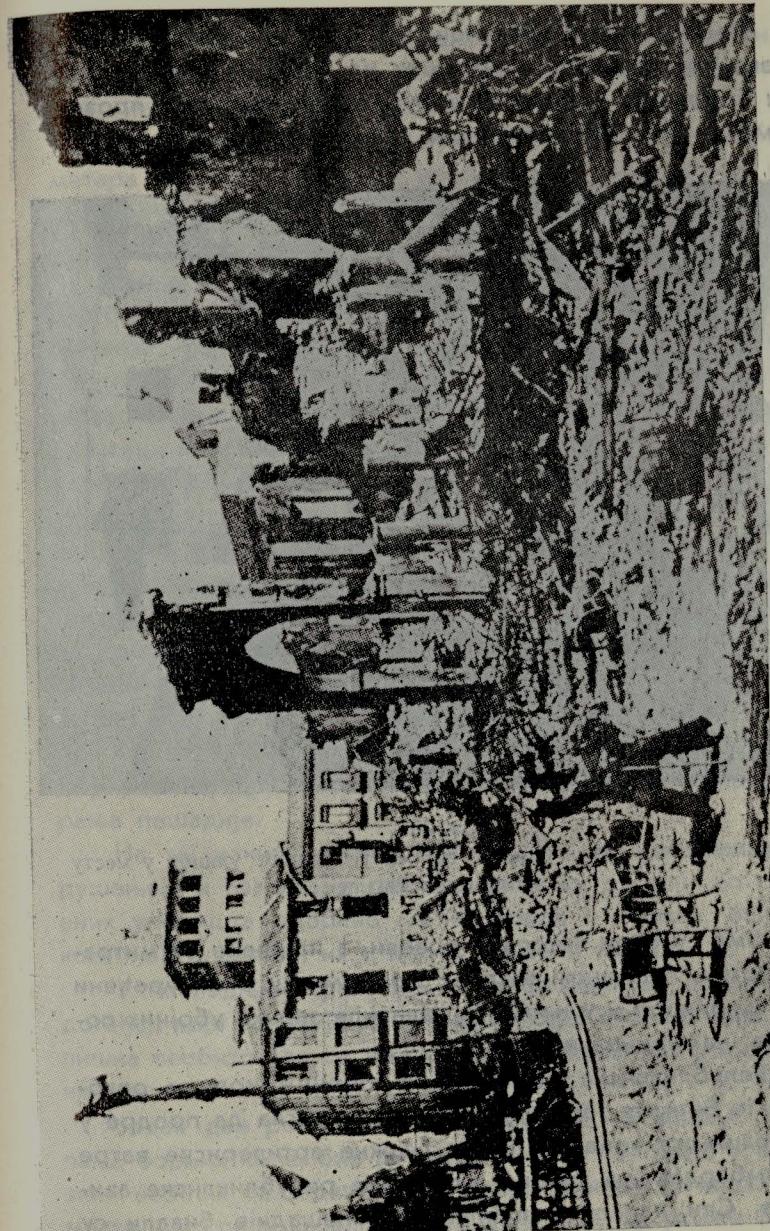
(питомаца војне академије, жандарма, полицијаца и добровољаца) под командом пуковника Москардо, држao од 18 јула до 28 септембра — 72 дана — када је био ослобођен. За сво то време имали су 80 погинулих и 500 лакше и теже рањених.

Напад.

За овлађивање насељеним местом благовремено добро уређеним за одбрану потребно је **тесно садејство пешадије, артилерије, борних кола и авијације**. Рат у Шпанији пружа примера где чак ни артилериска ватра, ни бомбардовање из ваздуха нису допринели заузимању утврђене зграде. Републиканци су били принуђени, на пример, под куће поседнуте од стране националиста да стављају мине и да ове дижу у ваздух заједно са непријатељском посадом, као што се то дешавало више пута у универзитетском насељу код Мадрида.

Као типичан пример борбе око насељеног места у рату у Шпанији може да послужи напад на варош Белчите. Националисти су добро утврдили ово сразмерно мало насељено место. Спољну одбрану Белчите чиниле су: две двоспратне карауле (блокхауза) од армираног бетона свака за посаду од по једног вода, једна караула (блокхауз) од армираног бетона за једну десетину, петнаест митраљеских гнезда од армираног бетона, један митраљески капонир, (построј за фланкирање рова или међупростора), ровови пуног профиле, противколске препреке и препреке од жице ширине од 2—3 реда кола.

Зграде и улице у самом насељеном месту биле су добро уређене за одбрану. Националисти су имали као посаду у Белчите: 3000 пешака са 40 митраљеза, 9 бацача, 4 противоклопна и 10 пољских топова (варошица је бројала око 3.500 становника).

Сл. 34

Изглед Алказара (у коме се налазила Војна Академија) после 72 дана опсаде.

Пошто су републиканци пробили линију спољне одбране националисти су прешли на одбрану унутрашњости насељеног места. Посели су веће зграде са прозорима и вратима испуњеним цаковима са земљом; на

Сл. 35

Националистичке трупе опрезно напредују узаном улицом у месту Santa Cruz de Retamer.

улицама су били ископани ровови, а и тучене су митраљеском и пушчаном ватром; подруми су били уређени као склоништа и у њима се налазиле залихе убојних потреба, намирница и воде.

Републиканска пешадија са борним колима опколила је Белчите, али није у почетку могла да продре у унутрашњост града и поред снажне артилериске ватре и бомбардовања вароши од стране републиканске авијације. Сви напади републиканске пешадије бивали су

одбивени пушчаном и митраљеском ватром, националиста који су се утврдили у зградама. Тада су републиканци предузели дејство на овај начин:

Артилерија је била привучена на даљину до 500 метара и отворила је ватру непосредним нишањењем на пронађене (откривене) ватрене тачке и на зграде поседнуте од стране националиста.

Борна кола у мањим групама, пришавши зградама на 100—200 метара, отварала су из топова ватру на митраљезе, који су сметали напредовању пешадије. Под заштитом артилериске ватре и ватре из борних кола, пешадија је прилазила непосредно уз саме зграде, прво на ивици вароши, па је одатле ручним бомбама избацивала браниоца и заузимала кућу по кућу.

У Белчите су улице веома узане, куће су тесно притљубљене једна уз другу. Да би избегла губитке од снажне пушчане и митраљеске ватре, којом је бранилац тукao улице, републиканска пешадија је била принуђена да пробија пролазе кроз зидове кућа пијуцима, ашовима или гађањем из топова. Надирући кроз ове отворе нападач је постепено овлађивао једном кућом за другом. Истовремено су се кретала улицом, двоја по двоја, борна кола, држећи се паралелно са правцем продирања пешадије.

На тај начин, крчећи пут борним колима, ватром, рашењем и гранатама републиканци су допрли до главних упоришта одбране (веће зграде — црква, банка, касарна), опколили их и најзад заузели варош.

У последњим тренутцима борбе одиграо се и овај догађај, који показује да ни једна мера опрезе, није излишна особито кад се има посла са жилавим и упорним противником.

Један део републиканске пешадије, са мањим групама борних кола, био је постављен на положаје у близини вароши са задатком да спречи браниоцу излаз из места. Ово се показало сасвим умесним, јер је око 1000

националиста, који су се налазили у цркви, било решено да умакне из вароши. Они су успели да пробију обруч републиканске пешадије, али, потпавши под смртоносну ватру из борних кола, били су принуђени да се предају.

Раније су се републиканци у нападу, веома често трудали да по сваку цену овладају насељеним местом које би им се нашло на путу. Губили су око тога много времена, губећи све користи које су биле скопчане са изненадношћу напада. Ово исто су чинили и националисти и, према извесним проценама, изгледа да је баш један од таквих напада — на Толедо — предузет више из осећајних разлога омогућио републиканцима да уреде одбрану Мадрида. У последње време, нарочито у офанзиви на р. Ебро, републиканске трупе су радиле правилније. У овој офанзиви **први борбени ред републиканских трупа није водио борбу око насељених места већ их је обилазио**, развијајући даље постигнути успех. Овлађивање тако пређеним од стране првог борбеног реда упоришта одбране поверавано је другом борбеном реду.

III. — ЈАПАНСКО-КИНЕСКИ РАТ

[7 јула 1937]

Борбе око Шангаја [сл. 36 и 37]

(28 јануара—5 маја 1932 и 13 августа—30 октобра 1937)

Шангај је главно место покрајине Кјанг-су; налази се на пловној р. Ванг-пу, притоки р. Јангце-кјанг (Плаве реке) у коју се улива у близини Источно-Кинеског мора. То је највећа варош у Кини и један од највећих градова у свету уопште (шеста по реду, после Њујорка, Лондона, Токија, Берлина и Чикага). У 1928 имао је 2,726.000 становника а пред почетак јапанског напада у 1937 преко 3,5 милиона душа.

Варош се састоји из европског и кинеског дела. Европски део чине француска концесија (1,5 квадратних километара површине и 500.000 становника) и међународна концесија (22,5 квадратна километра површине са око 1 милион становника). У европском делу живи дакле око 70.000 странаца и око 1,5 милион Кинеза. Кинеска варош састоји се из три дела: Нантао, Чапеј и Путунг; прва два су у непосредној вези са источном ивицом француске и енглеске концесије, а трећи са северном границом међународне концесије. У кинеском граду живело је преко 2 милиона Кинеза, мањом радника, занатлија, чиновника и мањих трговаца.

Шангај је два пута био нападнут од стране Јапанаца и оба пута су се водиле огорчене борбе у самој вароши.

Први напад

(28 јануара — 5 маја 1932)

Први пут, због захвата од стране Јапана северних кинеских покрајина, у јануару 1932 године развио се у Шангају јак против јапански покрет. Јапански конзулат предао је 21-ог јануара ултиматум претседнику општине ћенералу Ву Тјех-Ченгу са захтевом, да се покрет сузбије у року од 24 часа. До 28-ог Јапанци су искрцали своје трупе и тога дана отпочеле су огорчене борбе између Кинеза и Јапанаца у Чапеју, на самој граници међународне концесије с бомбардовањем из ваздуха и великим губицима на кинеској страни. У тим борбама прославила се 19-та кинеска армија, (60., 61. и 78. дивизија — свега 27.500 пушака, 72 митраљеза, 24 брдска топа и 40 бацача). После затија од 29. јануара до 18. фебруара, Јапанци су тога дана поднели захтев, да се ова армија повуче за 20 км. од вароши и да се поруше форови Ву-сунг, на ушћу р. Ванг-пу до 19-ог фебруара. Пошто нису добили повољан одговор, Јапанци су прешли у напад 20-ог фебруара на фронту од Чапеја до Ву-

сунга,' но после првог успеха Јапанци су одбијени; у повојном нападу 23-ег код Кјанг-хуана, северно од вароши Јапанци су претрпели понова већи пораз. Тада, док се у Женеви воде преговори за примирје, Јапанци искрцавају нове снаге. После борби вођених 2—3-ег марта потписано је 5 марта привремено примирје, по коме су се Кинези повукли на 20 км. од Шангаја; 5 маја закључено је и коначно примирје после чега су завршene операције. У току сукоба бомбардовањем артиљеријом с ратних бродова и из ваздуха, порушен је читав кварт у кинеском делу вароши; Кинези су имали 6080 мртвих војних и грађанских лица и 2000 рањених, а Јапанци 370 мртвих и 3760 рањених из војске и морнарице. Ова прва шестонедељна борба око Шангаја била је од веома великог значаја по другу одбрану, јер је показала Кинезима да су у стању, да се успешно одупру Јапанцима сматраним дотле непобедивим.

Друга операција код Шангаја (13 августа — 30 октобра 1937).

Као непосредни повод за други напад на Шангај послужило је убиство у сукобу с кинеским војницима 9. августа на аеродрому Хунгјао (ј. з. од вароши) једног јапанског поручника командира морнарског одреда и једног морнара. Међутим, већ од 9-ог јула т. ј. свега два дана после сукоба код места Вангпинг (познатог и под именом Хјукуч-јау — Фенг-тај,* 8 км, ј. з. од Пекина) који је послужио као повод рату, Јапанци су почели да сасрећују 3 ескадре на р. Вангпу и Јангце-кјанг. У исто време заведена је приправност у деловима Шангаја које су држали Јапанци после 1932. године (Хонкју, Чапеј и Јанг-Це-Пу). Хитно се подиже систем одбранбених радова.

* Ова два места налазе се на супротним обалама р. Јунгтианг и везана су међусобом сада већ познатим мостом Марко Поло.

Главни циљ операције око Шангаја био је вероватно: да се ослабе кинеске снаге у Северној Кини, где су се од 7-ог јула водиле жилаве борбе и да се растроји привреда Кине овлађивањем најважнијег трговачко-индустријског и лучког средишта целе земље — Шангајем.

Борба је започета у самој вароши с јапанске стране са сразмерно незнатним снагама шангајског гарнизона и искрцаним десантом поморске пешадије — свега око 8—9.000 људи под командом вице адмирала Хазегава, команданта 3. јапанске ескадре. Помоћу ових снага Јапанци су рачунали да изврше постављене задатке т. ј. да овладају Шангајем и да одвуку пажњу кинеске Врховне Команде од северо-кинеских војишта. У толико пре што се по времену почетак операције код Шангаја поклапа с припремањем одлучујућих операција код Нањкоу и код Калгана.

План за наступање у области Шангаја Јапанци су свакако разрадили користећи се истукством из борби вођених у истом крају 1932. године. У то време Јапанци су изгубили много снага за одбацивање кинеских делова из варошког краја Чапеја и из Фора Вусунг. Метод фронталних напада, испробан тада од стране Јапанаца, показао се нецелисходан. После низа таквих напада Јапанци су решили да пробију кинески фронт, који се протезао дуж железничке пруге Шангај—Вусунг, код места Кјангван и да тако избију у бок и позадину кинеских делова који су се налазили у области Шангаја и Вусунга. Овај пробој је нагнао Кинезе да отступе на запад, од прилике на линију Љухо—Куњшањ—Сацзин. Цела операција трајала је 1932. године свега месец дана после чега је дошло примирје.

Међутим Јапанци су успели да обезбеде за своје трупе такве користи да су се оне, при поновном избијању борби у Шангају, нашле у најповољнијим околностима. На основу споразума са кинеском владом кинеске трупе су биле уклоњене из околине Шангаја; оста-

вљен је у вароши само кинески „стражарски корпус“ (полиција). Источни део Међународне концесије (Јанг-Це-Пу), Хонкју и Чапеј у ствари су били заузети од стране Јапанаца. На територији ових делова града становале су јапанске трупе, које су могле да изврше све припреме какве су желеле како за одбрану тако и за напад.

Када је избио поновни сукоб у Шангају са кинеским властима, 11-ог августа 1937. Јапанци су већ били завршили све припреме за десантне операције.

Осетивши ово, Кинези су предузели ванредне мере да спрече искрцавање нових јапанских снага. Као појачање „стражарском корпусу“ хитно су упућене 87. и 88. кинеске дивизије. По доласку у Шангај ове дивизије су одмах приступиле подизању одбранбених радова око Чапеја и северне железничке станице као и северно од пристаништа Хонкју. Да би спречили утврђивање Кинеза у Шангају, јапански поморски делови, рачунајући на своју техничку надмоћност, напали су 13-ог августа на кинеске предње одбранбене линије. Овим су започете борбе око Шангаја и у Средњој Кини с познатим до сада резултатима.

Кинези су у то време имали у околини Шангаја око 30.000 људи под командом ћенерала Чанг Чи Тунг. Јапанци су, као што је речено, имали 8—9.000 људи и оклопне јединице. Сем тога Јапанци су располагали ваздухопловним снагама и ратним бродовима, који су се налазили на р. Вангпу. Бројна надмоћност била је dakle на кинеској страни, а надмоћност у наоружању потпуно на јапанској страни.

Према досада објављеним подацима у страним часописима и дневним листовима прве борбе у самом Шангају одиграле су се на ниже описани начин.

Кинези су у главном сасредили своје снаге у два ослонца у крају Хонкју: први ослонац претставља северна железничка станица, други — крај Инсјанкан, у источном делу Хонкју.

Слика 36

Борбе у Шангају

Почетни распоред

Цео кинески фронт делио се на три групе. Предњи делови прве групе држали су линију која се протеже са истока на запад дуж Јангце-Пу-род, све до самог угла Нинву-род, а затим дуж Хулун-род, секући Јангце-Пу-Крик преко моста број три — дуж Јангчоу-род; Пинљан-род, до самог пристаништа Уејсајд. Овде се 1-ва кинеска група тесно наслањала на друге делове који су држали пристаниште Уејсајд. Ти делови држали су фронт од тачке северно од Ист-Бродвеј-род до другог моста преко Хокју-крик и Ханбури-род. У састав прве групе улазиле су и резерве, које су се налазиле распоређене

од Јухан-род до Јалу-род и даље по Норт Сечуањ-род секући Ренџ-род.

Друга група кинеских снага држала је крај Норт Сечуањ-род—Цзјањвањ-род. Биоскоп „Изис“ у Норт Сечуањ-род улици, од првих дана пао је у руке Кинеза, ма да су Јапанци честим ноћним препадима покушавали више пута да овладају овим биоскопом.

Улице западно од Норт Сечуањ-род осматрале су британске трупе.

Трећа кинеска група, у Хонкју, заузимала је просторију Хонкју парк—железничка станица Тјањтунањ (железничка пруга Шангај—Вусунг), јапански поморски клуб и стрелиште.

Јапанци су се држали исто тако у три групе: прва група, која се искрцала на јужној обали Ванг-Пу, имала је као полазни положај просторију на другој обали реке Ванг-Пу, у области Путунг, бродоградилишта Чајна Мерчантс Навигејшен и Нипон Јусен Кајса; друга група искрцала се према Шангајском универзитету на ушћу Тункоу-крик. Обе ове просторије су незнатне површине, што је у прво време јако ограничавало могућност активних подухвата од стране Јапанаца; трећа група била је северно од самог Шангаја, код места Љухо, где су такође Јапанци држали незнатну просторију у намери да ту изврше десант.

Ток борби

На јапански ултиматум да се повуче из вароши „стражарски корпус“ Кинези су одговорили довођењем у Шангај 88-ме, а одмах затим и 67-ме дивизије, које су одмах поселе јако утврђену железничку станицу и даље до Кјангванског тркалишта. Ујутро 13-ог августа грађанско становништво у све већем броју почело је да одлази из Чапеја и из осталих северних крајева вароши. Дописник једног енглеског листа овако описује стање

Шангаја тога дана: „могу се проћи многе улице, некада пуне живота и вреве, а да се не сртне ни један човек. Радње су затворене, куће опустеле. Варош пре личи на јапанску поморску базу него на међународну трговачку луку.“

Необично погодно постављен и несразмерно простран јапански Голф-клуб, који се налази у северо-источном предграђу у непосредној близини р. Ванг-Пу, са својим поравњатим „спортивским вежбалиштем“ дошао је као наручен: потпуно одговара потребама за обравовање јапанског зборног аеродрома. Живописни павиљони начичкали су се противавионским топовима мањег калибра, реком су подишли ка аеродрому јапански разари и за тили час створила се уређена ослона тачка.

Борба је започела 13-ог августа нападом јапанских помораца на кинеске положаје у улицама Паошањ и Ванпин. Јапанци су продрли у онај исти део Чапеја где су 1932 године вођене најогорченије борбе. Кинези су упорно бранили своје положаје; заклоњени за барикаде са ћакова с песком дочекивали су нападача брзом палјбом.

Око 16 часова Јапанцима су пристигле резерве, па су увели у борбу знатно јаче пешадиске снаге него тог јутра. Ове снаге упутили су дуж насила железничке пруге. Пешадија се кретала под заштитом ватре из митраљеза, бацача и пољске артилерије.

Кинези су бранили своје положаје са истом одлучношћу као и тога јутра. Њихови положаји већ су се били претворили у зажарене развалине, али су се браниоци ипак држали у њима.

После ових покушаја Јапанци више нису нападали Чапеј с фронта већ су покушали да га опколе.

Али у критичном тренутку Кинезима су пристигли чељни делови 87-ме дивизије, што је омогућило да се одржи Кјангван.

У току друге половине дана 13-ог и ноћу 13/14 борбе су се из Чапеја брзо пренеле и на друге делове вароши. Хиљаде кинеских одабраних стрелца „снајпера“ посели су зграде код Северно-Ханањске капије и обасипали тачном ватром Јапанце који су надирали.

Приступ северној железничкој станици био је потпуно затворен и то сразмерно незнاتним снагама кинеских одабраних стрелца. Талас за таласом наилазила је јапанска пешадија, један за другим одбијали су се ови таласи натраг под ударима кинеских кадровских трупа. На северну железничку станицу падало је по 4 артилеријска зрна у секунду — 240 граната у минут. Али на сваки удар бранилац је одговарао истом мером.

Целу ноћ је дејствовала тешка артилерија. Кинези су непрекидно тукли јапанске положаје из оруђа постављених на железничке платформе. Ове платформе лаке за пребацивање дуж железничке пруге, показале су се толико покретљиве да Јапанци никако нису успевали да их пронађу.

Следећег дана, 14-ог, борба је почела у 3 часа. Под ватром јапанске артилерије Чапеј и Кјангванг су у пламену. Цело небо је озарено пламеном пожара. Ка небу су се уздизали облаци црног дима. Овде онде дим постаје гушћи. Овде онде распракавају се зрна. Поред артилерије с ратних бродова, Јапанци су овог дана увели у дејство и польску артилерију и бацаче. Јапанци су пре свега покушали да овладају тркалиштем Кјангвана, куда су, као што је речено, у то време пристизали челни делови кинеске 87-ме дивизије. Кинези су у то време имали овде око 10.000 бораца, Јапанци 12.000 морнара са 4 батерије 152,4 mm. (6 палаца) хаубица.

Кинези су дали огорчен отпор, водећи борбу у отступању и поред тога, што су били принуђени да се боре међу развалинама у пламену. Кинески војници су се барикадирали по кућама. Гађали су Јапанце кроз про-

зоре, кроз врата, из дворишта. У исто време тукла је јапанске положаје тешка артилерија.

Један француски новинар овако описује јапански напад на Хонгкју:

„У парку, на зеленим травњацима постављена је батерија 77 mm. Јапанске трупе тек што су прешле насып железничке пруге. Пешадија се креће лагано под заштитом борних кола и оклопних аутомобила. Кинези доочекују јапанску поморску пешадију, кад им се приближи, пакетима повезаних бомби и ватром из баџача.

Покушао сам, заједно са американским новинаром, да се пребацим преко железничке пруге, али је ватра била тако јака, да смо били принуђени да се склонимо у мали Будин храм, који су Јапанци претворили у утврђену ослону тачку. Прве борбе у вароши испале су неизвршно по Јапанце. Они су били принуђени да очисте Хонгкју, Чапеј, Северну железничку станицу, Јангце-Пу и да се повуку на обалу р. Ванг-Пу. Бројно надмоћнији, Кинези су низом нападних уличних борби, за недељу

дана притеснили Јапанце у северо-западни угао Међународне концесије. Ни искрцање нових јапанских снага 15-ог августа у самој вароши није донело већег успеха. Главне борбе водиле су се на улицама Хонгкју, где су Кинези напали јапанску касарну, код Новог парка и у Чапеју. Првих 9 дана, и поред јачих борби, није дошло до знатнијих промена положаја у Шангају. Јапанци су 21 августа у зору предузели повратни напад око канала Јангце-пу. У 6 часова започела је **огорчена улична борба прса у прса** дуж канала Хонгкју. Кинези су нападали у три правца: западно од пристаништа Уејсајд, северно од улице Пинљан-род и источно од Гујан-род. Борба је завршена после 12 часова без знатнијих резултата. Кинески делови достигли су до моста Ист Хамбјури-род и заузели фабрику „Кунда“. У исто време Кинези су два пута покушали да пробију јапански положај код моста Бачјенџао и на Норт-Сечуан-род. У овим

борбама на јапанској страни употребљена су и борна кола.

Од 6 часова 21 августа почели су и напади из ваздуха. Кинески авиони бацали су на јапанске положаје неколико бомби око улице Бродвеј. Јапански авиони бомбардовали су кинески део вароши Нањдао, Путун, Чапеј и Хунџао-род који води за кинески војни аеродром. Око 14 часова 6 јапанских бомбардера бомбардовало је Чапеј.

Овакве борбе водиле су се све до 23 августа, кога су дана Јапанци, уверивши се да фронталним нападима у самој вароши тешко могу доћи до успеха, предузели шире десантне операције 25—30 км. северно од Шангаја, код Љухо, Паошана и Вусунга. У том циљу послата су знатна појачања: до 22 августа у области Шангаја знатно је повећан број ратних бродова, дошло је неколико носача авиона, извесни делови поморске пешадије и знатан број јединица војске.

Део ових појачања био је искрцан у Шангају. Главне снаге упућене су на ушће р. Јангце. Циљ овог дејства био је обухват Шангаја са севера у циљу пресецања веза са Средњом Кином.

Као главну базу Јапанци узимају острво Чунмин, које су заузели још 20 августа. На овом острву израђен је аеродром, подигнута слагалишта и прикупљање су трупе које су пристизале из Јапана.

Крајем августа Јапанци врше десант у Шангају, Путунгу и особито у околини Вусунга, Чанхубану, Паошану и Љухо. Искрцавање трупа врши се уз садејство авијације и артилерије с ратних бродова.

Искрцавање у области Вусунга и на обали р. Јангце вршено је под тешким околностима. Покушај је више пута пропадао. Ипак у току 15 дана Јапанци су успели да искрцају делове две пешадиске дивизије. Задатак ових делова био је, да обухвате са севера кинеске трупе

које су браниле варош и тиме да потпомогну јапанске фронталне нападе.

План је само делимично успео. Кинеска команда је заиста пренела своју пажњу ка северу што је омогућило јапанским трупама у Шангају, знатно ојачаним, да пређу из одbrane у напад. Кинески делови, који су дејствовали на северним и источним крајевима Шангаја, нашли су се у незгодној тактичкој ситуацији и били су принуђени да отступе из Јангџепу, Хонгкју и са северне железничке станице.

Почетком септембра Јапанци су се учврстили на низу тачака на десној обали р. Вангпу. Даљи њихов циљ био је, да споје у непрекидни фронт поједине тачке на којима су извршили десант. Око тога су се развиле огорчене борбе у којима су Вусунг, Паошањ, Лодјан и друга насељена места прелазили по неколико пута из руку у руке.

После месец дана борби око Шангаја, до 13-ог септембра, Јапанци су северно од вароши, по цену огромних губитака успели, да овладају доста узаним појасом дуж обале р. Јангце од Вусунга до Лодјана и тако да споје делове који су дотле дејствовали усамљени. Даљи напори уложени су у спајање северног отсека (обалама р. Јангце и Ванг-пу) са отсеком у самој вароши. Ово је изазвало огорчене борбе око Чанхубана и код пристаништа Јукон.

На крају првог месеца борби око Шангаја јапанске трупе су се дакле у вароши налазиле на истим положајима, које су држали у самом почетку напада. Северно од Шангаја Јапанци су држали острво Чунмин и овладали су на десној обали р. Јангце и на левој обали р. Ванг-пу појасом земљишта око 40 км. фронта и дубине 5—12 км. Јапанци су успели да привукну на овај фронт знатније кинеске снаге. У то време ове снаге износиле су 12 дивизија (око 100.000 људи). Али су и Ја-

панци били принуђени да држе овде око 75.000 људи са 280 артилериских оруђа, 70 борних кола, 120 авиона. После два месеца борбе, 15 октобра, борбе око Шангаја добиле су рововске одлике. Напредовање за дан могло се буквално мерити десетинама метара, а на извесним отсекима фронт се потпуно стабилизовао. Нападе у Чапеју и код северне железничке станице Јапанци су стално вршили уз садејство борних кола и оклопних аутомобила, бацача пламена и авијације.

Најзад су Јапанци 24 октобра, у циљу заузимања Шангаја, предузели шести већи напад на фронту од око 20 км. од Таџанга до Кјангвана. У вече тога дана већ су вођене борбе по кућама у рушевинама Таџанга. Одлучујуће по судбину Шангаја борбе вођене су 26 октобра. Тога дана пао је Таџанг одакле је одмах упућена једна брза колона правцем ка Чен-ју. Истовремено је прешло у напад и лево крило на северну железничку станицу. Пошто је станица пала, упућени су одавде делови на север да би брањиоцу код Кјангвана пресекли отступницу на југ. Ноћу 27 октобра кинески командант, ћенерал Чунг Чи Тунг, издао је заповест за отступање ка југо-западу правцем ка мосту Цесфилд око Међународне концесије. У потпуном реду и без губитака, оставивши у додиру један „батаљон смрти“ из 88 дивизије, повукли су Кинези цео фронт између Чапеја и Кјангвана. У томе су Јапанци покушали да одбаце на запад кинески центар и лево крило. Али је одлучним заштитницама, борбом у насељеним местима, пошло за руком да обезбеде главним снагама потпуно извлачење из додира са непријатељем. Овим је после 75 дана жилавих борби била запечаћена судбина Шангаја.

Борбе око Тајерчуана и опште одлике борби око насељених места у јапанско-кинеском рату

У борбама за Лунхајску железничку пругу, у области северно од Сучоу-а, велики значај имали су бојеви

у Тајерчуану. У овим борбама Јапанци су прво претрпели жесток пораз и били су принуђени да напусте град. Пошто су Јапанцима пристигла појачања, бојеви у Тајерчуану били су обновљени. Они су се одликовали

Слика 37

Завршне борбе око Шангаја

необичном упорношћу и личили су на уличне борбе у Чапеју, на шангајском фронту у почетку непријатељства. А Чапеј није забадава назват у страној штампи „кинеским Верденом“.

У Тајерчуану — као и у Чапеју — скоро све улице су веома кривудаве и узане. Понекад ширина тих улица износи свега 1—2 метра. Овакво насељено место представља праву збрку замршених улица (које се пресецају у разним правцима) уличица и ћор-сокака. Према томе поприштем огорчених борби у насељеним местима бивао је веома ограничен отсек, на коме је био немогућ како развој борбеног дејства већих размера, тако и мање више шире употреба савремених техничких бор-

бених срестава. Ова последња околност допринела је у знатној мери томе, да је слабо опремљена техничким срествима кинеска војска, била у стању да пружи Јапанцима ванредно упоран отпор.

Из овога се намеће закључак: да у сличним околностима таква срества као што су борна кола, артилерија и авијација губе известан део своје вредности (ефикасности). Борна кола нису у стању увек, када је то неопходно, да се развију у кинеским варошима. Артилерија, као и авијација, зазираће да не туче сопствене трупе. Употреба појединачних оруђа, у уличним борбама у Кини није давала одговарајуће резултате због тога, што су кривудаве улице нагониле нападача да се топовска места бирају без мало уз сам циљ, који је требао да се туче. Међутим, овакво истицање излагало је оруђе опасности да буде уништено још пре извршења додељеног му задатка. Добро упознати с градом, кинески борци привлачили су се преко кровова и обасили јапанске топове ручним бомбама.

Артилерија може, разуме се, да гађа позадину брачниочевог главног положаја, али то једва да ће имати озбиљнијег утицаја на први борбени ред.

Ватра јапанске тешке артилерије није давала оно дејство које се с правом могло очекивати. Зграде потрошене артилериском ватром затрпавале су узане улице и стварале озбиљне препреке за кретање нападачевих трупа. Доцније, кинески борци су те рушевине претварали у неку врсту барикада или ослоних тачака.

Бомбардовање из ваздуха зграда и барикада, које су се налазиле на главној борбеној линији, било је немогуће, јер је даљина између јапанских и кинеских положаја била врло мала, кад-kad свега 30 метара. Ако је бомбардовање из ваздуха појединих зграда и барикада и предузимано, ипак најчешће није постизало циљ. Кинеска посада скривала се у подземна склоништа и није трпела осетне губитке, а с појавом знакова насту-

пања јапанске пешадије, Кинези су понова поседали своје положаје и одбијали непријатељске нападе, док су бомбардовањем оштећене барикаде брзо поправљане.

Јапанци су покушавали да у уличним борбама употребе борна кола и оклопне automobile. Међутим, крећући се по узаним улицама, јапанска борна кола су често падала у кlopke, бивала дигнута у ваздух минама или уништена противоклопним оруђима, не стигавши до барикада, које су такође претстављале препреку за кретање борних кола. Ако су борна кола дејствовала сама, без потпомагања од стране пешадије, онда су она лако падала у руке браниоцу. У Шангају су кинески борци пустили да продру у борбени поредак 8 јапанских борних кола. Како пешадија није могла да прати ова кола, која су брзо продирала све дубље, она су се једног тренутка нашла потпуно отсечена од сопствене пешадије. У томе су кола наишла на бамбусове штапове које су Кинези побацали на правцу њиховог кретања. Гусенице на борним колима почеле су да се коче, кретање се успорило, а у том тренутку кинески војници су скочили на сама борна кола и ручним бомбама побили посаду. Свих 8 борних кола било је заплењено.

Из горњих разлога у уличним борбама у Кини најшира употреба дата је ручним бомбама и лаком ватреном оружју, митраљезима и противоклопним оруђима. Необично велику улогу у уличним борбама играли су кинески одабрани стрелци. Они су се постављали на барикадама, у зградама и држали стално непријатеља у стању напретнуте претње. Веома често Јапанци су бивали принуђени да прекину наступање, које се, како је изгледало успешно развијало, само због тога што су им у позадини остајали кинески одабрани стрелци, који су, по правилу, као мету своје тачне ватре узимали јапанске официре, послугу код артилериских оруђа и митраљеза.

Јапанци су се заклањали од кинеских одабраник стрелца челичним штитовима, а користили су као за- клон и металне ваљке, испуњене изнутра цементом. Али ова срества, заклањајући борца са фронта, нису могла да га заштите од бочне ватре из појединих зграда у уличним борбама. Ова срества дакле

ко- ристи.

Кинеске трупе често постављају оруђа и митраљезе у поједине домове. Лабиринт узаних и кривих улица града кинеске јединице претварају у јако утврђени по- јас, који обилује многобројним клопкама. Ако је одлу- чено да се град брани борбом по улицама, кинеске трупе уређују за одбрану скоро сваку кућу. Зграде на више спратова, ограђене зидовима од армираног бе- тона претстављају неку врсту засебних утврђених фор-рова с доста великим посадама. Све улице се тада ба- рикадирају (првенствено цаковима са земљом) а висина- тих барикада достиже до 2 метра. Испред барикада по- некад се уређује и појас препрека од жице и фугаса.

У Чапеју, где је кинеска одбрана била нарочито упорна, барикаде су биле подигнуте у неколико редова и биле су уређене за дужи боравак на њима (иза бари- када за одмор бораца постављани су столови, клупе и столице). Посаде засебних утврђених домова саобраћале су међусобно нарочитим пролазима, што је омогућавало благовремено потпомагање појединих зграда оп- седнутих од стране Јапанаца. За везу с позадином исто тако пробијане су велике саобраћајнице, при чему је на целој дужини таква саобраћајница бивала обезбе- ђена ватреним тачкама од могућих изненадних напада. Под већим зградама за посаду су рађена склоништа. У Тајерчуану уличне борбе су трајале 12 дана. Огор- чени судари понављали су се око сваке зграде претво- рене у ослону тачку. Све улице биле су изривене рово- вима. Свака одвојена зграда опасивана је рововима,

а испод већих зграда била су израђена и подземна склоништа. Услед преласка града из руку у руке и ту- чења артилериском ватром, он се постепено претворио у гомилу рушевина, а у рушевинама и диму од пожара, вођена је стално огорчена борба — прса у прса. Ја- панци су у Тајерчуану имали 6.000 погинулих, већина у борби ножем.

Искуство из уличних борби у Кини показује, да нападач треба одмах да се добро учврсти на заузетом земљишту, чак ако исто не износи више од неколико метара. У осталом, продирање од по неколико метара није представљало баш тако ретку појаву у борбама око Чапеја и Тајерчуана, где се борило око сваке зграде. Напротив, у уличним борбама дубоки пробоји били су скоро немогући, јер је опасност од удара у бок, у том случају, била веома велика. На заузетом земљишту треба се учврстити с тим, да се одмах буде спремним за против-напад. Иначе ће противник, може бити из сус- седне зграде, удаљене свега 10—20 метара, изненад- ним ударом и надмоћнијом снагом да нападне делове, који још нису успели да се учврсте и ови ће бити при- нуђени да изгубе простор, којим су овладали по цену великих жртава.

Метода „налета“ на непријатељске ослоне тачке, без одговарајуће припреме, исто тако се не може при- менити у уличним борбама. Борбе за поједине веће зграде у кинеским градовима трајале су често пута више часова. Нападач је бивао принуђен да овлађује пр- вим спратом дома под градом ручних бомби, бацаних са горњих спратова. После овлађивања првим спратом, требало је освајати горње спратове забарикадиране ништа мање од првог.

Јапанци су, при нападу на веће зграде, упавши унутра, производили пожар у кући; али у том случају, били су принуђени да и сами напусте зграду. Дом у пламену претварао се у „демаркациону тачку“, а после

пожара понова је избијала борба за рушевине те исте зграде. Сем тога изазивање пожара зграда у околностима које владају у Кини није увек било корисно за Јапанце, јер тесни квартови града пружају одличне услове за брзо ширење пожара, а пожар целе градске четврти (кврта) нагонио је Јапанце на прекид борбе у целом дотичном крају.

Уличне борбе у Кини истакле су још једну изразиту особину борбе у насељеним местима. За кинеске прилике испољило се, као не увек корисно, поседање за одбрану кућа на углу које се налазе на раскрсницама улица. Истина, из тих кућа се може имати поље дејства најмање у два правца, при чему две улице могу бити обично тучене на знатну даљину. Али, пошто су истакнуте у напред, те куће и саме претстављају добру мету и излажу се јакој бочној ватри од стране нападача. Држање домова на угловима захтева, по правилу, велико напрезање и много жртава.

Услед техничке надмоћности јапанске војске, кинеским трупама било је изванредно тешко да изразе предузимљивост и да предузму нападна дејства у уличним борбама. Стога су они врло често, у циљу постизања изненедности и смањивања губитака, користили се ноћним нападима. Али пошто је са развојем уличних борби, у којима је упорност кинеске одбране стално расла, истовремено се смањивала ефикасност (успех дејства) јапанских борбених техничких срестава, то су Јапанци такође прешли на ноћна дејства. Тако је дању вођено само слабије пушкарање, а с падом мрака фронт је оживљавао.

Али у овим ноћним борбама Кинези су били у превимућству над Јапанцима. Познавајући сваки кутак свога града, уживајући помоћ заосталог у граду становништва, кинески борци су се провлачили до јапанских положаја и вршили изненадне нападе засипајући непријатеља ручним бомбама. Понекад су Кинези предузимали ноћне

нападе знатнијим снагама, а као резултат тих напада дојазило је до огорчених борби у мешавини.

ОПШТИ ПОГЛЕД НА ПОУКЕ ИЗ ШПАНСКОГ ГРАЂАНСКОГ И ЈАПАНСКО-КИНЕСКОГ РАТА.

Шпански грађански и кинеско-јапански ратови потврдили су једном више значај и јачину тактичке одбране у опште, а осима у борби око насељених места. У оба рата постојала је знатна надмоћност нападача у сваком погледу. Па ипак, после већих почетних успеха напад знатно надмоћнијих националистичких трупа на Мадрид био је заустављен, јер су и површно обучени републикански делови, наоружани савременим оружјем, дали у одбрани јак отпор. Код Шангаја нападач је постигао успех искључиво маневром предузетим далеко од вароши у циљу њеног обухвата.

У оба случаја вароши су за најкраће време од слабо поседнуте линије на самој ивици претворене у праве, јаке и по дубини уређене положаје.

Треба истаћи да националисти нису располагали дољним, по броју и по моћи дејства срствима, да би снажно и издашно потпомогли своју пешадију у нападу на Мадрид. У осталом изгледа, да су Шпанци нарочито обдарени за борбу око насељених места; они развијају особиту жилавост у уличним борбама. Шпанска ратна историја обилује у том погледу поучним примерима. Треба се само сетити чувене одбране Сарагосе, која је у времену од 15. јуна 1808. до 19. фебруара 1809. године одолевала нападу Француза под командом познатих Наполеонових ћенерала Вердеје, Лефебр-Денујета, Лакоста, Жино-а и Лана, одбивши први напад после шестонедељне опсаде и на крају се предала тек после друге опсаде од осам недеља и пошто је страдало више од

половине становника (око 50.000) у борбама као и од разних болести.

При благовременом уређењу за одбрану видимо да се појављује и „спољни појас“ у виду караула полу-стalног типа (армирани бетон). Овако утврђено насељено место за одбрану у све стране, ако је згодно положено, може да одигра и улогу запречног форта а у сваком случају претставља моћну ослону тачку у одбранском положају.

Противколске препреке постале су нераздвојни део уређења за одбрану насељеног места. При овоме, коришћење месних престава за саму препреку и за њено прикривање, као услов за постигање изненађења, од прворазредног је значаја.

Умешно уређена „унутрашња“ одбрана у самом насељеном месту показала се веома успешна под условом, да је обезбеђена по зградама довољна количина убојничких и животних потреба.

Повлачење аутоматских оруђа дубље у одаје отежава нападачу да их пронађе.

Веза кроз пробивене зидове између поједињих зграда омогућава маневровање ватрених престава.

У насељеним местима владине трупе, и ако недовољно војнички обучене, ипак су водиле огорчене уличне борбе, гађајући из пушака и митраљеза са висине, кроз прозоре или са тавана и кровова поједињих зграда, чиме су имале извесна преимућства над трупама генерала Франка, у којима је такође био добар део недовољно обучених добровољаца. Нападач је кроз улице наступао у сувише густим поретцима, што је давало одличну мету ватри браниоца из поседнутих зграда.

Због нарочитих прилика у којима су вођене борбе око Мадрида и Шангаја стечена у њима искуства ипак не могу имати апсолутну вредност.

Као што смо већ изнели националисти су имали веома мали број тешких оруђа и то 150 mm. и 155 mm.

као најјачи калибар. Показало се међутим, да оруђа од 100 mm. и мањег калибра имају слабо дејство противу чврсто саграђених домова. Припрема напада на Мадрид претстављала би свакако тежак задатак и за артилерију великих савремених војсака и захтевала би учешће већег броја мерзера кал. 210 mm. па и већих.

У Шангају учешће тешке артилерије, са ратних бродова, није изостало, али су Јапанци морали да водерачуна о међународној и о француској концесији, што им је знатно ометало рад.

Код Шангаја у многоме је потврђено искуство стечено код Мадрида, у погледу значаја за одбрану добро уређеног великог насељеног места. Оваква места са одлучном посадом, постају праве тврђаве. Јапанци су у том погледу доживели велико изненађење у Шангају. Приликом напада на Порт-Артур 1894 године Јапанци су отпочели бомбардовање ноћу 19/20 новембра, а већ кроз два дана су ушли у тврђаву. Са сличном брзином овладали су Јапанци, заједно са осталим учесницима Боксерског рата, тврђавом Таку 1900 године. Сада, међутим, за овлађивање отвореним градом — Шангајем — у борби с тим истим Кинезима, Јапанцима је требало 75 дана. При томе брижљиво припремани „Седан“ испао је удар у ваздух: кинеске трупе су у реду напустиле Шангај остављајући само неколико хиљада одушевљених родољуба за покртвовану борбу по улицама вароши.

И поред јасно ограничених вредности искустава из ових ратова, једно је ипак несумњиво: потврђена је одавно позната чињеница да велике и чврсто саграђене вароши претстављају у одбрани особито јаке ослоне тачке за чије је овлађивање кад-kad потребно предузимати и већа дејства оперативног замаха. Ово се јасно испољило и код Мадрида и код Шангаја.

Код Мадрида — као и код Шангаја — показало се, да је за напад на велики град недељама утврђиван и брањен хиљадама митраљеза, поред довољно јаке тешког

шке артилерије и бомбардерске авијације, потребно и много пешадије. У том погледу треба се потсетити и на колебање Молткеа 1870 године да је са сразмерно малом опсадном војском у лабиринт улица и море домаћина милионског Париза. Али пре свега, за успех у нападу, не сме се одбрани остављати никако времена за уређење, и мора се безобзирно и без икакве поштеде поступати како са становништвом тако и са самим градом. Националисти су се у борбама на баскиском фронту осведочили у исправност оваквог поступка и даље су га примењивали без обзира на узбуђење, које је изазвало у свету уништење из ваздуха места Дуранго 31 марта и 2 априла 1937. г. и Герника 26 априла 1937. године. У штампи и књижевности извесних земаља уништења чак и сасвим отворених и незаштићених градова у циљу рушења морала позадине, признавано је и раније као ратна потреба. Приликом распри у светској јавности после бомбардовања Гернике, више пута се чула потврда овог гледишта, што значи да није искључено, да ће се своме прибегавати и у будућим ратовима.

Било би несумњиво веома поучно да се види какав би утицај на борбе око Мадрида и Шангаја имала употреба најсавременијих борбених срестава — бомбардера и борних кола. Међутим оба ова срестава употребљавана су у сувише ограниченој броју да би могла да се изврши искрпна и потпуно правилна оцена њихове вредности.

Поуке које пружају досада познати догађаји, онакве какве су, потврђују искуства из рата 1914—1918 године: да су оклопна срестава у уличним борбама обично више изложена да буду уништена него што имају изглед да корисно послуже. Нарочито су јаче изложена, за борбе у већем насељеном месту, слабије оклопљена лака борна кола.

Односно авијације, ма да у рату 1914—1918 године бомбардовања већих градова нису вршена у непосред-

ној вези с нападом на исте са земље, ипак је у Шпанском и Кинеско-Јапанском рату, циљ коме се тежило био исти: да се поколеба морал противника тамо где је најосетљивији — у велиkim насељима.

Са више страна узима се, да ће се као први подухват у будућем ваздушном рату јавити тежња, да се нанесе јак удар непријатељском моралу и непријатељској вољи за вођење рата. Јер, као што Клаузевиц вели: „морални елеменат спада у најважније чиниоце рата. Дух лежи у основи рата као појаве и пројима га својим утицајем од почетка до краја. Већина ствари у ратовању састоји се пола из физичких, а пола из моралних узрока и последица и могло би се рећи: физички чиниоци изгледају скоро само као дрвене ножнене, док су морални благородни метал, сјајно наоштрени мач.“

Било би према томе сасвим логично, да се све сile употребе тамо, где се непријатељска држава може уздрмати у својим основама. Са извесних страна приговориће се на то, да се данас ниједна држава не би усудила, да због употребе таквих нечовечних борбених срестава изазове противу себе јавно мнење целог културног света. Овим се не треба заваравати. Прошлост нас учи, да је моћном лако за себе да створи такозвано јавно мнење и да заслужи још и захвалност културног света.

Постоји још један други разлог за усвајање као исправног гледишта, да ће ваздушни рат у првом реду погодити насељена места. Светски рат је показао, да се ваздушна битка изроди само онда, кад је оба противничка желе. Да би се непријатељ натерао на борбу, нема ниједно боље срество од напада на непријатељска животна средишта. Тиме би се, неизбежно довело до ваздушне битке.

Показало се, да суштину савременог ваздушног рата чини скоро искључиво напад на већа средишта. Чак

и кад се за главни циљ узима уништење непријатељског ваздухопловства, важнија насељена места не могу избегти судбину да постану бојишта. Војска т.ј. првенствено ваздухопловство, може да образује одбранбени појас, за извесну просторију, али при често променљивом току господарења ваздухом не постоји никакво јемство, да сваког часа и најудаљенији центри неће бити увучени у захват бојишта.

Једини стварни разлог који би могао задржати од употребе борбених срестава противу жена, деце и старапца, састоји се у страху да непријатељ може одвратити истом мером. Ипак овакав начин рада неће никад бити потпуно одбачен.

Успех у примени тих срестава биће различит према општим особинама дотичног народа и степену његовог васпитања у духу родољубља и осећаја националне заједнице. Др. Хунке наводи у својој књизи, као исправно, следеће гледиште једног енглеског ваздухопловца: „Сви народи преживљују приликом напада бомбама из ваздуха три фазе: Прва је страх, који може да се претвори у панику; друга је равнодушност, када се покаже да је стварна штета сразмерно незнатна; трећа је општа смрвљеност, као последица чињенице да редован живот постаје све више и више онемогућен. Не само напади него и узбуне и лажне узбуне, нагониће већину становника да потраже склоништа. Када им је ноћни мир нарушен, тешко ће људи хтети да раде идућег дана. Ако се напади из ваздуха изводе у већем обиму, код непријатеља ће бити укочени редован живот и промет. Потреси и узнемирања, неудобство и неугодност од свега овога изазваће код народа вапај за свршетак рата.“

Какво дејство може да се постигне нападима из ваздуха види се из раније наведених примера из рата 1914—1918 године, које и најновија искуства из шпанског рата у потпуности потврђују.

Према томе, у оваквом нападу имаће одлучујући значај, да ли ће се душевно стање народа задржати на другом или на трећем од напред поменутих степена. Ако преовлада фаза равнодушности, онда нападнути народ може у најближу руку да спасе моралну снагу, а тиме и полазни положај за могућност победе. Ако се тако да одржи стање растројства, (смрвљености) онда не може ни најхрабрија војска рачунати на победу. Светски рат нас је, надајмо се, једном за свакда научио, да је војска и народ једно исто и да се рат може изгубити и у позадини. Али, треба имати у виду и то, да је мистично рушење морала беззначајно за општу судбину народа. Напротив, извесно грозно дело непријатељске ескадре, може чак да изазове осећаје решености целокупног народа, да по цену крајњег напрезања снага, савлада нападача. Према неким извештајима из Мадрида и из Кине бомбардовање из ваздуха постигло је баш овакав резултат.

Исти узроци немају у животу народа никад исте последице. Велики удео у томе, да ли ће надјачати стање равнодушности или растројства, припада оствареном уређењу одбране из ваздуха. Што су боље извршене мирнодопске припреме за одбрану из ваздуха, у душевном и материјалном погледу, тиме је и јемство веће, да ће се издржати напади из ваздуха. Исто толико одлучујући значај има и чињеница: да ли ће сваки члан једног народа имати убеђење, да се рат води и против његове отаџбине т.ј. против његове домовине, његове имовине и његове породице. Постоји ли ово убеђење, онда га не може лако уништити ниједна ескадра за бомбардовање. Не постоји ли ово убеђење, онда свака непријатељска бомба ствара унутрашњи чир у народу, који мора једном да прсне. У крајњем резултату душевне особине нападнутог су одлучујуће, и у том погледу је одбрана из ваздуха мање технички и војни проблем него политички и душевни.

САВРЕМЕНА НАЧЕЛА И ГЛЕДИШТА ЗА ВОЈЕЊЕ БОРБЕ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА

У првом делу ове књиге изнели смо известан број примера о борбама око насељених места, а после сваког примера изнели смо и поуке, које су или потврђивале већ позната начела и гледишта, или су указивале на потребу усвајања нових начела.

Гледишта наведена у изнетим поукама, не треба да нам остану као поуке прошлих догађаја, већ да нам буду путоказ за размишљања и предвиђања о борбама око насељених места у будућности.

Поуке из ратова, који су вођени пре Светског рата, нису у довољној мери искоришћене, па се стога и значај митраљеза није правилно уочио у почетку Светског рата. Требало је претрпети велике губитке, да се дође до правог сазнања о опасности дејства аутоматских оруђа.

Стога смо се потрудили да изнесемо што више података о борбама око насељених места и из шпанског грађанског рата, који се тек завршио и јапанско-кинеског рата који се још води у источној Азији, те да извучемо и најновије поуке.

Ослањајући се на начела заснована у току Светског рата и после овога, као и на искуства и поуке из шпанског грађанског и кинеско-јапанског рата, покуша-

ћемо да у другом делу ове књиге изнесемо савремена начела и гледишта за вођење борбе око насељених места у будућности.

І ОДЕЉАК ЗНАЧАЈ И ОДЛИКЕ НАСЕЉЕНИХ МЕСТА И ЊИХОВО ФОРТИФИКАЦИСКО УРЕЂЕЊЕ ЗА ОДБРАНУ

Из нашег излагања у првом делу јасно се уочава да су како у ранијим ратовима тако и у току Светскога рата, па и после овога, у шпанском грађанском и јапанско-кинеском рату, насељена места често била поприште кривих сукоба и огорчених бојева.

Значај насељених места у борби зависи од њиховог положаја на земљишту, од њихове величине, од начина изградње, као и од њиховог општег значаја по дотичну државу — односно њену војску.

По себи се разуме, да у обзир долазе она насељена места, која по свом положају леже на правцу и захвату операција једне зараћене стране. Сва већа насељена места, као: престонице, културни, политички, економски, индустриски или трговачки центри, као и чворови природних или вештачких комуникација, биће готово увек објекат непријатељске војске и око њих ће се увек водити борбе.

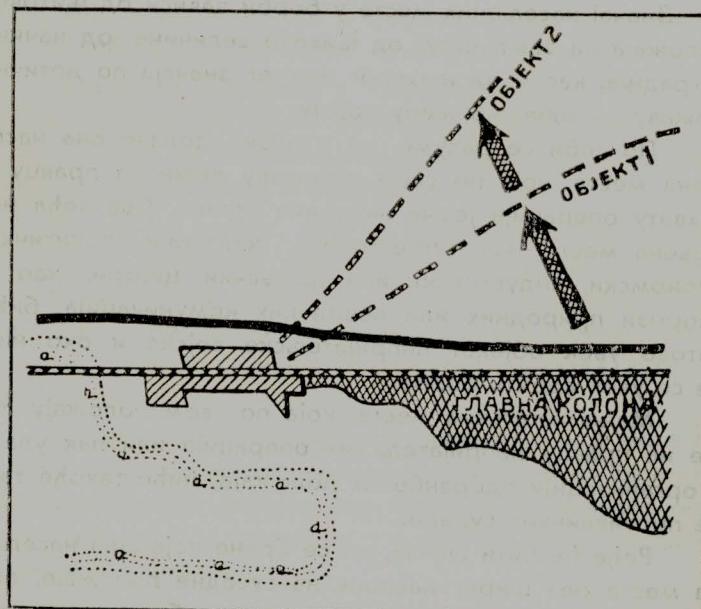
Мања насељена места, која по свом положају леже на правцу непријатељских операција или пак улазе у организацију одбранбених положаја, биће такође тачке противничких судара.

Ређе ће бити случај, да се бране поједина насељена места без ширег наслона на суседне положаје, али се и ова не искључују из могућности одбране — поглавито у борбама које имају за циљ чисто добитак времену.

ИЗВИСНО Насељена места не само да ни у будуће неће изгубити већ ће и појачати свој значај за одбрану, обзиром на њихове одлике, које имају како добре, тако и слабе стране.

Добре стране насељеног места јесу:

1) Насељено место чини природну ослону тачку, која се релативно мањом снагом може успешно да брани и противу јачег нападача. Ово стога, што се посада поглавито брани добром организацијом уздужне и унакрсне ватре, као и нападним радњама. То чини насељена места погодним за ослонце при обезбеђењу крила и бокова (в. стр. 34 Борбе око с. Ласињи) као и за маневарске стожере у нападу (Сл. 38).

Слика 38

Насељено место као маневарски стожер у нападу

2) Насељено место заклања од угледа како са земље, тако и из ваздуха, чиме омогућава заклоњено прилажење трупа, постављање борбеног поретка, па и фортификациско уређење насељеног места за одбрану.

3) Насељено место које је изграђено од чврстог материјала (или код кога су извесне зграде од овог материјала) пружа извесну заштиту од пешадиске ватре, лаких бацача мина, артилериских оруђа лаког па и средњег калибра, мањих авионских бомби, као и од оклопних механических борбених срестава како због оскудице слободних пролаза, тако и услед лаког стварања препрека.

4) Насељено место заклањајући и од непријатељске ватре, омогућава брзу и солидну организацију за одбрану и по дубини, па према томе пружа могућност за живав и дуготрајан отпор, као и за кратке и снажне противударе са стварањем изненађења.

5) Има довољно материјала за стварање препрека и барикада за затварање како улица, тако и слободног простора између појединих зграда.

6) На појединим високим зградама и црквама могу се поставити добре осматрачнице.

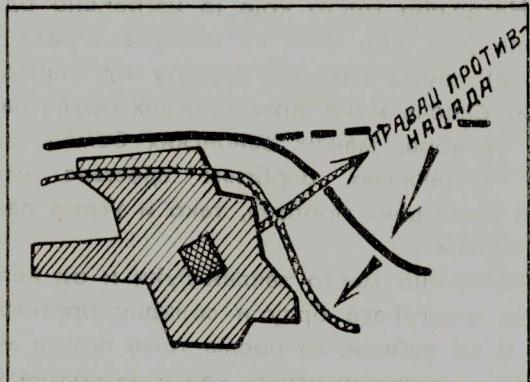
7) Нуде потребан материјал за израду заклона и склоништа, а у подрумима солидних зграда налазе се већ и готова склоништа, како од угледа тако и од непријатељске ватре.

8) Насељено место обично је у доброј комуникацијској вези с позадином.

9) Привлачи нападачеве снаге јачих размера, које се брзо троше и често пута остају без утицаја на решење општег тока операција.

10) При продирању кроз унутрашњост насељеног места, цепа се тактичка целина нападачевих снага и отежава заједничко дејство појединих родова војске, а појединим родовима војске ствара и озбиљне тешкоће за употребу.

11) Као добра маска и заклон насељено место нуди погодне услове за коришћење у својству полазног положаја за нападне радње у одбрани (Сл. 39).

Слика 39

Насељено место као полазни положај за нападне радње у одбрани

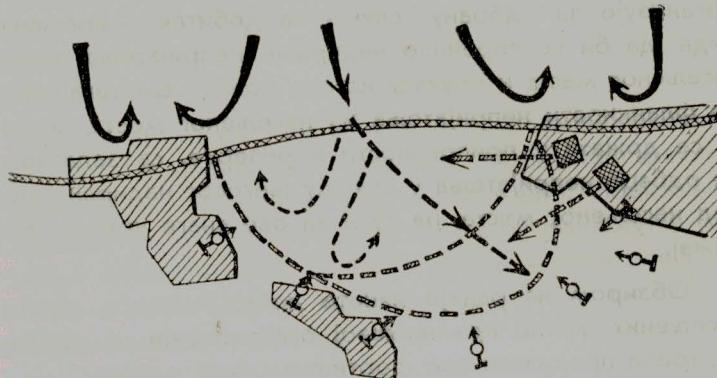
12) У гушће насељеним крајевима целисходно искоришћена насељена места омогућавају каналисање непријатељског напада правцима благовремено припремљеним за одбрану (Сл. 40).

Слабе стране насељеног места јесу:

- 1) Привлачи на себе артилериску ватру и дејство непријатељске авијације.
- 2) Преставља опасност од пожара услед непријатељског дејства запаљивим зрнима из артилерије и авиона, као и од бацача пламена. (Лако запаљиве кровове, конструкције, покућанство, сено, слама итд.).
- 3) Продужава дејство непријатељских бојних отрова, који се задржавају по зградама и рушевинама.

4) Отежава командовање и везу како код браниоца, тако још и више код нападача нарочито при проријању кроз насељено место.

5) Свако насељено место има слабе бокове и изложено је опкољавању.

Слика 40

Каналисање непријатељског напада правцима припремљеним за одбрану

6) За успешну одбрану, насељено место тражи трупе добро обучене и високог морала.

Величина добрих и слабих страна насељеног места у зависности је, од величине насељеног места, начина његове изградње (стабилности зграда), положаја, пространства и плана дотичног насељеног места, као и степена могућности фортификациског уређења насељеног места за одбрану.

ФОРТИФИКАЦИСКО УРЕЂЕЊЕ НАСЕЉЕНОГ МЕСТА ЗА ОДБРАНУ

Фортификациско уређење насељеног места изводи се обавезно у тактичко-фортификациској вези с тру-

пама, које дејствују ван тога места у зони одбранбеног положаја, а које обично заузимају положаје (висове и земљишне предмете) који господаре насељеним местима и штите прилазе истом са крила и бокова.

Ако се пак једно насељено место као усамљено организује за одбрану (случај за добитак у времену) онда, да би се спречило надирање непријатеља поред насељеног места и обухват истог, поред срестава која ће фланкирати непријатеља из насељеног места, морaju се држати у приправности и резерве, са задатком, да одбаце непријатеља у случају његовог надирања поред насељеног места, па се и за ове снаге уређује положај.

Обзиром на раније изнете добре и слабе стране насељених места, при њиховој организацији за одбрану, треба предузети ове фортификациске радове:

а) Израдити органе за ватreno дејство, а нарочито за фланкирно дејство. Органи за ватreno дејство морaju се тако уредити, да се из њих постигне најефикаснија ватра, као и што јача уздужна и унакрсна ватра, а да при томе заклон буде што прикривенији од угледа.

Поједине веће зграде, као и групе зграда уређују се за ватreno дејство као ослоне тачке за одбрану са свих страна тако, да и у случају да буду опкољене, буду способне за самосталну одбрану за извесно дуже држање.

б) Извршити потребно рашчишћавање предтерена за што успешније дејство своје ватре.

в) Препреке, које насељена места нуде, допунити и вештачким препрекама, те да се каналише продирање непријатеља, а каналисане просторе добро туђи фланкирајућом ватром из уређених органа за ово дејство. Не губити из вида, да ће и најслабија препрека за-

држати непријатеља пред нашом моћном и добро организованом ватром, која ће му поред материјалних губитака поколебати и нападни дух.

Нарочиту организацију препрека извести око појединачних утврђених борбених група, које образују појединачне зграде као отпорна гнезда — ослоне тачке, способне да се за извесно време одрже чак и кад буду опкољене.

г) Створити што солидније и што јаче препреке противу непријатељских оклопних борбених срестава (борна кола, аутотопови, аутомитраљези), подизањем барикада за затварање улица. Испред подигнутих барикада ископати ровове или поставити минска поља, да се борна кола задрже пред барикадама те да ватром противоклопних оруђа буду уништена.

Потребан материјал за подизање барикада може се већином лако наћи у самом насељеном месту. Треба израдити више узастопних барикада, подигнутих од кола натоварених камењем или земљом, са поскиданим бочковима и рудама и повезаних жицом. Затим се барикаде могу да подигну и од разних пољопривредних справа, кућног намештаја и томе слично набацаних у нереду на гомилу и међусобно повезаних бодљикавом жицом. Да би се умањило непријатељско ватreno дејство противу барикада треба их обложити земљом, душечима или скроз наквашеним ћилимима. У рововској војни Немци су улазе у насељена места затварали моћним бетонским зидовима у које су стављали гвоздене греде облика Т, повијене косо наниже на страни окренутеј ка непријатељу. Када је било на расположењу до вольно времена и материјала, онда су овакве греде или железничке шине изграђиване и у путеве тако, да су вириле из земље за око пола метра, чинећи успешну препреку против оклопних срестава. Сем напред из

ложеног, препрека се може створити и скидањем горњег строја на путевима на довољној ширини и дубини (најмање 3 метра ширине и 1,5 метар дубине).

У циљу бољег заклањања барикада од дејства непријатељске артилерије већином их треба постављати за нешто повучено у унутрашњост насељеног места. Зграде испред и са стране барикада треба добро затворити и закрпiti (капије, врата, колске улазе, прозоре, отворе на подрумима), да би се нападачу јаче отежало продирање у ове зграде. Барикаде не треба поседати сувише јаким трупама, али прилазе ка њима треба затварати надвишавајућом и бочном ватром из суседних кућа. За одбрану од борних кола, пешадиска оруђа постављају се тако, да могу да дејствују испред препрека. Најзад, треба поменути и минирање извесних делова улица.

д) Израдити потребан број склоништа или у ову сврху уредити подруме појединих зграда, за заштиту трупа у времену дејства непријатељске артилерије и авијације. Како се за унутрашњу одбрану насељеног места начелно оставља мањи број трупа, то неће ни бити потреба за израдом већег броја склоништа, али она која буду предвиђена, морају бити солидно изграђена.

ћ) Сигурним склоништима треба заштитити бунаре, изворе и резервоаре, те да се трупи осигура вода. Снабдевање водом, у борбама око насељених места, игра значајну улогу, и стога се на заштиту извора воде мора да обрати озбиљна пажња.

е) Предузети потребне мере за спречавање пожара, које могу да произведу непријатељска запаљива зрна и бацачи пламена. Лако запаљиве предмете уклонити из насељеног места, а за спречавање евентуално појављеног пожара треба предвидети и средства и специјално људство пожарних јединица.

ж) Предузети одмах уређење комуникација стварајући се, да ове буду што заклоњеније од угледа и деј-

ства непријатељског. При уређењу комуникација, за саобраћај не треба користити улице, које иду управно на фронт непријатељског дејства, јер ће ове бити сигурно тучене непријатељском уздужном ватром.

Кад год је могуће, борбене групе и ослоне тачке треба међусобно, као и са унутрашњошћу насељеног места, повезати подземним комуникацијама, које се у извесним случајевима могу израдити међусобним спајањем подрума поједињих зграда.

з) Маскирање. — Ма да насељено место само по себи већ заклања од непријатељског угледа како са земље, тако и из ваздуха, ипак се на маскирање фортификациских радова мора да обрати нарочита пажња.

Сви фортификациски објекти, који нису довољно заклоњени од непријатељског угледа, морају се маскирати, подешавајући њихов изглед према природним околним предметима.

Довољно обраћена пажња на маскирање фортификациских радова — а нарочито борбених заклона — смањује број жртава код браниоца, па стога треба брижљиво изводити све маскирне радове.

Ако се фортификациско уређење одбране насељеног места спроводи по добро смишљеном и усталјеном плану, онда ће не само број губитака бити знатно мањи, већ се ствара могућност за образовање јачих резерва, како за борбу по унутрашњости насељеног места, тако и за спољне против-нападе.

Уређење за одбрану мањег насељеног места

При утврђивању мањег насељеног места треба уредити следеће линије отпора:

а) Главна борбена линија, не треба да се поклапа са ивицом насељеног места, пошто је ова изложена добром угледу, па према томе и регулисансој ватри непријатељске артилерије. Главна борбена линија треба да се постави испред предње ивице насељеног места да би

се добило што боље ватreno дејство, а исто тако и да се на тај начин непријатељ принуди на растурање ватре.

Ако се постављањем главне борбене линије испред насељеног места, неби добило добро ватreno дејство, онда се главна борбена линија уређује непосредно позади предње ивице насељеног места с тим, да се користе и поједиње зграде, баште и ограде на самој ивици насељеног места, а међупростори бране унакрсном ватром с ових тачака, у тежњи да се нападач задржи што даље испред насељеног места.

На главној борбеној линији (уређеној испред насељеног места) треба уредити најзгодније тачке за одбрану, а између њих оставити међупростор ширине 150—200 метара, који треба да се затвори и туче јаком унакрсном ватром.

Испред главне борбене линије треба поставити добро браћена препречна срества, а поред тога и око сваке ослоне тачке посебна препречна срества.

Поред ове спољне одбране, треба уредити и унутрашњу одбрану, те да се у случају непријатељског успеха, његов даљи продор кроз насељено место запречи, а да се браниоцу омогући успешно извођење повратних напада.

б) **Унутрашња одбрана обухвата:** уређење саме предње ивице насељеног места као и више узастопних утврђених линија у унутрашњости, с циљем, да се у случају продора, успех непријатеља ограничи вођењем што упорније одбране по дубини и применом против-нападних акција. Према томе, у насељеном месту треба уредити више узастопних линија отпора по дубини, те на тај начин спречити непријатељу, да једним налетом заузме цело насељено место.

Предња ивица насељеног места у неколико је већ и препрека, коју треба допунити и вештачким препрекама, добро браћеним фланкирном ватром из уређених построја за фланкирање. На овој линији уређују се за

одбрану поједине ослоне тачке (зграде) поседнуте почесним резервама са задатком, да потпомажу одбрану главне борбене линије, као и да у случају одступања, прихвате ватром трупе, које се повлаче с главне борбене линије.

У међупросторе ових ослоних тачака (поједињих зграда и група зграда) треба уредити такође препречна срества, у којима се ради сасбраћаја и офанзивних радњи остављају местимични отвори с припремљеним препрекама (Бринова жица, решетке, крстила), те да се у случају потребе и ови пролази могу одмах да затворе.

Узастопних утврђених линија, сличних напред описаној, може бити више, што зависи од дубине насељеног места, а и њихова одбрана почива на фланкирању и против-нападима, пошто је мали предтерен за фронтално дејство.

Ако се у унутрашњости насељеног места налази и каква широка улица, трг, река или поток паралелан фронту, онда се и позади ових удешава линија за одбрану унутрашњости насељеног места. Уређење ове линије, као и свих унутрашњих линија одбране, састоји се у изради што јачих препречних срестава (барикада) добро тучених уздужном ватром из ослоних тачака, које су образоване од поједињих зграда и групе зграда, уређених за одбрану.

в) У циљу што упорније одбране ових унутрашњих линија, потребно је на њима **уређити почесне редви-е**, користећи за ово солидне зграде, цркве, паркове итд., које треба опасати маскираним и добро браћеним препречним срествима, те да се посада у њима може одржати и у случају, ако буде опкољена. Поред ових почесних редви-а, **треба уредити и један општи редви**, те да се омогући повратни напад или пак да се потпомогне извлачење посаде из насељеног места. Овај општи редви уређује се од групе зграда на задњој ивици насељеног места.

г) Напослетку, да се запречи непријатељу дебушовање из насељеног места, када га потпуно заузме, уређује се за одбрану још једна линија позади насељеног места на таквом одстојању, да се јаком пешачком ватром што јаче туку сви излази из насељеног места. Са овог положаја може да се поведе и општи противнапад за преотимање заузетог насељеног места.

д) Пошто ће непријатељ при нападу на насељено место тежити обухвату, то треба нарочиту пажњу обратити уређењу крила и бокова, па ако ова нису осигурана од обухвата дејством суседних трупа, онда и крила и бокове фортификациски треба уредити по могућству као и фронталне стране.

Напред је изнето фортификациско уређење насељеног места, под претпоставком да се ово благовремено организује за одбрану. У брзој — покретној војни, када се нема довољно времена, треба прво уредити главну линију одбране и спољну ивицу насељеног места, једновремено са уређењем за прикривени саобраћај трупа из резерве, па у колико време допушта треба продужити рад и на уређењу унутрашњих линија одбране по напред изнетом начину. Услед заклоњености од угледа, на унутрашњим линијама одбране, може се радити и у току дана, користећи и становништво, у колико се оно налази у насељеном месту.

Целокупно фортификациско уређење насељеног места за одбрану врши се по тачно утврђеном плану, заснованом на тактичко-фортификациској ситуацији одбранбених трупа. Ради се по партијама и на смену, обраћајући нарочиту пажњу на прикривање рада од угледа како са земље тако и из ваздуха.

Изнете фортификациске мере предузимају инжињерске јединице једновремено с радом трупа на утврђивању — изради заклона за борбу, а по потреби при фортификациском уређају већег насељеног места, као

помоћна снага за фортификациске радове, може се узети и заостало становништво.

Утврђивање великих насељених места.

Фортификациски радови при утврђивању великих насељених места изводе се као и при утврђивању мањих места; а само утврђивање изводи се обзиром на важност дотичне вароши (војничку, културну, економску, индустриску итд.), положај и правац на коме се дотична варош налази, као и обзиром на услове времена и околности под којима непријатељ може да предузме напад на то место.

Ако веће насељено место — варош — по своме положају и правцу на коме лежи — улази у општу зону одбранбеног положаја какве веће јединице, онда се главна борбена линија уређује непосредно испред ивице вароши, на начин како је то раније изнето и код уређења за одбрану мањих насељених места.

Варош се дели за одбрану, на поједиње отсеке, а утврђивање отсека бива по раније изнетим расматрањима, како би се добила што упорнија одбрана и непријатељу по сваку цену спречило даље продирање у варош.

Организација одбране унутрашњих линија, почиесних редвина као и општег редвина и уређење одбранбеног положаја за спречавање дебушовања непријатељских трупа из већ заузете вароши, врши се по истим начелима, као што је то изнето при утврђивању мањих насељених места.

Треба напоменути, да ће фортификациски радови при одбрани вароши бити солидније израђени, јер ће се у вароши наћи и више материјала за фортификациске радове, а поред тога и већи број зграда је од чврстог материјала него што је то код мањих насељених места.

За становништво, које је остало у вароши, треба се благовремено постарати за његово уклањање за време непријатељског напада. У том циљу треба одредити становништву правце — односно путеве, којима оно има да се склања, као и зграде и постројења, која имају да послуже као склоништа за становништво.

Поред кућа, које имају баште и вртове, треба ископати ровове, који ће бити употребљени као склоништа у случају непријатељског напада из ваздуха. Ти ровови се копају на 15—20 метара далеко од зграде, како неби били затрпани у случају да зграда буде порушена бомбама непријатељске авијације или дејством непријатељске артиљерије.

Напослетку, једно насељено место већег значаја, које се налази не само на војишту, већ и у позадини, може да буде изненада нападнуто дејством непријатељских брзих јединица или дејством непријатељских ваздушних десаната. У погледу напада поједињих места у дубљој позадини, код извесних већих војсака у последње време, вршene су вежбе, које су дале успешне резултате.

У овом случају, одбрана насељеног места не може да буде организована, по раније изнетим начелима, јер се одбрана од овако изненадних напада карактерише следећим:

— одбрана се врши релативно слабом посадом, која има да брани насељено место — варош и непосредну околину;

— одбрана се мора организовати са свих страна насељеног места, јер се унапред не може да одреди правац непријатељског напада;

— тешкота у организацији одбране повећава се многобројним становништвом, које није благовремено уклоњено.

Обзиром на напред изнете чињенице, код сваког већег насељеног места, а нарочито оног, које по своме значају и војничкој важности, може да буде нападнуто од стране непријатељских брзих јединица или ваздухопловних десаната, треба подробно проучити највероватније правце, односно комуникације, за прилаз ка вароши непријатељских брзих јединица, као и најпогоднија места за спуштање непријатељских авиона и искрцавање ваздушних десантних трупа.

Затим се на вероватним правцима напада, а на погодним природним тачкама ван вароши, уређују ослоне тачке за делове претстраже. Ове ослоне тачке уређују се као блокхаузи, о којима је раније већ говорено.

Одбрана вароши мора се уредити од напада са свију страна, а обавештајна служба треба да буде тако организована, да ипак благовремено извести о опасности од непријатељског напада.

Главна борбена линија уређује се ван вароши, како би се спречио брз упад непријатељских трупа у саму варош. Главна борбена линија уређује се по раније изнетим начелима за што упорнију одбрану, па у том циљу треба израдити што више заклона како за стрелце, тако и за аутоматска оруђа, а ове заклоне што више ојачати препречним срећвима. Исто тако треба израдити потребне комуникације, које морају да омогуће посади (која је обично слаба) брзо пребацивање с једног на друго угрожено место одбране.

Обзиром на малобројну посаду, за радну снагу треба употребити и месно становништво, па га евентуално наоружати и обучити за појачање одбране вароши, јер је посада обично мала у односу на величину дотичне вароши. Одбрана Мадрида показала је шта се све може да учини, ако је становништво организовано и вољно да брани варош.

УЛОГА ПОЈЕДИНИХ РОДОВА ВОЈСКЕ И БОРБЕНИХ СРЕСТАВА У БОРБАМА ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА :

Пошто борбе у насељеним местима долазе у облик борби, које се воде под нарочитим приликама, то и поједини родови војске и борбена срестава, дејствују под нарочитим приликама услед чега се поједине њихове одлике изражавају јаче у позитивном, а поједине у негативном смислу. Стога ћемо расмотрити улогу поједињих родова војске и борбених срестава, у борбама око насељених места, да би затим имали јасније гледиште о њиховој заједничкој акцији у овим борбама.

Раније смо истакли нераздвојну везу која постоји између развоја гледишта о појединим борбеним поступцима и напретка у борбеним срествима. Да би изложене најновије поуке добиле пуну вредност потребно је изнети, бар у најкраћим потезима, главније особине најновијих борбених срестава као и начин њихове употребе. Само тако ова расматрања могу добити трајније одлике и послужити као основ за тражење и одређивање нових поступака при неизбежној појави у будућности савршенијих или у ширим размерама употребљених борбених срестава. Стога ћемо при расматрању ваздухопловства, борних кола и срестава за одбрану од истих, изнети све оне чињенице, које су од непосредног утицаја на борбу око насељених места.

ВАЗДУХОПЛОВСТВО

Узећемо у расматрање значај и улогу авијације, балонства и противавионске одбране у борбама око насељених места.

Авијација

Прва организација војне авијације извршена је 1909 у Француској, па је одмах затим 1910 извршена у Немачкој, 1911 и Русија је формирала војну авијацију.

Италија је већ у рату 1912 употребила авијацију у Триполису, а у балканском рату 1912 и 1913 Србија је употребила авијацију при опсади Скадра, а Бугарска при опсади Једрена. **Дакле прва употреба авијације у рату била је при операцијама око поменутих насељених места.**

Авијација је убрзо показала сву корисну примену у рату, те је већ 1912 формирана као засебан род војске у Француској, Енглеској, и Немачкој, у Русији је то извршено 1913, а у Италији и Аустрији 1914.

Како је авијација у току Светског рата 1914—1918, у абишинском, у шпанском грађанском и кинеско-јапанском рату у борбама око насељених места, дала неочекане користи и постала моћан фактор ратоводства, то се у вези њеног сталног усавршавања и у **будућим ратовима — у борбама око насељених места — може очекивати још јаче ангажовање авијације зарађених страна.**

Стога ћемо узети у расматрање авијацију за извиђање, за борбу и за бомбардовање.

Авијација за извиђање: у борбама око насељених места у току наведених ратова дала је видне резултате како нападачу тако и браниоцу.

Нападач је својом извиђачком авијацијом и поред изнете одлике насељеног места, да скрива трупе и фортификациске радове од угледа из ваздуха, ипак успевао да ово у неколико открије. Доцнијим усposобљавањем авијације и за фотографско снимање, ова је успела и да фотографише поједине фортификациске радове за одбрану насељеног места, као и да открије браничеве трупе постављене за заштиту од обиласка и обухвата брањеног насељеног места.

Нарочити задатак извиђачке авијације био је у томе, да мотри на комуникације насељеног места које су у вези са позадином, те да на време открије евентуалне

лан придолазак појачања, или евакуацију и напуштање даље одбране насељеног места.

Браничева авијација за извиђање имала је да изврши следеће задатке:

— Прибављање свих података о непријатељу ради правилне оцене ситуације и што корисније употребе својих трупа.

— Артилериско извиђање и осматрање из ваздуха, ради откривања циљева за своју артилерију, осматрање и јављање резултата дејства њеног гађања, као и регулисање гађања артилерије.

— Дејство у заједници с трупама у борби нарочито с пешадијом, па и борним колима у борбама око већих насељених места.

Како нападачева, тако и браничева авијација за извиђање, у подесним моментима може и да митралјира непријатељске трупе, чиме поред материјалних губитака, може и морално да утиче на непријатеља.

Напослетку авијација за извиђање може да се употреби и за одржавање везе, као и за пренос заповести трупама, које би биле евентуално опкољене бранећи једно насељено место.

Обзиром на напред изнето и у будућем рату, у борбама око насељених места, може се очекивати да ће авијација за извиђање имати исте задатке с том напоменом, што ће она своја запажања достављати одмах путем радио телеграфије-телефоније, као и што ће њена извиђања бити документована одличним фотографским снимцима. У борбама око већих насељених места, које ће трајати дуже времена, фотографисање из ваздуха вршиће се свакодневно, те да се уочи свака промена у организацији одбране. Морају се фотографисати спољне ивице насељеног места, главне улице у циљу откривања постављених барикада, тргови, пијаце и паркови, у циљу откривања организације редвииа одбране, као и задња ивица насељеног места.

Обзиром на усавршавање авијације за извиђање, браниоц ће се старати да распоред својих трупа и своје фортификациске радове што боље прикрије, као и да отежка рад непријатељске извиђачке авијације, против-авионским срећвима и сопственом авијацијом за борбу.

Авијација за борбу: у почетку Светског рата, авијација је сматрана само као орган за прикупљање података, а нико није мислио о томе, како да се непријатељским авионима онемогући прелаз преко сопствених линија. Стога су се у почетку рата, као и за време битке на Марни, непријатељски авиони сусретали, па чак и пилоти поздрављали један другог, без могућности дејства један против другог.

Први напад у ваздуху извршио је руски пилот, капетан Несторов 21 августа 1914 код Шолкијева (30 км. северно од Лавова) када је немајући ватreno оружје, сустигао непријатељски авион и точковима свога апарата, оборио га. Овај смели подвиг и прву победу, услед јаког судара, платио је својим животом храбри руски пилот Несторов и тиме скренуо пажњу на борбу наоружаних авиона за борбу са непријатељским авионима.

Рат је неминовно наметнуо авијацији борбу у ваздуху и већ у новембру 1914 отпочело је формирање авијације за борбу.

Авијација за борбу све се више усавршавала; авиони су се наоружали, а авијатичари су почели да нападају непријатељске авиона у ваздуху.

Задатак авијације за борбу био је: да нападају и обарају непријатељске авиона, а да штите сопствене авione других типова од напада непријатељских борбених авиона. Да би у овом задатку успели авioni за борбу морали су да буду што бржи, те да стигну непријатељске авиона, да их нападну и оборе.

Нарочито успешна употреба борбених авиона била је противу тешких и спорих апарата за бомбардовање,

о чијој појави благовремено извештени, успевали су да узлете у ваздух, да их стигну и оборе. На тај начин, они су постали нека врста ваздушне полиције за одбрану важних насељених места и штабова виших команада.

За студију нашег питања — борбе око насељених места — авиација за борбу и у будућем рату може да се употреби само за борбу противу непријатељских авиона, упућених у акцију противу дотичног насељеног места, као и за заштиту сопствених авиона других типова, од напада непријатељске авијације за борбу.

Авијација за борбу, у борбама око насељених места, врло ретко ће се употребити за митраљирање непријатељских трупа на земљи, сем у случају њиховог отступања у нереду.

Авијација за бомбардовање: има свој идејни зачетак још пре рата на утакмици Michelin у Француској, када је неколико пилота успело, да бомбом погоде један узани круг на земљи, који је представљао циљ, али се у рат 1914 ушло без авиона за бомбардовање. Међутим првих дана рата осећала се потреба за авијацијом за бомбардовање, па су Французи у децембру 1914 формирали прву групу за бомбардовање од три ескадриле са апаратима Voisin. Ова група стављена је на расположење Врховној команди и први напад је извршен против Лудвигсхафена са 18 авиона под командом мајора de Gois који су снажно бомбардовали Баденске хемиске фабрике.

Немци су формирали прву групу авијације за бомбардовање од 6 ескадрила под командом мајора Siegerfa код Остенде.

Ова је група била на расположењу Врховној Команди, а да би се сачувала у тајности, назвата је „Одељење голубије поште.“ У августу 1915 формирало је и друго „Одељење голубије поште“ у Мецу у чијем је саставу било 36 авиона.

У пролеће 1916, ове су јединице добиле званично име бојне ескадре Врховне команде (Kampfgeschwader O. H. L.).

Енглези су од почетка рата обратили нарочиту пажњу на развој свога ваздухопловства уопште, а нарочито на авијацију за бомбардовање, тежећи да ову усаврше за што даљи лет у дубину непријатељске територије у циљу бомбардовања већих и важнијих места и фабрика.

Немци су ставили на супрот француским бомбардерима, своје најбоље борбене ескадриле тако, да од почетка 1916 француски авиона Фарман и Воазен нису више могли да пређу непријатељске линије у циљу бомбардовања. Стога су Французи почели да врше ноћна бомбардовања, а увели су и нови тип авиона Spad са мотором Hispano Suiza.

1917 и 1918 све су се више усавршавали апарати авијације за бомбардовање; она је све више бројно јачала и добијала све веће задатке.

За нашу студију нарочито је важно то, да је авијација за бомбардовање у току Светског рата имала нарочито важан задатак не само у борбама око насељених места, већ и у бомбардовању насељених места у блијој и даљој позадини.

Док су Енглези и Французи своје бомбардерске ескадриле упућивали противу непријатељских трупа поглавито на бојишту, дотле су Немци своју авијацију за бомбардовање упућивали противу важних насељених места у дубоку непријатељску позадину, а ова су бомбардовања вршили поглавито ноћу.

Најјаче ноћне нападе вршиле су немачке бомбардерске ескадриле противу Лондона. Тежина бомби бачених из немачких авиона на Лондон само у току једне недеље месеца маја 1918 износила је 350.000 кгр.; а дејство овог бомбардовања било је веома јако и у моралном и у материјалном погледу.

У шпанском и грађанском рату и у кинеско-јапанском рату, готово свакодневно вршено је бомбардовање из авиона поједињих насељених места.

Пошто су из ових ратова прикупљени последњи подаци о раду **авијације за бомбардовање**, то ћемо све изложити, и ми у најкраћим цртама:

Авијација за бомбардовање у шпанском грађанском рату

а) Начин дејства и особине авиона. — Бомбардовање вароши и лука, изузев неколико случајева приликом офанзиве у Баскији вршено је повремено и као дејство спореднијег значаја.

Али и поред ограничених размера ове врсте подухвата при њиховом извршењу испољио се известан низ чињеница, од којих је неоспорно најупадљивија, значај који је добила брзина авiona. Први бомбардери употребљени у шпанском рату: Потез 540, Savoia Marchetti, Caproni 66, и Junkers 52 с брзином између 220 и 280 километара на сат, били су десетковани и избачени из употребе од ловаца Fiat, Heinkel и совјетског I. 15 с брзином већом за око 100 км. на сат.

Покушај да се опасност од напада отклони познатим начином летења у групи и заштитом ловачким патролама, није много помогао. Први због тешкоћа с којима је скопчано бочно гађање при садашњој брзини авiona; други начин захтевао би двоседе или тросяде, који би могли да прате бомбардере у даљим летовима пошто једноседи нису у стању то да учине због мртвог угла уназад. На тај начин брзина остаје најбољи услов за заштиту и за успех у раду бомбардера. Ово је доказано чим су уведени у дејство нови бомбардери Savoia Marchetti 79, Heinkel, Dornier и руска Каћушка.

Дорни-е је лаки бомбардер уведен у наоружање у пролеће 1937 године; посада се састоји из 2 човека; носи 600 кгр. бомби, а има брзину до 400 км. на час;

Савоја-Маркети 79 — има брзину 340 км./час и може да понесе 2000 кгр. бомби;

Каћушка — је тросяд бомбардер и борбени авион; носи 600 кгр. бомби на даљину од 1000 км. у пречнику; митраљезе има спреда и позади; најзначајнија му је особина — брзина, која не уступа брзини ловаца.

б) Општи резултати бомбардовања. — Бомбардовања из ваздуха са своја три дејства (рушеће, убилачко и морално) претстављају снажно срећство у рукама заражених страна. Али овим бомбардовањима, као што је већ истакнуто, не може се однети крајња победа, мада је било случајева локалних и мањих успеха (Гвадалахара, Мајорка) које су извојевале и добиле претежно ваздухопловне снаге. У ова два изразита случаја противавионска одбрана била је међутим потпуно отсутна.

Становништво Париза и осталих великих градова у северној Француској у 1917 и 1918 дало је доказа велике дисциплине и мирнога јунаштва и под најстрашнијим бомбардовањима (у 1918 по једна бомба на свака 4 минута просечно била је бацана на Париз, а врло често по 3 пута за једну ноћ бивао је Париз бомбардован).

Исти случај стоичке храбrosti показало је становништво Мадрида, Барселоне, Валенсије и других вароши за све време рата у Шпанији. Можда је овоме много допринела урођена равнодушност, фанатизам и презирање смрти од стране становништва. Срачунато је, да је на Мадрид падало просечно по 400 артилериских зrna разнога калибра за 24 сата, па ипак живот у њему текао је редовно. Као пример довољно је напоменути да је телефонска централа добила неколико погодака артилериских зrna, па ипак рад у њој и отправљање службе трајало је и даље. Међутим једна авионска бомба од 150 кгр. може потпуно да разрушши вишеспратну кућу. И због других чињеница не може се упоредити код Мадрида дејство артилериских зrna с бомбама из

ваздуха (недостатак опсадног парка, највећи калибар оруђа 120, 150 и 155 мм.; стални правац зрна, мањи дomet итд. могућност сигурног заклона па чак и стварање релативно сигурних зона итд.).

в) Врсте и дејство бомби. — Дејство авионских бомби, бачених од стране националистичке авијације зависило је од противавионске одбране и склоништа, које су употребљавали републиканци. Врло је важно напоменути, да су у самом почетку грађанског рата, у цеој 1936, а делом и у првој половини 1937, последице бомбардовања биле мале и неосетне, мада су услови за ово у томе раздобљу били врло повољни. Били су повољни због готово потпуног недостатка противавионске артиљерије и противавионске одбране у опште. Узрок овоме треба тражити у техничким недостатцима самих бомби, које су имале велико рушеће дејство с великим вертикалним левком, па према томе и великим мртвим углом. За све ово време употребљаване су бомбе немачког порекла и модела са успорачем, које су рушиле читаве петоспратнице. Ове бомбе имале су 60% експлозива од своје целокупне тежине.

Међутим, с техничким усавршавањем особина бомби, повећавало се и њихово материјално дејство. Ово дејство повећано је нарочито због тога, што је ваздушно бомбардовање вршено у маси, т.ј. с већим бројем авиона. С друге стране, употреба републиканске противавионске артиљерије натерала је националистичке авијатичаре, да лете на много већим висинама и да бацају бомбе са 7000 метара висине, што им је умањило тачност погађања и ако су бомбе бацане у тако званим „гроздовима”, т.ј. 10 до 12 комада одједанпут. Овде настаје преокрет. Да би се постигло јаче морално и материјално дејство, као и тачност погађања, националистичка авијација прибегава:

— употреби бомби са тренутним упаљачем;

— употреби бомби са новим експлозивом веома јаког дејства, и
— употреби бомби са врло малим мртвим углом, т.ј. са веома широким левком.

Ове бомбе поред тренутног упаљача, имале су врло танке зидове (готово плех) и 90% експлозива од своје укупне тежине, приликом експлозије нису остављале скоро никакав мртав угао, јер су им парчад летела на 15 см. водоравно са земљом.

У току 1938 бомбардовања Барселоне у маси била су извршена 19 јануара и 17, 18 и 19 марта.

За време бомбардовања 19 јануара употребљене су бомбе од 150 кгр. старог модела (немачке ратне са 60% експлозива) и бомбе новог модела од 150 кгр. са новим експлозивом, тренутним упаљачем и потпуно смањеним мртвим углом. Приликом бомбардовања у маси 17, 18 и 19 марта употребљене су само ове по следње и даље су поражавајуће резултате.

За ова три дана бачено је на Барселону 40.000 килограма експлозива и том приликом погинуло је око 1.100 лица, а рањено око 1500. Бомбардовање је вршено ваздушним рафалима од по 12 до 15 бомби с размацима од 2 часа и то непрекидно даљу и ноћу за време од 72 часа; а с висине од око 7.000 метара.

Порушен је преко 200 зграда.

г) Нови експлозив. — Оволике жртве и материјално дејство приписују се:

— недостатку мртвогугла; јер су убивани људи у лежећем ставу;

— новом експлозиву, који има веома јако дејство.

Овај нови експлозив дејствује, руши и убија више самом силином своје експлозије него парчадима коштулице, која је у самој ствари један танак плех. Експлозија једне бомбе одбацила је на пр. један аутомобил

са улице на терасу другог спрата једне велике куће. Рушења су врло велика и дејство тако поражавајуће, да се мислило у прво време, да су то бомбе од 500 кгр. пуњене течним ваздухом, јер је забележен случај да су од једне бомбе срушене три куће од 6 спратова у улици Кале Кортес.

Нарочито добро су се показале бомбе од 50 кгр. са овим експлозивом.

д) **Специјалне бомбе.** — Најзад неколико речи о запаљивим и другим авионским бомбама са специјалним пуњењем. Запаљиве бомбе бацане су често на већ порушене вароши и градове, али оне нису дале задовољавајуће резултате. Можда би ово било другојаче при врло јаком ветру, који би вероватно допринео брзом ширењу пожара, али њега није увек било или није био довољне јачине. Због овога могла су пожарна одељења увек брзо да локализују и потпуно угасе пожаре проузроковане запаљивим бомбама из ваздуха.

Авионске бомбе с бакцилима заразних болести и с бојним отровима није употребљавала авиација ни једне ни друге ратујуће стране.

У погледу општих резултата бомбардовања и дејства бомби истиче се:

— **високи морал становништва и његова отпорност**, која је достојна дивљења (мада је било и случајева побуне у Валенсији и осталим градовима, које су крваво угушене) као и то, да се оваква бомбардовања могу издржати;

— **коришћење подрума, тунела и осталих подземних просторија свих врста**, које су се показале много корисније него што се раније мислило (ово због површинског дејства нових бомби). Иначе нису подизана никаква нарочита склоништа од армираног бетона нити дубоко под земљом. Коришћени су постојећи подруми; утврђено је да су остали читави и подруми свих трију шестоспратница у улици Кале Кортес које су биле по-

рушене у Барселони за време бомбардовања у месецу марту. Потребно је само избеги непосредне ударе.

По другим подацима било је више случајева рушења подрума употребљених за склоништа под теретом развалина спрата. Бомбе које су падале кроз светларнике редовно су рушиле и подруме.

Ове последње чињенице утицале су на становништво у смислу радијег коришћења склоништа ван зграда.

Артилериско бомбардовање мањим калибрима нема ових последица. На пр. 25 јула 1938 за време од 10 часова пало је на Мадрид више од 1.000 артилериских зрна, резултат: 1 погинуо и 6 рањених. Истога дана за време од 6 часова (од 22 часа до 4 часа) Барселона је бомбардована из ваздуха, резултат: 6 мртвих, 20 рањених и 25 порушених кућа.

Јапански авиони за бомбардовање и њихова употреба у Кини.

Јапанско ваздухопловство располагало је у почетку кинеско-јапанског рата са приближно 1300 авиона (400 борбених, 700 ловачких и око 200 за извиђање).

Сразмерно мали број борбених авиона претставља последицу доцнијег развоја ваздухопловне индустрије у Јапану. Тек 1933, отпочели су Јапанци са израдом сопствених металних једно — и двомоторних борбених авиона типа „93“, с којим је и данас наоружано ваздухопловство војске:

— лаки борбени авион „LB 93“ је двокрилац са мотором „BMW“ од 700 к. с., највећа брзина 230 км/час, носи бомби 500 кгр., наоружан је са 3 митраљеза;

— исти тип авиона израђен као двомоторни једнокрилац са брзином од 250 км/час и наоружан са 5 митраљеза;

— тешки борбени авион „TB 93”, једнокрилац са два мотора, највећа брзина 220 км/час, наоружан са 5 митраљеза;

— седам напред изложених типова борбених авиона, Јапанци су за време рата увели и један нов тип са увлачењем стајног трапа и приближном брзином од 300 км/час.

Исто тако предузето је и преправљање авиона типа „LB 93“ и „TB 93“ за увлачење стајног трапа, а са доње стране трупа авиона предвиђено је место за стрелца.

Јапанско ваздухопловство употребљава у кинеско-јапанском рату следеће авионске бомбе:

— запаљиве бомбе;

— бомбе од 10 до 50 кгр. за дејство противу живих циљева, и

— разорне бомбе од 50 до 500 кгр.

Авиони за бомбардовање наоружани су удвојеним митраљезима калибра 7,7 мм., постављеним на окретницама. У последње време употребљавају Јапанци и митраљезе већег калибра (12,7 мм.) који су постављени на двомоторне авione за бомбардовање.

Вође јапанских авиона за бомбардовање су уједно и извиђачи, а у изузетним случајевима упућују се као извиђачи виши официри.

Јапанска борбена авијација устројена је у пукове, баталјоне и чете. Тешки бомбардерски пукови наоружани су обично новијим апаратима „TBS“. Мешовити пукови за бомбардовање наоружани су са једно — и двомоторним апаратима типа „93“.

Мада јапанска ваздухопловна правила препоручују растреситији размештај авиона на аеродромима, ипак су Јапанци у Кини наклоњени ускупном размештају својих авиона на велиkim аеродромима. Овакав поступак има добру страну у погледу снабдевања, али и велики

недостатак у погледу одбране од непријатељског дејства из ваздуха.

По извршеном бомбардовању повратак авиона за бомбардовање искоришћује се једновремено за изназак будућих циљева за бомбардовање. Повратак се врши у једној линији на широком фронту у циљу да би се могла „прочешљати“ што већа просторија.

Употреба јапанске авијације за бомбардовање врши се у главном противу непријатељских аеродрома, железничких и поморских транспората, трупа на бојишту и позадини, као и противу политичких и индустријских центара Кине.

У почетку рата, Јапанци су вршили бомбардовање са мањих висина (600 до 1000 м.) али су услед појачавања кинеског ваздухопловства и противавионске артиљерије претрпели тешке губитке. Ови напади из ваздуха имали су у почетку рата и демонстративан карактер, међутим, сада се од тога одустало и ескадриле лете на висинама од 2000 до 3000 метара право ка циљу, јако обезбеђене ловачким авионаима.

У јапанској тактици огледа се једна особеност у погледу тврдоглавог придржавања једног извесног круглог система. Аеродроми, који су унапред, махом претходног дана, одређени за бомбардовање, надлеђу се и бомбардују без обзира да ли су поседнути или не. Бомбардовање аеродрома врши се дотле и тако често, док најзад не дају утисак да су потпуно порушени. — По правилу не врши се бомбардовање ноћу.

Бомбардовање железничких пруга врши се само противу железничких возова, а у врло ретким случајевима врши се бомбардовање железничких станица. Циљ ових бомбардовања је прекид или бар поремећај снабдевања из јужне Кине или из иностранства. Рушење већих мостова преко речних токова ретко је када полазило Јапанцима за руком. Предузета бомбардовања поморских

транспората била су веома успешна и нису наилазила на против-одбрану слабе кинеске флоте.

У техници извршења напада авиона за бомбардовање на земаљске циљеве, нарочито на велике трупне јединице, запажено је избегавање ниских налета. Шта више, ни јапански једнокрилни авиони за бомбардовање не лете ниже од 100—200 метара.

Мора се истаћи да постоји сталан осећај и добра сарадња између авијације за бомбардовање и трупа на земљи. Авионске бомбе често пута надокнађују недостајућу артиљерију.

Бомбардовање политичких и индустриских центара у Кини изводи се од самог почетка рата у великом обиму. Нарочити нападни објекти су универзитети (као ћелије противјапанског покрета) као и јавне и владине зграде. При бомбардовању насељених места Јапанци више употребљавају запаљиве бомбе, док градске четврти, изграђене по угледу на европске вароши, бомбардују разорним бомбама, тежине до 250 кгр.

У случају да јапански авиони за бомбардовање буду нападнути од кинеских ловачких авиона за време лета, они тада теже да сачувају ускупну формацију (махом три реда у виду клина) маневрујући у унутрашњости ове формације највише мењајем висине појединачних авиона у циљу добивања бољег поља дејства. Узајамно потпомагање ватром у јапанској авијацији за бомбардовање достигло је такво савршенство, да се развило у праву уметност.

Слободно се може извести закључак, да ће и у будућем рату авиони за бомбардовање — како дневно тако и ноћно — узети велико учешће у бомбардовању већих и важнијих насељених места не само на бојишту већ и у најдубљој позадини територије зарађених страна.

У борбама око насељених места нападачеве ескадриле за бомбардовање стараће се, да поруше и иза-

зову пожар брањеног насељеног места и тиме ослабе одбрану, а код заосталог становништва унесу панику.

Балонство.

— Балонство је најстарији вид ваздухопловства. Прва балонска чета формирана је 2 априла 1794 у Медону (код Париза), која је употребљена код Мобежа, где се лично подигао ћенерал Журдан, а потом у битци код Fleurus (26. јуна 1794). Успешним осматрањем непријатељских трупа на бојишту и моралним дејством на исте, било је од знатног утицаја за добитак победе Француза над Аустријанцима.

Балони су употребљени и при опсади Париза, за време француско-немачког рата 1870—71 године. Том приликом слободни балони су одиграли важну улогу у одржавању везе опсаднутог Париза са унутрашњошћу Француске.

Французи су ушли у рат 1914 свега са 4 балонске чете у саставу великих утврђених места на источној граници: Верден, Тул, Епинал и Белфор, а на крају 1914 имали су свега 12 балонских чета. У току 1916 имали су 76 балонских чета и тај број је и остао до краја рата, чинећи драгоцене услуге нарочито у борбама око насељених места.

Немци су пре рата 1914 располагали знатно надмоћнијим балонством од Француза. Имали су 6 батаљона, од којих су два батаљона били за употребу везаног балона, а четири батаљона били су намењени за употребу дирижабла, а при крају рата имали су 194 балона, који су могли да врше осматрања и при јачини ветра 20—25 метара у секунди.

У шпанском грађанском и кинеско-јапанском рату нисмо нашли на податке о употреби балона. Потујући гледиште, да је улога балона завршена обзиром на авијацију која дејствује против балона и запаљивим

зрнима, као и обзиром на снажно дејство савремене артилерије. Ипак их се не треба одрећи, као једног добrog срества за осматрање.

Ако прилике дозволе употребу балона у борбама око насељених места, треба се придржавати следећих начела:

а) Одстојање балона од првих линија сопственог распореда, треба да буде најмање 6—8 км, те да буде што даље од дејства непријатељске артилерије.

б) Висина подизања балона да буде 1.000—1.200 метара, те да има што веће поље прегледности.

в) Постојана веза мора да се осигура са оним, за чији рачун ради балон. Веза се одржава помоћу телефона, радио-телефона и радио-телеграфа.

г) Заштита балона како противу непријатељских авиона тако и противу непријатељске артилерије, мора бити брижљиво организована, јер је балон врло уочљив, а као циљ врло осетљив, те представља врло добру мету.

д) Логор и место уздизања балона морају бити скривени од угледа непријатељских осматрача, а за људство балона и балонска кола треба да се израде заклони.

Ваздушне лађе дирижабли.

Још пре почетка Светскога рата Немачка је била једина држава, која је имала флоту ваздушних лађа. Она је ушла у рат 1914. са апаратима ових особина: дужине 150 метара, запремине 22.000 м³, снабдевени с три мотора од 210 коњских снага, брзина лета 21 метар у секунди, висина пењања 2.200 м, корисан терет 8.000 кгр.

Прво бомбардовање извео је Z VI против Лиежа 5. августа 1914. године, а потом су исте године бомбардовани Анверс, Кале као и индустриски центри око Нансија.

Ноћу 20—21 марта 1915. три дирижабла извршили су напад против Париза.

Месеца априла исте године фабрика Цепелина ставила је у службу први дирижабл новог типа LZ 38, запремине 32.000 м³, са четири мотора, висина пењања 3.000 метара, корисни терет 15.000 кгр. Овакав апарат извршио је неколико бомбардовања појединих енглеских пристаништа, а 31 маја извршио је бомбардовање Лондона.

Напредак противавионске одбране на страни савезника, све је више отежавао рад немачких дирижабла.

Да би избеглије дејство противавионске одбране Немци су све више усавршавали своје дирижабле, и у 1916. достигли су висину пењања 4.000 метара.

У месецу јануару 1916. г. дирижабли LZ 77 и LZ 79 извршили су бомбардовање Париза; а у току пролећа бомбардовали су Лондон и неколико енглеских и француских пристаништа. Три дирижабла бомбардовали су 23. августа 1916. Лондон, којом је приликом један оборен дејством противавионске одбране.

У 1916. дирижабли су бацали на Лондон 16.208 кгр. бомби, чиме је поред материјалног дејства произведено и велико морално дејство код становништва Лондона.

На источном фронту у току 1916. немачки дирижабли бомбардовали су: Минск, Рјежицу, Двинск, Столице, Луминију, Динамунд и Венден.

У Бугарској, Немци су конструисали један хангар у Јамболу, одакле је дирижабл LZ X извео више дальнih извиђања изнад Црног мора, али је једног дана упућен за бомбардовање Севастопоља, пропао на путу.

У пролеће 1917. Немачки дирижабли бомбардовали су у Румунији: Букурешт, Плоешти, Циулнита, Фести и пристаниште Галац.

Пошто су немачки дирижабли у току Светског рата у главном били употребљавани за бомбардовање великих и важних насељених места, то се намеће питање, да ли се они са овим задатком могу појавити и у будућем рату.

Обзиром на све већу техничку савршеност противавионске одбране, као и авиације за борбу и бомбардовање, наше је мишљење, да ће се, у будућим борбама око насељених места, дирижабли тешко усудити да се појаве са задатком бомбардовања насељених места.

ПРОТИВАВИОНСКА ОДБРАНА

У почетку Светског рата противавионска оруђа нису била у наоружању, већ су са овима још вршени опити. Тако: Француска је имала свега 2 таква оруђа, Немачка 18, а Русија је ушла у рат са две такве батерије. Међутим огроман напредак ваздухопловства у току самог рата, императивно је налагао и усавршавање противавионске одбране.

У 1914 и 1915 углавном је била импровизација обичних польских топова постављених на платформу за гађање против ваздушних циљева.

У зиму 1915/16 почело се са организацијом противавионске одбране. Дуж свих фронтова постављени су водови или поједина оруђа поменутих импровизација-платформи. Оваква противавионска одбрана тешко се борила са све већом брзином авиона и летењем на све већој висини. Авioni су се нагло спуштали с великих висина, надлетали непријатељске трупе на неколико стотина метара и митраљирали их, а противавионски топови у овим моментима остајали су без дејства, јер су били подешени само за гађање под великим елевацијама. Овоме злу, доскочило се употребом митраљеза успособљених за гађање авиона.

Ноћна бомбардовања авиона и дирижабла изазвала су формирање нарочитих рефлекторских јединица.

Да би се сва срества противавионске одбране што рационалније употребила, по армијама су формиране команде противавионске одбране, у којима је сасрећена и служба осматрања, прислушкивања и достављања извештаја о појави непријатељских ваздухоплова.

У 1917 години организација противавионске одбране није донела већих промена, али је материјал знатно усавршен и методе гађања побољшане, док је људство боље извежбано.

У 1918 изведена је нова организација, противавионска одбрана добила је све своје јединице и целокупан свој рад довела у тесну везу са ваздухопловством.

Студијом питања противавионске одбране после рата дошло се до закључка, да се за одбрану насељених места од непријатељског дејства из ваздуха, како оних којих ће се водити борбе, тако и оних већих насељених места у позадини, која обзиром на своју важност могу бити нападнута из ваздуха, морају предузети активна и пасивна срества одбране.

У активна срества за одбрану насељених места долазе: противавионска артиљерија, аутоматски топови мањег калибра, противавионски митраљези, а као њихова помоћна срества: рефлектори и прислушне спрave.

По питању активних срестава противавионске одбране износимо последње податке из шпанског грађанског и кинеско-јапанског рата, у којима су употребљена најновија техничка срества у погледу наоружања.

Противавионска одбрана у почетку шпанског рата готово није постојала. Развојем догађаја настала је све већа потреба за овом одбраном, а у толико више у колико је број ваздухопловних јединица употребљених у операцијама био већи. Резултати, који су овим по-

стигнути у многом се разликују од резултата из Светског рата, те се искуство, стечено у Светском рату тешко може поредити са искуством у шпанском рату. Док је у Светском рату од 100 оборених авиона 80 оборено у борби са ловачком авијацијом, а 20 од противавионске одбране, дотле је у Шпанији било обрнуто. Од 100 оборених авиона оборено је 80 од противавионске одбране, а 20 од ловачке авијације.

Овакав преокрет у односима последица је великог напретка у особинама противавионских топова и одличног уређења противавионске одбране.

Обе зараћене стране у Шпанији постарале су се да се благовремено снабду противавионским оруђима. Како је ово била прилика да се испроба дејство оружја разног порекла, то су све заинтересоване велике сile послале у Шпанију, као на какав полигон, материјал који има да се испита и усаврши.

Зараћене стране у Шпанији располагале су слеђећим материјалом:

Националисти: имали су противавионске топове немачког порекла и то: топове 20, 37, 88 и 100 mm.

Нарочито добре резултате треба да су постигли лаки и лако покретљиви топови калибра 20 mm. „Рајнметал.“ Ово оруђе дејствује потпуно аутоматски и има практичну брзину гађања од 200 зрна у минуту (са успешним дејством у висину на 1500—1800 метара). Један дивизион од три батерије оваквих оруђа (по 6 на батерију), може тако у зони дејства од 1500 метара висине да образује запречни појас од 300 метара ширине од 3600 зрна у минуту. Ово је оруђе, благодарећи својој покретљивости, као и лаком и једноставном руковању и могућности брзог нишањења способно да успешно туче ниско летеће апарате и поред њихове велике угловне брзине. Појава овога оруђа на шпанском бојишту имала је за последицу, да су, у почетку врло чести

напади ниско летећих авиона, после тога постали прва реткост, или су пак предузимани са нарочитим мерама предострожности.

Републиканци су били наоружани француским, енглеским и руским материјалом, који је много разноврснији, но што је то случај код националиста. Материјал се састојао из: француског топа „Шнајдер“ 75 mm., чије су особине познате; енглеског топа 105 mm., који има недовољан домет у поређењу са осталим оруђима; швајцарски „Ерликон“ 20 mm. и руски од 40 mm. сличних су особина као и напред поменути немачки. Руски топ 76 mm., који је израђен по угледу на немачки противавионски топ 88 mm. дао је добре резултате и сличан је овоме: домет у висину 6—7.000 метара.

У непрекидној борби и такмичењу ваздухопловства и противавионске артилерије главно је било достићи врхунац и домет. У последњем периоду шпанског рата ипак је авијација достигла врхунац, који је већи од домета у висину противавионске артилерије. У колико се ради о изузецима и усамљеним случајевима, као што је на пр.: немачки противавионски топ кал. 100 mm. са дометом у висину од 8.000 метара, ово се не може узети као крајњи резултат јер сва слична оруђа захтевају још доста времена за дотеривање и усавршавање. Овим се усавршавањима још увек тежи баш у најглавнијој области-вертикалном домету, док су код ових оруђа већ достигнути врло значајни резултати у погледу брзине и тачности аутоматског нишањења, брзине гађања и техничких особина муниције.

Посматрана у целини искуства из шпанског и из јапанско-кинеског рата показују, да савремена противавионска артилерија преставља веома моћно средство за одбрану од дејства из ваздуха.

За потпуно целисходну употребу овог средства намеће се његово тесно садејство са ваздухопловством.

као и употреба оруђа разног дometа и калибра од ма-
локалибарских аутоматских топова за дејство против
нико летећих авиона, па до средњих и великих кали-
бара, како би се омогућило тучење целокупне просто-
рије до висина, с којих је авион у стању да успешно
дејствује.

Веома је важно за противавионска оруђа ма кога
калибра, да имају велику почетну брзину, јер ће само
тако бити сведене на допуштену меру грешке, које
настају као последица разлике између трајања лета зре-
на и брзине кретања циља.

**Добро уређена и употребљена противавионска
артилерија отерала је бомбардере на већу висину и
тиме умањила тачност погодака поред свог напретка у
усавршавању нишанских справа.**

Као последица отежаног тачног гађања појавила
се тежња за појачањем дејства бомби. У том погледу
забележена је појава бомби с тренутним упаљачем, пу-
њених новим, веома моћним експлозивом, који дејству-
је површински са огромном силином.

Ове бомбе немају пробојне моћи и не дејствују
као мине, те су зато и најобичнија склоништа и подруми
довољни да заштите становништво. Главно је при овоме
избеги снажни, разорни притисак ваздуха изазван ек-
сплозијом.

Техничка усавршавања авијације за бомбардовање
и противавионске артилерије у непрекидној је борби,
у којој за сада ипак побеђује авијација за бомбардова-
ње, јер су најновији бомбардери достигли такву брзину
и висину лета, да их противавионски топови ипак не
могу потпуно да омету у бомбардовању насељених
места.

Ако се узме у обзир могућност брзог долетања
авијације за бомбардовање с великих даљина, као и спо-
собност за ноћно бомбардовање насељених места, онда

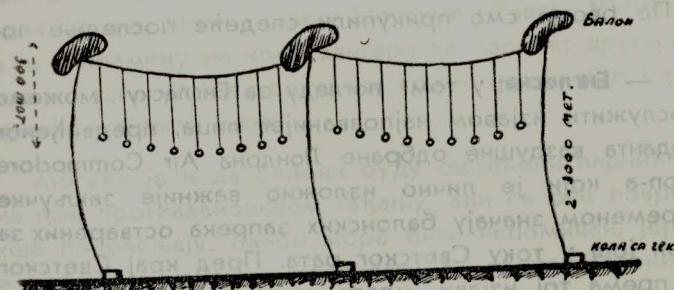
се са сигурношћу може рећи, да ће насељена места и у
будућем рату бити изложена нападу из ваздуха како
дању, тако још и више ноћу.

Дејство противу непријатељских авиона ноћу вр-
ши се посредством рефлектора који осветљава непри-
јатељски авион, или се припрема гађања врши по звуку
употребом прислушних справа.

У пасивна срества спадају: заштитни балони с
мрежом од жице, камуфлажа и склоништа.

а) **Заштитни балони с мрежом од жица, употреб-
љавају се ноћу као сталне ваздушне запреке у циљу
спречавања напада непријатељских авиона.**

За време Светског рата, у 1918. г. почела је упо-
треба овог срества на западном фронту од стране
Француза, Немаца и Енглеза — нарочито за одбрану
Париза.

Слика 41

Ваздушна запрека од заштитних балона

Заштитни балони с мрежом од жица употребљени
у току Светског рата показали су ове незгоде:

- у зависности су од атмосферских прилика;
- тешко се може њима да маневрује;
- успех зависи од случајног наиласка неприја-
тељског авиона у мрежу; па је стога и њихова употреба
корисна само ноћу;

— представљају опасност и замопствене авионе, залутале или оне који лете на малим висинама. Први авион који је пао од ове ваздушне запреке, подигнуте за време рата од Француза — био је француски авион; — корисније се могу употребити за мања насељена места, док за заштиту већих насељених места, која могу да буду бомбардована са великих висина — ова заштита не представља нарочито корисно средство, а међутим је веома скупа организација овакве заштите.

И поред изнетих незгода употребе заштитних балона за време Светског рата, ово питање и даље је проучавано и из стране и наше штампе види се, да се у последње време предузимају озбиљне мере и врше пробе како у Енглеској, тако и у Немачкој и Француској за заштиту и највећих насељених места (Лондон, Париз) од дејства непријатељских ескадрила за бомбардовање.

По овоме смо прикупили следеће последње податке :

1. — **Енглеска:** у том погледу за Енглеску можемо се послужити изјавом најпозванијег лица, предвиђеног команданта ваздушне одбране Лондона Air Commodore Hearson-а који је лично изложио важније закључке о савременом значају балонских запрека остварених за Лондон још у току Светског рата. Пред крај Светског рата, према тој изјави, могло се утврдити неоспорно, с једне стране морално дејство застрашивања непријатеља балонским запрекама, а с друге стране повећана радионост услед поверења у заштиту, које је испољило радништво главнијих индустриских средишта угрожених дејством из ваздуха. Висина пењања ових запрека била је истина свега око 1000 метара, условљена великим тежином кабла који је био затегнут и у водоравном правцу што је пак захтевало велике балоне.

Сада се балони дижу на преко 3—4000 метара, а предвиђа се, да ће ова висина бити скоро удвоструче-

на. Узрок побољшања је у томе, што се данас одустало од водоравног спојног кабла између ужета поједињих балона. Ужад су дебљине највише од 3 мм. која је дољна да оштети авион толико, да овај мора пасти, чак и ако би уже било прекинуто при судару. Тврђење, да је уже балона учињено, сем тога „смртоносним“ крије изгледа у себи некакав тајни проналазак, вероватно пуштање електричне струје у уже чиме би се постигла та смртоносност. Чекрк постављен на теренски аутомобил омогућава мењање висине балона с брзином од 4—500 мет./сек.; што пак допушта, да се запрека поставља тек у случају потребе. Балони могу да остану у ваздуху чак и по бурном времену; највише су изложени балони за време олује и за заштиту материјала на земљи од штете од громова морале су бити постављене нарочите спрave. Само приликом вежби у постављању запрека 26 фебруара 1939 године страдала су од удара грома два балона. Један у месту Stanmore области Middlesex пао је у пламену на кров хангара за балоне; други балон, исто тако упаљен од удара грома пао је код места Chigwell у области Essex.

Могуће је и да балони буду оштећени парчићима зrna при противавионском гађању, али се ове повреде лакше поправљају. Балон мора бити непомичан, јер је при полетима изложен опасности да падне. Балони су издуженог облика (као везани балони за осматрање) и пуне се водоником.

Сваки балон захтева на земљи послугу од 10 људи. Према подацима из енглеских дневних листова балони су устројени у ескадриле, свега 9 са укупно 5000 људи послуге. За ратно доба предвиђа се 50.000 људи особља, сви добровољци између 38 и 50 година ста-рости.

Запреке ће да образују балони распоређени на растојању 90—100 метара један од другог; запреке у

виду круга пружају 25% вероватноће за обарање нападача, запреке у виду шах-матне даске, чак и при већим отворима, дају знатно веће резултате. С друге стране, цело уређење је скупо и захтева већу организацију на земљи не ублажујући потребу за активном одбраном. Ово је у осталом неизбежна слаба страна сваке заштите као пасивног срећства.

2. — **Немачка:** у Немачкој се у последње време обраћа нарочита пажња допуни организације ваздушне одбране помоћу читавих система заштитних балона. Овај интерес изазван је успешим пробама и искуствима у Енглеској, где су овакве организације већ у велико уведене за одбрану Лондона и великих индустриских центара.

Употреба ваздушних балона предвиђа се за осигурање поједињих осетљивих тачака или читавих просторија.

За осигурање осетљивих тачака сматра се да ће обично бити доволно додељивање 1 вода од 4—6 балона с тим, да се ови поставе на око 500 м. од најосетљивије тачке, а на међурастојању од 300—500 м.

Код осигурања већих просторија уређује се један круг сигурности који захвата целу угрожену просторију на одстојању од 1 км. а око најосетљивијих објеката подиже се још један круг из мањих заштитних балона као што је предвиђено за осигурање засебних објеката.

Важно је уочити да највећа висина пењања оваквих запречних балона износи: код балона од 200 м³ 4000 м., а код балона од 77 м³ свега 1000 метара.

Мали балони су нарочито погодни за постављање код објекта у дубоко заклоњеним просторијама, где се могу користити околне висине и тако висина пењања повећати на 2—3000 метара.

Најновија допуна на овим запречним балонима је та, што су обезбеђени од неповољног дејства ветра и

разних повреда Sturmsicherung. Нарочито уређење до-звољава да се, за случај да балон буде повређен, овај аутоматски спусти на земљу (не одлети) и тако, после оправке, може поновно бити употребљен.

3. — **Француска:** одбрана заштитним балонима је дефинитивно усвојена и у Француској.

Овај се начин одбране предвиђа за одбрану важних објеката (важних средишта — градова, комуникационих чворова, војних и поморских база) — од бомбардовања из ваздуха, постављањем заштитних запрека на средњој и великој висини.

Најзад, да би читаоци могли да стекну појам о издацима потребним за успешну примену запречних балона наводимо приближну цену једног балона запремине 200—400 куб. мет. са каблом и чекром: 700 до 800.000 динара.

б) **Камуфлажа** треба да онемогући непријатељској авијацији оријентацију и дејство противу насељених места.

Камуфлажа може бити тамна или светлосна. Тамна се ствара даљу помоћу мреже од рафије, обоядисаних платна, привременог пуштања дима, вештачке магле итд. а ноћу гашењем свих светlostи у насељеном месту.

Светлосна камуфлажа заслепљава непријатељске авионе помоћу јаких рефлектора.

Поред ових мера у циљу камуфлаже стварају се лажни објекти, читава насељена места, који се ноћу осветљавају, те да на себе скрену пажњу непријатељских бомбардера.

в) Склоништа се употребљавају у циљу непосредне заштите трупа, становништва и материјала од напада из ваздуха бомбама или митралезизма.

При организацији склоништа треба предвидети све опасности напада из ваздуха: опасност од бомбардо-

вања експлозивима, опасност од бојних отрова и опасност од пожара.

Поред овога потребно је припремити и склоништа за сва она лица, која и за време непријатељског напада из ваздуха, морају да остану на својим местима: особље саобраћаја, водовода, осветлења, ватрогасне службе, дезинтоксикације итд.

На крају овог расматрања о ваздухопловству изводимо **закључак**, да ће и у будућим ратовима, у борбама око насељених места, с бројно великим становништвом, бити врло чести напади из ваздуха, а нарочито ако је нападач надмоћнији у ваздухопловству. Исто тако и друга важнија насељена места у блијој или дубљој позадини биће изложена ваздушним нападима, стога поред изнетих активних и пасивних срестава противавионске одбране, треба предузети и следеће мере:

припремити евакуацију становништва, те да се избегну излишне жртве и отклони паника становништва, која неповољно утиче и на морал трупа одbrane насељеног места;

још за време мира треба васпитати становништво у погледу опасности од ваздушних напада, те да познаје мере за заштиту као и своје дужности у случају напада из ваздуха;

предвидети организацију давања знакова за узбуну у случају опасности од напада из ваздуха;

предвидети гашење светlostи тачно на дати знак за узбуну, те да насељено место буде потпуно у мраку пре надлетања непријатељских авиона.

КОЊИЦА.

Обзиром на брзу покретљивост и наоружање, коњица се, у борбама око насељених места, може употребити са следећим улогама:

а) Да до известног насељеног места стигне пре непријатеља, да поседне и држи ово место до доласка својих трупа. Коњичке јединице, у чијем саставу има митраљеских ескадрона, велосипедских или мотоциклистичких ескадрона, коњичке артилерије (моторизоване или не), лаких борних кола и аутотопова, поред своје брзе покретљивости имају и доволно ватрено наоружање, па су у могућности да известно насељено место одрже у својој власти и за релативно дуже време.

б) У случају да је насељено место непријатељ већ заузео известном слабијом снагом коњица је у могућности да га нападне и претера из дотичног насељеног места.

в) У борбама за добитак у времену, коњица може да заузме и за известно време брани насељено место, натерујући непријатеља на извиђање, развој и припрему напада, а потом да се из борбе извуче и брзо удаљи из додира с непријатељем, чиме ствара потребно време својим трупама.

г) У борбама око насељених места, која улазе у састав организованог положаја, коњица ће имати улогу извиђања само дотле, док има места за њен рад, а када отпочне напад, коњица више нема примене.

Ако је које крило слободно, коњица може да се употреби за обилазак тога крила и за бочно дејство према насељеном месту, а ако су оба крила наслоњена, онда се коњица повлачи и њено је место у резерви дотичне јединице.

д) Коњица остаје у резерви све дотле, док непријатељ не буде натеран да напусти даљу одбрану насељеног места и да се повуче.

Ако ово повлачење буде принудно и по дану, коњица предузима гоњење и растројавање тученог непријатеља, ако пак непријатељ својевољно напусти даљу одбрану насељеног места и повуче се у току ноћи, онда

је задатак коњице, да што пре поново ухвати додир са непријатељем.

ћ) У рововској војни, коњици се може ставити задатак и да брани извесно насељено место на мање важном отсеку, али се она тада употребљава као и пешадија, а не у правој улози коњице.

ПЕШАДИЈА.

И у борбама око насељених места, пешадија има да прими на себе тежиште борбе и да заузме — односно одбрани дотично насељено место.

Из раније изнетих примера јасно се уочавају све тешкоће које пешадија има да савлада у борбама око насељених места, па стога пешадију треба озбиљно обучавати и спремати за борбе око насељених места, јер се све више истиче потреба за стварањем посебних начела за вођење уличне борбе.

Кретање пешадије у нападу кроз насељено место, треба да се врши упоредним конвергентним мањим колонама према правцу пружања главних улица. У томе кретању, појединим зградама или групи зграда, удешеним као отпорне тачке, пешадија не треба да прилази с фронта, већ да тежи његовом савлађивању обухватом и опкољавањем.

За пешадију, која тежи да што пре продре кроз насељено место и овлада његовом задњом ивицом појављују се следеће тешкоће:

— напредовање пешадије кроз улице насељеног места под близком ватром непријатељских стрелаца постављених на прозорима и на крововима појединих зграда;

— напад пешадије на зграду или групу зграда фортификациски организовану и добро брањену снажном ватром на близком одстојању;

— рад на чишћењу непријатеља из појединих зграда и преуређење ових зграда за одбрану у случају повратних напада;

— прелаз преко раскрсница под најјачом ватром непријатељских стрелаца заклоњених иза барикада, док се прилази овима одлично ткук непријатељском ватром аутоматских оруђа из суседних зграда.

У свима овим случајевима пешадија често неће моћи сама да изврши задатак, па је стога треба што пре да потпомогну баџачи мина и пламена, пратећа артилерија и борна кола. Обзиром на веома тешке услове за вођење борбе око насељених места, пешадија треба да је:

— самостална у раду и одлучивању. У овом правцу још за време мира треба обучавати не само старешине, већ и сваког борца — пешака, јер ће ови често бити остављени сами себи, нарочито у уличним борбама, и то у најтежим тренутцима;

— способна за борбу хладним оружјем — прса у прса — пошто су ове борбе врло честе у борбама око насељених места;

— високог морала и издржљивости до последњег даха, јер само храбра и морално јака пешадија може да издржи борбу по улицама насељеног места, када борац често пута и не види непријатеља, а са свих страна буде обасут ватром.

АРТИЛЕРИЈА.

При нападу на насељена места улога нападачеве артилерије огледа се у следећем:

— потпомагање пешадије у нападу на насељено место;

— дејство противу браниочеве артилерије; и

— рушење појединих зграда насељеног места.

У току напада на насељено место, артилерија најснажније потпомаже пешадију све док ова не заузме предњу ивицу насељеног места. За ово време артилерија се служи непрекидним осматрањем како са земаљских осматрачница, тако и осматрањем из ваздуха.

У даљем напредовању пешадије кроз насељено место, артилерија више не може да осматра њено прођирање и да према томе подешава своје дејство, већ према брзини продирања пешадије преноси своју ватру унапред у насељено место. За ово је потребна добра и стална веза између пешадије и артилерије, стога одељења за везу са пешадијом и истакнути батеријски осматрачи морају увек бити са предњим пешадиским деловима.

При овом преношењу ватре, код оруђа са положеном путањом зrna могу да експлодирају и раније — ако ударе у какву високу зграду — услед чега ће бити жртава и код сопствене пешадије; па је стога боље дејствовати из оруђа, која имају убацно дејство.

Уопште узев, врло је тешко потпомагање пешадије при њеном надирању кроз насељено место, јер се пешадија креће кроз улице, баште и дворишта насељеног места, па њен покрет не могу ни да прате артилерски органи за осматрање.

Увлачење већег броја артилериских оруђа у мања насељена места, не треба никад вршити пре него што пешадија овлада супротном ивицом насељеног места. Код великих насељених места, придавање нападним трупама појединих пратећих оруђа за тучење из непосредне близине утврђених зграда и барикада треба сматрати обавезним, иначе ће пешадија бити укочена у даљем продирању кроз насељено место. Ова оруђа заузимају положаје на трговима, у парковима, скверовима и двориштима, а стављају се под команду одговарајућих пешадиских старешина.

Далекометна артилерија обично се издаваја у посебну групу за тучење далеких циљева и борбу с браничночевом артилеријом, коју треба пронаћи осматрањем из ваздуха, а првенствено је тражити са стране и на задњој ивици насељеног места.

Рушење у насељеном месту обухвата:

- а) Рушење заклона, препрека и склоништа испред насељеног места, као и у унутрашњости истога;

- б) Рушење и запаљивање поједињих зграда удешених за одбрану, као и важнијих зграда: железничка станица, телеграфско-телефонска централа, електрична централа, водовод, фабрике и т. сл. што ће да изазове помешај у отправљању служби тих важних установа, а time и да отежа живот и рад како код трупа, тако и код становништва.

За рушење дејство начелно се употребљавају оруђа већег калибра са убацном ватром. За ово дејство употребљавају се гранате са свима упаљачима према задатку гађања и отпорности зграда, а нарочито запаљива зrna. За коректтуру се употребљавају темпирана зrna, којима се тражи таблична ракља, па се са средишњим ракљем прелази на гранате и упаљаче са успоравањем.

Осматрање се организује са више осматрачница (комбиновано, двострано или топографско). Нарочито је корисно обезбедити добро осматрање правца, што се постиже уздужним осматрањем.

За рушење зграда најпогодније су хаубице 150 и 155 mm. (zrna са упаљачима са успоравањем), а за рушење и ломљење врло отпорних сводова треба употребити мерзере 305 mm. (упаљачи са успоравањем или панцирна зrna).

Браничночева артилерија има задатак да потпомаже одбрану насељеног места, дејствујући противу нападних трупа.

Део артилерије за непосредно потпомагање пешадије налази се на спољној ивици насељеног места, а део са стране истог; док се главнина артилерије обично налази са стране или позади насељеног места.

Командовање се најчешће децентрализује. Артилерија се често придаје не само по батеријама, већ и по водовима, па и по оруђима, пешадиским батаљонима, четама па чак и водовима. На овај начин у одбрани унутрашњости насељеног места артилериска ватра може да буде тако уређена, да се сви приступи налазе под бочном и уздужном ватром батерија, као и посебних оруђа постављених у зградама (блокхаузима).

Организација њеног осматрања и њена веза са сопственом пешадијом унеколико је лакша него код нападача.

ИНЖИЊЕРИЈА.

При одбрани насељеног места инжињериске јединице налазе већу или мању примену у зависности од величине насељеног места и вида одбране. При одбрани већег насељеног места инжињериске јединице налазе примену у следећем:

- фортификациско уређење положаја, како на спољној ивици, тако и у унутрашњости и задњој ивици насељеног места;
- израда препрека и барикада;
- удешавање појединих зграда за одбрану;
- израда комуникација за скривени покрет трупа, а код великих насељених места и израда дековилних железница;
- израда и одржавање мостова, ако кроз насељено место пролази река, која отежава маневровање одбранбених трупа, а преко те реке нема довољан број сталних мостова.

При нападу треба нападној пешадији приодати потребан део пионира снабдевен са срећвима за изазвање пожара, као и део пионира за отклањање препрека.

БОРНА КОЛА

Улога борних кола у борбама око насељених места састоји се у савлађивању ватрених и материјалних препрека, које коче напредовање пешадије.

Поједина аутоматска оруђа постављена иза барикада или у каквој згради, знатно ће задржати напредовање пешадије, па је потребно да се ова униште или бар ујуткају дејством борних кола из непосредне близине. Извесне препреке постављене на спољној ивици насељеног места, као и барикаде постављене у унутрашњости насељеног места, у колико не буду порушене артилериском ватром, треба да буду савладане дејством борних кола.

Стога ће у борбама око насељених места, нападач врло често употребљавати борна кола како би олакшао напредовање својој пешадији, али при овоме треба имати у виду следеће:

- борна кола корисно садејствују пешадији при савлађивању предње ивице насељеног места, као и зарушавање препрека и барикада постављених у унутрашњости насељеног места;
- без непосредне заштите пешадије, борна кола су још осетљивија у борбама око насељених места, него на отвореном земљишту;
- борна кола не смеју се никако упутити сама кроз улице, јер ће бити брзо уништена било од противничких оруђа, пошто се од њихових зрна не могу да уклоне маневром, било од непријатељских пешадиских делова, који могу да им се приближе, полију бензином и део помоћу кога се гусенице крећу и да их запале.

У шпанском грађанском рату употребљавана су у главном следећа борна кола:

немачка лака борна кола Нирнберг; италијанска лака борна кола Фиат-Ансалдо; руска борна кола Т. 26; руска средња борна кола Т 28; лака борна кола Т 26 шпанска израда; лака борна кола Т 28 — шпанска израда.

У јапанско-кинеском рату употребљене су ниже изложене врсте борних кола:

Код Јапанаца :

Мала борна кола Искавадсима М. 2592 (1932); лака борна кола М. 2593 (1933); ова борна кола са мањим додацима оспособљена су и за кретање по води (пловидбу); средња борна кола М. 89; средња борна кола М. 94.

Код Кинеза :

Мала борна кола Карден-Лојд. (Carden-Loyd MK VI, 1929.);

Лака борна кола Рено. (Renault M. 18.);

Лака борна кола Рено М. 26/27. (Renault M. 26/27.);

Викерс-Армстронг В. (Vickers-Armstrong B, 1931.).

Код свих борних кола показала се велика осетљивост гусеници. У нападу на уређене положаје, а особито у борби око насељених места, лака борна кола без довољне јачине оклопа и наоружања дала су слабе резултате.

Брзина и покретљивост не могу да надокнаде недостатак недовољне оклопне заштите. Правило, да се брзином избегавају непријатељска зrna, што је врло често тачно, не може се обзиром на искуство из шпан-

ског грађанског рата применити на борна кола, нарочито када дејствују у насељеном месту. Противоклопна оруђа толико су се усавршила и брзина дејства толико им се повећала, да им борна кола не могу избећи. (На пример митраљез 13 мм. избаци за минут 450 зrna, топ 20 мм. 300 зrna, топ 25 мм. 180 зrna).

Тачност гађања из борних кола код врло великих брзина кола веома је незнатна, те је стога у борби овај начин гађања непримениљив. Ако се хоће да гађа с известним изгледом на успех, највеће брзине у борби не могу бити веће код лаких борних кола од 25 до 30 км., а код средњих 30 до 40 км. на час, па и тада с врло слабим успехом. Код великих брзина, кад су сви капци затворени, осматрање из борних кола је врло тешко и слабо, те кола лако падају у оклопке и препреке постављене противу њих, а које би код мањих брзина могла избећи. Има примера да код великих брзина борна кола нису могла у борби распознавати своје од непријатељских трупа.

Код великих брзина, због јаких потреса преко неравног и изривеног земљишта какво је скоро редовно земљиште на коме се води борба, замор послуге у лаким борним колима је огроман. Повећан је и тиме, што је посада због малог простора збивена.

Ако су борна кола лака а кратка, код кретања великим брзинама због неравног земљишта појављују се отскоци у правцу тангенте на путању кретања кола, који могу довести до заривања и приморавања кола да се зауставе и продуже покрет мањом брзином. Опасност овога очигледна је, кад се врши кретање под дејством непријатељских противоклопних оруђа.

Све означене незгоде појављују се у појачаној мери у борби око насељених места. Борна кола кад су и била у стању да у насељеном месту користе своју брзину, не само да су бивала од слабе користи својој

пешадији већ су и сама западала у клопку и бивала уништена (Брунета, Шангај).

Из горњих излагања не треба схватити да је брзина борних кола штетна, већ да се због горњих појава не могу користити за време борбе преко извесне границе. Стога, где год су брзине остварене на рачун јачине оклопа и моћности наоружања, код типова борних кола намењених за нападе на положаје, такво је решење рђаво, јер борбене прилике приморавају на смањење брзине, па се дешава да имамо борна кола са смањеном брзином и слабим оклопом. Велике брзине које нису постигнуте на рачун најмањег потребног оклопа и моћности наоружања врло су корисне, јер смањују потребно време за упад у непријатељске положаје при поласку с јуришног положаја, уз то им повећавају тактичку и стратегиску покретљивост и маневарску способност.

У јапанско-кинеском рату борна кола су била употребљена у већем броју само двапут и то у борбама око Тајерчуанга. Узрок овоме лежи у томе, што су прилике за употребу јединица борних кола до сада биле ретке у овом рату. Сасрећивање борних кола тражи један извесан минимум времена за које се време ситуација може изменити. Ово се тешко одржава у тајности како од непријатељских извиђача из ваздуха, тако и од агената, а једно повлачење непријатеља може учинити узалудним све припреме и планове. Борна кола у мањем броју, као што их Јапанци често употребљавају, имају делимичне успехе само против непријатељских трупа слабе вредности и рђаво опремљених. У таквим нападима, добро маскирана пешадија у лаким заклонима са противоклопним топовима кал. 20 и 37 mm. скоро редовно је надмоћнија. Ово се односи нарочито за случај ако нападу борних кола не претходи артилериска припрема, или ако се напад борних кола не пот-

помаже артилеријом. Ватра самих борних кола је мало ефикасна.

ПРОТИВОКЛОПНА ОДБРАНА

У шпанском рату употребљена су следећа противоклопна оруђа:

митраљез Хочкис 13 mm;
автоматски топ Ерликон 20 mm;
немачки автоматски топ флак 20 mm;
автоматски топ Хочкис 25 mm;
п.а.к. (панцер абвер каноне) 37 mm;
Бофорс противоклопни топ 40 mm.

Да би се тачно одредила међусобна вредност поједињих оруђа, као и услови које треба да испуњавају, потребно је укратко изложити околности под којима се изводи противоклопна одбрана.

У шпанском рату борна кола обично су изводила изненадне јурише, заузимајући јуришне положаје под заклоном мрака, природне или вештачке магле или земљишта. Бранилац их примећује тек на 200—300 метара испред положаја, а највише до 500 m., што је већ ретко.

Да пређу овај опасан простор и упадну у положај борним колима је потребно (за 200—300 метара):

код брзине 20 km. на час 36 до 54 секунди,
код брзине 30 km. на час 24 до 36 секунди,
код брзине 40 km. на час 18 до 27 секунди,
код брзине 50 km. на час 14 до 21 секунди.

Код тако кратког времена, обзиром још на то, да због сигурности својих трупа мора да гађа око 200 m., испред предњих линија, артилерија обично стигне да отвори ватру када су борна кола већ упала у браничев положај. Како су уз то погодци борних кола пуним зрном и код артилериских концентрација врло ретки

због њихове велике брзине, то артилерија може само да допуњава и потпомаже противоклопну одбрану, а никако да је замени.

Успешна противоклопна одбрана може се изводити једино оруђима постављеним у предњим линијама и по дубини положаја, која ће моћи одмах по појави борних кола да отворе непосредну ватру, јер се борна кола онеспособљавају само ударом пуним зрном, која после пробоја оклопа експлодирају у унутрашњости борних кола и побију послугу. Јасно је, да то не могу бити поједина усамљена обична оруђа, већ само специјална противоклопна. Прва немају довољну брзину гађања и способност праћења тако брзих циљева. Сувише велика, тешка и видљива немогућа су за предње линије.

Противоклопна одбрана лежи на противоклопним оруђима, артилерија је само потпомаже и то скоро увек једино испред положаја, јер по упаду борних кола у положај обично не може да их гађа због своје пешадије.

Противоклопна оруђа треба да су аутоматска. Једино се аутоматским оруђима могу постићи тако велике брзине гађања, које одговарају великој брзини борних кола и врло кратком времену, колико су изложена до упада у браниочев положај.

Природне препреке и пасивна срества одбране противу борних кола. — Дубље речице, потоци, јаруге са стрмим странама, као и шуме и насељена места задржавају борна кола. Међутим, када се положаји налазе непосредно позади оваквих препрека, односно на ивици шуме, или насељеног места, борна кола могу потпомоћи напад своје пешадије на тај начин, што прилазе овим препрекама и ућуткавају ватрене срества која спречавају покрет пешадије. Према томе, борна кола могу да омогуће својој пешадији да заузме главну борбену линију, не прелазећи преко препрека, па да после преко израђених прелаза пређу и сама. Слич-

но се може десити ако су постављене препреке од мина или других пасивних срестава.

Према томе, постојање наведених природних препрека испред положаја, односно постављање мина није довољно; потребна су и противоклопна оруђа, наравно у мањој мери. Очигледно је каквој се опасности излажу борна кола, ако приђу и задржавају се испред главне борбене линије, када активна противоклопна одбрана дејствује. У том случају нападач је принуђен да прво напада без борних кола, па тек када им омогући прелаз да их употреби.

Природне препреке противу борних кола, барикаде, и мина, пружају ефикасну заштиту једино ако су браћене аутоматским оруђима која у комбинацији с противоклопним оруђима, омогућавају извесну уштеду последњих.

Противоклопна одбрана је више усавршена и више је напредovala од борних кола. У борби између оклопа и зrna, за сада носи победу зrno.

Где год су борна кола, у шпанском рату, наишле на савремену противоклопну одбрану била су заустављена или уништена. Напротив, ако противоклопна срества нису била довољна, или ако су била ућуткана артилериском ватром, борна кола су постизала постављене циљеве скоро са математичком тачношћу.

Сва ова искуства не треба узети као коначна, јер у Шпанији, а још мање у Кини борна кола нису могла бити употребљена онако, како то захтевају начела тактичке употребе борних кола. Уз то, као што је речено, постојала су само лака борна кола и то сразмерно у мањем броју обзиром на величине фронтова, док је средњих борних кола било незнатно, а тешких готово никако.

Борна кола у шпанском грађанском, а до сада ни у јапанско-кинеском рату, нису испунила у потпуности оно, што се од њих очекивало.

Може се рећи, да њихово знатно усавршавање после рата, у вези са успесима које су била постигља за време Светског рата, имало је за последицу, да су борна кола прецењивана. Изгубило се из вида, да су успеси борних кола у Светском рату, били више успеси изненађења новог борбеног срества, које је противу себе имало једва постојећу одбрану и то у главном импровизирану.

Гледиште по коме ће оклопна срества моћи одлучивати о исходу рата, у шпанском грађанском и у јапанско-кинеском рату није добило потврду. Савремена и у довољном броју противоклопна срества, својом моћном и успешном ватром оборила су све претеране наде очекивање од моторизоване и механизоване војске. Златна средина у схватањима и тесно садејство свих борбених срестава и даље остају најпоузданјија залога успеха.

ВЕЗА:

Довољно је познат општи значај везе у свима тактичким радњама а нарочито у борби; али у борбама око насељених места, а нарочито око већих насељених места — у уличним борбама — одржавање везе је веома тешко како за нападне тако и за одбранбене трупе, стога се још јаче истиче потреба за што бољом организацијом веза.

Употреба телефонских веза лакша је за браниоца, него за нападача, а нарочито кад отпочну уличне борбе по дубини насељеног места. Жичане везе биће изложене честом кидању, те на њихову сталност и исправност треба обратити нарочиту пажњу, али се никако не ослонити само на ову једну врсту веза.

Услед испрекиданог борбеног поретка у борбама кроз насељено место, одржавање везе личним додиром готово је искључено, а одржавање везе помоћу

ордонанаса такође је отежано, нарочито за нападача који не познаје распоред улица дотичног места.

Радио веза, а нарочито лаке радио станице за везу предњих делова са командантима батаљона, наћи ће корисну примену у борбама око насељених места.

Сигнална срества за везу такође ће наћи корисну примену у овим борбама. Треба стално имати у виду да тешкоћа командовања и одржавања везе представља одлику борбе у насељеним местима, па према томе треба предвидети све мере и користити сва срества за одржавање везе.

Одељења за везу с пешадијом и истакнути батеријски осматрачи морају се увек налазити код предњих пешадијских делова, како би се што јаче обезбедила сарадња пешадије и артилерије, које играју пресудну улогу у борбама око насељених места. Могућност осматрања артилериског дејства из авиона или с високих зграда знатно олакшава сарадњу артилерије са пешадијом.

У борбама око насељених места, морају се употребити сва срества за везу, те да се осигура сигурна и непрекидна веза, како између појединих делова пешадије, тако и са осталим родовима војске и борбеним срествима која раде за рачун пешадије. Не треба никако губити из вида, да је добро организована веза један од битних услова за успех у свима операцијама — а нарочито у тешким борбама око насељених места.

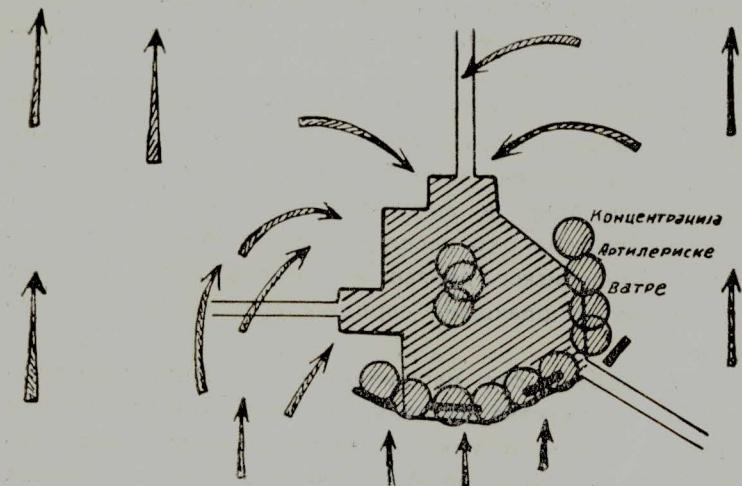
II ОДЕЉАК

НАПАД НА НАСЕЉЕНО МЕСТО.

ОПШТА НАЧЕЛА

При нападу на насељено место, кад год је могуће, начелно треба тежити, да се напад врши обиласком и опкољавањем насељеног места. У овом случају посаду

насељеног места треба везати врло слабом снагом упућеном за фронтални напад и држати је стално под јаком ватром, а по могућству засути је бојним отровима или заслепити вештачком маглом, док главне снаге треба да надиру поред насељеног места, те да се насељено место заузме снагама са стране или и из његове позадине (сл. 42).

Слика 42

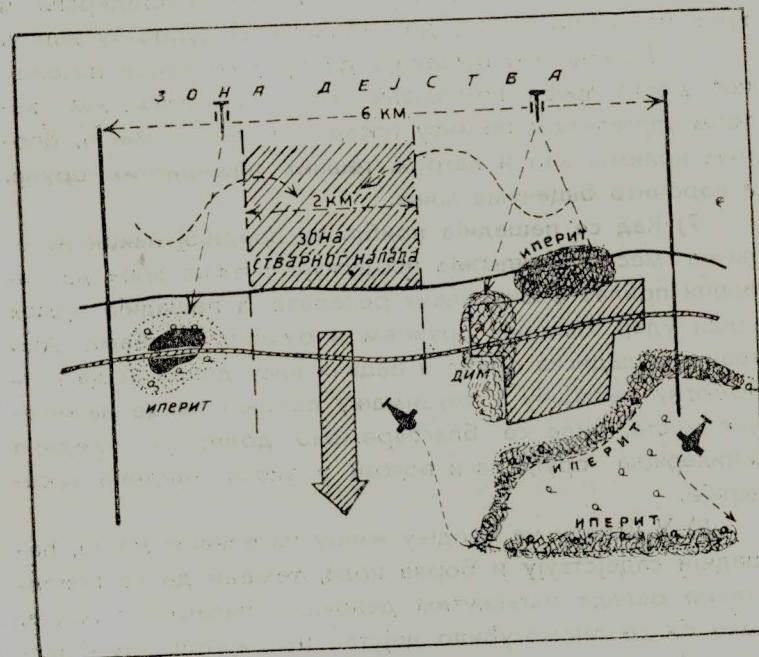
Напад на насељено место средње величине: везати с фронта, па предузети обухват и опкољавање.

На погодном земљишту, употребом бојних отрова у ширем обиму и задимљавањем ивица насељеног места омогућава се скраћивање фронта за напад и уштеда снаге за обухват (сл. 43).

При овом обиласку и опкољавању треба имати у виду, да ће такав напад брже успети и са далеко мање жртава, него ли фронтални напад на утврђено насељено место.

Ако је обухват немогућ, онда се намеће фронталан напад на насељено место, при коме се треба држати следећих начела:

1) Фронтални напад на насељено место у толико је тежи, у колико је ово шире и дубље, као и у колико је непријатељ имао више времена за његово уређење за одбрану.

Слика 43

Напад на насељено место са јачом употребом бојних отрова и димних срестава.

2) Фронталном нападу треба да претходи детаљно извиђање и прикупљање података како о уређењу насељеног места, тако и о снази и распореду браниоческих трупа.

3) Фронталном нападу треба да претходи снажна артилериска припрема довољног броја оруђа и то јачих калибра као и бомбардовање из ваздуха.

4) Ако је насељено место шире (веће), предњу ивицу треба напasti на више отсека, упућујући тежиште напада према отсеку где се тражи решење.

5) Напад извршити с дубоким борбеним распоредом, како би се могло наставити снажно продирање и кроз насељено место, до избијања на супротну ивицу.

6) Продирање пешадије до предње ивице насељеног места треба потпомоћи јаком артилериском ватром управљеном противу посаде насељеног места, борним колима, као и ватром тешких пешадиских оруђа, а нарочито бацачима мина.

7) Кад се пешадија приближи предњој ивици насељеног места, артилерија продужује путање зрна да за пречи прилаз браничевих резерва, а пешадија одмах врши удар хладним оружјем и ручним бомбама. Ако тешка пешадиска оруђа и бацачи нису довољни да потпомогну пешадију у заузимању предње ивице насељеног места, онда се благовремено додељују поједина артилериска оруђа па и водови у улози пратеће артилерије.

8) У нападу на предњу ивицу насељеног места, пешадији садејствују и борна кола, тежећи да се првенствено овлада истакнутим деловима насељеног места, како би се онемогућило дејство непријатељских фланкирајућих оруђа.

9) Противу непријатеља, који би се упорно држао у појединим зградама уређеним за одбрану, треба дејствовати артилеријом, бацачима пламена и запаљивим бомбама да би се приморао да напусти зграду, а потом га напasti ручним бомбама и ножем. Пионире са експлозивом и запаљивим материјама у нападу на кавку поседнуту зграду, могу пружити драгоцену помоћ нападачевој пешадији.

10) Кад се овлада предњом ивицом, предњи делови пешадије продиру одмах што је могуће дубље, крчећи себи пут хладним оружјем и ручним бомбама. У овом продирању предњи делови надиру и ван улица, преко башта и дворишта, не упуштајући се у делимичне борбе ван правца њиховог дејства по унутрашњости насељеног места.

11) Предњи делови продиру што је могуће брже на супротну ивицу насељеног места без обзира на још несавладане делове око појединих зграда, групе зграда и изолованих објекта, а позадњи делови — почесне и опште резерва — старају се о савлађивању заосталих отпора у насељеном месту и увек су спремне за сузбијање повратних напада, које бранилац често врши у борбама у насељеном месту.

Нагомилавање трупа мора се избегавати, стога се општа резерва не увлачи у насељено место одмах по паду предње ивице, већ се држи увек приправна за одбијање повратних напада — особито с бокова.

12) Чим предњи делови избију на супротну ивицу насељеног места, треба одмах продужити надирање што даље и уредити положај за одбрану, а цело насељено место темељно претражити и очистити од непријатељских заосталих делова.

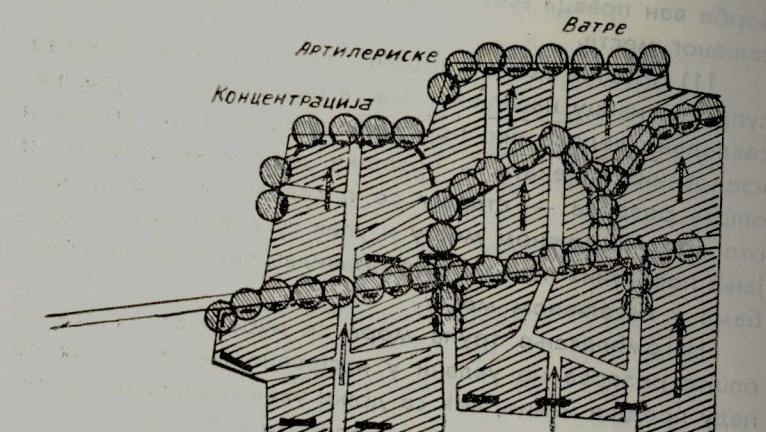
Кроз и са стране заузетог насељеног места треба што пре извести трупе на положај иза задње ивице, јер ће заузето место обично бити одмах стављено под снажну непријатељску артилериску ватру.

13) При овлађивању већим насељеним местом, напад се мора водити по етапама и продирање кроз насељено место вршити по отсекима — појасевима — с раније тачно утврђеним границама продирања.

Чим се овлада првим појасем, одмах се приступа утврђивању истог и подизању барикада, да би се заузети појас одвојио од осталог дела насељеног места и спречио евентуалан покушај повратног напада. Пошто

се нападачеве трупе прикупе и уреде, одмах се продујава напад у циљу овлађивања следећим појасом (сл. 44).

14) Наступање се врши по улицама у колони по један дуж кућа, кроз дворишта, баште и вртове.

Слика 44
Напад на веће насељено место: фронтални напад од отсека до отсека.

Борна кола, ако прате пешадију, крећу се позади и средином ширих улица.

15) При доласку нападачеве пешадије пред браничеву барикаду, ватру њених бранилаца треба неутралисати митраљезима, бацачима и оруђима пратеће артиљерије.

Јуриш на барикаду врши се, кад ослаби ватра бранилаца, полазећи од последњих освојених кућа. Јуриш на барикаду потпомажу пратећа артиљерија и борна кола, пошто се од стране извиђача испита могућност прилаза борних кола до постављених барикада.

16) Веза између поједињих делова мора се одржавати свим срећвима која овде налазе примену.

Попречне улице и тргови користе се за извршење прегруписавања и успостављања реда по јединицама.

17) Падом мрака напад се најчешће прекида, али нападач мора да буде стално у опрези, јер ће бранилац, пошто добро познаје насељено место, најчешће покушати да ноћним нападом избаци непријатеља из затузетог дела насељеног места.

Од зоре следећег дана напад се продужава до освајања новог појаса насељеног места.

18) Овлађивање сваког узастопног појаса треба потпомоћи артиљеријом, која сасрећује нарочито јаку ватру на раскрснице и тргове, док један део артиљерије туче задњу ивицу и прилазе насељеном месту.

19) За вођење уличне борбе у освајању поједињих појасева већег насељеног места треба имати у виду да улице знатно отежавају наступање нападачевих трупа. Оне представљају теснаце стављене под тачну и снажну ватру браниоца са господарећих положаја, какве представљају поједиње зграде удешене за одбрану. Надирање кроз улице треба вршити корак по корак, обезбеђујући га снажним дејством пратећих оруђа и бацачима са најближих даљина.

20) Борба око насељених места захтева најстрожију дисциплину ватре, јер постоји опасност од расипања муниције. При вођењу борби око већих насељених места треба образовати муниципска слагалишта.

Пошто смо изнели општа начела за напад на насељено место, изнећемо сада припремне радње и ток самог напада.

ПРИПРЕМА НАПАДА

У припрему за напад долази:

- извиђање и прикупљање података, и
- ватрена припрема напада.

а) Извиђање и прикупљање података. — За припрему и извршење напада на насељено место, као и за борбу у унутрашњости овог, потребни су: податци о јачини и распореду браничевих трупа, податци о фортификациским радовима за одбрану насељеног места и детаљан план и распоред улица тог места — по могућству и фотографски снимци.

За доношење закључака о јачини и распореду бранитељских снага, користе се податци прикупљени од извиђачких органа (авијације и коњице), уводне борбе као и податци прибављени путем обавештајне службе.

При извиђању унутрашњости насељених места, нарочито ако су пространија, наилази се на осетне тешкоте, јер су насељена места праве клопке за патроле. Извиђачки органи не могу много да виде, а при сваком задржавању нуде браниоцу одличне циљеве за ватreno дејство из непосредне близине.

Извлачење извиђачких органа из насељеног места, непријатељ може лако да онемогући, стoga у унутрашњости насељеног места патроле треба да се крећу у степенастом поретку. Ако је патрола довољно јака, што је препоручљиво за извиђање насељеног места, поједини степени надиру уз међусобно потпомагање ватром. Поједини извиђачи треба брзо да се крећу са обе стране улице приљубљени уз зидове, од заклона до заклона пажљиво осматрајући редове кућа на супротној страни.

Рад извиђачких органа у насељеном месту, које брани непријатељ ма и слабом снагом, биће готово немогућ, те се податци о јачини непријатељских снага помоћу ових органа неће моћи ни да прикупе. Искази за- робљеника и ухваћених мештана даће боље податке о јачини и распореду снаге којом непријатељ брани насељено место.

Податци о фортификациским радовима прикупите се од заробљеника, мештана, својих извиђачких органа као и фотографским снимањем из ваздуха.

у колико је насељено место веће у толико је потребније извршити што брижљивије извиђање и фотографско снимање из ваздуха.

Ако се резултатима извиђања дође до закључка, да ће непријатељ пружити жилаву и по дубини насељеног места организовану одбрану, онда је потребно имати најтачнији план истог, пошто ће се такво насељено место морати да осваја по етапама — појасевима, па се још раније морају утврдити границе тих појасева и створити што подробнији план напада.

створити што подробнији план напада.
Тачно познавање плана једне веће вароши чини основ за примењену тактику уличних борби. Разграната мрежа улица, паркови и тргови, представљају опасан лабиринт за нападача који то не познаје, док бранци нуди низ скривених праваца за везу и саобраћај измену појединих отпорних тачака, као и могућност брзог премештања борачких делова с једног места на друго.

Треба проучити комплексе зграда као и поједиње зграде у погледу њихове погодности за вођење борбе и уочити оне делове вароши где постоје повољни услови за давање отпора и израду барикада.

Проучити улице, правац њиховог протезања и њихову ширину; проучити слободне просторе, паркове, тргове, булеваре, веће баште и дворишта, у смислу њиховог уређења за одбрану.

Проучити реке и пловне канале, који одвајају поједине делове вароши, а чије је форсирање скопчано с великим тешкоћама. Мостови често имају решавајући значај, па треба све предузети да се што пре њима овлада, у противном могу знатно да отежају, па чак и да спрече успех напада и заузимање вароши.

Најзад се узима у процену и рељеф земљишта у самом граду и најближој околини — нарочито узвише-

ња — због његовог утицаја на вођење борбе око главних отпорних тачака вароши.

Што брижљивије изведеним извиђањем из ваздуха и фотографским снимцима, треба утврдити систем одбране како на предњој ивици, тако и у унутрашњости насељеног места. Нарочито треба обратити пажњу на поједине зграде или групе зграда удешене за одбрану, на тргове и паркове, као и на барикаде подигнуте у појединим улицама за затварање пролаза.

Резултати извиђања и прикупљених података користе се при изради општег плана ватре за обезбеђење што бољег садејства свих родова војске, а нарочито за најцелисходнију употребу свих оруђа са убацном ватром у циљу извршења додељених им задатака.

Прикупљање података и свестрано извиђање не прекида се почетком напада, већ се продужава до свршетка борбе — потпуног заузимања насељеног места.

6) Ватрена припрема напада. — Нападу мора да претходи планска и темељна ватрена припрема с циљем, да се поруше непријатељски одбранбени радови и сломи воља за отпором.

У ватреној припреми напада учествују: артилерија и ескадриле за бомбардовање. Њихов је задатак: да још пре почетка напада поруше непријатељска препречна срества испред главне борбене линије; да поруше важније зграде и постројења која би имала каквог било значаја за одбрану насељеног места: поједине зграде или групе зграда удешене као отпорне тачке, електричну централу, водовод, железничку станицу, поштанско-телеграфску станицу и т. д.

Овом припремом напада, поред материјалне штете, тежи се и да се морално поколеба дух браничевих трупа, као и да се унесе што већа паника код становништва у колико је ово још остало у нападнутом насељеном месту.

Немачка ратна служба предвиђа као неопходно потребно, да се пре напада изврши снажно гађање насељеног места артилеријом, али ми мислим да не треба тежити већем и општем рушењу насељеног места, пошто ово тражи огромне количине муниције, а уз то, порушене зграде затрпавају улице и често су озбиљна препрека нападачевој пешадији при даљој борби у проирању кроз насељено место.

У овом рушењу учествују и ескадриле за бомбардовање, које поред свог моћног дејства још у већој мери, него ли артилериско дејство уносе панику код трупа и заосталог становништва. По искуствима из шпанског грађанског рата, показало се да је најбоље гађати насељена места отровним и запаљивим зрнима, чиме се постиже и најјачи утисак како код браничевих трупа тако и код становништва.

ТОК НАПАДА НА НАСЕЉЕНО МЕСТО

Извођење и ток напада на насељено место зависи од величине и самих одлика насељеног места, од начина одbrane т. ј. да ли бранилац води отсудну одбрану или одбрану за добитак у времену, од степена изведенih фортификациских радова за одбрану насељеног места и од других чињеница, те се не може изложити један општи ток напада, који би био образац за напад на ма какво насељено место. Али се ипак могу изложити извесна гледишта, којих се треба начелно придржавати при извођењу напада на насељено место. Та гледишта су:

Одређивање правца напада

Правац напада се одређује обзиром на распоред непријатељских снага, на могућност да се избегне или неутралише непријатељско фланкирно дејство са испадних делова насељеног места, као и обзиром на распоред мреже улица, пијаца и тргова у насељеном месту.

Уопште узев, избора правца напада треба извршити тако, да дубина простора кроз који предстоји продирање буде што је могуће мања. Ако је извиђањем и прибављањем података уочено нарочито тежиште одбране, онда се правац напада упућује најкраћим путем на тежиште одбране.

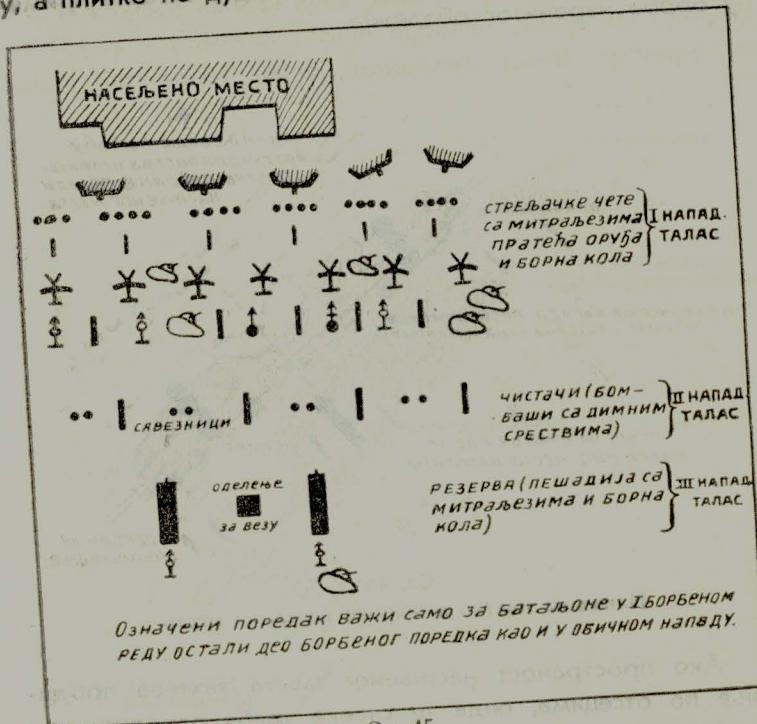
Подела снаге. — При нападу на спољну ивицу насељеног места, подела снаге врши се слично као и при нападу на обичан положај, те да се главна одбранбена линија и спољна ивица што пре заузму. Међутим за вођење борбе по унутрашњости насељеног места услед непрегледности и тешкоте у командовању узимају се знатно уже нападне зоне, а за вођење борбе по улицама узимају се чете па и поједини водови.

Извесни немачки писци сматрају као најмање потребну снагу за напад у главној улици, једну пешадиску чету ојачану тешким оруђима, пионирима и бацачима пламена. Чета за напад заузима следећи распоред: 1—2 ударне групе са сваке стране улице, једна група за обухватни напад преко дворишта, башти и кровова, један вод ојачан митраљезима и пешадиским топовима за ватрену заштиту проријања и најзад један вод као резерва и за обезбеђење бокова и позадине. Као границу зоне дејства појединих чета не треба никад одређивати улице.

Чете, у I борбеном реду још при нападу на ивицу насељеног места заузимају, по могућству, распоред који ће бити целисходан и за даљи напад у унутрашњости насељеног места — за уличне борбе, а уличне борбе су у суштини борбе, које се воде око освајања насељених места већег пространства — градова.

У борбама око мањих насељених места, главну улогу игра њихов облик, њихова спољна ивица, као и материјал од кога су изграђена, док уличне борбе не долазе до јачег изражaja.

Тако на пример, сл. 46 показује нам начин извршења напада на насељено место, које је широко по фронту, а плитко по дубини.

Сл. 45

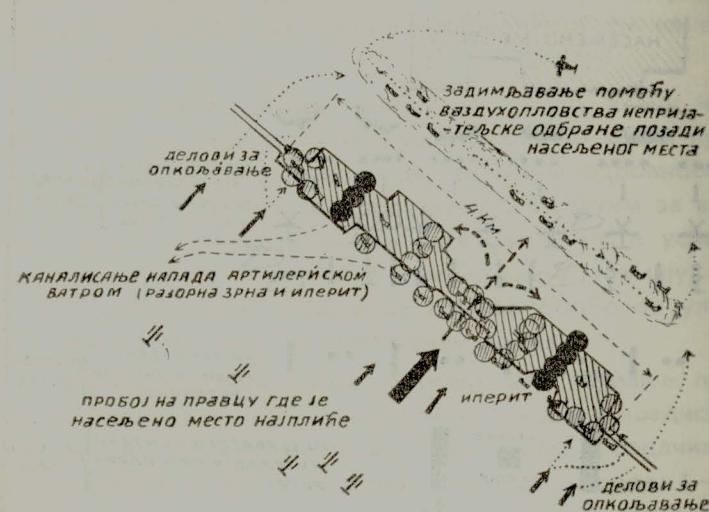
Поредак за напад на насељено место.

Сл. 47 показује нам напад на насељено место, које је узано по фронту, а издужено по дубини.

Ако је насељено место са дрвеним кућама, онда, пре почетка напада, треба изазвати пожар дејством артиљерије и авијације и натерати непријатеља да напусти одбрану насељеног места (сл. 48).

Код већих градова, борба за освајање њихове спољне ивице нема онај пресудни значај као код ма-

њих насељених места, док је важност уличних борби — којима је циљ освајање целе вароши закључно са њеном супротном ивицом — врло велика и налаже примену борбе нарочитог обележја.

Сл. 46

Напад на плитко а широко насељено место.

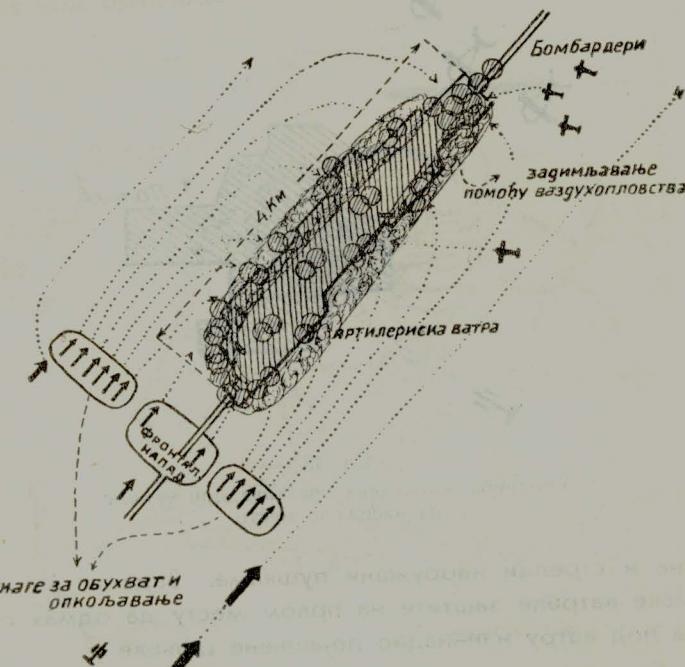
Ако пространост насељеног места захтева пронирање по отсечима, онда те отсеке треба одредити још раније, пре упада у насељено место.

Руска ратна служба предвиђа, да се при распореду снага за напад мора имати у виду, да се напад у унутрашњости насељеног места изводи с мањим одредима, од којих сваки дејствује дуж једне од радијалних, односно уздужних улица. Њихова је јачина у зависности од важности и правца протезања дотичне улице, а креће се од једног вода, ојачаног митраљезима, бацачима бомби и пламена, оклопним аутомобилима или борним колима, па до једне четве пешадије ојачане истим срећствима. Дејства ових одреда морају бити обједињена у

оквиру батаљона, којима се додељују задатци освајања појединих отсека.

Извођење напада кроз веће насељено место (сл. 49).

— После заузимања главне борбене линије на предњој ивици насељеног места, одређене трупе проридују ка

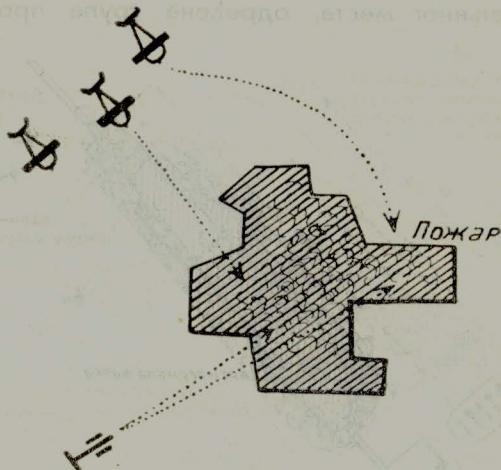
Сл. 47

Напад на дубоко а узано место.

зградама на угловима главне улице у циљу да што прањима овладају, одакле би под ватреном заштитом, која би се и ту образовала, могле да крену даље.

Извесни немачки писци предвиђају две врсте ове ватрене заштите: „даљну“ коју образују митраљези, пешадиски топови и бацачи бомби, а положаји за ову за

трену заштиту бирају се тако, да је са њих омогућено што дуже дејство. Сем овога, за потпомагање јуришних трупа у њиховом продирању поставља се и „блеска ватрена заштита“ коју чине лаки митраљези, бацачи пла-

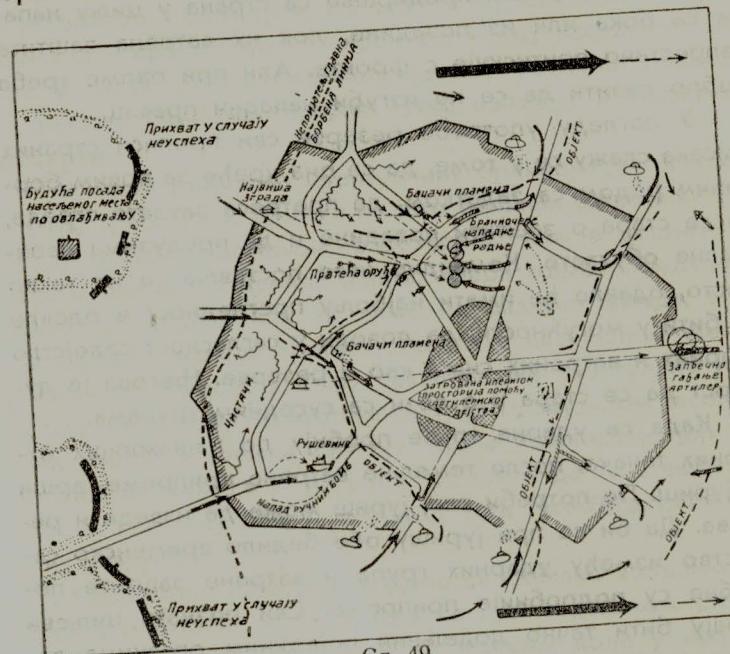
Сл. 48

мена и стрелци наоружани пушкама. Задатак је ове близске ватрене заштите на првом месту да одмах ставља под ватру изненадно појављене циљеве.

Са сваке стране улице прати ударне групе оваква покретна ватрена заштита, која се уређује у зградама на угловима, а врши пребацивање унапред од једне до следеће попречне улице. За споразумевање с митраљезима и пешадиским топовима мање ће се користити ордонанси-тркачи, а чешће светлеће ракетле, избачене у правцу циља који треба тући.

Пешадиски топови стоје у заклонима, спремни за дејство да се при тражењу гађања изненадно пребаце када треба. Ови топови чине драгоценни морални ути-

сак на нападача, кад трупе знају да су оруђа у непосредној близини и да могу у стопу да прате њихово дејство. Јаке детонације у непријатељским отпорним центрима које кидају живце и видљиво дејство артилериских оруђа лако воде, са своје стране, опадању морала код браниоца. Приликом премештања ватрене

Сл. 49
Ток напада у унутрашњости насељеног места.

заштите треба пазити да један део буде стално спреман за дејство. Противу барикада или посада по одјама дејствује се дуготрајнијом ватром, док се више растурени и изненадно појављени циљеви ткук махом појединим метцима или кратким ватреним ударима. Јуришне трупе постављају се у ходницима кућа спремне за изненадно даље надирање, чим се буде осетило успешно дејство ватрене заштите која треба снажно да

притисне непријатеља. У погодном тренутку, по оцени старешине, предузима се поменуто надирање. Дим и прашину изазвану поготцима артилериских зрна треба користити за вршење скокова. При томе није главно ватра већ покрет унапред.

При наиласку на отпорне тачке које се жилаво бране, треба покушати продирање са страна у циљу напада са бока или из позадине, док их ватрене заштита непрестано притискује са фронта. Али при овоме треба добро пазити да се не изгуби нападни правац.

У погледу употребе резерве сви прописи страних војсака слажу се у томе, да се она креће за првим борбеним редом са задатком, да претреса заузете зграде, да се стара о заштити позадине и да предузима евентуалне обухвате. Командир чете поставља се на такво место, одакле ће имати најбољу прегледност и одакле ће бити у могућности, да доводи у сагласност садејство ударних и ватрених снага као и резерве. Његова је дужност да се стара и о вези са суседним трупама.

Када се ударне групе пробију до најважнијих отпорних тачака, после темељне ватрене припреме, врши се јуриш. По потреби овај јуриш може да изведе и резерва. Да би се при јуришу обезбедило временско садејство између ударних група и ватрене заштите потребне су подробније припреме. Сви познати циљеви морају бити тачно додељени појединим органима ватрене заштите. У циљу прикривања тренутка поласка на јуриш, треба у току ватрене припреме јуриша чинити кратке прекиде ватре, како би се бранилац натерао на превремено поседање положаја и на тај начин био изложен губитцима. Време почетка јуриша треба одредити по часовнику.

При поласку ударних група на јуриш, ватрена заштита не сме да обустави ватру већ треба да је управи на друге циљеве (горње спратове) развијајући при томе највећу могућу брзину дејства. Преношење ватре уре-

ђује се уговореним знацима (шлем, парче платна на пушкама или на дрвеним штаповима и т. сл.). Заузете зграде резерва брзо уређује за одбрану, да би послужиле против евентуалног покушаја непријатељског повратног напада или као полазни положај за даљи напад.

Први борбени ред треба да тежи, да по овлађивању главним положајем, по могућству обилазним правцима што пре избије на онострани ивицу насељеног места у циљу спречавања непријатељу увођења резерве у дејство. **Обиђене отпорне тачке нападају и заузимају резерве.**

У циљу одбијања евентуалних браничевих противудара, треба увек држати на што ближем одстојању извесну резерву (баталјонска резерва). Чим је достигнута задња ивица насељеног места, треба одмах предузети мере за одбрану или за даље настављање напада. При настављању напада треба оставити у насељеном месту посаду сигурности у циљу савлађивања евентуално још заосталих отпора. Прикупљање трупа у заузетом насељеном месту, у сваком случају треба избегавати, јер ће противник, чим га је изгубио, одмах и да га стави под јаку артилериску ватру, а поред тога бомбардоваће га и из ваздуха.

Савремени напади изводиће се свакако већином уз садејство борних кола, а шта се при садашњем стању материјала може очекивати од борних кола у нападу на насељена места може се јасно уочити из раније изложених примера и закључака. У том погледу несумњиво је утврђено, да против добро организованог браниоца у насељеним местима окlopна срества немају баш толико поразно дејство. Француски ќенерал Нисел (A. Niessel), на основу искуства из шпанског грађанског рата, — у једном чланку наводи да су борна кола, употребљена у доста велиkim размерама, дала само слабије резултате против насељених места, зато што их нападачева пешадија није пратила из довољне близине,

а сама су претрпела при томе доста тешке губитке од противоклопних оруђа и од пожара изазваног од стране непријатеља.

У појединим примерима из Светског рата као и из шпанског грађанског рата (борба око Белчите) видели смо, да се одбрана насељених места често ојачава радовима у армираном бетону, караулама (блокхаузима). У погледу значаја караула и начина овлађивања истим износимо следеће гледиште једног немачког писца:

Без савлађивања блокхауза нема успешног и брзог решења, па стога треба предузети све мере, да се посаде блокхауза што пре савладају.

Укратко речено, борба за овлађивање караулом (блокхаузом) текла би на овај начин:

1. — Уздрмати објекат и посаду ватром тешке артилерије, као и бомбардовањем из ваздуха.
2. — Извршити заслепљавање посаде вештачком маглом; ако прилике допуштају, ово се може извршити и из авиона.
3. — Извршити напад с тешким, јаче окlopљеним борним колима; при овоме туки отворе (пушкарнице, топарнице) топовима и бацачима пламена.
4. — Привођење ударних група и пратећих оруђа под заштитом борних кола.
5. — Савлађивање посаде ручним бомбама, цевима за изазивање пожара и бацачима пламена.

Према свему изложеном савремени напад на насељено место, по искуствима у Шпанији, текао би правилно на следећи начин:

Пре напада на само насељено место нападач ће бити принуђен да овлада пољским положајима и истакнутим блокхаузима, који бране приступе дотичном ме-

сту. Напад на ове положаје неће се ни по чему разликовati od обичног напада, али треба да му је циљ: да отсече непријатељске делове на пољским положајима од насељеног места и да им спречи одлазак у насељено место.

Пошто непријатељ буде пртеран с положаја који штите приступе ка насељеном месту, нападач ће морати да припреми други напад, сада већ непосредно на само насељено место.

Овом нападу мора да претходи брижљиво извиђање у циљу откривања непријатељских ватрених тачака и плана одбране.

За напад на веће насељено место, треба га поделити на низ посебних мањих зона дејства. Најчешће на таквој зони ће дејствовати стрељачки баталјон, ојачан пионирима, пратећим оруђима и бацачима пламена, са употребом велике количине бомби. Рад стрељачког баталјона мора бити тесно везан с дејством артилерије и борних кола.

Сам ток напада, у циљу овлађивања главне борбене линије, као и линија отпора у унутрашњости насељеног места до овлађивања задње ивице, треба водити по раније изнетим гледиштима обезбеђујући што чвршћу сарадњу пешадије са осталим родовима војске и свима борбеним срећствима. Не изгубити из вида организацију добре, сигурне и сталне везе.

III ОДЕЉАК ОДБРАНА НАСЕЉЕНОГ МЕСТА

ОПШТА НАЧЕЛА.

Обзиром на све гушћу насељеност уопште и борбе око насељених места у будућим ратовима биће много чешће, него што је то било у ранијим ратовима, па се у погледу одbrane могу истаћи следећа општа начела:

Организација и начин одбране насељеног места зависи од задатка трупе која брани извесно насељено место т. ј. да ли ће се одбрана водити за добитак у времену или ће се водити отсудна одбрана.

У борбама за добитак у времену насељено место биће искоришћено у циљу, да се непријатељ одржи у неизвесности о виду и јачини одбране и да се натера на развој за напад на насељено место, а тиме и на губитак у времену.

Могућност да се и слабијом снагом, а погодним распоредом, непријатељ обмане и натера на развој јачих снага за овлађивање насељеног места, ствара потребно време браниоцу, који и води борбу за добитак у времену. У овим борбама, браниоц одмах развија и ангажује што јачу снагу, а честом променом положаја различних ватрених оруђа и вршењем мањих напада слабијим снагама са ограниченим циљем, непријатељ се може обманути у погледу вида одбране, што ће знатно да укочи његово даље напредовање. Пошто је бранилац добио потребно време, користећи насељено место као маску за извлачење својих трупа, напушта даљу одбрану и извлачи се из непосредног додира са непријатељем. У колико је насељено место дубље у толико је и погодније извлачење трупа и напуштање одбране.

Коњица и извиђачко-заштитни одреди, у извршењу својих задатака-стварања потребног времена при повлачењу сопствених трупа, често ће користити насељена места, као погодне ослонце за вођење борбе за добитак у времену.

При вођењу отсудне одбране, на решење питања да ли ће се извесно насељено место увући у одбранбени положај или не, утичу следеће чињенице:

а) **Топографски положај насељеног места.** — Насељена места образована су не само обзиром на климат-

ске, трговачке и привредне услове, већ врло често и из чисто војничких обзира.

Многа села, па и вароши, поникле су на местима страже и војничких гарнизона старог римског пута.

Извесна насељена места подигнута су на појединим природним правцима с тежњом, да се ови правци затворе и што боље бране од навале разних племена, која су почетком средњег века пустошила Европу.

Друга насељена места подигнута су поред појединачних речних прелаза и мостова, као и при излазу из појединачних теснаца, а у циљу њихове одбране.

Чак и при подизању појединачних замкова и мајура вођено је рачуна о могућности давања што јачег отпора у случају напада.

Из ових разлога бранилац ће често у насељеном месту да нађе погодне услове за одбрану: добру прегледност, добро поље ватреног дејства, добро фланкирање а често и озбиљнију речну препреку за нападача, поред осталих добрих страна које насељено место нуди за одбрану, што смо раније изложили.

б) **Начин изградње и материјал од кога је место саграђено.** — За одбрану су нарочито погодна насељена места изграђена у затвореном облику, са чврсто саграђеним зградама и јачим подрумима.

Међутим, већи део насељених места изграђен је у отвореном облику, с раштрканим кућама опкољеним баштама, с већим трговима или парковима, који знатно олакшавају проридање нападачевих трупа.

Насељена места, саграђена од дрвета или слабијег грађевинског материјала, нису погодна за одбрану и често могу браниоцу да донесу више штете него користи. Оваква места, могу да буду запаљена дејством непријатељске артилерије и авијације, па ће јак дим и развијање велике топлоте од пожара готово да онемогуће успешну одбрану.

Поједине засеоке или усамљене зграде треба избегавати, јер су оне изложене јаком дејству артилериске ватре, као и нападу из ваздуха.

Ако је пак земљиште покривено многобројним мајурима, засеоцима и селима, онда је ситуација повољнија, пошто ће многобројни циљеви развлечити непријатељску артилериску ватру, као и дејство непријатељског ваздухопловства.

При заузимању извесног насељеног места за одбрану, треба проучити могућност рушења тога места од стране непријатељске артилерије, као и потребу смештаја својих трупа у подруме и сигурна склоништа за време дејства непријатељске артилерије као и непријатељског дејства из ваздуха.

Француски стручни артилериски Упут предвиђа, да је за рушење засвођених подрума потребно употребити оруђа калибра од 240—400 мм. с тим, да четири потротка могу да поруше 100 квадратних метара групе (блока) зграда. Рушење слабијих кућа је лакше, а могу се употребити и оруђа калибра 155 мм. с тим, да се гађање врши наизменично разорним и запаљивим зрницима. И у овом случају предвиђа се по 4 зрна на 100 м.² групе (блока) кућа. Искуства стечена у шпанском грађанском рату показала су, да је пожар сам по себи у стању да натера браниоца да напусти даљу одбрану насељеног места. Исто тако, из наведених примера из шпанског грађанског рата видели смо, да су авионске бомбе много погодније и много ефикасније за рушење зграда у насељеним местима.

в) **Тактички обзири.** — Раније је наведено, да насељена места пружају нарочито добре заклоне од угледа са земље и из ваздуха, а у многим случајевима и добру заштиту од непријатељског ватреног дејства. Погдесна су за подизање запрека и представљају знатну препреку за борна кола. С друге стране, насељена ме-

ста су јаче изложена дејству непријатељске артилерије и нападу из ваздуха и у већем степену дејству бојних стрела, пошто се боjni отрови у насељеним местима дуже задржавају.

г) **Стратегиски обзири.** — Извесна насељена места, а нарочито вароши, улазе у организацију одбранбеног положаја из чисто стратегиских обзира, као на пример: важни чворови железничких или сухопутних комуникација, или пак места нарочито погодна као ослонци за предузимање офанзиве.

д) **Војно политички обзири.** — Често пута извесне вароши, као што су индустриски, привредни, културни и политички центри, захтевају, да се задрже у својој власти и да се не дозволи да непријатељ њима овлада, па ће се и таква места морати да бране.

Свестраном проценом наведених чињеница, треба доћи до закључка, да ли дотично насељено место треба, или не, да уђе у организацију одбранбеног положаја.

Сама одбрана насељеног места заснива се у главном на: добром фланкирању ивица аутоматским оруђима постављеним изван места; уређењу одбране самог насељеног места и на целиснодном дејству резервама постављеним изван насељеног места (Сл. 50).

Кад се дође до закључка, да се извесно насељено место треба да организује за одбрану, онда се приступа решавању питања одређивања главне борбене линије.

Одређивање главне борбене линије.

Не може се дати једно опште правило, јер повлачење главне борбене линије зависи од више чињеница (положај насељеног места, начин његове изградње, величина насељеног места и т. д.), па ипак у овом погледу могу да наступе четири следећа случаја:

а) Главна борбена линија испред насељеног места.

При организовању главне борбене линије испред насељеног места тежи се, да се са ове добије што ефикаснија ватра за тучење предтерена и затвори непосредни прилаз насељеном месту. Главна борбена линија повија се према терену, а повлачи се на удаљењу од неколико десетина до неколико стотина метара испред предње ивице насељеног места.

Присталице оваквог постављања главне борбене линије истичу ове добре стране:

Пешадија у предњим одбранбеним радовима неће бити изложена снажном дејству непријатељске ватре, јер се може очекивати да ће ова бити управљена на предњу ивицу насељеног места. Овим се отклања и не повољно дејство нападачеве ватре на морал браниочеве пешадије. Одбрана испред насељеног места има и то преимућство, што отежава нападачу да утврди протезање одбранбеног фронта, услед чега ће и нападачево артилериско дејство бити још слабије.

Бранилац може да изјави најјаче организовану пешадиску ватру на близком одстојању, противу нападачеве пешадије која тежи да заузме предњу ивицу насељеног места.

Као слабе стране истичу се следеће:

Одбранбени радови на самој главној борбеној линији и у њеној непосредној близини, лишени су заклона и заштите које пружа насељено место, а веза уназад је отежана.

Положај није осигуран од дејства непријатељских оклопних јединица у колико испред њега не буде јачих природних и вештачких препрека.

Сва кретања на положају као и покрети ка положају биће од стране непријатеља лакше осмотрени а тиме и отежани дејством његове ватре.

б) Главна борбена линија на ивици насељеног места.

Присталице оваквог постављања главне борбене линије углавном истичу ове добре стране:

Чврсто грађена насељена места пружају добру заштиту од пешадиске ватре и ватре тешких пешадиских оруђа, лаке артилериске ватре и лакших авионских бомби. Знатно је олакшана одбрана од непријатељских оклопних срестава, чији ће покрет бити каналисан, а противоклопна оруђа браниоца, добро заклоњена, дејствује много успешније.

У односу на повлачење главне борбене линије у унутрашњости насељеног места, одређивање главне борбене линије на предњој ивици насељеног места има то преимућство, што се ипак добија нешто брисаног простора и што се предтерен може тући и фронталном ватром.

Пред непријатељем који је слаб у артилерiji, добро постављена главна борбена линија на предњој ивици има своју вредност, јер ће бранилац наћи и маску и заклон, а постављањем митралјеза на спратове или

на таване, добиће и велико поље дејства, чиме ће бранилац моћи да држи непријатеља на већем одстојању. Насељено место по целој својој дубини служиће као маска за маневар или извлачење трупа. Стога ће се често овако постављати главна борбена линија, ако је насељено место у захвату претстражног положаја, у борбама заштитнице и у борбама извиђачко-заштитних одреда за добитак у времену.

Као слабе стране истичу се:

Уређење главне борбене линије на самој ивици, често ће навести пешадију да распореди своја оруђа готово у једној линији, без потребне дубине, чиме ће непријатељској артилерiji бити олакшано да их ујутка.

Главна борбена линија постављена непосредно на предњој ивици насељеног места, у већини случајева, омогућиће успешно дејство непријатељској артилерiji, јер је веома лако осматрање предње ивице насеља.

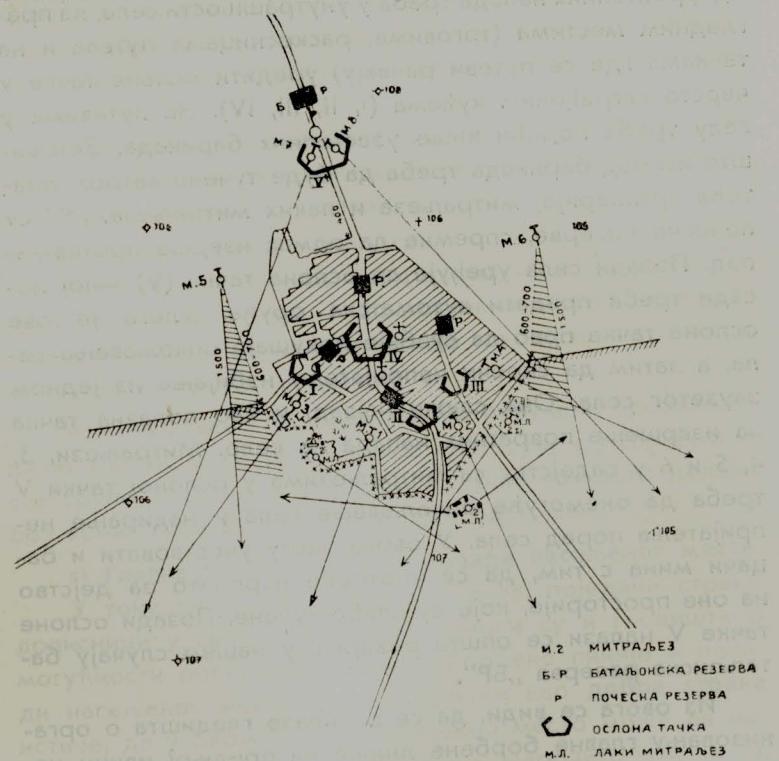
Браниочева пешадија поред већих материјалних губитака, претрпеће и јаче моралне потресе, а при непријатељском јуришу постоји опасност, да браниочеве резерве постављене у подруме и заклоне, не стигну да благовремено поседну одбранбене организације и да узму учешћа у одбијању непријатељског јуриша.

Према немачким прописима главна борбена линија треба да иде или изван насељеног места или попречно кроз њега, али **никако његовом предњом ивицом**, која је јако изложена тачној ватри непријатељске артилерије и непријатељских аутоматских оруђа.

Руска правила у главном препоручују одбрану само у унутрашњости насељеног места, заснивајући ово гледиште на тежњи за што ефикаснијом одбраном од борних кола, као и умањеним дејством непријатељске артилериске ватре.

Извесни швајцарски и немачки писци сматрају, да је ивица насељеног места погоднија за давање отпора у

борбама за добитак у времену и за претстраже, а да главну борбену линију треба повлачiti у унутрашњост насељеног места.

Сл. 51

Уређење села за одбрану.

Један француски војни писац, по скици 51, износи следеће гледиште:

Линија отпора претстраже пружа се предњом ивицом села, дакле иде крајњим спољним кућама, зидовима, баштама и двориштима.

Улице, које воде у унутрашњост села, морају бити забарикадиране.

а) Под заштитом претстражка уређује се трупа за одбрану унутрашњости села као и излаз из села.

Одбрана се дели на фронталну и бочну. За одбрану од фронталних напада треба у унутрашњости села, на пре-гледним местима (трговима, раскрницима путева и на тачкама где се путеви рачвају) уредити ослоне тачке у чврсто саграђеним кућама (I, II, III, IV). На путевима у селу треба подићи више узастопних барикада. Земљиште испред барикада треба да буде тучено ватром пратеће артилерије, митраљеза и лаких митраљеза. „Р“ су почесне резерве, спремне да одмах изврше противнапад. Позади села уређује се ослона тачка (V) чијој посади треба пристати аутоматска оруђа. Улога је ове ослоне тачке прво да сузбије покушаје опкољавања села, а затим да спречи непријатељу избијање из једном заузетог села. Она служи најзад, и као полазна тачка за извршење повратних напада на село. Митраљези, 3, 4, 5 и 6 у садејству са митраљезима у ослону тачки V треба да онемогуће опкољавање села и надирање непријатеља поред села. У овоме могу учествовати и бацачи мина с тим, да се употребе нарочито за дејство на оне просторије, које су слабо тучене. Позади ослоне тачке V налази се општа резерва, у нашем случају батаљонска резерва „БР“.

Из овога се види, да се разилазе гледишта о организовању главне борбене линије на предњој ивици насељеног места, па се према томе треба и одлучивати, обзиром на стварне и добро процењене све чињенице, за сваки посебан случај.

в) Главна борбена линија организована попречно кроз насељено место.

Присталице оваквог повлачења главне борбене линије истичу углавном ове добре стране:

Главна борбена линија повучена и организована попречно кроз насељено место теже се уочава од стра-

не непријатеља, и то у толико теже, у колико је насељено место веће по пространству и дубини.

Непријатељска ватрена припрема — нарочито артилериска — имаће далеко слабије резултате, па ће због тога непријатељска пешадија бити стављена под снажну ватру заклоњених и сачуваних браниочевих аутоматских оруђа.

Повлачењем главне борбене линије у унутрашњости насељеног места отежава се успешна акција непријатељских окlopних срестава.

Као слабе стране истичу се:

Немогуће је тучење предтерена — земљишта испред насељеног места — фронталном ватром, а фланкирање испред насељеног места са суседних отсека није увек довољно поуздано.

Испред главне борбене линије повучене кроз насељено место, мало је брисаног простора, а непријатељске трупе заклоњене појединим зградама често долазе без већих губитака и на најближа одстојања.

г) Главна борбена линија позади насељеног места.

У току шпанског грађанског рата, поједини страни дописници у својим дописима изнели су и гледишта о могућности постављања главне борбене линије и позади насељеног места. При овоме се као добра страна истиче, да у овом случају насељено место може да послужи као клопка за непријатеља, нарочито ако је на отвореном земљишту добро изложеном браниочевој ватри. Исто тако бранилац може да предузме и тровавање извесних делова напуштеног места, те да и тиме допринесе нападачу знатније губитке.

Као слабе стране истиче се као највећа мана, што се бранилац својевољно одриче свих добрих страна, које му насељено место нуди за одбрану.

Повлачење главне борбене линије иза насељеног места, не препоручују правила ни једне стране војске,

али има извесних писаца (Швајцараца) који указују и на ову могућност у изузетним приликама.

Избор главне борбене линије не може се шаблонски прописати, већ се у сваком посебном случају расматрају добре и слабе стране наведених могућности и доноси најцелисходнија одлука. Али уопште узев, главна борбена линија најчешће се одређује испред насељеног места или у унутрашњости насељеног места, решеће се поклапати са предњом ивицом, а само у свим изузетним случајевима биће организована и позади насељеног места.

Значај и потребне одлике старешина.

Борбе око насељених места захтевају од старешина највећа напрезања, личну храброст и велику пожртвованост.

Слаба прегледност отежава старешини лично осматрање како својих, тако и непријатељских трупа. Борбене линије већином су испрекидане, а непријатељски борбени покушаји на крила и бокове нису ретки; дејство непријатељске ватре долази не само с фронта и с бока, него и косо одозго с појединих зграда.

Лични утицај старешина је ограничен на најмањи простор, а ако он жели да његов утицај дође до ширег изражaja, што у критичним тренутцима може да буде и неопходно, онда би то могло да буде на начин изнет у овом примеру:

„Ђенерал Рондени, био је душа одбране села. Он је стизао свуда, живахан и окретан бодрио је клонуле духом, давао потстрека рањеницима и извлачио последњи напор од самртника. Соколио је јаке и уживао да покаже како зрна и гранате, обилазе оне који их се не плаше. Он је увек тамо, где је критично стање: испред ивице села, на железничкој прузи, на улицама, по ку-

ћама које су све биле претворене било у амбуланте, било у утврђења“.*

Ово важи и за све ниже старешине, јер је на исход борбе у насељеним местима од пресудног утицаја држање и најнижих старешина.

Везе

Све старешине треба да су у непрекидној вези, да би се олакшало командовање, које је у борбама око насељених места нарочито отежано. У овом циљу, срганизација веза треба да буде спроведена у потпуности.

Још пре почетка борбе треба обележити правце за одржавање везе, а по потреби пробити поједине зидове за сигурнији саобраћај ордонанаса.

Остале мере

За успех у одбрани насељеног места од пресудног је значаја добро познавање самог места.

Код села и мањих насељених места још пре почетка борбе треба евакуисати сво становништво.

Код већих насељених места питање евакуације становништва треба решити тако, да у вароши остане најужније особље, које обавља саобраћајну, управну и друге неопходне службе. Ако је становништво непријатељски расположено, треба га евакуисати и предузети нарочите мере сигурности.

Треба предвидети начин давања знака за узбуну при наиласку непријатељских авиона.

Предвидети и означити склоништа за становништво у случају бомбардовања вароши артилеријом или из ваздуха.

* Colonel A. Grasset: „Rossignol — Saint Vincent“.

Предузети потребне санитетске мере за указивање помоћи становништву.

Предузети мере за уредно снабдевање становништва намирницама потребним за живот.

Предузети мере противу пожара и напада бојним отровима.

Извршити рашчишћавање у циљу побољшања ватреног дејства за борбе у унутрашњости насељеног места.

Кад год је могуће, одбрану насељеног места треба поверити једној истој јединици (чети, батаљону или пуку). Овим је код одбране насељеног места не само боље организовано јединство командовања, већ је у одбрану тога места ангажована и част дотичне јединице.

„На бојишту код Аустерлица, Цар је поверио село Бозениу части 17-ог лаког пука“.

ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА И ИЗВИЋАЊЕ

Док су нападачеве трупе још у покрету ка насељеном месту које се уређује за одбрану, бранилац прикупља податке и врши извиђање непријатеља помоћу авијације, коњице, даљних патрола и ухода.

Ово се продужава и за време уводне борбе, па се наставља и кад борбе отпочну око самог насељеног места, када се осматрање врши још и с поједињих високих зграда и црквених торњева насељеног места.

Све док борбе трају испред и око предње ивице насељеног места, браниочеви извиђачки органи лакше врше свој задатак него ли нападач, а кад нападачеве трупе овладају делом насељеног места и отпочну борбе у унутрашњости насељеног места, онда су услови извиђања подједнако отежани за обе стране.

Обзиром на ово, бранилац треба да предузме све мере у циљу прикупљања што детаљнијих података о

непријатељу пре, него што отпочну борбе око самог насељеног места.

Поред драгоценних података, које ће пружити авијација, препоручљиво је да се испред насељеног места, у правцу непријатељског надирања, што даље истуре лаки извиђачко-заштитни одреди, те да се што боље уочи јачина непријатељских трупа и правци њиховог на-дирања.

Кад отпочну борбе испред самог насељеног места, авијација браничева, треба да пружи потпуну слику о јачини и распореду нападачевих трупа — а нарочито о његовој артиљерији, као и податке о непријатељским оклопним јединицама, ако нападач њима буде располагао.

Даље извиђање непријатеља у току саме борбе и задатци извиђачких органа слични су раније изложеном при нападу на насељено место.

ТОК ОДБРАНЕ НАСЕЉЕНОГ МЕСТА.

Распоред снага. — Према гледиштима извесних страних писаца, при погодним земљишним приликама и могућности искоришћавања природних и вештачких препрека, при одбрани извесног насељеног места, потребна је сразмерно мања снага, него при одбрани једног обичног отсека положаја дотичне ширине. На целих односно распоред снаге треба обратити нарочиту пажњу, да се погодним стварањем ватреног плана добије економија у живој снази.

Скелет одbrane чини пешадија, која треба да има што јача борбена срества нарочито с кривом путањом (бацаче, пушчане и ручне бомбе).

Распоред пешадије у зависности је од места постављања тлавне борбене линије, али она треба својим ватреним срествима да обезбеди што солиднију

одбрану предње ивице насељеног места, не занемарујући ни потребну заштиту крила и бокова.

Митраљезе намењене за фланкирајуће дејство треба поставити у што сигурније заклоне, те да буду у стању да дејствују и за време док непријатељска артилерија врши гађања за неутралисање.

Почесне резерве треба да су у близини јединица којима припадају, спремне да брзо и лако приђу угроженим деловима. Ако су почесне резерве склоњене по подрумима, треба их ојачати и створити нове улазе-излазе, како би трупе могле да изађу што пре кад наступи потреба за њихову употребу.

Општа резерва, треба да је постављена изван села спремна за нападне радње у циљу одbrane бокова или повраћања изгубљених делова насељеног места (или и целог) уз садејство посаде редвија.

Део артилерије биће распоређен што ближе предњој ивици насељеног места, а један део биће евентуално распоређен и на погодним местима (паркови и пијаце) у унутрашњости насељеног места, док ће главнија артилерија бити изван насељеног места (са стране или позади истог).

Борна кола, ако их бранилац има, држе се изван насељеног места за нападна дејства.

При распореду трупа увек имати у виду, да јаче прикупљање трупа у самом насељеном месту треба избегавати због дејства непријатељске артилерије и ваздухопловства.

Ток одbrane. — Главну борбену линију образује добро смишљени систем, чврсто саграђених и теже уочљивих ослоних тачака.

У зависности од места постављања главне борбене линије, а обзиром на често незнатно фронтално поље дејства, неопходно је потребно да се обезбеди што боље фланкирно дејство, али је и надвишавајућа ватра често још и важнија.

Подесне зграде, изабрате за ослоне тачке, треба уређивати са особитим старањем. У зидовима треба израдити пушкарнице, а прозоре ојачати цакчићима с песком, сандуцима напуњеним књигама, увијеним цаковићима, ћилимовима и душечцима. Митраљезом и пушкомитраљезом може се дејствовати и из дубине собе, а не са самог прозора, да би били боље заштићени од дејства непријатељске ватре.

За време дејства непријатељске артилерије, браничева пешадија треба да буде што боље заклоњена, те да без губитака и моралног потреса сачека напад непријатељске пешадије.

С непријатељском артилеријом води борбу браничева артилерија. Када непријатељ пренесе своје артилериско дејство на унутрашњи део насељеног места, да би његова пешадија спровела напад на предњу ивицу насељеног места, браничева пешадија отвара прво ватру својих аутоматских оруђа и дела артилерије истурене напред за потпомагање пешадије, а кад непријатељска пешадија приђе на 4—500 метара, ступају у дејство и пешаци наоружани пушком, те да што јачом ватром нанесу што више губитака и поколебају дух нападача.

У ово време почесне резерве излазе из својих замона и прилазе местима њихове вероватне употребе.

Осматрачи добро пазе покрет непријатеља, те да благовремено уоче евентуалну појаву непријатељских борних кола, како би се браничева противоклопна оруђа припремила за дејство.

Ако део непријатељске пешадије продре до које зграде, уређене као отпорне тачке одbrane, бранилац ову не напушта, а суседне отпорне тачке фланкирајућом ватром туку непријатељску пешадију. У случају пада које отпорне тачке, почесне резерве врше повратни напад да изгубљену тачку поврате.

Употребом ручних бомби и борбом хладним оружјем, бранилац се стара да не дозволи нападачу да заузме предњу ивицу насељеног места.

Ако у овоме не успе, одбрана се преноси у унутрашњост насељеног места, где су већ раније припремљене више узастопних линија за одбрану по дубини. Тада отпочињу уличне борбе и борбе за одбрану сваке зграде припремљене као отпорне тачке.

Уличне борбе су врло крваве, јер се најчешће воде бомбама и ударом ножем, а при том се воде под нарочито тешким условима, и то у толико тежим, у колико је насељено место веће.

У уличним борбама од нарочите је важности стално прибављање података о непријатељу, јер је за успешно вођење одбране неопходно потребно тачно познавати стање код непријатеља, као и сваку његову промену. Међутим, осматрање са земље је веома отежано, због немања ширег видокруга и мноштва заклона, који скривају распоред и покрете нападачевих трупа. Погодан избор високих осматрачница (високе зграде, торњеви и т. д.) с добро постављеним везама треба да олакша ову службу.

Истовремено с радом земаљских осматрачница, авиони и балони интензивно извиђају непријатеља, откривајуći све покрете његових трупа, а нарочито распоред његове артилерије.

Веома је корисна употреба ухода и повериеника, који преко тајник телефона и радиостаница прикривених у залеђу непријатеља (у делу вароши који је већ заузет) достављају извештаје о стању код непријатеља. Ову службу треба благовремено организовати, јер она даје врло добре резултате. Примена ухода је неопходна, јер су они очи и уши уличних борби.

Пошто се и противник може да послужи истим средствима, то је потребно предузети озбиљне против-мере:

хватање сумњивих лица, забрана сваког кретања заоствалих мештана преко одређених линија у близини улица око којих се води борба, завођење полициског часа, претрес сумњивих кућа у циљу трагања за скривеним телефонским и радиостаницама, осматрање кровова високих зграда и торњева да се непријатељу не би давали сигнални, — укратко треба завести најстрожију полицијску службу.

За успешно вођење одбране у уличним борбама, треба предузети и потребне мере за снабдевање муницијом и животним потребама.

За снабдевање муницијом треба благовремено створити резерве код сваке отпорне тачке. Ове резерве муниције морају бити смештене у слагалишта, осигурана не само од дејства непријатељске ватре, већ и скривена од угледа пролазника.

Још пре почетка уличних борби треба предузети потребне мере за снабдевање намирницама не само трупа већ и мештана, имајући у виду да гладно становништво — нарочито ако је непријатељски расположено — може својим поступцима озбиљно да угрози сигурност одбране.

Мештани се снабдевају картама, по којима добијају неопходно потребно дневно следовање.

Исто тако, предузимају се све потребне мере и за уредно снабдевање трупа и мештана здравом водом за пиће.

Пошто је унутрашњост насељеног места — вароши — подељена још раније на одбранбене отсеке, то се ови додељују за одбрану мањим одредима, јачине батаљона, па чак и чете пешадије, с пријатим митралезима, бацачима бомби, противклопним оруђима и пратећом артилеријом.

Организација одбране у појединим центрима изводи се најдетаљније, затварајући све правце непријатељ-

ског надирања поседањем поједињих зграда, група зграда, паркова и тргова, брањених унакрсном ватром из згодно изабраних суседних кућа.

Првенствено се уређују за одбрану куће на раскрницима, као и куће на испадним угловима улица. Ако су куће двоспратне, или на више спратова, онда се сви спратови уређују за одбрану, те да се добије вишекатна ватра.

За запречавање улица постављају се барикаде, које треба да буду добро брањене унакрсном ватром из суседних зграда. Испред барикада, преко целе ширине улице, уређују се нарочити ровови за одбрану од борних кола, а ширина рова треба да буде већа од дужине непријатељских борних кола. Испред барикада може да се побије и гвоздено коље у шахматном распореду.

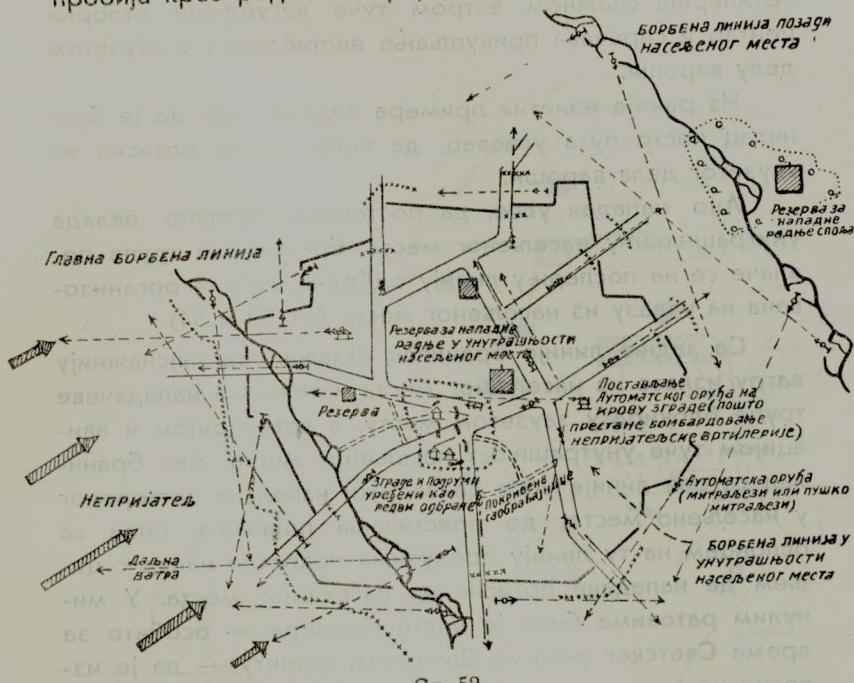
Барикаде се поседају слабијим деловима, а јаче снаге бранилац распоређује по суседним кућама, парковима и трговима.

Командант одбране, обзиром на што целисходнији план ватре, врши распоред трупа т.ј. свакој јединици у њеном реону одбране, одређује отпорне тачке које ова има да брани. Јачина посаде поједињих отпорних тачака зависи од важности и величине дотичне тачке, а креће се од десетине до вода, па и до чете при поседању важнијих и већих отпорних тачака (группа кућа, парк ит.д.). Сваки одбранбени отсек има свој редви одбране, у коме је смештен штаб и резерва отсека.

Командант одбранбеног отсека предузима све мере да се успостави и одржи што сигурнија веза између његових јединица, суседних отсека, као и са претпостављеним командантом.

Посаде поједињих зграда — ослоних и отпорних тачака, воде борбу до крајњих граница, не напуштајући своју отпорну тачку чак и када буду са свих страна опкољене, јер им увек може да стигне помоћ од у бли-

зини скривених почесних резерви. Ако непријатељ опкољену зграду потпали, посада се повлачи из зграде и пробија кроз редове непријатеља.

Опште уређење за одбрану већег насељеног места.

Суседне отпорне тачке потпомажу анфиладном ватром нападнуту и опкољену отпорну тачку, а почесне резерве кратким и снажним ударом потискују непријатељске делове од угрожене отпорне тачке. Често пута нападач успе да заузме и редви одбранбеног отсека, па ипак поједине зграде у томе отсеку још увек одлевају нападу.

Исто тако и кад је један цео одбранбени отсек (реон вароши) буде заузет, остали отсеки продужавају најупорнију одбрану, а део опште резерве упућује се у на-

пад са задатком да непријатеља избаци из заузетог дела вароши или бар да му укочи даље напредовање и локализује постигнути успех. У том случају браничева артилерија снажном ватром туче изгубљени отпорни центар и спречава прикупљање непријатеља у заузетом делу вароши.

Из раније изнетих примера видели смо, да је бранилац често пута успевао, да непријатеља потисне из заузетог дела вароши.

Ако нападач успе, да постепено потпуно овлада унутрашњошћу насељеног места, браничеве трупе по влаче се на последњу линију одбране, која је организована на излазу из насељеног места (сл. 53 и 54).

Са задње линије бранилац ставља под најснажнију ватру излазе из насељеног места и тежи да нападачеве трупе блокира у заузетом месту, а артилеријом и авијацијом туче унутрашњост насељеног места. Ако бранилац са ове линије успе да задржи нападача затвореног у насељено место, до пристизања појачања, онда са ослонцем на ту линију предузима повратни напад с циљем да нападача потисне из насељеног места. У минулим ратовима било је често примера — особито за време Светског рата на Западном фронту — да је извесно насељено место у неколико махова прелазило из руке у руку зарађених страна, па смо склони веровању, да ће то бити још и више у будућем рату, што су већ показали и наведени примери из шпанског грађанског и јапанско-кинеског рата.

*

*   *

На крају само неколико речи о питању радикалнога смо и почели наше излагање — **слабој пажњи** која се поклоња у мирно доба обуци у борби око насељених места. Верујемо да ће сваки старешина наћи у изнетим примерима и начелима богате изворе за рад и за сти-

цање личног искуства. Ово је особито потребно, јер као што смо видели, има извесних разлика у гледиштима о борбама око насељених места која заступају читаве војске, а не само поједине истакнуте војне личности и писци.

У осталом лично искуство је одвајкада било незамениљиво, а коришћење туђим само неизбежна потреба. Али за стицање сопственог искуства у миру, поред теорских знања, потребна су вежбања. Не видимо озбиљнијих разлога зашто да се не врше вежбе у борби око насељених места, као што се обављају вежбања и за остале видове и облике борбе.

Будући рат наметнуће безусловно вођење огорченских борби око насељених места, а ти догађаји не смеју да затекну необучене ни старешине ни трупе.

У будућем рату од дејства савремених брзих јединица и ваздухопловства претиће стална опасност не само насељеним местима у захвату операција, већ и онима, која су у ближој или дубљој позадини.

Пошто успех изненадног напада углавном зависи од постигнутог изненађења, од битне је важности да старешине и трупе имају увек у виду могућност таквих напада и да се од њих умеју да одбране. Стога је неопходно потребно, да се још у мирно доба, трупе обуче да могу брзо да парирају таква непријатељска дејства.

Извођење обуке у борбама око насељених места треба вршити по свима гарнизонима, водећи рачуна да се не ремети редован ток живота становништва дотичног гарнизона. Те вежбе биће од драгоцене користи и по становништво, које ће и само да се поучи, шта и како треба да ради у случају борбе око њиховог места.

САДРЖАЈ

Пропратна реч од армиског јенерала Милана Ђ. Недића.	Страна
Увод	1
ДЕО ПРВИ	
БОРБА ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА У ПРИМЕРИМА ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТОВА	
I ОДЕЉАК	
ИСНУСТВА ИЗ РАТОВА ОД 1870—1914 И НАЧЕЛА ЗА БОФБУ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА ПРЕД РАТ 1914—1918.	
Значај насељених места	7
Примери и поуке из француско-пруског рата 1870—1871.	9
Напад	17
Одбрана	18
Утврђивање	19
Поуке:	
Поуке из руско-јапанског рата 1904—1905.	
Начела за борбу око насељених места пред почетак рата 1914—1918.	
Немачка начела	21
Француска начела	22
Српска начела	23
II ОДЕЉАК	
ПРИМЕРИ И ПОУНЕ ИЗ РАТА 1914—1918 И НАЧЕЛА ЗА БОРБУ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА НЕПОСРЕДНО ПОСЛЕ РАТА 1914—1918.	
у покретном рату	
Западни Фронт	
Борбе око Лијежа	25
Борба око с. Bleid	27

	Страна
Битка код Gouze	29
Поуке:	30
Битка на р. Марни	31
Борбе око с. le Recoude	31
Борбе око с. Acy-en-Multien	31
Борбе око с. Etrépilly	32
Поуке:	33
Битка код La Bassée	33
Битка на р. Somme	34
Борбе око с. Lassigny	34
Поуке:	50
Борбе око с. Maricourt, Montauban—Carnoy	52
Поуке:	62
Битка код Saint-Mihiel	65
Битка на каналу Yser	66
Битка код Ypres	68
 Одлучујућа битка у 1918. г.	
Борбе око с. Grivesnes	69
Борбе око с. Chevincourt	74
Борба око с. Saint-Pierre-Aigle	78
Закључци и поуке:	103
 Источни фронт	
Борба око с. Kiauschen	117
Битка код Tannenberg-a	122
Операције летњег периода 1915. год.	123
 Италијански фронт	
Повлачење са р. Тальаменто (Tagliamento)	126
Отступање од р. Tagliamento до р. Piave	130
Поуке:	130
 Српски фронт	
Борба око Шапца	132
Борба код с. Пећинци	137
Борба код с. Попинци	143
Поуке:	154
Пад Раме	156
Борбе око с. Берање	158
Борбе око с. Рашанца	160
Поуке:	168

У рововској војни

	Страна
Битка у Artois	165
Напад на с. Carenty	167
Борбе око с. Neuville-Saint Vaast	170
Битка на р. Соми (Somme)	173
Друга битка у Фландрији	173

Пролетња битка на западном фронту 1918

Прва немачка офанзива

Борбе око с. Epéhy	174
Савезничка против-офанзива на правцу Château-Thierry и Soissons	177
Напад на с. Villemontoire	177
Општи поглед на поуке из рата 1914—1918	189

Мачела за борбу око насељених места непосредно после рата 1914—1918

Немачко гледиште	192
Француско гледиште	194
Југословенско гледиште	196

III ОДЕЉАК

НАЈНОВИЈА ИСКУСТВА И САВРЕМЕНА НАЧЕЛА ЗА ВОЂЕЊЕ БОРБЕ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА.

Поуке из ратова од 1918 до краја 1938	198
Италијанско-абисински рат	201
Шпански грађански рат	202
Борбе око Мадрида	210
Дејство артилерије	211
Борна кола	211
Ваздухопловство	211
Опште мере за уређење одбране велике вароши	214
Борбе око Теруела	232

Борбе око Белчите и општа искуства из бор- би око насељених места у шпанском гра- ђанском рату	237
Одбрана	237
Напад	242

Јапанско-кинески рат	246
Борбе око Шангаја	247
Прави напад	247
Друга операција код Шангаја	248

	Страна
Борбе око Тајерчуана и опште одлике борби око насељених места у јапанско-кинеском рату	258
Општи поглед на поуке из шпанског грађанског и јапанско-кинеског рата	265

ДЕО ДРУГИ

САВРЕМЕНА НАЧЕЛА И ГЛЕДИШТА ЗА ВОЂЕЊЕ БОРБЕ ОКО НАСЕЉЕНИХ МЕСТА

I ОДЕЉАК

Значај и одлике насељених места и њихово фортификациско уређење за одбрану	273
Фортификациско уређење насељеног места за одбрану	277
Уређење за одбрану мањег насељеног места	281
Утврђивање великих насељених места	285

Улога појединих родова војске и борбених срестава у борбама око насељених места	288
Ваздухопловство	288
Противавионска одбрана	306
Коњица	316
Пешадија	318
Артилерија	319
Инжињерија	322
Борна кола	323
Противоклопна одбрана	327
Веза	330

II ОДЕЉАК

Напад на насељено место	331
Општа начела	331
Припрема напада	337
Ток напада на насељено место	341

III ОДЕЉАК

Одбрана насељеног места	351
Општа начела	351
Одређивање главне борбене линије	355
Значај и потребне одлике старешина	362
Везе	363
Остале мере	363
Прикупљање података и извиђање	364
Ток одбране насељеног места	365
Уличне борбе	368

САНАТОРИЈУМ

„Авала“ а. д.

ЗА ЖИВЧАНЕ БОЛЕСТИ

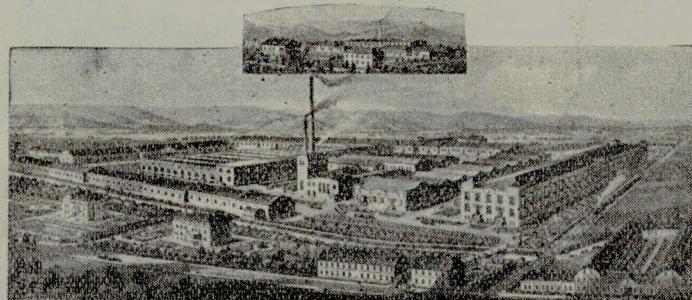
Модерно уређен. Лечење организовано према најновијим тековинама нервне медицинске науке. Велики парк за болеснике. Парно грејање. Електрично осветљење. Топла и хладна вода из сопственог изворског водовода. Налази се под самим брегом Авала.

ЦЕНЕ:

у трећој класи	Дин. 2250.— месечно
” другој класи	2850.— ”
” првој класи	3600.— ”
” апартману	6000.— ”

Администрација у Санаторијуму Др. Живковић а. д.,
Краљице Наталије 84, Београд. Телефон 20-741, 24-663.
Телефон Санаторијума „Авала“ а. д. 38-03.

СВЕ ВРСТЕ ОФИЦИР-
СКИХ И ПОДОФИЦИР-
СКИХ ШТОФОВА,
ВУНЕНУ ЂЕБАД И
ДРУГУ ВУНЕНУ РОБУ
ПРВОКЛАСНОГ КВА-
ЛИТЕТА УЗ НИСКЕ
ЦЕНЕ ИЗРАЂУЈЕ

индустрија вунених тканина
ВЛАДА ТЕОКАРОВИЋ и КОМП.
ПАРАЋИН

Продаја на мало у фабричним продавницама:

Београд у Кнез Михајловој бр. 35; Загреб у Јуришићевој бр. 4; Љубљана у Волфовој бр. 10;
Нови Сад, Трг Ослобођења бр. 5; Осијек у Капуцинској бр. 14; Ниш у Обреновићевој бр. 45 и у свима већим местима у држави.

КЊИЖАРА А. М. ПОПОВИЋ
БЕОГРАД — ДРАШКОВИЋЕВА 6

Препоручује своја најновија издања:

Драг. Смиљанић,
ПОСЛЕ ТОПОВА, ратне новеле . . . 10.— д.

Александар Ђурић,
БЕЗ ОТАЦБИНЕ, роман из 1915 г. 25.— д.

Коста Н. Христић,
ЗАПИСИ СТАРОГ БЕОГРАЂАНИНА 70.— д.

Живорад Вукосављевић,
КАКО СМО ДОБИЛИ КРИЛА, (о
авијацији од почетка до данас) . . . 30.— д.

К. Саватијевић,
КОМЕНТАР ЗАКОНА О ОДЛИКО-
ВАНИМА ОРДЕНОМ КАРАЂОР-
ЂЕВЕ ЗВЕЗДЕ СА МАЧЕВИМА 12.— д.

Наша књижара добавља брзо и под најповољнијим усло-
вима сваку нашу и страну војну књигу, новине или часописе

Претплате вршимо под најповољнијим условима
ТРАЖИТЕ ЦЕНЕ И КАТАЛОГЕ

ОФИЦИРСКА ЗАДРУГА

Највећи домаћи униформни завод
Централа у Београду, Масарикова ул. бр. 4
(у сопственој палати)

ФИЛИЈАЛЕ У СКОПЉУ, НИШУ, САРАЈЕВУ И ЗАГРЕБУ

Има у својим продавницама у свако доба велики избор разноврсне робе, како за униформу тако и за подмирење осталих потреба својих чланова и њихових породица.

Израђује како униформе тако и сва цивилна одела по мери у сопственој кројачкој радионици. Израђује све врсте чизама и прописне обуће у сопственој обућарској радионици.

Ради што бољег подмирења својих чланова, Задруга у својим продавницама води следећу робу:

МАНУФАКТУРА: ВУНЕНИ ШТОФОВИ за униформу, првокласног квалитета, постојане и прописне боје за израду официрских блуза, чакшира, панталона, шинјела, лолама, мундира, габардин мантрова итд.

ЦЕЛОКУПАН КРОЈАЧКИ ПРИБОР за официрска и цивилна одела.

ВУНЕНИ ШТОФОВИ за мушки цивилна одела.

СВИЛЕНЕ МАТЕРИЈЕ за женске хаљине, као: креп де шин, креп марокен, креп жоржет, модне свилене тканине, свила за поставу итд.

РАЗНЕ МАТЕРИЈЕ за женске хаљине, као: делин, полуделин, циц, тенис фланел, порхет, дифтиг итд.

ПЛАТИЋА за креветске и јорганске чаршаве, јастуке и остало рубље.

ЗЕФИРИ И ПУПЛИНИ за мушки рубље, пижаме итд.

СВИЛЕНИ И ПОЛУСВИЛЕНИ брокати за јоргANE, цвиљих за душеке и завесе итд.

КОНФЕКЦИЈА: ОФИЦИРСКИ прописни хавелоци, гуми мантили и габарден мантили.

ТРИКОТАЖА: чептери за даме и господу, рубље од шармеза за даме, као: комбинезони, спаваћине, грудњаци, мидери итд.

ЧАРАПЕ: за даме, од праве и рештачке свиле и вуне, за децу и господу.

ПАРФИМЕРИЈА И КОЗМЕТИКА: ВЕЛИКИ ИЗБОР првокласних мириса, помада, колоњске воде, лосиона, тоалетних сапуна итд.

ГАЛАНТЕРИЈСКА РОБА: марамице за даме и господу, рукавице за даме и господу, чешљеви, четке, дугмета за манџетне, жилети, апарати за бријање, сапуни и пасте за бријање, кишобрana и сунцобрana за даме и господу, налив пера итд.

ЗА УНИФОРМЕ: сабље, темњаке, звездице, бројеве и знакове, еполете, звиждальке, бусоле, реглете, курвиметре, итд. итд.

НАЈМОДЕРНИЈА ПРОВКЛАСНА ОБУЋА: за даме, господу и децу.

КЊИГЕ: располаже богатим избором књига издања Министарства војске и морнарице и приватних војних писаца.

ПИКЕТ ЗА БЕЛЕ-ЛЕТЬЕ БЛУЗЕ: упозоравају се г. г. чланови Официрске задруге, да је Задруга за наступајућу летњу сезону набавила врло велики избор првокласног пиката за летње блузе, одличног квалитета од кога ће се израђивати блузе по цени од Динара 200—250,— по комаду. Поруџбине треба учинити благовремено како би се избегла пренатрпаност у пуној сезони.

ПРОДАЈА СЕ ОБАВЉА ИСКЉУЧИВО ЧЛНОВИМА ОФИЦИРСКЕ ЗАДРУГЕ ПО УТВРЂЕНИМ ЦЕНАМА НА ДВОГОДИШЊУ ОПЛАТУ.

КОД КУПОВИНЕ ЗА ГОТОВО, ЧЛНОВИМА СЕ ОДОБРАВА 5% ПОПУСТ.

ПОМОДНА ТРГОВИНА БОРАНИЈАШЕВИЋ, ЈОВАНОВИЋ И ДРУГ БЕОГРАД — СЛАВИЈА

Препоручују у највећем избору СВИЛЕНИХ, ВУНЕНИХ и ПАМУЧНИХ ТКАНИНА које добијају из првих светских фабрика и сву спрему за удаваче. У интересу је свих да пре куповине прегледају код фирмe Боранијашевића, Јовановића и Друга и да се лично увере о великом избору а нарочито о ниским ценама свих купаца.

ПРЕГЛЕД РОБЕ СЛОВОДАН
КУПОВИНА НЕ ОБАВЕЗНА

„ПЛУВИУС“

ТВОРНИЦА ОДЕЛА ИКИШНИХ КАБАНИЦА
ЗАГРЕБ, БРАНИМИРОВА Бр. 37 — ТЕЛЕФОН Бр. 58-69

ИЗРАЂУЈЕ: Одела, кишне кабанице, хавеловке, габарден мантиле и сву осталу гумену робу.

СНАБДЕВА: Официрску задругу, Жандармерију, градску и државну полицију, финансe и све друге државне установе са кишним кабаницама.

Кад купујете кишне кабанице, као и осталу гумену одећу, тражите искључиво фабрикат твореице „ПЛУВИУС“

„ПЛУВИУС“ Вл. Јулио Краус
ЗАГРЕБ, БРАНИМИРОВА 37

ПОШТАНСКА ШТЕДИОНИЦА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Ова велика државна штедионица са седиштем у Београду прима и исплаћује улоге по штедним књижицама и обаља плаћања по чековним рачунима преко својих филијала у Загребу, Љубљани, Сарајеву, Скопљу, Подгорици и Сушаку као и путем свих пошта у нашој држави.

ШТЕДНИ УЛОЗИ КОД ПОШТАНСКЕ ШТЕДИОНИЦЕ РАСТУ:

У току свога рада Поштанска штедионица је стекла поверење у целој Југославији. Сада наш народ најрадије улаже своје штедијевине у овај сигуран површински завод који већ броји преко 540.000 улагача са 1.365 милиона динара улога. Ово поверење нарочито је развијено код малих штедишића, што се најбоље види из чињенице да просечна сума улога износи свега Дин. 2.528.—

Камата на улоге код Поштанске штедионице износи 4% годишње. За улоге јамчи држава, па је стога штедна књижница Поштанске штедионице најsigурније прибежиште за свакога грађанина.

ВЕЛИКА ПОГОДНОСТ ЗА ТУРИСТЕ

Штедна књижница Поштанске штедионице је нарочито погодна за туристе и путујућу публику јер не морају понети собом готов новац. Са штедном књижicom Поштанске штедионице могу подићи дневно код сваке поште у земљи 500.— динара, а на благајнама филијала до 5.000.— динара, док код централе у Београду могу подизати дневно веће суме.

ЧЕКОВНИ ПРОМЕТ ТАКОЂЕ ПОВОЉНО СЕ РАЗВИЈА

Исто тако чековни промет Поштанске штедионице, који у својој мрежи обухвата 26 хиљада чековних рачуна са 1.700 милиона чековних улога очигледно потврђује велику веру у сигурност Поштанске штедионице, у тачност близину и поузданост њеног пословања.

Укупан промет по чековним рачунима у 1938 годину био је Дин. 94.802.911.594.86, а по свима осталим рачунима Поштанске штедионице и њених филијала Дин. 239.495.608.277.82, укупно преко 334 милијарде динара, што значи да на сваки радни дан отпада преко једну милијарду и сто милиона динара промета.

ПУНО ПОВЕРЕЊЕ ШИРОКИХ НАРОДНИХ СЛОЈЕВА У ПОШТАНСКУ ШТЕДИОНИЦУ

Поштанска штедионица је оправдала ово заслужено поверење широких народних слојева нарочито у времену септембарских међународних заједница када су благајне новчаници завода у многим земљама биле опседнуте од улагача, док је наша Поштанска штедионица баш у том времену вршила исплате чак и без ограничења која су иначе раније нестајала.

Разумни пласман њених капитала и чување довољних касених готовина обезбедили су потпуну ликвидност Поштанске штедионице у свако доба, у што се пословни свет већ уверно и своје улоге после стишавања међународне ситуације поново вратио у Поштанску штедионицу.

ЗАЈМОВИ НА ПОДЛОЗИ ХАРТИЈА ОД ВРЕДНОСТИ

Осим свих послова Поштанска штедионица још даје ломбардне зајмове на подлози државних хартија од вредности уз ниску камату од 6% годишње, купује и продаје вредносне хартије на берзи за рачун својих пословних пријатеља и обавља међународни новчани промет са свима штедионицама и чековним заводима у свету.

СТОВАРИШТЕ

ЕНГЛЕСКИХ И ЧЕШКИХ ШТОФОВА

ПРОДАВНИЦЕ:

ЗАГРЕБ Илица 38

БЕОГРАД Краља Милана 20

САРАЈЕВО Александрова 62

У продавницама: Загреб и Сарајево, г. г. Официри и војни чиновници, могу да купују робу на кредит преко Официрске задруге.

Продавница у Београду, г. г. Официрима и војним чиновницима продаје робу на кредит, уз врло повољне услове.

СОТЕХ

СТОВАРИШТЕ ЕНГЛЕСКИХ
И ЧЕШКИХ ШТОФОВА

БЕОГРАД — КРАЉА МИЛНА 20

Југословенски Челик а. д. — Сарајево

Генерална Дирекција

Бројавни наслов: ЧЕЛИК, Сарајево. — Чековни рачун код Пошт. Штедионице бр. 2222. — Текући рачун код Држ. Хип. Банке.

ТЕЛЕФОНИ: 38-01, 38-02, 38-03, 38-04.

Предузећа:

Рудници гвоздене руде у Љубији и Вареш-Мајдану. — Рудници угља у Зеници и Брези. — Жељезаре у Вареш-Мајдану и Зеници.

Производи:

Мрки угаљ, гвоздена руда, сирово гвожђе и сви полуфабрикати из гвожђа и челика, бетонско, шипкасто, фазоновано и обручно гвожђе, носачи, ваљана жица, груби, средњи и фини лимови, железничке, трамвајске и рудничке шине, везице и плоче, вучена жица и ексери, Сиеменс-Мартинов и специјални челик, Електро-челик и легирани челик, ливена трговачка, машинска и канализациона роба, ливене цеви и сав прибор за водоводе, пумпе, витлови, вагонети и сав остали рударски прибор.

ПРОДАЈА: бетонског, шипкастог, фасонованог и обручног гвожђа те ваљане жице преко КОМЕРЦИЈАЛНИХ БИРОА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ФАБРИКА ГВОЖЂА у Загребу, Мартићева ул. 14/1 и Београду, Краља Петра 18/1. — Вучене жице и ексери за СРБИЈУ преко БИРОА ЗА ПРОДАЈУ ЖИЦЕ И ЕКСЕРА у Београду, Краља Петра 18/1. — Трговачког лива преко Картелног бироа у Београду. — Све остале робе преко ГЕНЕРАЛНЕ ДИРЕКЦИЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ЧЕЛИКА А. д. у Сарајеву, Палата Држ. Хип. Банке.

НАЈВЕЋИ ИЗБОР ПОКЛОНА ОД
НАЈФИНИЈЕГ КРИСТАЛА И
ПОРЦУЛАНА КОД

БОНБОНИЕРЕ УНИОН – БЕОГРАД

ПРОДАВНИЦЕ :

Краља Милана бр. 10 (преко пута Двора)
Краља Милана број 68 (на Славији)
Кнез Михајлова бр. 9 (до кафане Руски Цар)

Цене солидне и јутврђене.

Оглед робе слободан.

3500

Сарадника
ИЗРАЂУЈЕ НЕДЕЉНО

200.000

**ПАРИ
ДОБРЕ И ЈЕФТИНЕ ОБУЋЕ**

560

ПРОДАВНИЦА

ИЗРАЂУЈЕМО ПРВОРАЗРЕДНЕ
ГУМЕ ЗА АУТОМОБИЛЕ, МОТО-
ЦИКЛЕ И БИЦИКЛЕ, У НОВО
УРЕЂЕНИМ РАДИОНАМА У
НАШОЈ ТВОРНИЦИ У БОРОВУ.

ЈУГОСЛ. ТВОРНИЦЕ ГУМЕ И ОБУЋЕ Д.Д. БОРОВО

Башта

них), у децембру — 1; 1938 године — у јануару — 1, у фебруару — 1, у априлу — 1.

За 609 дана (од 24 августа 1936 године до 25 априла 1938. г.) Мадрид је претрпео 192 бомбардовања из ваздуха и од артилерије; у времену најжешћег бомбардовања (октобар и новембар 1936 год.) у року од 52 дана извршено је 30 бомбардовања са по 20—50 авиона. Приликом сваког бомбардовања бачено је по око 50.000 килограма експлозива. У новембру 1936. г., када су се националисти нашли пред самим Мадридом, варош је више пута бомбардована истог дана и артилеријом и из ваздуха. Ово је свакако чињено у циљу да се поколеба дух становништва, саломи воља браниоца за отпор и да се тако варош нагна на предају. По писању једног америчког посматрача циљ није ни издалека постигнут. Живот је у престоници несметано текао и даље. Неколико биоскопа није уопште било затворено. Воља за отпором је код становништва порасла због огорчења што је вршено бомбардовање отворене вароши.

О дејству бомбардовања на Мадрид један писац забележио је, 23 јануара 1937 године у *Literary Digest*-у следеће:

„У току ове седмице, као и у току шеснаест ранијих франкови авиони уздизали су се свакога дана, рано изјутра, из магле и помрчине од Каза дел Кампо, прелетали преко Манзанареса и бацали тоне експлозива и запаљивих материја на јужни део Мадрида, где су изазивали по неколико пожара, па се затим враћали у своје полазне базе. Међутим, Мадрид, још никако није „уништен“. Зашто? Зато што су становници Мадрида већ научили да гасе пожаре, да се склањају у подземна склоништа и да помоћу својих авиона и противавионске артилерије наплаћују скупу порезу од непријатељских ваздухопловних снага приликом сваког њиховог покушаја напада на Мадрид.“

United Press, у једном свом телеграму од 30 марта 1937 године, овако се изражава о ваздухопловној одбрани републиканаца:

„Чак и у првим данима рата, када се код републиканаца јако осећала несташница и најпотребнијег ратног материјала, Мадрид ипак није трпео велику штету од ваздушног бомбардовања. Масовни напади националистичких авиона, иако су проузроковали велику материјалну штету и имали много људских жртава, нису успели да поремете редовни посао цивилног становништва. Отако је уређена одбрана, дневна бомбардовања практично су престала, а ноћна бомбардовања с војничког гледишта не могу да имају никакав значајнији резултат“.

Ноћ олакшава прилажење изабраном циљу, али у исто време јако смањује материјални успех дејства авијације. Ова чињеница потврђује се многобројним примерима. Тако су националисти половином 1937 године десетине пута бомбардовали ноћу републикански аеродром код Мадрида. Ма да је у то време на аеродрому текао најживљи рад ипак није био погођен ни један авион. За време борби око Брунете националисти су ноћу више пута бомбардовали колоне републиканаца на путевима у околини Мадрида, али им нису проузроковали скоро никакву штету. Приближно исти успех је био и при ноћном бомбардовању већих циљева војничког значаја (завод у Сагунто, ратна лука Карthagина итд.).

Међутим морално дејство ноћних бомбардовања, по признању самих републиканаца, било је веома велико.

Неколико ноћних налета, чак и поједињих авиона, могу нагнati становништво огромне вароши да проведе целу ноћ у склоништима или негде на пољанама, само не код куће, што има нарочито морални значај, јер ствара панику код становништва.

Из овога, као и других многобројних примера, може се закључити, да само бомбардовање из ваздуха не мо-